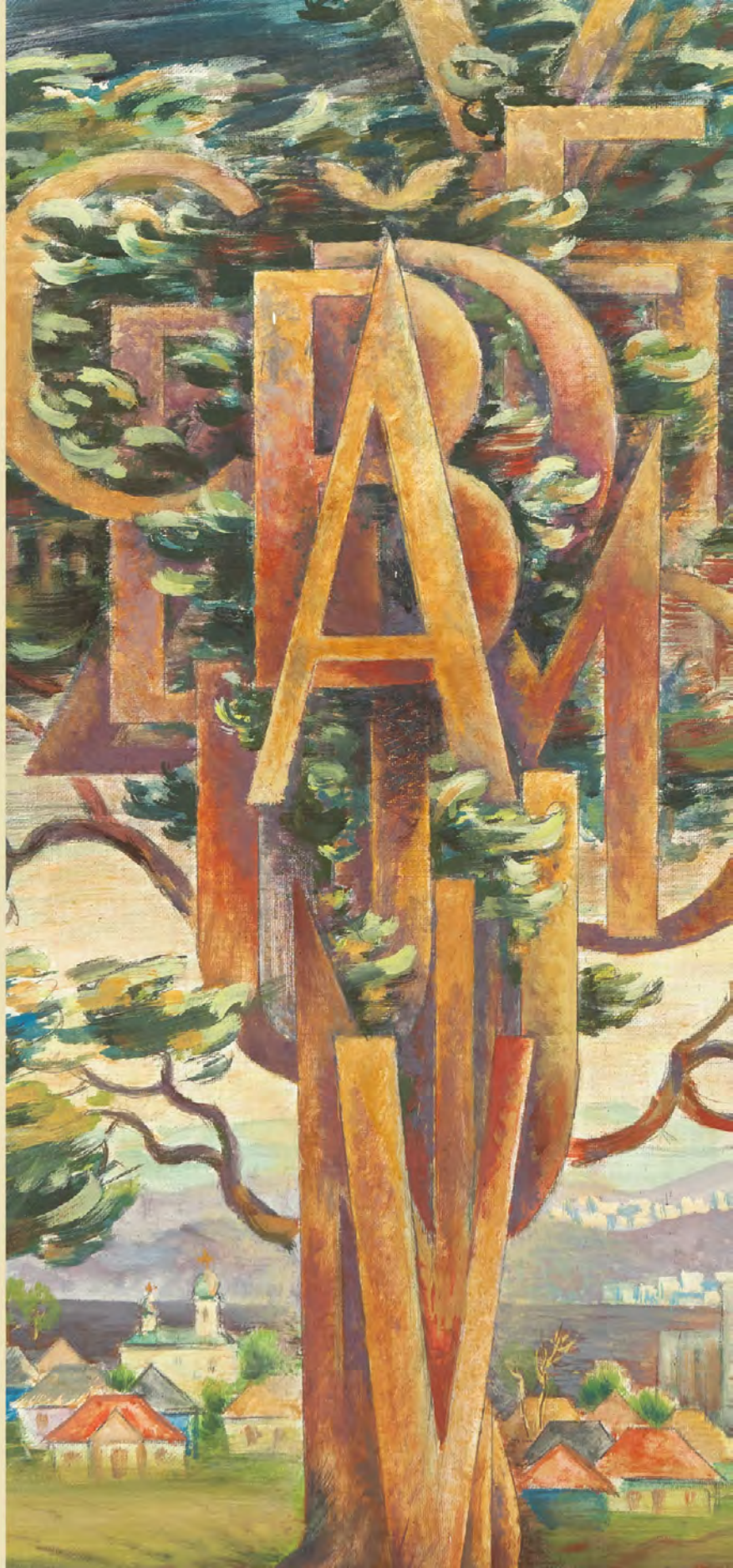

ANUL XXIV
Chișinău

Limba ROMÂNĂ

Nr. 2 (224) 2014 Revistă de știință și cultură

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 2 (224) 2014

MARTIE-APRILIE

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chişinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactori-șefi
adjuncți** Ana BANTOȘ
Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Redactori Jana CIOLPAN
Tatiana CURMEI
Liliana GANGA-ROSTEA

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Vasile DIDIC, *Arbore basarabean* (fragment)

**Colegiul
de redacție** Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Gheorghe GONȚA, Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chişinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

ARGUMENT

Claudia CEMĂRTAN	
Profesorul Anatol Ciobanu – octogenar	7
Ana BANTOȘ	
Filologia ca destin	17

LEXIC, FRAZELOGIE ȘI SEMANTICĂ

Sabina CORNICIUC	
Despre educația lingvistică: accente necesare	20
Petru BUTUC	
Conceptii lingvistico-filozofice promovate de Anatol Ciobanu	27
Emilia OGLINDĂ, Galina PĂDURARU	
Corelația sintaxă – semantică în viziunea profesorului A. Ciobanu	35
Eugenia DODON	
Acordul articolului posesiv: normă și uz	45
Estelle VARIOT	
Limba și diversitatea culturală	54
Tatiana TREBEȘ	
Tendențe de modernizare a sistemului onomastic tradițional (cu referire la prenumele din orașul Orhei)	63

GRAMATICĂ

Claudia CEMĂRTAN	
Considerații privind categoria gramaticală a aspectului verbal în limba română	70
Alexandra GHERASIM	
Categoria semantică animat / inanimat și reflexele ei în gramatică	79
Viorica RĂILEANU	
Sensul numelui propriu în raport cu cel al numelui comun corespunzător	85
Ina GALOUZA	
Modele semantico-structurale ale replicii de acceptare	93

Adela NOVAC	
Verbul pronominal în funcție de verb semiauxiliar și semicopulativ	103
Elena ZGÂRCIBABĂ	
Repere identitare la nivelul sintactic al limbii române	112
Liliana DOLGAN	
Observații privind dezagregarea predicatului verbal compus și a predicatului verbal-nominal	120
Anna BONDARENCO	
Le temps et la temporalité du stéréotype et de l'événement	127

PRAGMATICĂ, STILISTICĂ ȘI CULTIVAREA VORBIRII

Viorica MOLEA	
Considerații privind conceptul de oralitate	147
Irina CONDREA	
Dimensiunea și structura frazei: efecte stilistice și pragmatice	160
Dumitru DRAICA	
Școala Ardeleană și lupta pentru unificarea limbii și instituirea ortografiei românești (cu referire la Ion Budai Deleanu, 1760-1820)	168
Valerica DRAICA	
Tradiție și evlavie în creația lui Ioan Alexandru (studiu stilistic)	176

FONETICĂ, DIALECTOLOGIE ȘI ISTORIA LIMBII

Vladimir ZAGAEVSCHI	
Nume de familie și prenume românești basarabene deformate de funcționarii alolingvi în context diglosic	183
Vasile PAVEL	
Graiuri românești insulare de peste Marea Caspică și Ural	193
Inna NEGRESCU-BABUȘ	
Cercetări privind elementele de substrat din limba română	199

LINGVISTICA GENERALĂ ȘI CONTRASTIVĂ

Jana CIOLPAN	
Interpretări privind denumirile motivate ale lunilor anului	207

Natalia LUCHIANCIUC	
Problema determinativului substantival în limbile română și rusă	216
Cristinel MUNTEANU	
Lingvistica textului ca hermeneutică a sensului	225

DIDACTICA DISCIPLINELOR FILOLOGICE

Ion GUȚU	
Reforma curriculară din perspectiva abordării dihotomice cantitate – calitate: cazul didacticii limbilor străine	229
Elena BANARI	
Unele aspecte ale modelelor verbal-comunicative în procesul de predare – învățare a lexicului de specialitate	237

TRADUCERE ȘI TERMINOLOGIE

Inga DRUȚĂ	
Presă – vehicul al terminologiei științifice și tehnice (secolul al XIX-lea)	245
Marin BUTUC	
Termeni militari medievali în unități polilexicale stabile	258
Aliona SOBOL	
Conceptul de echivalență în teoria traducerii	263

Omagiu profesorului
Anatol CIOBANU
la 80 de ani

PROBLEME ACTUALE DE LINGVISTICĂ ROMÂNĂ
Simpozion Internațional
16-17 mai 2014

*Departamentul Limba Română,
Lingvistică Generală și Limbi Clasice
Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova*

În acest număr de revistă publicăm o parte din comunicările programate pentru reuniunea științifică dedicată ilustrului savant.

Profesorul Anatol Ciobanu – octogenar

Este o sarcină extrem de dificilă să cuprinzi în câteva rânduri, fie și succint, activitatea atât de complexă și prodigioasă a distinsului nostru omagiat, profesorul universitar Anatol Ciobanu, doctor habilitat în filologie, membru corespondent al A.Ș.M., personalitate de prestigiu internațional, om de o remarcabilă ținută civică și etică. De aceea îmi voi permite să selectez doar câteva reperi semnificative, care să contureze un cadru definitoriu al biografiei sale.

Retrospectiva parcursului octogenar al profesorului A. Ciobanu conduce la ideea că viața, atunci când este trăită cu maximă intensitate, în spiritul suprem al datoriei împlinite, fixează în mintea noastră, a celor care au avut onoarea să-l cunoască, adevărate modele ale spiritualității românești ce merită nu doar admirația, dar și recunoștința contemporanilor, pentru ca aceste modele să devină și pentru alte generații motivații puternice spre desăvârșire. Această retrospectivă ne convinge, o dată în plus, că profesorul A. Ciobanu face parte din categoria personalităților care și-au câștigat aprecierea unanim recunoscută prin devotamentul absolut profesiei alese, prin pasiunea remarcabilă pentru cuvântul scris, prin exemplara implicare instituțională – virtuți pe care le-a demonstrat pe parcursul celor aproape șase decenii de activitate la Facultatea de Litere, aleasă în tinerețe și căreia i-a rămas fidel întreaga viață, ea devenind, peste ani, adevăratul atelier de creație al Domniei Sale, clădit, onorat și slăvit prin propriile realizări.

Născut în familia unor vrednici plugari din nordul republicii (satul Ruseni, raionul Ocnîța), a plecat „la carte” cu hărnicia părintească semănată în suflet, cu o imensă dorință de a răzbate în lumea cunoștințelor și de a lua cu asalt cetatea științei filologice. Studiile asidue și profunde (la Școala Pedagogică „B. Glavan” din Bălți, absolvită în anul 1951, la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova, absolvită în 1956, la doctorantura U.S.M., absolvită în 1959), au fost conjugate cu o ferventă activitate de diseminare a culturii lingvistice și literare, a iubirii de neam și de valorile lui nepieritoare, chiar dacă timpurile au fost adesea vitrege și înverșunate față de asemenea preocupări.

După susținerea cu succes a tezei de doctorat cu tema „Conjunctivul și utilizarea lui în sintagmele predicative”, elaborată sub îndrumarea acad. N. Corlăteanu, tânărul doctor în filologie îmbrățișează, cu tot elanul specific vârstei, nobila și responsabilă profesie de pedagog, parcurgând cu brio un impresionant *cursus honorum* – didactic, academic și managerial – într-un termen-record: lector universitar (1960), lector superior (1961), conferențiar universitar (1964), între timp asumându-și și funcția de prodecan al Facultății de Filologie a USM (1963-1966), iar după postdoctoratul la Catedra de Romanistică a Universității „M. V. Lomonosov” din Moscova (1969-1972), susține și teza de doctor habilitat (1973) cu tema „Sintaxa verbelor semicopulative (analiză semantico-distributivă)”, avându-l în calitate de consultant științific pe reputatul lingvist-romanist R. A. Budagov. Reîntors la *Alma mater*, își reia activitatea didactică și academică în funcția de conferențiar universitar la Catedra de Limbă Moldovenească (pe atunci), pentru ca mai apoi, obținând și titlul științifico-didactic de profesor universitar (1976), să fie ales șef al unei catedre abia înființate – de *Lingvistică Generală și Romanică*, pe care – restructurată și redenumită în mai multe rânduri – a condus-o cu înțelepciune și responsabilitate până în 2009, rămânându-i fidel până în prezent, în calitate de profesor consultant.

Aceste fugare referiri la un succint *curriculum vitae* al ilustrului profesor universitar Anatol Ciobanu conturează doar parțial profilul personalității sale complexe de dascăl și de îndrumător a mii de discipoli, veniți din toate colțurile Republicii Moldova să-și facă studiile la Facultatea de Litere, care vor continua cauza dascălului iubit.

Adversar al practicilor care presupun „bombardarea” auditoriului cu date și fapte mai mult sau mai puțin semnificative, ce suprasolicitează atenția și memoria studenților, profesorul A. Ciobanu a promovat constant ideea potrivit căreia prelegerea universitară autentică nu se citește și nici nu se dictează, ci se expune liber de către profesor, iar studentul audiază și recepționează materia predată sub îndrumarea dascălului. Mesajul Domniei Sale se adresează, înainte de toate, minții și cultivă gândirea – punctul de plecare în orice activitate. În sfera unui învățământ performant profesorul a urmărit câteva obiective de importanță majoră: să-i învețe pe studenți cum să învețe, să-i învețe cum să procedeze, să-i învețe cum să comunice cu semenii lor, să-i

15 mai 1984. Catedra de Lingvistică Generală și Romanică de la U.S.M.
la jubileul lui Anatol Ciobanu

1982. La catedră cu docenții Ion Dumeniuk și Igor Grițenco

1982. Profesorii Anatol Ciobanu și Ion Osadenco înconjurați de studenți

1988. Ședința Catedrei de Lingvistică Generală și Romanică de la U.S.M.

2005. Anatol Ciobanu la Casa Limbii Române în timpul vizitei
Principelui Radu al României

31 august 2012, Casa Limbii Române. Prof. Anatol Ciobanu vorbește la întâlnirea
cu domnul Nicolae Timofti, Președintele Republicii Moldova

învețe cum să fie buni cunoscători ai limbii române și adevărați patrioți ai neamului.

Cursurile universitare ținute de profesorul A. Ciobanu – *Sintaxa limbii române, Introducere în filologia romanică, Sociolingvistica, Politici lingvistice, Semantică și sintaxă, Metodologie și metodă în lingvistică, Gramatică (sintaxă) contrastiv-tipologică, Probleme dificile de gramatică* ș.a. – au fost determinante în procesul de formare a unui mare număr de filologi, profesori de limba română, cercetători și, în sfârșit, intelectuali în adevăratul sens al cuvântului. Deși este o personalitate cu vocație și multiple posibilități de afirmare, profesorul A. Ciobanu și-a consacrat întreaga viață slujirii învățământului universitar, prelegerile sale constituind, prin profunzimea analizei, informarea vastă și accesibilitatea stilului, o înflăcărată încurajare pentru studierea, cunoașterea și valorificarea tainelor cuvântului matern. Iar comunicarea și colaborarea cu Domnia Sa au aprins în inimile studenților autentica iubire de neam și responsabilitatea față de soarta acestui meleag.

Atitudinea intransigentă față de moștenirea pe care o vor primi generațiile viitoare, conjugată cu o remarcabilă conștiință civică și națională, l-a menținut ferm în primele rânduri ale luptătorilor pentru limba și istoria acestui popor, al cărui fiu credincios a fost mereu și a cărui comoară „pe moșie revărsată” a venerat-o cu sfințenie. Demnitatea și perseverența, manifestate în anii marii bătălii pentru adevărul științific și istoric privind limba de stat, grafia latină și unitatea lingvistică moldo-română au condiționat respectul și aprecierea comunității academice și intelectuale din Republica Moldova, care l-au acceptat ca lider și voce de referință în această anevoioasă și nesfârșită luptă.

Remarcabil cadru universitar, manager energic și întreprinzător, personalitate reprezentativă a învățământului superior filologic din Republica Moldova – domnul profesor A. Ciobanu a susținut reformarea acestui segment de educație în spiritul cerințelor moderne. Răspunzând imperativului timpurilor și condițiilor propice, a contribuit eficient la afirmarea unor noi specialități la Facultatea de Litere, chemate să satisfacă exigențele societății și ale învățământului preuniversitar; a insistat, în mod special, asupra uneia – *Limba și literatura română în unitate indisolubilă cu limba latină* – din ferma convingere declarată încă în calitate de proaspăt absolvent al acestei facultăți, că

o studiere profundă a structurii și funcționării limbii române și a altor limbi este imposibilă fără cunoașterea originilor și evoluției lor, iar o veritabilă cultură generală a oricărui intelectual este de neconceput fără asimilarea moștenirii culturii antice.

Multitudinea și complexitatea activităților didactice și civice, desfășurate de profesorul A. Ciobanu, la care ne-am referit *supra*, nu reflectă integral aria preocupărilor distinsului nostru coleg, pentru că marea sa pasiune a fost, în primul rând, cercetarea științifică. Calitățile remarcabile de cercetător bine documentat, meticulos și asiduu, demonstrate pe parcursul întregii sale vieți, i-au asigurat o strălucită carieră academică și științifică, recunoscută în plan național și internațional. Pasionat de cultul muncii, supus unei severe discipline intelectuale, Anatol Ciobanu și-a mobilizat constant resursele intelectuale pentru a răspunde atât propriilor exigențe, cât și celor impuse de statutul de profesor universitar, afirmându-se ca unul dintre cei mai competenți cercetători filologi prin abordarea unor teme de maximă actualitate și interes științific pentru lingvistica generală și cea românească.

Este dificil de realizat o ierarhizare, după criteriul importanței, a lucrărilor Domniei Sale: toate împreună și fiecare în parte reprezintă o incontestabilă valoare științifică și suscită interesul specialiștilor și al tuturor celor preocupați de studiul limbii române, al faptelor de lingvistică contrastivă sau sociolingvistică. Întemeietor al Școlii științifice „Lingvistică generală și sintaxă romanică”, reputatul lingvist A. Ciobanu și-a extins aria cercetărilor sale în mai multe direcții, remarcate de exegeții operei sale lingvistice: *Sintaxa funcțională*; *Cultivarea limbii vorbite și scrise*; *Sintaxa contrastivă*; *Punctuația limbii române*; *Sociolingvistica*; *Lingvistica generală*; *Sintaxa transformațională*, acoperind fiecare dintre aceste sfere de interes științific cu studii de valoare, recunoscute și apreciate în mediul academic.

Volumele publicate – printre care *Sintaxa verbelor semicopulative* (2 vol.), *Sintaxa și semantica*, *Sintaxa propoziției*, *Sintaxa frazei*, *Părțile principale ale propoziției*, *Probleme dificile de gramatică*, *Sintaxa practică cu elemente de analiză transformațională*, *Să scriem și să vorbim corect*, *Limba maternă și cultivarea ei*, *Punctuația limbii române*, *Reflecții lingvistice*, un șir de manuale de gramatică a limbii române și de limba latină, create în colaborare cu alți colegi de breaslă, pre-

cum și numeroase articole ce abordează întreaga gamă de probleme cuprinse în sfera intereselor sale științifice – sunt integrate în fluxul contemporan al lingvisticii naționale, fapt confirmat și de alegerea Domniei Sale, în 1992, în calitate de membru-corespondent al Academiei de Științe a Moldovei.

Este demn de remarcat că elementele de noutate, rezultate din cercetările domnului profesor, au fost difuzate frecvent în aulele universitare, îmbogățind conținuturile disciplinelor predate studenților și masteranzilor – viitori filologi. Conștient de rolul și însemnătatea socială și morală a nobilei profesii de dascăl universitar, prin întreaga sa activitate didactică, științifică și managerială, profesorul A. Ciobanu a cultivat oameni erudiți pentru a asigura continuitatea în dezvoltarea științei filologice, contribuind, în rol de conducător sau de consultant științific, la elaborarea a 39 de teze de doctorat, inclusiv 5 de doctor habilitat, susținute cu succes și apreciate la justa valoare. Discipolii și-au urmat propria carieră, purtându-i generosului îndrumător și povățuitor recunoștință perpetuă pentru suportul și încurajarea pe care au simțit-o pe toată durata colaborării cu Domnia Sa.

Personal, am avut fericita ocazie să-l cunosc în calitate de studentă, doctorandă, și apoi în cea de colegă de catedră și de facultate, încât am suficient teme să evoc, cu explicabilă emoție și recunoștință, imaginea acestei personalități de excepție nu doar prin importanța operei sale, dar și prin parcursul de viață pe care a înaintat cu perseverență și măsură, evitând salturi spectaculoase, având răbdare ca societatea să-i recunoască meritele. Este un privilegiu să poți fi ani în șir în preajma unui autentic dascăl, să vezi cum, sub ochii tăi, dânsul modelează din ucenici oameni, cum îi ajută să se ridice la nivelul de cultură râvnit, deschizându-le larg orizonturi în lumea cunoștințelor.

Prețuirea de care s-a bucurat și se bucură domnul profesor Anatol Ciobanu este conturată și prin titlurile și distincțiile ce i s-au conferit în decursul anilor. Amintim câteva dintre acestea: *Doctor honoris causa* al Universității „Alec Russo” din or. Bălți (1998) și al Universității „B. Petriceicu Hasdeu” din or. Cahul (2010); „Ordinul Republicii Moldova” (1995), Ordinul de Onoare al Republicii Moldova (2010), medaliile „Mihai Eminescu” (1998), „Dimitrie Cantemir” (2006), „60 de ani ai AȘM” (2006), „Veteran al USM” (2011) ș.a., însoțite de nu-

meroase *Diplome de onoare* și *omagiale*, prin care societatea a încercat, simbolic, să-i răsplătească rodnică activitate.

Omagiul adus eminentului nostru învățător și coleg în aceste modeste rânduri ne trezește sentimente de satisfacție și mândrie că printre oamenii de vază pe care i-a dat Facultatea de Litere, un loc de frunte îl ocupă profesorul Anatol Ciobanu, personalitate cu o remarcabilă carieră, materializată într-o vastă și valoroasă operă, dar și într-o întregă pleiadă de învățăcei care-i vor continua prin fapte cauza.

Acum, când Profesorul nostru împlinește respectabila vârstă de 80 de ani, ne bucurăm de prilejul să-i mulțumim pentru tot ceea ce ne-a oferit de-a lungul deceniilor, aflându-se în preajma noastră, pentru propriul exemplu de comportament și atitudine civică. Dorim din tot sufletul ca Cerul să-l binecuvânteze cu mulți ani în deplină sănătate și energie creatoare, pentru a se bucura de roadele muncii sale, de sprijinul și aprecierea colegilor și discipolilor, în sfârșit, de masa de lucru ce stă în așteptarea unor noi studii.

Închei aceste gânduri cu urarea: *Bono et commodo Academicæ communitatis nostræ suæque familiae amicisque consecratam vitam longam vivas, crescas, floreas, excellentissime et reverendissime professor Anatol Ciobanu!*

La mulți și fericiți ani, iubite profesor!

Claudia CEMÂRTAN

2005. Lansare de carte
la Casa Limbii Române

1997. Anatol Ciobanu cu Valeriu Rusu

2007. Anatol Ciobanu, Grigore Vieru și Ana Bantș
la Conferința științifică dedicată împlinirii a 80 de ani
de la nașterea lingvistului Silviu Berejan

Ana BANTOȘ

Filologia ca destin

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Catedra de literatură română și universală. Direcții de cercetare: literatură română, literatură universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații recente: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010; *Literatură basarabească și modelele literare europene*, București, 2013.

Filologia română a avut și are, în peisajul postbelic de la Est de Prut, un destin complicat, aflându-se altădată (ca și acum) în seama profesorilor de școală, dar mai ales, a universitarilor. Cine a avut parte de dascăli instruiți în anii interbelici sau în scurta perioadă a dezghețului hrușciovist, pot fi considerați norocoși. Eu mă număr printre aceștia, deoarece la Universitatea de Stat i-am avut în calitate de profesori pe Nicolae Corlăteanu, Ion Osadcenco, Gheorghe Dodiță, Vitalie Marin și, nu în ultimul rând, pe Anatol Ciobanu, după ce la școală mi-a predat literatura română Constantin Luca, îndrumat la aceeași Alma Mater.

Anume profesorii au contribuit la sporirea prestigiului unei discipline marginalizate cum era și, spre regret, mai este percepută uneori filologia – supusă, în Basarabia, poate celui mai înalt grad de violență din istorie. Or, se știe, *violența dă naștere sufletului de sclav*. Misiunea profesorului de filologie română în Basarabia, ca și menirea intelectualilor basarabeni, pe parcursul ultimelor două secole, a fost dublată prin propagarea emancipării spirituale a consângenilor, prin promovarea limbii, literaturii și a culturii române, acestea devenind și condiția *sine qua non* a renașterii basarabenilor. Multe și întortocheate au fost hățiturile parcurse de cei care s-au implicat în

difuzarea și statornicirea valorilor spirituale românești. Studentă fiind în anii totalitarismului, când cunoașterea trecutului era pusă sub sechestru, nu știam prea multe despre soarta celor care au fost nevoiți să ia calea pribegiei sau au fost sacrificați din simplul motiv că au pledat deschis pentru propria identitate etnolingvistică. Mult mai târziu, abia după trecerea în lumea celor dreți a academicianului Silviu Berejan, aveam să aflăm adevăruri de sub sigiliu. Mai exact, după ce academicianul Mircea Bologa, colegul distinsului lingvist, mi-a relatat un crâmpel din viața Domniilor Lor: într-o noapte, în camera de cămin în care locuiau vreo doisprezece studenți, au intrat câțiva soldați înarmați și, trezindu-i din somn, le-au ordonat să se acopere cu plapuma pe cap și să se ridice din pat, să se îmbrace și să iasă din local doar cei „strigați”... Biografia multor tineri s-a încheiat în acea noapte fatală. Respectivul „detaliu” biografic al generației din care descindeau profesorii noștri este în măsură să elucideze „condițiile” de instruire și de formare a primilor intelectuali basarabeni postbelici, care, ulterior, și-au asumat destinul literelor române în spațiul din stânga Prutului – scriitorii, publiciștii, cercetătorii – majoritatea absolvenți ai facultății care acum este onorată să-l omagieze pe cel mai distins dintre dascălii filologi de la noi, domnul profesor Anatol Ciobanu.

Cuvântul rostit de la catedră cu multă căldură, cu înțelepciune, cu talentul de a fi aproape, spiritual, de discipolii săi, sociabilitatea Domniei Sale – au dat roade în timp – la fel ca și investigațiile științifice în domeniul sintaxei (funcționale, transformaționale, contrastive), al sociolingvisticii, al lingvisticii generale, al cultivării limbii, al punctuației, al limbilor clasice ș.a., elaborate cu dăruire exemplară. Orator nativ, reușește să cucerească auditoriul și când participă la manifestările de la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, instituție pe care a susținut-o mereu, chiar de la întemeierea ei. Anume astfel perseverează profesorul nostru în nobila-i intenție de a scoate filologia română basarabeană din labirintul istoriei.

A trăi cu sentimentul datoriei împlinite este o mare fericire. Cred că acest sentiment l-a avut domnul Anatol Ciobanu atunci când l-a adus acasă, din Franța, pe Valeriu Rusu, creând în felul acesta un pod de legătură între Chișinău și Universitatea Provence din Aix-en-Provence, care a funcționat atâta timp cât blândul și receptivul nostru basa-

rabeau, stabilit în Franța a fost în viață. Prietenia dintre Valeriu Rusu și Anatol Ciobanu a dat naștere unei familii de „complici” care a spart hotarele și a creat luminișuri de comunicare. Anume datorită curajului domnului Anatol Ciobanu de a-l readuce acasă pe Valeriu Rusu, dar și datorită strădaniilor familiei basarabeianului nostru, au urmat mai multe fapte de cultură ce nu pot fi neglijate: Antologia *Ecouri poetice din Basarabia / Echos poétiques de Bessarabie* (1998) și *Un ochi / Un oeil*, ediții bilingve româno-franceze (2009), traduse de studenții francezi ai lui Valeriu Rusu, Colocviile desfășurate la Universitatea din Aix-en-Provence, cu participarea mai multor basarabeni, prelegerile ținute de Valeriu și Aurelia Rusu la un șir de centre universitare și culturale din Republica Moldova, astfel încât am putea considera că drumul filologilor basarabeni spre Uniunea Europeană a fost deschis și de către profesorul Anatol Ciobanu!

Iubite Profesor Anatol Ciobanu, la ceas aniversar îmi exprim adâncă recunoștință pentru lecția de devotament față de filologia română pe care ați servit-o întotdeauna cu dăruire și demnitate. Vă mulțumesc pentru discursul memorabil, din 2009, în apărarea Institutului de Filologie al A.Ș.M. și a umilei mele persoane, administrator al instituției, amenințate în acel moment cu lichidarea.

Despre Oameni ca Dumneavoastră se spune că sunt *Sarea pământului*. Vă mulțumesc că existați!

Vă urez multă sănătate, putere de muncă, bucurii de la cei dragi și noi împliniri.

Sabina CORNICIUC

Despre educația lingvistică: accente necesare

S.C. – doctor în filologie,
conferențiar universitar,
Departamentul Limba
Română, Lingvistică
Generală și Limbi Clasice,
Facultatea de Litere, U.S.M.

Acum zece ani, întrebat dacă e membru al vreunui partid, profesorul Anatol Ciobanu răspundea inspirat, cu aleasă mândrie, că face parte din cel mai numeros partid, ce întrunește peste 26 de milioane de suflete, și că acesta se numește „Limba Română”.

Cu sediul în fiecare familie de români din Republica Moldova, România, Ucraina și de peste hotarele acestor state (e potrivit să amintim aici că pentru filozoful german M. Heidegger, limba este *casa, locul de adăpost al Ființei*), „partidul” funcționează în baza unor norme, legi, regulamente, coduri, ce trebuie cunoscute și respectate (*dura lex, sed lex*).

Membrii lui, după cum sublinia Profesorul, achită lunar și cotizația, prin testări asupra cuvintelor însușite din inepuizabilul nostru vocabular [6, p. 35-36].

Constatăm că, din păcate, testările despre care vorbea Învățătorul nostru îi pun pe mulți la grea încercare, iar pe unii, ce nu-și fac temele conștiincios, cu responsabilitate, îi lasă cu restanțe istorice, greu, uneori imposibil de recuperat, aplicând o grilă evaluativă adecvată.

Iată de ce *exprimarea îngrijită* trebuie înscrisă în lista priorităților în caietul de sarcini nu doar al filologilor, al scriitorilor, ci și al insti-

tuțiilor responsabile, explicit sau implicit, de *educația lingvistică* a cetățenilor: școala de toate nivelurile, presa, radioul, televiziunea, într-un cuvânt, mass-media.

Pe bună dreptate, unele greșeli „implică adeseori nu numai o insuficiență cunoaștere a normelor, ci și lipsa de coerență logică, de spirit autocritic, dar și de incultură” [4, p. 231-232].

Pe această direcție de gândire se înscriu perfect și reflecțiile lui Andrei Pleșu, distinsă personalitate de cultură, ce deplânge *martirajul limbii române*: A vorbi șleampăt, răstit, ofensator, grobian și, pe deasupra, greșit a nu acorda greutate forței cuvintelor, a spune orice despre oricine, a vorbi pentru a provoca furie sau durere sunt tot atâtea feluri de a introduce în mediul în care te manifesti, o primejdioasă otravă [7, p. 245].

Vom recunoaște împreună că e vorba de ceva cu mult mai grav decât necunoașterea normelor fixate în gramatici. Avem de față toate indiciile unei degradări de care, spune autorul, cu greu ne vom vindeca: „strici bunul-simț, jighești buna cuviință, tulburi ordinea firească a lucrurilor și deformezi sufletele”. Verdictul este unul pe măsură: „nu poți pretinde respect și legitimitate, când raporturile tale cu limba pe care o vorbești sunt cele ale unui violator în recidivă” [*idem, ibidem*].

Redutabila lingvistă Valeria Guțu Romalo ia pulsul *Limbii Române de azi*, iar rezultatele cercetării le adună între copertele unei cărți de mare utilitate *Corectitudine și greșală* – un suport substanțial în sprijinul acțiunii de cultivare a limbii.

Autoarea semnalează că, din punctul de vedere al raportului cu limba literară, în tabloul lingvistic al societății românești de azi se disting câteva categorii de vorbitori:

- cei care cunosc această modalitate de expresie, dar stăpânesc totodată și o variantă dialectală, fiind capabili de a recurge, când o cer condițiile concrete de comunicare, la oricare dintre ele;
- cei a căror competență lingvistică se identifică cu o variantă locală, dar care recunosc coexistența în societate a unui mod de exprimare diferit, mai general și mai oficial;
- cei pentru care varianta literară reprezintă unica modalitate de expresie, chiar dacă competența lor lingvistică include și elemente lingvisti-

ce neliterare (dialectale, argotice etc.); vorbitorii din această categorie (altădată inexistentă) recurg la varianta literară în diverse situații de comunicare: oficiale și neoficiale, profesionale și familiare.

O altă categorie reprezintă vorbitorii în a căror competență lingvistică un rol important revine elementului argotic (și local) și care manifestă o sensibilitate redusă față de adecvarea lingvistică la condițiile concrete de comunicare. În această situație se găsesc anumite pături ale populației marginale, din orașe mai ales, fără instrucție și cu o situație materială și socială precară [4, p. 229].

„Radiografia” prezentată *supra* atestă lărgirea și diversificarea categoriilor de vorbitori capabili, în funcție de factori de natură socioculturală, să recurgă la diverse variante lingvistice.

Metaforic vorbind, o plajă socială pestriță generează „o piață a limbajului” nu mai puțin diversificată, cu valori și comportamente comunicative variate.

În opinia autoarei, diversificarea socială, profesională și circumstanțială a limbii române a luat o amploare pe care nu a cunoscut-o altădată, iar fenomenul afectează, în primul rând, varianta literară [*idem, ibidem*].

Cea din urmă remarcă ne întărește convingerea că opera de *educație lingvistică* trebuie să fie una continuă, definitorie în parcursul de formare a personalității. Lipsa educației lingvistice, după judicioasa observație a filozofului român Henri Wald, este tot atât de gravă pentru dezvoltarea gândirii, ca subalimentarea pentru dezvoltarea puterii fizice, iar orice întârziere a învățării limbii corecte înseamnă și o întârziere a dezvoltării gândirii corecte [8, p. 209].

Nu dispunem de statistici care ar pune în evidență distribuția procentuală a vorbitorilor în categoriile semnalate. Un lucru însă e cert: cei care tind să vorbească frumos, îngrijit, *sănătos*, vorba poetului Grigore Vieru, formulând gândurile clar și precis, adecvat circumstanțelor, oriunde s-ar afla (acasă sau la școală, în aule studențești, în oficii sau în parlament), au un mare avantaj, un atu în fața celor care nu vor și nici nu încearcă să o facă vreodată.

Tocmai „nesocotirea” normelor a condus spre *urâțirea* limbii române, simplificată, traumatizată de unii vorbitori fără carte și fără bun-simț,

după cum bine observa acad. Eugen Simion, la apariția mult discutatului DOOM₂ [2, p. X].

După noi, lucrurile nu ar fi atât de grave, dacă în capcana erorilor de exprimare nu ar cădea decât cei „fără carte”. Spre regret, și printre „educatorii” mediatici (în opinia harnicului cultivator al limbii române G. Gruică, mass-media este, după școală, cel mai important factor de educație lingvistică), întâlnim personaje ce-și pun umărul la „rinocerizarea” limbii române, promovând grozăviile ale românei de tranziție [5, p. 346].

Vorbitorul de rând, marcat de valorile consumeriste ale societății moderne, nu se apleacă asupra cărților pentru a excerpta de acolo modele demne de urmat, dar, în mod paradoxal devine credul când ascultă sau/și privește emisiuni, când navighează pe internet, când urmărește ședințele în direct ale parlamentului etc. Atunci când oferta lingvistică a acestor surse nu e tocmai de calitate, pericolul contaminării este cu mult mai mare, întrucât tirajarea greșelilor de tot soiul se face în mii și mii de exemplare, anti-modelele proliferând astfel în spațiul public, cel de maximă audiență.

Și pe acest segment, lingviștii au un cuvânt greu de spus, „recoltând probe insalubre” (A. Pleșu) din limbajul jurnaliștilor, al politicienilor (și nu numai), pentru a le supune unui riguros examen al calității. Atâta timp cât purtătorul de limbă română (nu ne referim, firește, la cei din mediul academic sau la scriitori, pentru care vorbirea și scrisul, derivate ale gândirii elaborate, sunt exerciții cotidiene și fac parte din meserie), în calitate sa de consumator al produselor mediatice, crede în autoritatea acestora, atâta timp cât spațiul virtual e poluat cu intervenții, gen: *Grăiește moldovenește* și *Vorbim moldovenește*, impregnate cu elemente lingvistice discordante, ce depășesc uneori orice limite ale exprimării „relaxate”, implicarea lingviștilor în stăvilirea zborului *frânt al limbii române* (I. Ciocanu) este nu doar benefică și stimulatorie, ci și necesară.

Cum altfel i-am responsabiliza pe cei care vin în emisiuni televizate sau radiofonice, *la ora doisprezece, ca și deputați, ca și miniștri* sau *ca și experți*, fără a avea certificatul unei expertize lingvistice?! Cum să-i oprim pe parlamentarii noștri, care se antrenează în discuții sterile, certate

nu doar cu logica, ci și cu bunul-simț?! Cum să-i facem să înțeleagă, în acest sens, că forul legislativ nu e arenă de circ, cu atât mai mult, aici nu e loc pentru insulte și obscenități?! Cum să-i convingem pe radiojurnaliști să nu accepte spre difuzare publicitatea cu un personaj tipizat al moldoveanului, care își părăsește locurile de baștină în căutare de *bani lungi*?! Cum să barăm calea undelor radiofonice care lansează un alt mesaj publicitar, axat pe dialogul dintre soții Clava și Vasile – ea, revoltată că întârzie prea mult construcția casei (*Măi Vasăli, măi, când ai să termini tu casa asta odată?*), el, supărat de nerăbdarea soției (*Of, m-ai săturat! Ți-am spus cu o lună în urmă, de luni, mă apuc!*)?! Cum să-i convingem pe creatorii de publicitate că sloganul *Din dragoste pentru carne*, promovând produsele unei întreprinderi de mezeluri, nu izvorăște și din dragoste pentru limba română?!. Cum să-i avertizăm pe angajații instituțiilor comerciale că anunțul publicitar *Parfumerie în acție* e nociv și nu va spori vânzările produselor cosmetice?! În ce mod trebuie să-i vorbim taxatorului din troleibuz, ca să avem siguranța că altădată nu va mai întreba pasagerii *dacă acolo toți sunt achitați*?!

Întrebările curg în cascadă, răspunsul însă e univoc: printr-o minimă educație lingvistică, ce ar aduce în casele noastre, zi de zi, la ore de maximă audiență, câte o *linguriță de limbă română corectă*, la radio și la televiziune, prin tablete de cultivare a limbii, în presă, prin rubrici permanente – toate acestea într-un format mai generos, ca timp de emisie și ca volum, pentru a ne menține mintea și spiritul în „stare de trezie”.

Or, vorbitorul trebuie instruit nu doar în termeni *corect/incorect* (principiu bun pentru elaborarea dicționarelor de greșeli uzuale), iar unele explicitări, cu grad sporit de accesibilitate, fără teoretizări excesive, i-ar fi necesare și, mai ales, utile, pentru a evita greșeli similare în actul comunicării interpersonale, dar și al celei scrise.

Având această certitudine pe tot parcursul profesional, interacționând cu studenți nu doar filologi, ne-am bucurat să o „redescoperim” printre intențiile unor tineri cercetători, după noi, foarte promițători, autori ai unui excelent volum din colecția „Viața cuvintelor”, coordonată de acad. Marius Sala.

Având în vizor *101 greșeli de lexic și de semantică*, Adina Dragomirescu și Alexandru Nicolae și-au propus nu atât să condamne greșelile, cât

să ofere publicului larg explicații pentru apariția lor și, mai ales, soluții pentru a le evita. Salutabilă și intenția de a învăța publicul să judece (cu dreaptă măsură) fiecare situație și să utilizeze sursele, în special dicționarele românești și cele străine, pentru a decide singur dacă se află în fața unei greșeli mai mult sau mai puțin grave, a unei tendințe justificabile a limbii sau a unui fapt de normalitate [3, p. 12-13].

Ceea ce vrem să menționăm în mod special e că, pentru spațiul de expresie românească din Republica Moldova, mass-media, inclusiv cea în format electronic, este cea mai indicată în demersul de *asanare* și de *igienizare* a vorbirii zilnice. Cărți bune în ceea ce privește cultivarea limbii au apărut și, cu siguranță, vor mai apărea și la noi. Acestea însă îi au în calitate de beneficiari, în primul rând, tot pe filologi. Trebuie să recunoaștem că și revista *Limba Română*, al cărei efort în promovarea limbii *exemplare* (E. Coșeriu) este unul de excepție, îl are ca destinatar tot pe cititorul cult, instruit.

Firește, când ne referim la acuratețea exprimării, ne gândim, cum o face, de altfel, și cercetătoarea Eugenia Bojoga, la limba cotidiană a noastră, a tuturor: a medicului, a profesorului de liceu, a inginerului, a operatorului de telefonie mobilă, a elevului de școală, a taximetristului, a polițistului, a vânzătorului din piață ș.a.m.d., adică a tuturor categoriilor de vorbitori [1, p. 113-115].

Aceștia trebuie să se pătrundă de adevărul că important este nu doar ceea ce spui, dar și *cum* spui.

În acest sens, învățământul preuniversitar ar trebui să-și schimbe optica privitor la *limba română în școală*. Cu riscul de a nu avea susținerea profesorilor școlari, credem că readucerea la orele de română a gramaticii, *gimnastică a minții* ce stimulează gândirea, logica celui ce învață, plasarea accentelor necesare pe corectitudinea exprimării, pe ortografie și punctuație, pe îmbogățirea vocabularului – toate dozate echilibrat – ar fi acțiuni obligatorii, pentru a diminua *păcatele limbii române* (R. Zafiu), care, de fapt, sunt ale vorbitorului.

Pătrunși de axioma că limba este un produs al culturii, trebuie să-i învățăm pe discipolii noștri că prin limbă suntem și purtători ai culturii. Cultura, fiind o entitate polifonică, include și cultura comunicării.

În loc de concluzii, inserăm vibrantele versuri ale lui Nicolae Duțescu:

„Timp care curge, timp ce purcede,

În urmă-ne multe n-or să rămână,

Dar niciodată nu se va pierde,

Doamna frumoasă, *Limba română*”.

Referințe bibliografice

1. E. Bojoga, *Limba română – „între paranteze”*, Arc, Chișinău, 2013.
2. *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ed. a II-a, Univers Enciclopedic, București, 2005.
3. A. Dragomirescu, A. Nicolae, *101 greșeli de lexic și de semantică*, Humanitas, București, 2013.
4. V. Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, Humanitas, București, 2008.
5. G. Liiceanu, *Întâlnire cu un necunoscut*, Humanitas, București, 2010.
6. *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu*, CEP USM, Chișinău, 2004.
7. A. Pleșu, *Despre bucuria uitată a vieții*, Humanitas, București, 2011.
8. H. Wald, *Introducere în teoria limbajului*, Academia „Ștefan Gheorghiu”, București, 1978.

Petru BUTUC

Conceptiile lingvistico-filozofice promovate de Anatol Ciobanu

P.B. – prof. univ. dr. conf.,
Catedra de limba română
și filologie clasică a U.P.S.
„Ion Creangă”. Autor al
monografiei *Predicatul
angrenat în limba română*
(Chișinău, 2004). Autor al
unor studii de gramatică
a limbii române, de
sociolingvistică și de istorie a
limbii române literare.

Astăzi, la începutul secolului al XXI-lea, se știe bine că istoria cunoștințelor despre limbă este indisolubil legată de istoria evoluției și dezvoltării generale a culturii umane, iar istoria științelor despre limbă (istoria lingvisticii), asemeni istoriei filozofiei, întruchipează dialectica luptelor de idei ale gândirii omului. Într-un atare context social, principiul istorismului rămâne a fi una dintre cerințele cardinale ale metodologiei științelor despre limbă, de vreme ce este cunoscut că numai timpul le apreciază pe toate la justa lor valoare. Anume de aceea, credem că adevăratele calificative ale unei sau altei concepții lingvistice presupun, mai întâi de toate, raportarea ei la momentul actual, la contemporaneitate. Fără numita procedură e foarte greu să determini locul de încadrare a acestei concepții în circuitul istoric al științelor despre limbă. În așa fel, o apreciere obiectivă, un calificativ corect (vizavi de un lingvist sau de un aspect din lingvistică) nu poate fi realizat numai din punctul de vedere al nivelului nostru de cunoștințe, deoarece, în situații de acest gen, e necesar să se ia în considerare factorii și circumstanțele care au precedat rezultatul final.

Pentru a înțelege și a stabili ce a realizat un lingvist în raport cu predecesorii săi, pentru a concretiza locul și rolul lui în istoria științei,

trebuie să explicăm specificul individual al școlii din care face parte, iar, într-un asemenea context, principiul istorismului ar putea asigura prioritatea legăturii prezentului cu trecutul, fiindcă nimic nu poate fi nou, dacă este negat sau ignorat trecutul, iar o idee poate fi originală numai dacă reprezintă o schimbare substanțială și dacă ea constituie generalizarea și aprofundarea unei concepții față de nivelul actual al științei.

Prin urmare, orice etapă nouă în dezvoltarea gândirii lingvisticii (știință a limbii și despre limbă) a apărut ca formă de învingere a contra-zicerilor premergătoare. De aceea, noile realizări în lingvistică, întotdeauna, au fost și vor fi o nemijlocită continuare a unor legități și teorii, tratate la un nivel inedit al dezvoltării acestora.

Numai în formula unui atare temei filozofic și metodologic ar putea fi percepută și determinată obiectiv contribuția profesorului Anatol Ciobanu, care, de aproape șase decenii, activează în calitate de cercetător în domeniul lingvisticii românești, generale și romanice. Domnia Sa este cu adevărat exponentul Școlii de Lingvistică Funcțională de la Praga – a asimilat și a aplicat în cercetările sale de lingvistică teorii și metode elaborate de funcționaliștii franco-praghezi, reușind să dezvolte numeroase idei ale acestora, elaborând termeni și viziuni noi. Datorită acestei școli de lingvistică funcțională, principiile și metodele utilizate de profesorul A. Ciobanu sunt marcate prin mai mult realism și mai puțin formalism sau apriorism. În studiile sale de gramatică se pune constant accentul pe funcție și, numai după aceasta, pe structurile gramaticale prin care se realizează, informativ-comunicativ, unitățile sintactice. Tratatele de gramatică ale profesorului A. Ciobanu conțin, în afara sincroniei, și preocupări diacronice, fără ca aceste două puncte de vedere să fie vreodată suprapuse. Dar, după părerea noastră, locul și rolul istoric al lingvistului A. Ciobanu poate fi determinat explicând specificul individual al școlii funcționaliste, înțelegând doctrina filozofică a acestui curent, pe care Domnia Sa o împărtășește. Din aceste considerente, încercăm, în continuare, să explicăm de unde provine și care este, în general, specificul funcționalismului în lingvistică.

În anul 1951, renumitul Luis Hjelmslev, în studiul său *Metoda analizei structurale*, menționează că „Ferdinand de Saussure a fost primul lingvist care a lansat ideea cercetării structurale a limbii, având în vedere o tratare științifică în baza interacțiunii existente între unitățile limbii,

independent de particularitățile individuale din cadrul acestor unități. Această viziune filozofică a lui F. de Saussure a făcut o adevărată revoluție în lingvistica tradițională” [1]. În respectiva ordine de idei, remarcăm că apariția în secolul al XX-lea a curentului lingvistic, denumit „lingvistică structurală”, fondat în temeiul teoriilor structuraliste ale lui F. de Saussure, este, de fapt, legată de realizările fizicii (știință ce studiază proprietățile și structura materiei, formele mișcării ei și legile generale ale fenomenelor naturii anorganice; din grec. *fyzis* „natură”) [2]. În primul deceniu al sec. al XX-lea, știința fizicii a descoperit lumea particulelor mici, prin care s-a dovedit că orice obiect al naturii, care poate fi expus observării nemijlocite, este alcătuit din alți formanți și poate fi, respectiv, împărțit în elemente mult mai mici.

Racordată la lingvistică, descoperirea dată a demonstrat că orice proces, orice fenomen de limbă este format din alte fenomene, din alte procese, care alcătuiesc structura lui, iar respectivele procese și fenomene mai mici sunt interactive, corelative. Această teză teoretică, datorită adevărului pe care îl conține, a făcut ca în orice fenomen de limbă, prin noțiunea de structură, să fie subînțeles caracterul, metoda și legăturile de funcționare interactivă a constituenților.

Pentru lingvistică, noțiunea de structură devine, astfel, nu numai materie, dar și proces, deoarece, în realitate, nu pot exista fenomene în afara structurii lor. Atât structura, cât și elementele componente ale oricărui fenomen lingvistic formează particularități ale lumii materiale (adevăr știut astăzi de toată lumea; din păcate, a trebuit să treacă milenii ca mintea omului să-l poată percepe și defini precis, din punct de vedere teoretic).

După această descoperire, în cercetările de lingvistică se renunță la extreme și se pune accent pe cercetarea structurii oricărui fenomen de limbă într-o interacțiune cu elementele care-l formează. Numai așa stând lucrurile, a fost posibilă trecerea, în sec. al XX-lea, la o nouă treaptă de dezvoltare: de la tratarea faptelor de limbă dintr-o experiență proprie nemijlocită, la tendința de a descoperi esența faptelor observate.

Mai târziu, în lingvistică, din structuralismul lingvistic al lui F. de Saussure, au luat naștere două curente: 1) *lingvistica structurală*, cu aspecte-

le ei glosematice și generativiste (școală lingvistică ce consideră limba drept entitate de natură abstractă, cu un sistem de funcțiuni, caracterizat prin legi proprii, individuale, imanente structurii ei, dar, studiind-o ca pe un sistem de semne); 2) *lingvistica funcțională* a școlii de la Praga (această școală constituie un curent al structuralismului contemporan, fondat în anul 1926, la inițiativa lingvistului ceh V. Mathesius (1882-1945), în cercul lingvistic de la Praga, avându-i la început ca membri pe N. S. Trubețkoi și R. Jakobson, care au pledat în permanență pentru o tratare structural-funcțională nu numai în lingvistică, dar și în literatură).

Viziunea teoretică a membrilor acestui cerc de lingvistică a fost expusă în anul 1929 la Congresul I al Slaviștilor. Școala respectivă de lingvistică funcțională a fost redenumită în iunie 1976, la cel de-al III-lea Colocviu Internațional al Lingviștilor Funcționaliști, în „Societatea Internațională de Lingvistică Funcțională”.

Cercetările lingvistului basarabean Anatol Ciobanu reprezintă fenomenul evoluției progresive a ideilor școlii pragheze. Opiniile savantului privind sintaxa funcțională alcătuiesc o ramură originală a funcționalismului de la Praga, un ecou de bun augur. Polemica profesorului A. Ciobanu cu actualele teorii din domeniul lingvisticii funcționale comportă o ținută academică, profesională. Punctul său de vedere este în permanență real, de vreme ce concepe „orice limbă ca un sistem de semne, bazat pe substanță și ordonat de un mecanism formal-relațional” [*Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p. 35-50].

În viziunea sa, sintaxa unei limbi naturale este întotdeauna conținutală, iar unitățile ei structurale se află într-o indestructibilă legătură cu semantica. Corelația dintre formă și conținut, dintre extensional și intensional, dintre gramatică și semantică, dintre sintaxă și logica naturală formează un *vera principia* în tratarea tuturor problemelor de lingvistică. Teoriile din cercetările de sintaxă ale profesorului A. Ciobanu constituie o expresie funcțional-dezvoltativă a lingvisticii franco-pragheze, pentru care drept obiect de studiu al sintaxei îl formează teoria procedeelelor sintagmatice, prin care sintagma apare drept rezultat al lanțului morfo-sintactic din propoziție. Susținând teza savantului A. M. Peșkovsky, precum că „părțile de propoziție sunt de fapt aceleași părți de vorbire în mișcare” [3], domnul profesor A. Ciobanu, într-un

fel, dezvoltă, în spirit funcționalist, raportul dintre morfologie și sintaxă, prin care morfologia nu există de sine stătător, ca nivel al limbii, ci este înrudită sau conjugată cu lexicologia, prin teoria nominației, și cu sintaxa, prin teoria ordonării sintagmatice. Astfel, între părțile de vorbire și părțile de propoziție există numai o legătură, dar nicidecum un paralelism sau suprapunere [*Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p. 68-74].

Lingvistul A. Ciobanu vede în noțiunile de funcție și funcțional rolul primordial al unităților comunicative (sintactice) la realizarea gramaticală a exprimării. În această bază sunt determinate funcțiile subiectului și ale predicatului, care formează raportul determinant, decisiv al ordonării sintagmatice în orice enunț. Astfel, subiectul și predicatul sunt deținătorii-primi ai indicilor predicativi în orice enunț, formând expresia funcțională a categoriei predicativității (categorie gramaticală a sintaxei propoziției prin care este raportat conținutul informativ-comunicativ la realitate). După părerea savantului A. Ciobanu, conform categoriei predicativității, analiza sintactică a părților de propoziție trebuie să înceapă de la subiect, deoarece subiectul lansează șirul raporturilor morfo-sintactice în orice propoziție și tot el constituie determinatul în sintagma principală a oricărui enunț [*Părțile principale ale propoziției*, Chișinău, 1969, p. 5-15].

Teoria funcțională a categoriei gramaticale a predicativității este aprofundată în studiul monografic despre semantica funcțională a verbelor semicopulative în limba română, unde, în baza principiului logico-semantic și funcțional, A. Ciobanu delimitează cincisprezece grupuri semantice de verbe de relație, care-și obțin sensul comunicativ-informativ doar în procesul de realizare structural-gramaticală a predicatelor nominale [*Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке*, Chișinău, partea I, 1976; partea II, 1978].

La formularea opiniilor despre funcționalism, o influență mare asupra ideilor Profesorului au avut-o concepțiile lui Baudouin de Courtenay. Lingvistul A. Ciobanu dezvoltă noțiunea de funcție și funcțional într-o reprezentare despre limbă ca un sistem funcțional, un sistem de mijloace de exprimare, care funcționează într-un anumit scop. În felul acesta, prin termenul de „funcție” subînțelegem noțiunea de „funcție” nu în sensul matematic al cuvântului, de a exprima o dependență, dar ca pe un dis-

pozitiv sau mijloc bine determinat al exprimării verbale a omului. După A. Ciobanu, noțiunile de „funcție” și „funcțional”, în știința limbii, constituie un punct de vedere corect și bine determinat, deoarece orice fenomen lingvistic este tratat în baza funcției lui într-un anumit sistem și cu un anumit scop [*Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p. 107-117; 97].

Ideile funcționaliste ale profesorului A. Ciobanu sunt în contradicție cu cele ale structuraliștilor glosematicieni și generatiști. Savantul se pronunță ferm împotriva ramificațiilor antimentaliste radical-structuraliste și pur relaționale în gramatică, mai cu seamă în sintaxă. Prin argumente peremptorii sunt înlăturate concepțiile structuraliste glosematice și descriptiviste, care neglijează semantica, substanța limbii și acordă supremație formei structurale. Glosematicienii consideră, în mod arbitrar, că pe un lingvist trebuie să-l intereseze, în primul rând, corectitudinea gramaticală a enunțului, și nu cea semantico-informativă. Anume în acest temei metodologic, profesorul A. Ciobanu consideră drept subordonate subiective „numai acele propoziții, care se referă la verbe reflexive impersonale totale (dar nu presupun un subiect) și la locuțiuni verbale cu sens impersonal”, având în vedere verbe și locuțiuni ca: *se pare, se cade, se nimerește, se cheamă, se întâmplă* ș.a. În acest temei științific, frazele, ce conțin proverbe de tipul: *cine nu lucrează, nu mănâncă; cine-i tare și voinic, iese noaptea în colnic*, nu conțin propoziții subordonate subiective, ci atributive: *nu mănâncă **acela, care nu lucrează; acela iese noaptea în colnic, care este tare și voinic*** [*Probleme dificile de gramatică*, Chișinău, 1969, p. 67-76; *Sintaxa practică*, Chișinău, 1991, p. 131-133].

Profesorul A. Ciobanu, fiind un adept fidel al funcționalismului, susține că între sintaxă și semantică (între structură și conținut) există o strânsă interdependență și conlucrare, ce se explică prin faptul că, în procesul actului comunicativ, semnele lingvistice nu numai că sunt utilizate într-un anumit anturaj, dar se și întipăresc în memoria oamenilor, în raport cu situațiile, tipurile de situații în care au fost ele folosite, iar, drept urmare, semnele lingvistice devin unități comunicative (sintactice), încercându-se cu noi valori semantico-funcționale [*Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p. 35-50].

Lingvistul A. Ciobanu respectă cu strictețe și tezele teoretico-aplicative ale altui funcționalist renumit – Ruben Budagov. Una dintre ele este

că „în gramatică raporturile trebuie să se studieze în cea mai strânsă interacțiune cu semnificația. În caz contrar, gramatica devine formalistă și ... cel puțin, *neinteresantă*”, fiindcă „o gramatică științifică și dezvoltată este opera gândirii, ce-și exprimă prin ea categoriile sale”: studierea gramaticii pune bazele (începuturile) unei instruirii logice [*Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p. 5].

Asemeni lui R. Budagov, profesorul A. Ciobanu nu suprapune gramatica cu logica [4]. E vorba doar de interacțiunea lor, de faptul că, în procesul studierii sintaxei, lingvistul se vede obligat a ține seama de așa-zisul aspect logic, de logica reală, naturală, ce vine să arunce o lumină clară și obiectivă asupra faptelor de limbă cercetate. Astfel, în viziunea funcționalistului A. Ciobanu unitățile sintactice sunt niște categorii noționale, bazate pe substanță semantică, dispunând de o anumită formă, obținută în baza unor relații gramaticale. De aceea, la studierea unităților sintactice, o importanță mare trebuie să i se acorde semanticii noționale, adică semanticii proprii, în mod strict individual, fiecărei unități de limbă, fiecărei noțiuni. Când efectuăm analiza sintactică, nu este necesar și nici nu este posibil să ne dispensăm de semantică, deoarece informația principală, pe care o comportă limba, este totdeauna de natură semantică și logică. Anume în această bază teoretică sunt definite *blocurile sintactice*, pe care lingvistul le consideră „niște îmbinări de cuvinte cu sens unitar și cu relevanță sintactică proprie”. În opinia profesorului A. Ciobanu blocurile sintactice dispun de o componență lexicală extrem de variată, deoarece fuziunea elementelor este dictată de necesitatea plenitudinii semantice și informative în situații comunicative particulare. De aceea, din orice bloc sintactic este imposibil să ometem măcar un cuvânt [*Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p. 23-35].

Meritul cercetătorului A. Ciobanu (și al discipolilor săi) constă, de asemenea, în efectuarea unor completări și observații teoretico-aplicative în domeniul sintaxei și semanticii. Ideile profesorului A. Ciobanu în sintaxa limbii se caracterizează printr-o impresionantă putere de convingere. Viziunea sa lingvistică este, în primul rând, umanistă și profund originală. Beneficiind de o pregătire teoretică multilaterală, Domnia Sa a fundamentat un sistem coerent de concepte lingvistice, logico-semantice și funcționaliste, pe care le-a îmbogățit și nuanțat

continuu, din dorința constantă de a le face cât mai adecvate obiectului de studiu – gramaticii, îndeosebi sintaxei [*Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p. 19-23].

În perioada când concepțiile fluctuează cu excesivă rapiditate și frivolitate, considerăm deosebit de oportună inițiativa de a promova concepțiile lingvistice ale profesorului A. Ciobanu, care complinesc profunzimea și adevărul științific, realitatea, și în care temeurile unei școli lingvistice sunt expuse cu claritate.

Bineînțeles că astăzi nu putem prognoza exact ce căi va urma lingvistica în viitor, dar intuim cu certitudine de pe acum că teoria sintaxei funcționale va rezista în timp, va fi actuală oricând, căci studiul gramaticii funcționale nu poate fi întreprins fără semantică, dar nici fără logică, întrucât semantica și logica constituie substanța actului comunicativ, ce condiționează procesele de selecție și de distribuție a unităților comunicative.

În lucrările savantului Anatol Ciobanu regăsim rădăcinile cele mai simple, dar subtile, ale gândirii științifice, de lingvist care, la Chișinău, reprezintă o școală de prestigiu, o școală ce provine din cele mai bune izvoare ale lingvisticii – Lingvistica Funcțională de la Praga. Autor de teorii științifice, el a dezvoltat unele teze structuraliste ale lui F. de Saussure, pe de o parte, iar, pe de altă parte, tradiționalismul-funcționalist, reprezentat prin lucrările lui Baudouin de Courtenay, F. F. Fortunatov, A. A. Şahmatov, A. A. Potebnea, R. A. Budagov ș.a. Contribuția profesorului A. Ciobanu constă în faptul că a implementat, sub aspect metodologic, ideile structuralist-funcționaliste la Chișinău; idei prin care se impune necesitatea delimitării în lingvistică a aspectului diacronic (dinamic) și sincron (static), imprimându-le, astfel, caracter definit de concepție lingvistică.

Bibliografie

1. В. А. Звегинцев, *История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях*, часть II, Москва, 1965, стр. 146.
2. *Noul Dicționar al Limbii Române*, București, 2006.
3. А. М. Пешковский, *Русский синтаксис в научном освещении*, изд. 7-ое, Москва, 1956, стр. 169.
4. Р.А. Будагов, *Сходства и несходства между родственными языками. Романский лингвистический материал*, Наука, Москва, 1985, стр. 141.

Emilia OGLINDĂ, Galina PĂDURARU

Corelația sintaxă – semantică în viziunea profesorului A. Ciobanu

E.O. – doctor în științe filologice, conf. univ., Facultatea de Litere, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice a Universității de Stat din Moldova. Domenii de cercetare: morfosintaxa limbii române, lingvistica contrastivă, lingvistica generală, romanistica. Cărți publicate: *Lingvistica generală (materiale didactice)*, în colab., 1998; *Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate)*, 2005; *Lingvistica generală. Compendiu*, în colab., 2008; *Elemente de morfosintaxă contrastivă (suport didactic)*, în colab., 2010; *Introducere în lingvistică*, în colab., 2011.

G.P. – dr., conf. univ., Universitatea Academiei de Științe din Moldova.

Paradigma de cercetare funcțională a limbii are ca premisă de bază ideea că limba nu există în sine și pentru sine, ea este folosită în interacțiunea socială dintre ființele umane. Profesorul A. Ciobanu integrează semantica cognitivă în paradigma funcțională, devenind promotorul gramaticilor funcțional-cognitive. În opinia savantului, gramatica trebuie să fie înțeleasă ca un exponent al culturii, în general, și al culturii vorbirii, în particular. Ea (gramatica) nu poate fi privită în afara sensului propriilor elemente componente, deoarece anume ele comportă însemnele civilizației [3, p. 23].

La ora actuală, a devenit un adevăr axiomatic afirmația potrivit căreia „sintaxa unei limbi naturale este totdeauna conținutală, unitățile ei structurale aflându-se într-o indestructibilă legătură cu semantica” [3, p. 3]. Astfel, se propune o modificare fundamentală a perspectivei de abordare a relației de exprimare, a raportului dintre *limbă* și *gândire*. Morfologizarea excesivă a raporturilor sintactice, ignorarea înțelesului atribuit unităților de limbă sunt inadmisibile, întrucât denaturează sensul global al enunțului.

În accepția savantului, interpretarea eminentemente științifică a fenomenelor sintactice

are ca suport triada *semantică – logică naturală – sintaxă consituativă*. Aceasta ar însemna că, în perspectiva funcțională a limbii, factorul uman ocupă un loc central. Vorbitorul posedă nu numai capacitatea de a forma reprezentări mentale structurate („competență conceptuală”) și abilitatea de a construi, de a interpreta unitățile lingvistice („competență lingvistică”), ci și capacitatea de a folosi aceste unități în mod adecvat și eficient în raport cu contextul situațional și convențiile unei anumite comunități („competență comunicațională). Ancorate într-un micro- sau macrocontext, enunțurile contribuie la desfășurarea procesului cognitiv și comunicativ.

Fiecare locutor posedă un grad diferit de competență elocuțională, mânuind cu pricepere sau, dimpotrivă, defectuos mijloacele lingvistice disponibile. O asemenea competență nu se transmite prin ereditate, dar se constituie treptat, într-un mediu social. De menționat că profesorul A. Ciobanu a anticipat dihotomia: competență lingvistică *vs* competență comunicațională, despre care actualmente se polemizează atât de mult.

În domeniul semnalat, se manifestă pregnant interdependența limbii și a gândirii. Gândirea – sistem „permeabil la noi informații” – cunoaște o dezvoltare continuă spre infinit; limba, prin intermediul unor mijloace potrivite, o alimentează, o materializează, „mecanismele intime ale gândirii” găsimu-și exteriorizare grație cuvântului [4, p. 10]. Se impune o abordare dinamică a limbii, recurgându-se la criteriul valorii practice și al veridicității, care solicită exprimarea coerentă și adecvată a ideilor, respectarea logicii, îmbinarea armonioasă a caracteristicilor formale și semantice în cadrul unităților lingvistice.

Pe parcursul dezvoltării limbii, unitățile ei referitoare la categoriile logice sunt indispensabile pentru a reda plener gândirea, a reflecta experiența de viață a membrilor comunității, a dezvălui conexiunea dintre *modus cogitandi* (modul de a gândi) și *modus exprimandi* (modul de a se exprima) al oamenilor.

Accentuând relevanța principiului saussurian de analiză în sistem a faptelor de limbă, conform căruia „un sistem lingvistic este o serie de diferențe de sunete combinate cu o serie de diferențe de idei” [8, p. 133], reputatul lingvist contrapune două concepții diferite – mentalistă și mecanicistă. Cea din urmă, promovată de L. Bloomfield,

L. Hjelmslev, N. Chomsky ș.a., subestimează semnificația elementelor între care se stabilesc anumite raporturi și recunoaște drept obiect al descrierii științifice doar partea formală a acestora. Adepții structuralismului „postulează existența sistemului sau/ și a structurii, consideră faptele în perspectiva totalității, în relație unele cu altele și cu unitățile sub- și supraordonate” [7, p. 84].

O atare abordare sugerează ideea că limba ar fi o „rețea de relații pure”, o schemă lipsită de realizare materială și socială, iar substanța ei nu este esențială. Un studiu al „lingvisticii asemantice” preconizează N. Chomsky, care formulează regulile generative ale sistemului imuabil al limbii [6, p. 53-58].

Profesorul A. Ciobanu demonstrează concludent inconsistența argumentelor invocate de către mecaniciști, remarcând: „...antimentalismul exagerat și cel extremal n-au putut să conducă *sensu stricto* la rezultatele scontate în descrierea limbilor naturale, deoarece a înlătura pe deplin sensul din caracteristica semnului lingvistic, a spune că el (sensul) nu se referă la semnul lingvistic, înseamnă a elimina completamente chiar esența semnului însuși” [5, p. 57].

Corelația dintre formă și substanță, dintre expresie și conținut este examinată prin prisma caracterului arbitrar *vs* motivat al semnului lingvistic. Odată definit drept reunire a semnificantului și a semnificatului, acesta nu poate fi totalmente nemotivat, fapt subliniat de către Ch. Bally, discipol al lui F. de Saussure, și numeroși exegeți din perioada postsaussuriană – E. Benveniste, R. Jakobson, E. Coșeriu, V. Zveghințev, R. Budagov ș.a. Legătura dintre laturile semnului este necesară, consideră E. Benveniste, întrucât conceptul se identifică în conștiința locutorului cu imaginea acustică [1]. Astfel, sensul este o parte inerentă a unităților biplane semnificative ale limbii.

Împărtășind, în principiu, viziunea contemporanilor săi, profesorul A. Ciobanu recurge la termenii *signum* și *signatum*, dintre care primul „reprezintă semnul lingvistic în general, inclusiv substanța lui sonoră și forma (*extensionalul*)” [3, p. 47], iar *signatum* sau *intensionalul* desemnează substanța semantică. Între cele două dimensiuni ale semnului se atestă un raport neunivoc, ceea ce probează, cu prisosință, polisemia, omonimia ș.a. Semnul lingvistic aparține limbii naturale care, grație caracterului deschis, echilibrului instabil, perturbat de noi fenomene și

tendințe, oferă cu generozitate „un inepuizabil registru de posibilități de exprimare” [3, p. 39].

O altă problemă interpretată judicios de către profesorul A. Ciobanu este corelația dintre semantică și raportul gramatical. Diminuarea factorilor semantici duce la deformarea corelației dintre gândire și limbă, dintre unitățile lingvistice și categoriile logice. Nu ne vom limita doar la relațiile gramaticale private de substanță, ci vom analiza aptitudinile funcționale ale elementelor limbii, în strânsă legătură cu proprietățile lor semantice. Din acest punct de vedere, sunt edificatoare următoarele două postulate: „A respecta tradiția în cercetările lingvistice”; „A examina fenomenele de limbă nu numai pe plan teoretic, ci și pe cel aplicativ (practic)” [4, p. 30-31].

Cele enunțate sunt aplicate în sintaxă, unde factorii semantici au o pondere deosebită și se preconizează „unitățile limbii în perpetuă mișcare, în virtuală combinatorică, în continuă intenție spre realizarea cât mai fericită a mesajului informativ” [3, p. 71]. Dintre cele două aspecte ale sintaxei – activ și pasiv – prioritatea o posedă cel dintâi, care cere ca cercetarea categoriilor sintactice să pornească de la conținut la formă și să se elucideze mijloacele de exprimare a componentelor propoziției în anumite situații comunicative.

Profesorul A. Ciobanu emite argumente peremptorii – adevărate principii metodologice ale concepției vizate: nu este suficient să identificăm, pur și simplu, unitățile sintactice, ar mai fi important a indica „ce loc ocupă în cadrul emiterii lui, în cadrul întregului context al propoziției”. Părțile de propoziție, construcțiile sintactice, ca elemente ale întregului, vor fi corelate cu sistemul dinamic al limbii, în ansamblu, exteriorizându-și „potența gramatical-funcțională numai în relație cu altele, deci numai în dinamică” [3, p. 70-71].

Este evident că principiile elaborate de profesorul A. Ciobanu sunt în totală concordanță cu cele ale gramaticii funcționale. E vorba de trei dimensiuni ale unităților lingvistice:

- dimensiunea semantică (relația dintre expresia lingvistică și reprezentarea mentală la care se referă expresia);
- dimensiunea sintactică (referitoare la structura expresiei);

– dimensiunea pragmatică (care privește scopul constituirii expresiei: transmiterea de informație, de reacții, obținerea unui răspuns, declanșarea unei acțiuni etc.).

Aprofundând trihotomia coșeriană desemnare – semnificație – sens [5], profesorul A. Ciobanu distinge multiple semantici: lexicală, gramaticală, denotativă, noțională, pragmatică, raportate la propriile sfere de exteriorizare în planul conținutului. Se aplică principiul *onomasiologic* sau *mentalist*, ce sugerează efectuarea analizei gramaticale de la *substanță semantică (funcție)* spre *formă*: [S (f) > F]. La nivelul propoziției și al frazei, acest principiu este eficient la delimitarea subiectului de obiectul direct (mai cu seamă, în enunțurile cu topica remaniată), a unor tipuri de predicate angrenate și de complemente circumstanțiale, la descrierea frazei ca unitate complexă a sintaxei, la relevarea unor subordonate etc.

În anumite contexte, are loc desemantizarea unor componente ale structurilor sintactice, fapt care înlesnește modificări de ordin pozițional-funcțional. Este cazul să amintim unele verbe ale mișcării, ale acțiunii ș.a., care își pot schimba rangul (predicativ – semiauxiliar – auxiliar – semicopulativ – copulativ). Sintagmele *a luat și s-a dus, ia și sapă, s-a apucat și a prășit* etc. sunt considerate de profesorul A. Ciobanu și de alți cercetători drept predicate verbale simple angrenate, fiecare element asigurând integritatea funcțional-semantică și structurală a acestora [3, 97-106; 2, p. 79-176].

În prestigioasa monografie „Sintaxa verbelor semicopulative în limba moldovenească”, publicată în limba rusă, sunt descrise minuțios variante semicopulative, indicându-li-se particularitățile semantico-funcționale, fundamentându-se legătura dintre verbele semnalate și categoria diatezei și cea a tranzitivității. În baza analizei distributiv-semantică, pozițional-reprezentative și contrastive, cele 64 de verbe semicopulative din limba română au fost repartizate în 15 grupuri tematice: deveniendi, constandi, transformandi, nominandi, considerandi, declarandi, finali, angajandi etc. [10].

Diverse lucrări ale reputatului profesor abundă în exemple selectate din diferite limbi romanice, mai ales din franceză. Este semnificativ faptul că unii specialiști în materie, de exemplu, hispaniștii G. V. Stepanov și O. K. Vasilevia-Șvede au recurs la clasificarea promovată de

profesorul A. Ciobanu în studiul semicopulativelor din limba spaniolă [9, p. 133-134].

Ne asociem păreri profesorului A. Ciobanu, care demonstrează convingător simbioza premiselor lingvistice (formal-gramaticale, categoriale) și extralingvistice (logico-semantică, funcționale) la efectuarea analizei sintactice. Nu trebuie trecute cu vederea nici particularitățile structural-tipologice ale limbii române, în care corelația dintre sintetism și analitism atestă unele deosebiri, în comparație cu idiomurile romanice occidentale, dar și cu cele germanice, ca engleza.

Se știe că în idiomurile în care predomină formele analitice și, ca urmare, topica fixă, „deplasările elementelor componente ale propoziției implică valențe majore” [3, p. 122]. Iată de ce criteriile semnalate *supra* vor fi folosite cu discernământ, spre a evita confundarea unor părți de propoziție. Astfel, în variate contexte cu o topică neobișnuită, subiectul suscită dificultăți de analiză, relevându-se subiectul simplu cu topica inversată, subiectul simplu „îmbrățișat”, blocuri sintactice ale subiectului etc., în componența unor modele structurale: NP + Cop. (Scop.) + S; Od + Pron. (pers. aton) + P + S; NP + S + Cop. (Scop.) ș.a.

Remarcabile sunt considerațiile profesorului A. Ciobanu axate pe unele tipuri de complement circumstanțiale, diferențiate, mai cu seamă, în baza criteriilor extralingvistice și a întrebărilor logice. Ne referim la tangențele de ordin funcțional-semantic între circumstanțialul final *vs* circumstanțialul de loc, circumstanțialul final *vs* complementul indirect, circumstanțialul modal *vs* complementul indirect etc. Savantul este de părere că substanța limbii implică raporturile logico-gramaticale între unitățile propoziției, iar semantica lexicală și denotativă „ne ajută să delimităm just complementele circumstanțiale de cele indirecte și invers, când forma (structura) unor asemenea complemente e una și aceeași” [3, p. 141].

În legătură cu cele relatate, trebuie de semnalat teoria despre blocurile sintactice, calificate de profesorul A. Ciobanu drept îmbinări libere de cuvinte, „în care într-un anume microcontext se „topesc” frontierele semantice între constituenții lor, substanța ca și cum sudându-se și creându-ne imaginea unui tot întreg semantic, noțional și, desigur, funcțional” [3, p. 72].

La elaborarea teoriei vizate, profesorul A. Ciobanu se sprijină pe preceptele lingvisticii funcționale, emise de A. Martinet, E. Benveniste ș.a., care pun în lumină perspectiva funcțională a enunțului, dinamismul comunicațional și o serie de principii valoroase [6, p. 34-39].

Deși sunt numite „îmbinări de cuvinte”, entitățile menționate sunt demarcate de sintagme, de segmente intonaționale, urmărindu-se a echilibra conținutul și forma, întru exteriorizarea ireproșabilă a mesajului. În enunțuri de tipul: „Căci *vis al morții eterne e viața lumii întregi*” (M. Eminescu); „În părul tău, mamă, albește / *Sarea lacrimilor mele*” (Gr. Vieru), citate de autorul lucrării „Sintaxa și semantica”, structurile evidențiate sunt niște blocuri sintactice, disociate în temeiul criteriului întrebărilor logice și al formei gramaticale. O eventuală eliminare sau dezmembrare a unităților componente ar diminua integritatea informațională a enunțului: „Căci vis ... este viața (?)”; „În părul tău, mamă, albește sarea (?)”.

În opinia profesorului A. Ciobanu, îmbinările în discuție – bimembre și polimembre – comportă multiple trăsături: modificarea funcțiilor primare și secundare ale elementelor structurale, topica virtual inversată, întrebuițarea cu sens figurat a unor părți ale blocurilor sintactice, întrepătrunderea semantică a elementelor lor constructive ș.a. Premisele menționate servesc pentru a corela formațiunile în cauză cu părțile de propoziție simple, compuse, angrenate, complexe, câmpuri semantico-funcționale etc., al căror volum denotă o mare varietate.

Din acest punct de vedere, prezintă interes demarcarea blocurilor sintactice de cele semantice. Cele dintâi formează o integritate logico-semantică și funcțională, pe când blocurile semantice sunt niște îmbinări ce includ predicatul și alte părți de propoziție, privite ca un tot întreg semantic, nu și funcțional. În cadrul formațiunilor date, părțile secundare ale propoziției sunt niște actualizatori semantici, care generează blocurile semantice ale predicatului.

„Pe linie centrifugă” în raport cu predicatul sunt plasate părțile secundare care nu sunt indispensabile pentru integritatea semantică a enunțului. Savantul distinge mai multe ranguri ale blocurilor menționate ce denotă modelele: P + Od + Atr.; P + (S) + Circ.; P + Circ. + Oi; P (neg.) + Od + (S); P + Circ. + Od; P + Circ. + Circ.; P + Oi + (S) + Circ. P + Oi + Od + Circ.; P + Circ. + Circ. + Prop. subord. etc.

În frază, unitate comunicativă de rang superior, cu un volum mai mare de informație comparativ cu propoziția, rolul factorilor semantici este deosebit. Constituind o integritate semantică, structurală, intonațională, entitatea în cauză comportă multiple însușiri: propozițiile sale sunt interdependente, iar subordonatele, pierzându-și parțial autonomia, nu încetează să fie unități predicative și beneficiază de plenitudine gramaticală. La identificarea subordonatelor, sunt binevenite întrebările logice, adresate cuvântului determinat din propoziția principală / regentă. Profesorul A. Ciobanu subliniază rolul verbului ca nucleu, centru organizațional al propoziției, atenționând asupra faptului că, în anumite contexte, verbul predicat este sinsemantic, inapt să primească întrebarea logică, pentru a preciza tipul subordonatei.

Identificarea acestei unități solicită adesea un macrocontext, întrucât „în limbile naturale semnele lingvistice conlucrează la toate nivelele”, spre a reda adecvat conținutul de idei. Iată de ce trebuie ținut cont de rolul de actualizatoare al subordonatelor raportate la regentele sinsemantice, bunăoară: „Rusanda s-a întors cu fața în partea *de unde bătea vântul*, ca tot el să i-o așeze la loc” (I. Druță). Eruditul savant subliniază în mod pregnant că: „întrebarea logică nu se poate adresa decât la o unitate sintactică impregnată de sens, de semantică lexicală și denotativă” [3, p. 170].

În domeniul sintaxei, prin intermediul analizei transformaționale, este specificat statutul unităților sintactice, sunt diferențiate structurile identice, la prima vedere, sunt scoase la iveală diverse structuri de adâncime, care ne oferă posibilitatea să apreciem raporturile logico-semantice între părțile frazei. Din perspectiva menționată, profesorul A. Ciobanu contrapune sistemul punctuațional românesc, fondat pe principiul logico-semantic, și sistemele punctuaționale din alte limbi (de exemplu, rusa) în care prevalează cel formal.

Diverse probleme de sintaxă sunt investigate în sistem, în interdependență cu fenomenele de la alte niveluri. Suscită atenția postulatul ce recomandă „a cerceta fenomenele de limbă în plan sistemic” și „a examina fenomenele de limbă în plan sincron și diacronic pe axă orizontală și pe axă verticală” [4, p. 13-20].

Limba, fenomen complex, întrunește nu numai elemente sistemice, dar și pe cele asistemice, care coexistă în procesul funcționării și al evo-

luției acesteia, astfel încât „orice limbă naturală este sistemică și asistemică, în sensul că tolerează elemente ce se abat de la regula generală” [4, p. 16]. Faptele de limbă considerate asistemice pot să țină atât de centru (de adâncime), cât și de periferie (de suprafață). Uneori, formațiunile asistemice / antisistemice reprezintă reminiscențe ale unor unități ce au funcționat cândva în limba respectivă sau în cea de origine.

În sintaxă, unde semantica este deosebit de importantă, se observă coeziunea celor două planuri – sincron și diacronic. Dacă am renunța la principiul vizat, nu am fi capabili să distingem schimbările evolutive de adâncime de schimbările evolutive de suprafață, să evaluăm fenomenele ce ar fi în stare să afecteze sistemul limbii, delimitându-le de faptele periferice, care exercită o anumită influență asupra funcționării limbii în cauză.

După părerea profesorului A. Ciobanu, aspectele comunicative ale sintaxei solicită imperios a concorda conținutul enunțurilor emise în vorbire cu realitatea extralingvistică. Asemenea entități comportă plenitudine semantică, gramaticală, referențială, situativă, conotativă și presupozițională care, în ultimă instanță, condiționează autenticitatea mesajului [4, p. 30], dezvăluind postulatul veridicității. Chiar dacă enunțul este impecabil din punctul de vedere al corectitudinii, faptul în sine nu justifică informațional cele enunțate, nu asigură exhaustiv concordanța cu sfera extralingvistică, această funcție revenindu-i logicii naturale.

În concluzie, subliniem că ideile expuse de către profesorul A. Ciobanu în monografiile și studiile de specialitate conțin o serie de principii și postulate metodologice, orientate spre o analiză minuțioasă și competentă a faptelor de limbă, spre disocierea unor însușiri inalienabile ale acesteia și spre descoperirea performanțelor ei expresive și funcționale. În limbă coexistă elementele sistemice și cele asistemice, demarcându-se fenomenele care țin de centrul sistemului și cele periferice. La nivel sintactic, este pertinentă triada *semantică – logică naturală – sintaxă consituativă*, indispensabilă pentru cercetarea obiectivă a categoriilor sintactice. Substanța limbii implică raporturile logico-gramaticale dintre unitățile propoziției, iar semantica lexicală și denotativă servește pentru a realiza delimitările de rigoare.

Bibliografie ■

1. E. Benveniste, *Probleme de lingvistică generală*, București, 2000.
2. Petru Butuc, *Predicatul verbal angrenat în limba română*, Editura Iulian, Chișinău, 2004.
3. Anatol Ciobanu, *Sintaxa și semantica (Studiu de lingvistică generală)*, Editura Știința, Chișinău, 1987.
4. Anatol Ciobanu, *Probleme de metodologie în lingvistică*, în *Cursuri și Seminare speciale*, CE USM, Chișinău, 2002.
5. Eugen Coșeriu, *Lingvistica: starea ei actuală*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, Chișinău, nr. 1, 1993.
6. Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Marina Păunescu, Editura Babel, București, 1996.
7. Maria Manoliu-Manea, *Structuralismul lingvistic. Lecturi critice*, București, 1973.
8. Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Polirom, Iași, 1998.
9. О. К. Васильева-Шведе, Г. В. Степанов, *Теоретическая грамматика испанского языка. Синтаксис предложения*, Москва, 1981.
10. Анатолий Чобану, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке*, Кишинев, 1976 (I), 1978 (II).

Eugenia DODON

Acordul articolului posesiv: normă și uz

E.D. – conf. univ. dr.,
Departamentul Limba
Română, Lingvistică
Generală și Limbi Clasice,
U.S.M. Domenii de
competență: limba română
aplicată, sintaxa limbii
române contemporane,
probleme dificile de
analiză sintactică,
aspecte comunicative ale
morfosintaxei, redactarea
textului în limba română.
Domeniul de preocupare
științifică: limbajul oficial-
administrativ: particularități
semantico-gramaticale;
probleme controversate
în sintaxa limbii române
contemporane. Coautor al
culegerii *Limba română prin
cultură și civilizație. Material
didactic pentru aolingvi*
(1998).

În acest articol ne vom referi, în special, la situațiile mai dificile de acord al articolului posesiv cu elementul determinat, exemplele fiind excerptate din diverse texte ce aparțin stilului oficial-administrativ, cu precădere, limbajului juridic, semnate de o categorie de specialiști competenți în domeniu, dar nu întotdeauna suficient de versați în subtilitățile gramaticii, întâmpinând unele dificultăți chiar la utilizarea articolului posesiv (genitival).

Se știe că gramaticile tradiționale, în general, analizează modele accesibile cu acest tip de articol, neglijând cazurile mai dificile de utilizare. În linii mari, se precizează că „articolul posesiv se folosește și la coordonarea mai multor genitive sau atribute posesive ale aceluiași substantiv, sau introduse de aceeași prepoziție” [3, p. 106]. De exemplu: *vacanța studenților și a profesorilor, contra voastră și a lor* etc.

De asemenea, nici în cele mai recente studii de gramatică, nu se pomenesc erorile din comunicarea orală și scrisă la acordul articolului respectiv. Bunăoară, C. Dimitriu stăruie asupra unor particularități gramaticale ale acestuia. Se menționează că e vorba de un articol ce poate preceda un substantiv ori un substitut al lui, servind ca element formativ în structura numeralului ordinal [2, p. 171].

În literatura de specialitate, cazuri mai complicate de întrebuintare a articolului posesiv, acordul acestuia cu determinatul, au fost relevate de către M. Avram, G. Gruică, V. Guțu Romalo ș.a. [1; 4; 5; 6]. Pe lângă formele de acord, constată M. Avram, articolul posesiv ridică și alte probleme de cultivare a limbii, legate de contextele în care prezența lui este motivată sau nu. În viziunea lingvistei V. Guțu Romalo, greșelile cele mai frecvente pe care le comit purtătorii limbii române sunt, firește, cele de acord [6, p. 35].

La prima vedere, în situații ordinare de genul: W. Scott, *creator al romanului* istoric englez; *proprietatea este a mea*, acordul articolului posesiv nu ar trebui să creeze dificultăți, deși în uzul limbii se mai atestă tot felul de erori intolerabile, fapt deloc întâmplător. M. Avram observă cu deplin temei că acestea se produc „prin atracția exercitată de forma atributului introdus sau/și prin nesiguranța vorbitorilor deprinși cu forma invariabilă *a*”. Reiese că se recurge peste tot la aceeași formă (*un caiet a (pentru al) meu*, doi *frați a (pentru ai) mamei*. Uneori, din hipercorectitudine, se introduc forme flexionare nejustificate [1, p. 100]. De exemplu, *respectarea regulamentelor și ale (pentru a) deciziilor* adoptate de Parlament.

În accepția M. Avram și a lui G. Gruică, complicațiile la acord apar dacă este un grup nominal: *substantiv + substantiv cu prepoziție + substantiv (sau pronume) în genitiv cu articol posesiv*. O atare structură poate reliefa două situații distincte. În funcție de acestea, diferă și regula de acord al articolului posesiv. Structura respectivă provoacă anumite incertitudini, dacă cele două substantive sunt de genuri sau numere diferite [1, p. 101; 5, p. 129].

Un caz des întâlnit este acela în care atât substantivul cu prepoziție, cât și substantivul sau pronumele în genitiv formează atributele elementului determinat:

- (1) Art. 10. *Modul de aplanare a litigiului* dintre părți până la adresare în instanță... (CC, p. 8);
- (2) Art. 11. *Metodele de apărare a drepturilor civile* (CC, p. 8);
- (3) Art. 26. *Activitatea de întreprinzător a persoanei fizice* (CC, p. 13);
- (4) Art. 98. *Termenul de repartizare a activelor* (CC, p. 36).

Nu e greu de observat că în enunțul (2) sintagma evidențiată conține substantive ce se deosebesc ca număr, în celelalte și ca gen. În toate exemplele, asocierile posibile cu determinativul în gen, urmat de articolul posesiv **a**, sunt substantivele precedate de prepoziția **de**: *aplănarea litigiului, apărarea drepturilor civile, activitatea persoanei fizice, repartizarea activelor*.

Iată un exemplu ce pare discutabil:

Art. 108. *Actul de constituire al societății comerciale* (CC, p. 39). Substantivele din îmbinarea vizată sunt de gen diferit, deși au același număr. O dificultate de acord însă există: determinativul din dreapta articolului posesiv se poate raporta la oricare dintre cele două elemente ale structurii în cauză. Astfel, s-ar putea spune *actul societății comerciale*, dar și *constituirea societății comerciale*. Utilizarea formelor **al** sau **a** se referă, în acest caz, numai la raporturile sintactice interne, nu la sensul propoziției, care este identic în ambele variante. Opțiunea pentru o formă sau alta de articol depinde de intențiile celui ce scrie, de sensul lexemului pe care se pune accentul.

Un exemplu similar:

Art. 364. *Obligația de garanție a coproprietarilor* (CC, p. 110). Se admite a folosi asocierea: *obligația coproprietarilor și garanția coproprietarilor*, același substantiv în genitiv se raportează la cele două determinate (*obligație și garanție*).

Indicăm un exemplu în care articolul posesiv e în corelație doar cu substantivul prepozițional din cadrul îmbinării ce invocă forma **ale**:

Art. 187. *Genurile de activitate ale organizațiilor necomerciale* (CC, p. 65). Corect: *genurile de activitate a organizațiilor necomerciale*.

Prin urmare, trebuie să fim extrem de prudenți atunci când avem de a face cu grupuri nominale (*substantiv + prepoziție + substantiv*). Nu e suficient să cunoaștem regula elementară: articolul posesiv se acordă cu substantivul determinat de genitiv. În limbajul oral și în cel scris, de fapt, în comunicarea curentă, urmează a stabili după sens la ce cuvânt se referă genitivul dat.

Lingvistul G. Gruică subliniază că multe dintre structurile *substantiv + prepoziție + substantiv* reprezintă construcții fixe, locuțiuni, cuvinte

compuse (*punct de vedere, certificat de naștere, copil de trupă* ș.a.), unde termenul prim își impune categoriile gramaticale ce devin ale întregului ansamblu, ceea ce facilitează, într-o anumită măsură, acomodarea articolului [5, p. 130-131]. Dacă aceasta va fi percepută ca o structură integrală, desigur, oricine, chiar mai puțin instruit, va efectua ușor și corect acordul în exemple de tipul: *medicul de gardă al secției de chirurgie; certificatul de naștere al copilului.*

În limbajul juridic, asemenea structuri nominale sunt destul de frecvente. T. Irinescu și A. Stoichițoiu-Ichim le evidențiază pe cele mai uzuale: *grad de rudenie, act de justiție, complet de judecată, drept de apărare, proces-verbal de sechestru, secret de stat, certificat de stare civilă, certificat de vacanță succesorală, contract de vânzare-cumpărare, contract de ipotecă, contract de muncă, contract de căsătorie* etc. [7, p. 52-53]; *termen de prescripție, termen de recurs, termen de revizuire, titlu de proprietate, titlu de credit, titlu de legitimare, act de alienare, act de înstrăinare, stare de ebrietate, ordonanță de urgență, contract de leasing, împrumut de folosință, Curte de Apel, Curte de Casație, subiect de drept* etc. [8, p. 113; 153-154; 167].

A se vedea unele îmbinări extrase din Codul civil al Republicii Moldova:

- (1) Art. 19. *Capacitatea de exercițiu a persoanei fizice* (p. 11);
- (2) *Termenul de prescripție al acțiunilor intentate de turist* este de 6 luni... (p. 289);
- (3) Art. 1594. Înregistrarea în străinătate a *actelor de stare civilă ale cetățenilor Republicii Moldova* (p. 391).

Prezentăm și alte exemple selectate din texte oficial-administrative, publicate în diverse reviste:

- (1) *Colectivul de muncă al instituției penitenciare și cel al întreprinderii* din cadrul sistemului penitenciar... (RINJ, nr. 4, 2008, p. 73);
- (2) *Termenul de valabilitate al uleiurilor* se stabilește de către producător în conformitate cu Legea... (MO, 4.06.2010, p. 17);
- (3) Repararea prejudiciului nu poate fi condiționată de... *structura de vizului de cheltuieli al acestei organizații* (CA, nr. 8, 2003, p. 53).

Semnalăm la cele constatate de către cercetătorul G. Gruică că multe sintagme substantivale cu prepoziția **de** cer „pauză de gândire” înainte

de acordul lui **al**. O alegere „neinspirată”, de rând cu gramaticalizarea nesigură a exprimării, poate duce la confuzie și uneori deturneză sensul enunțului [4, p. 202]:

(1) Art. 1574. Dacă *locul de aflare al unui moștenitor* nu este cunoscut, moștenitorii sunt obligați să ia decizii... (CC, p. 386).

În exemplul (1), se întrevede o situație concretă, unde se găsește un moștenitor (domiciliul acestuia). În același timp, nu se exclude și îmbinarea celor două cuvinte *aflarea unui moștenitor*. Credem că ambele variante sunt posibile, fără a se modifica sensul sintagmei, al raportului dintre elementele constituente ale segmentului *locul de aflare al unui moștenitor*.

(2) *Gradul de relevanță al acestei prevederi legislative...* va deveni mai ușor de sesizat (RINJ, nr. 4, 2008, p. 72). Se potrivește și asocierea *gradul de relevanță a acestei prevederi legislative...*

(3) Art. 1598. *Regimul național de activitate al persoanelor juridice străine în Republica Moldova* (CC, p. 392). În acest enunț nu există o îmbinare fixă de cuvinte: e compatibilă asocierea cu substantivul din preajma determinativului genitival *activitate*, fiind adecvată forma **a**. Corect: *Regimul național de activitate a persoanelor juridice...*

(4) ... au fost realizate mai multe interviuri în țările-țintă pentru Moldova, *din punct de vedere a investițiilor și exportului...* (VM, nr. 11, 2007, p. 78). Aici nu a fost identificată adecvat îmbinarea fixă *punct de vedere*. Determinativul se subordonează termenului prim ce își impune categoriile gramaticale.

O anumită dificultate constatăm atunci când atributul genitival se referă la un regent multiplu. Conform regulilor generale de acord gramatical, e nevoie ca articolul posesiv să fie raportat la oricare dintre termenii regentului multiplu, luând forma de plural masculin. În cazul în care ambii regenți denumesc ființe de gen diferit, masculinul are întâietate. În acest context, G. Gruică susține că norma veche a pătruns în uz și se menține: are loc acordul prin atracție, deci cu ultimul lexic al regentului multiplu [4, p. 131-132]:

(1) Termenul stabilit în ani expiră în *luna și ziua* respectivă **a ultimului an** al termenului (CC, p. 84);

(2) *numele, adresa și numărul de telefon al reprezentanților locali...* (CC, p. 286);

(3) *termenul și modalitatea de plată a prețului și a celorlalte costuri* (CC, p. 287).

După cum lesne se observă, în exemplele analizate s-a realizat acordul prin atracție. G. Gruică confirmă că tendința de extindere a acordului gramatical e destul de puternică în limba română actuală, când există un regent multiplu, fiind în defavoarea celui prin atracție. Noul acord, adică cel gramatical, devine tot mai relevant, fiindcă se intensifică gramaticalitatea și calitatea relațională a unei structuri sintactice. Chiar dacă ambele norme funcționează, singularul și pluralul se află în raport de variație liberă. Cel care posedă o exprimare exactă, verificată riguros, utilizează forma de plural. Indiscutabil, contează particularitățile semantico-gramaticale ale termenilor coordonați, mai ales, în redarea și în conturarea ideii de pluralitate. Substantivele abstracte, defective de plural, infinitivele lungi, fostele supine etc. acceptă mai greu pluralitatea, fiind admisă în mod justificat norma veche (singularul) [4, p. 132].

Am atestat exemple în care se face acordul gramatical, chiar dacă articolul posesiv determină un regent multiplu: *Apărarea onoarei, demnității, reputației profesionale ale cetățenilor și organizațiilor* (Dreptul tău..., p. 286).

Atât M. Avram, cât și G. Gruică semnaleză un caz dificil de utilizare a articolului posesiv. Dacă două sau mai multe atribute genitivale sunt coordonate sau solicitate de o prepoziție, este obligatorie plasarea articolului posesiv înaintea fiecărui termen, începând cu cel de-al doilea [1, p. 102; 4, p. 203]:

(1) Răspândirea juridică pentru *divulgarea secretului comercial și al celui fiscal* (CA, nr. 12, 2003, p. 117);

(2) Art. 31. *Domiciliul minorului și al persoanei lipsite de capacitate de exercițiu* (CC, p. 14);

(3) Art. 41. Controlul asupra îndeplinirii *contractului colectiv de muncă și a convenției colective* (CM, p. 41).

În aceste structuri coordonate se includ nu doar prepoziții, dar și locuțiuni prepoziționale (*în cadrul, în jurul, în dreptul, de-a lungul, în*

fața ș.a.), ce solicită reluarea articolului posesiv. Realmente, acest lucru exprimă regimul cazual al prepoziției sau al locuțiunii prepoziționale:

(1) Contractul colectiv de muncă produce efecte și în cazul *schimbării denumirii unității* sau **al desfacerii contractului de muncă** cu conducătorul unității (CM, p. 37);

(2) Art. 1265. Girul poate fi făcut în folosul *trăgătorului* sau **al oricărei** persoane obligate (CC, p. 320).

În unele cazuri, se atestă omiterea articolului posesiv, în loc de a repeta regimul cazual al prepoziției sau al locuțiunii prepoziționale:

(1) Art. 1542. Testatorul poate pune *achitarea* integrală sau parțială **a datoriei** în sarcina unui sau mai multor moștenitori... (CC, p. 381). E corect: ...*sarcina* unui sau **a mai multor moștenitori**.

(2) Orice persoană are dreptul la *respectul onoarei, demnității și reputației* sale profesionale... (CC, p. 10). Corect: ...*respectul onoarei, al demnității și al reputației* sale profesionale.

(3) Art. 104. *Audierea bănuțului, învinuțului, inculpatului*... (CPP, p. 116). Corect: *Audierea bănuțului, a învinuțului și a inculpatului*.

În concepția M. Avram, articolul posesiv nu e necesar dacă genitivele coordonate constituie o unitate, substantivele date exprimând noțiuni identice sau strâns legate [1, p. 102].

De accentuat că în limbajul oficial-administrativ, în cel juridic, asemenea cazuri se atestă mai rar:

(1) *Ministerul Transporturilor și Infrastructurii Drumurilor* (MO, 4.06.2010, p. 44);

(2)... se va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și *obligațiilor sale* cu caracter civil... (RINJ, nr. 1, 2009, p. 2);

(3)... se poate dispune asupra administrării și folosinței bunului comun (CC, p. 343).

Trebuie să specificăm că, nici pe departe, nu e lesne a efectua acordul atunci când articolul posesiv e însoțit de pronumele relativ **care** în genitiv, are loc un acord încrucișat [4, p. 203-204]:

Societate pe acțiuni este *societatea comercială* **al cărei capital social** este divizat în acțiuni și **ale cărei obligații** sunt garantate cu patrimoniul societății (CC, p. 54).

E regretabil că anume în acest caz se comit cele mai multe greșeli:

Persoana **a cărei domiciliu** nu poate fi stabilit... (CC, p. 14). Corect: **...al cărei domiciliu** nu poate fi stabilit...

Rezumând cele expuse *supra*, am dori să concretizăm că acele dificultăți pe care le întâlnim la utilizarea articolului posesiv în exprimarea orală, cu atât mai mult în cea scrisă, sunt cauzate de insuficiența cunoaștere a regulilor gramaticale. Are perfectă dreptate G. Gruică, care afirmă că o dovadă concludentă de stăpânire a limbii române este și acordul corect al acestui cuvânt scurt, a cărui morfologie depinde permanent de alți termeni [4, p. 201]. Spre a le evita, a le exclude din exprimarea noastră, se cer a fi luate în considerare și criteriile semantico-gramaticale de îmbinare a elementelor constituente ale sintagmelor ce se caracterizează printr-o anumită structură, despre care am amintit deja: îmbinările fixe de cuvinte, întrucât de acest lucru depinde întrebuințarea formei adecvate de articol posesiv.

V. Guțu Romalo e de părerea că multiple greșeli de acord al articolului posesiv sunt provocate de complexitatea raporturilor implicate de folosirea lui. Evitarea dezacordului presupune o analiză detaliată și atentă a acestor raporturi [6, p. 47].

Referințe

1. M. Avram, *Gramatica pentru toți*, Humanitas, București, 1997.
2. C. Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române. Morfologia*, Institutul European, Iași, 1999.
3. *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.
4. G. Gruică, *Moda lingvistică 2007: norma, uzul și abuzul*, Paralela 45, Pitești, 2006.
5. G. Gruică, *Gramatica normativă: 77 de întrebări – 77 de răspunsuri. Cum este corect?*, ediția a IV-a, revăzută și adăugită, Paralela 45, Pitești, 2007.
6. V. Guțu Romalo, *Corectitudine și greșală. Limba română de azi*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Humanitas, București, 2008.

7. T. Irinescu, *Normă și abatere de la normă în terminologia juridică penală și civilă românească*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2004.

8. A. Stoichițoiu-Ichim, *Semiotica discursului juridic*, ediția a II-a, Editura Universității din București, București, 2006.

Izvoare folosite și abrevierile lor

1. Codul civil al Republicii Moldova, Chișinău, 2002 – (CC).
2. Codul muncii al Republicii Moldova, Chișinău, 2004 – (CM).
3. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, Chișinău, 2003 – (CPP).
4. „Contabilitate și audit” (revistă) – (CA).
5. Monitorul oficial al Republicii Moldova – (MO).
6. Dreptul tău: accesul la informație. Legislația Republicii Moldova. Acte internaționale, Chișinău, Universul, 2002.
7. „Revista Institutului Național al Justiției” (revistă) – (RINJ).
8. „Vip magazin” (revistă) – (VM).

Estelle VARIOT

Limba și diversitatea culturală

E.V. – conf. univ. dr. în filologie, „UFR ALLSH”, CAER EA 854, responsabilă de Seminarul de traducere poetică „Mihai Eminescu” și de „Biroul de traduceri administrative, tehnice și literare” din „Université d’Aix-Marseille”. Domenii de cercetare: lingvistică, traducere, diversitate culturală (Francofonie), traducere și plurilingvism, filologie română, dialectologie română, lexicologie română, influența franceză asupra limbii române. Autoare a unor importante studii și articole.

Când am ajuns la Aix-en-Provence, venind din spre Provența orientală, adică din Alpii Maritimi (zona Cannes – Nisa, Capătul Provenței, cum îi plăcea lui Frederic Mistral să-i spună), m-am înscris la Facultatea de Litere, specializarea LMA, adică Limbi Moderne Aplicate, mențiunea trilingvă (engleză, spaniolă și română), pe care am absolvit-o, cu perspectiva de a mă specializa în română. Recunosc că Diploma de studii aprofundate (DEA) și Doctoratul sub conducerea Domnului Profesor Valerie Rusu au fost pentru mine o experiență benefică, pentru că m-au ajutat să înțeleg influența limbii franceze asupra lexicului românesc într-o epocă deosebită, cea din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Dicționarul lui Teodor Stamat, operă lexicografică publicată, în 1851, la Iași, capitala principatului Moldovei¹, a fost una dintre sursele care mi-au facilitat înțelegerea. Revin, prin urmare, cu mare plăcere, la respectiva lucrare lexicografică, incluzând o abordare comparativă, deoarece un dicționar, mai ales vechi, reprezintă, într-adevăr, mărturia caracterului unitar al unei limbi. În cazul nostru româna de pe ambele maluri ale Prutului nu a încetat să fie vorbită pe întreg teritoriul românesc, deși a fost scindat în state diferite, mai ales ținând cont de organizarea administrativă în ambele principate (Regulamentul organic), în secolul al XIX-lea și Ardealul fiind sub stăpânire (austro-ungară).

O limbă romanică ce s-a scris cu două alfabete

Particularitatea importantă a acestui dicționar o constituie faptul că este redactat în chirilica de tranziție, care include, pe lângă slovele chirilice, și unele litere latine, ceea ce implică probleme de concordanță între cele două alfabete și de redare a unor foneme specifice românești, cu altă grafie. În schimb, în Ardeal, se găseau deja lucrări și reviste în variante bilingve (cu grafie latină și chirilică), dată fiind, între altele, situația plurilingvă, cu ungurii și cu sașii. Reamintim că înlocuirea oficială a alfabetului chirilic s-a făcut în 1866, printr-un decret al Academiei, după lungi dezbateri asupra folosirii și necesității acestei grafii, înrudită cu cea slavă și cu cea grecească, însă inadecvată pentru o limbă romanică.

Lexicul, martor al evoluției societății

Dicționarul lui Teodor Stamati, în definițiile pe care ni le propune, ne oferă și o serie de detalii asupra societății și a contextului social, economic, cultural și politic al epocii. De exemplu, termenul *dietă* (916/67)² ne permite să stabilim prezența unor influențe învecinate, în afară de Franța, Rusia, Prusia etc., și etimologia latină. Organizarea politică și administrativă ia în seamă diversele clase ale societății, precum profesiunile ei (*Agronom* 47/4³).

Influența franceză apare în domeniul relațiilor internaționale, al gastronomiei, al modei și al culturii (mai ales în ceea ce privește teatrul și comedia). De exemplu, lexemul *actoriu*, *actoriță*⁴, așa cum apare în dicționarul lui T. Stamati, nu mai există. Evident că, pentru fiecare inovație din domeniul tehnicii, al literaturii sau al vieții cotidiene, oamenii găsesc cuvintele adecvate. Lexicografii intră în scenă, să adapteze la realitatea românească unele evenimente externe sau interne, prin crearea unor noi cuvinte sau prin modificarea structurii lor. Toate aceste aspecte trebuie raportate și la vorbitorii acelor vremi, căci ei sunt cei care dau viață limbii și găsesc mijloace, ca să supraviețuiască sub o formă sau alta.

Lexicul, martor al evoluției limbii

Nu trebuie să trecem cu vederea că gramaticienii, savanții sau lexicografii propun unele norme (de pildă, *Contrabandă* 2046/146⁵), care ne

permit să urmărim evoluția limbii. Prefețele vechilor dicționare sunt, în această privință, edificatoare, indicând tendințele limbii și aspectele normative ale construcției formelor.

Unele fenomene însă nu pot fi controlate de instituțiile de resort, deoarece țin de evoluția naturală a limbii pe care normele pot, în unele cazuri, dar nu în toate, să le contrazică. Așadar, crearea, internă ori externă, respectă elementele constitutive ale limbii, iar inovațiile folosesc obligatoriu elementele care le corespund. Prin urmare, pot împiedica evoluția când este în dezacord total cu natura profundă a limbii și a lexicului, a sintaxei, a gramaticii. Am menționat înlocuirea alfabetului, dar e vorba și despre anumite evoluții care fac unele fenomene sau influențe să se accentueze și să creeze anumite tendințe. În zilele noastre, atestăm o amplă dezbateră privind atât feminizarea numelor de profesioniști, cât și rolul femeilor în societate, ceea ce implică nu doar evoluția vocabularului.

Îmbogățirea românei

În momentul când s-a reorientat româna spre izvoarele ei latinești, după multe secole de influențe orientale și slave, au apărut tendințe latinizante, italianizante etc. Aceste orientări i-au permis limbii române să se relateze și să creeze noi modalități în domeniul sufixării, de exemplu. Forța unor influențe, de-a lungul secolelor, nu rezistă, dat fiind că sunt curente de origini diverse care permit intercalarea altora, pentru ca limba să aibă posibilitatea să le integreze sau să le respingă, în funcție de utilitatea elementelor lor. Observația este valabilă și pentru influențele posterioare, căci ne confruntăm, în principal, cu aceleași tendințe de compensare. Iată de ce cuvintele care răspund unor necesități imperioase (tehnice, culturale, lingvistice etc.) vor fi primite în lexicul limbii și, treptat, adaptate, pe când celelalte, după câțiva ani, vor fi considerate învechite (de exemplu, unele ce desemnează obiecte vestimentare care nu mai corespund modei actuale).

De-a lungul secolelor, evoluția limbilor ne demonstrează totuși că perioadele în care o tendință artificială a fost impusă limbii și vorbitorilor săi, prin purificare sau folosire excesivă, au fost contrabalansate de altele, când s-au reaşezat lucrurile, pentru a se afirma o limbă armonioasă, estetică, potrivită fiecărui popor și care evoluează odată cu el. Este sensul marilor mișcări literare înrudite cu activitatea lui Dimitrie Can-

temir, școala latinistă din Ardeal și „Dacia literară” sau revista „Convorbiri literare” de mai târziu, care au contribuit la nașterea unei literaturi naționale, pe lângă o limbă literară românească care să se potrivească noilor schimbări ale vremurilor.

Limba română în concepția lexicografului T. Stamati

Din punct de vedere lingvistic, de menționat că lucrarea lui Teodor Stamati este un dicționar – o operă lexicografică cu organizare proprie, cu criterii alese după voința autorului și conformă cu preocupările publicului căruia i se orienta cartea, precum și cu normele existente în această epocă, chiar dacă autorul era conștient de unele schimbări profunde care erau în curs, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, și care aveau să ducă la înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, grație eforturilor unor oameni de litere, precum D. Cantemir, I. H. Rădulescu ș.a.

De asemenea, considerăm că dicționarul lui Teodor Stamati, ca orice operă, constituie o mărturie a limbii autorului. Analizele gloselor și ale definițiilor date de Teodor Stamati ne oferă mai multe informații despre limba română din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și evidențiază unele trăsături ale graiurilor moldovenești, cu alternanțe vocalice și consonantice (de exemplu, *esotic* 1295/92⁶), care sunt confirmate și de alte scrieri din aceeași epocă, mai ales în paginile revistei „Convorbiri literare”⁷.

Analiza unui dicționar evidențiază că lexicul este un ansamblu viu, aflat într-o permanentă mișcare. Vocabularul se îmbogățește cu noi cuvinte (împrumuturile neologice), câștigă sau pierde alte elemente, prin creații interne (derivare, variații semantice ori analogii), datorită unor efecte extrinseci ale modei, ale evoluțiilor tehnologice sau ale cunoștințelor. La acestea se adaugă cele intrinseci, care privesc purificarea limbii sau capacitatea de regenerare.

Constatarea acestei realități lămurește, după părerea noastră, legătura privilegiată dintre limbă (cu toate accepțiunile ei) și diversitatea culturală.

Legătura dintre limbă și popor

Limba este, după unele teorii, o însușire care-i permite omului să se deosebească de animale și îi oferă prilejul de a-și exprima gândurile.

De la început, a fost o legătură între gândire și exprimarea acesteia prin limbaj, care s-a inițiat cu unele zgomote și onomatopee și, după aceea, cu unele cuvinte evolute și îndepărtate de forma lor inițială. Evoluția omului și conviețuirea într-o formă socială, comună sau diferită, au creat și facilitat diferențierea limbajului și apariția posibilă a protolimbii care ar fi, pentru latină și greacă, pentru limbile germanice și indo-iraniene, indo-europeana. În ciuda faptului că nu e posibil să se reconstituie limba primară în întregime și, chiar mai mult, limba ei mamă, cea care a dat naștere indo-europenei, nu putem să trecem cu vederea că există între limbile actuale (chiar din familii diferite) unele coincidențe și asemănări care corespund deja uzului vorbitorilor și care nu pot fi considerate întâmplătoare.

Însăși originea latinească a cuvântului (*lingua*, -ae, f.) în limbile romanice (fr. *langue*, rom. *limbă*, esp. *lengua*, port. *língua*, prov. *lengo*, cat. *llengua*, it. *lingua*) ilustrează că sunt înrudite și că repartizarea în consoane și vocale corespunde unor modificări fonetice (legile fonetice) și unor aptitudini specifice fiecărui popor de a rosti diferitele sunete. De exemplu, labializarea grupului -gu-, unde avem de-a face cu o adaptare, ca să ajungem la -m-; adică -gu- > -b- în română și în sardă unde există și forma *limba*⁸. Cât privește româna, ilustrează specificitatea acestei limbi ca unic reprezentant al ramurii orientale a romanității.

Fragmentarea latinei, în cazul limbilor romanice, ține deci de substrat și de contactele ulterioare pe care le-a avut cu alte limbi și, bineînțeles, popoare. Trebuie remarcat faptul că fragmentarea însăși s-a făcut treptat și că, în mai multe cazuri, este vorba despre unele decizii ale puterii sau ale administrației, ceea ce le-a permis istoricilor și epigrafiștilor să remarce că, printre oamenii de rând, latina nu se mai înțelegea.

Din cele menționate anterior, reiese că limba este strâns legată de poporul care o folosește și o modelează, ca să i se potrivească. Cu totul altceva este dezbateră despre limba vorbită și cea scrisă. De fapt, limba scrisă, spre deosebire de cea vorbită, este, în general, mult mai îngrijită și ține cont de norme. Amândouă însă reprezintă expresia cea mai înaltă a unui popor.

Limba și plurilingvismul

O altă caracteristică a limbii materne este că, în general, aceasta corespunde personalității și esenței fiecărui om (a se analiza, în această privință, poeziile lui Grigore Vieru și ale lui Vasile Romanciuc). În mod evident, sunt unele persoane care își schimbă limba de voie sau de nevoie, chiar dacă nu o mai folosesc, fac inconștient împrumuturi, atunci când trebuie să traducă un text. Este vorba despre unele expresii, a căror origine e ușor de perceput, și care reflectă, de asemenea, specificitatea și bogăția lor din punct de vedere cultural și lingvistic. Cazul persoanelor bilingve e și mai interesant, chiar dacă situațiile în care bilingvismul este complet sunt foarte rare. În acest sens, în ambele limbi se observă contaminări lexicale, stilistice.

Bilingvismul și plurilingvismul reprezintă una dintre temele mele de predilecție, la care se adaugă traducerea. Am lucrat timp de doisprezece ani în cadrul Atelierului „Traducere și plurilingvism”, am fost responsabilă a acestui atelier timp de 6 ani și am editat volumele 7, 14 și 21 ale CER (Cahiers d'Études Romanes), dedicate numitului subiect.

Problema statutului unor limbi care coexistă într-o anumită organizație statală este, de asemenea, un aspect foarte important, dat fiind că, în unele cazuri, există limbi oficiale care sunt concurate de alte idiomuri, chiar neoficiale, având statut de „limbă de fiecare zi”. Este cazul englezei în mai multe țări. Putem invoca și cazul unor limbi care au sau au avut o putere economică, culturală deosebită. Ideea este că influența unei limbi asupra alteia o modelează prin împrumuturile pe care le furnizează. Dar, treptat, se observă că sunt împrumuturi în ambele sensuri, ceea ce demonstrează că bogăția limbii constă și în capacitatea sa de a primi noi cuvinte și de a le adapta la structura sa internă.

Limba maternă și celelalte limbi

Menționăm aici că, în cazul în care o limbă și-a câștigat statutul de limbă de comunicare (cvasimonopolul englezei), situația nu trebuie dramatizată, întrucât nu toți vorbitorii, în fiecare țară, o vorbesc și nici nu o înțeleg la același nivel. Astfel, se atestă un dezechilibru între practică și realitate, mai ales că revenirea la limba maternă probează că ființa umană exprimă cele mai subtile nuanțe doar în limba maternă. Traumatismele care survin în urma abandonării acesteia constituie o altă

problemă, deși, uneori, propria limbă reapare (cazul lui E. Cioran⁹).

Chiar dacă o limbă este mai puțin folosită în raport cu celelalte, toate sunt demne de interes. Prin urmare, dezbateră despre latina care a murit sau a supraviețuit prin limbile romanice este actuală pentru orice limbă, într-un moment sau într-altul.

Rolul lingvisticii în această privință este foarte important, deoarece contribuie la analiza precisă a structurii și a evoluției fiecărui idiom. Lingvistica trebuie înțeleasă în toate accepțiunile ei, chiar dacă un specialist în lingvistica generală nu poate acoperi toate domeniile lingvisticii. În fiecare specialitate, unele teorii sunt comune, pentru că o idee o explică pe cealaltă și ne ajută să relaționăm fapte de limbă cu alte discipline. Evoluția românei în România și în Republica Moldova, mai ales când se scrie din nou cu grafia latină, demonstrează existența unei singure limbi, deși sunt unele diferențe fonetice și lexicale, ce ilustrează contactele cu alte popoare. Or, din punct de vedere lingvistic, aceasta e o adevărată comoară. Limba este expresia culturii, în sensul că ne împrumută cuvinte să ne exprimăm ideile și să difuzăm modul nostru de a trăi spiritual și material, de-a lungul timpurilor și din generație în generație.

Traducerea și transcrierea ori transliterarea au pus în evidență înaltul grad de latinitate al românei. I-au permis, de asemenea, să integreze împrumuturile, contribuind la reflexia asupra înnoirii limbii, oferindu-i noi mijloace de adaptare, mai ales cu ajutorul unor prefixe sau sufixe, a căror folosire este actualizată sau diferențiată în zilele noastre.

În concluzie vom sublinia importanța traducerii în revelarea cunoștințelor și a mentalităților popoarelor. Dezbateră asupra obiectivelor traducerii este una instructivă. Traducerea presupune, evident, cunoașterea, în toată profunzimea, a limbilor-țintă și sursă, fapt ce permite transpunerea operei originale în alt context, fără a trăda autorul și fără ca cititorul să-și dea seama că e o traducere. Primul obiectiv este, bineînțeles, să dispunem de unelte adecvate pentru a exprima caracteristicile culturilor prin limbă, esența spiritualității noastre.

Note

¹ Estelle Variot, *Un moment significatif de l'influence française sur la langue roumaine: le dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)*, thèse de doctorat intitulée soutenue en 1996 (directeur: V. Rusu, membres du jury: MM. J. C. Bouvier, G. Taverdet, V. Rusu, Presses Universitaires du Septentrion, 3 tomes, Villeneuve d'Ascq, 1997, 1494 p. (lexicologie).

² Dietă, lat. adunare obștească în câteva țări (Ungaria). § regula de păstrat sănătatea. § Porția zilnică pentru un deregătoriu trimis într-o treabă (din partea ocîrmuirei) [Diète, lat. Assemblée populaire dans quelques pays (Hongrie). § la règle pour conserver la santé. § La portion quotidienne pour un dirigeant envoyé pour une affaire (de la part de l'administration)]. În Estelle Variot, *Un moment significatif de l'influence française sur la langue roumaine: le dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 1997, 293. Semnalăm că majoritatea cuvintelor înregistrate de T. Stamati sunt prezente în lexicul limbii române actualmente, chiar dacă unele s-au adaptat treptat. Cele două cifre corespund, respectiv, cu numărul cuvântului și cu numărul paginii din dicționarul original.

³ Agronom, gr., cunoscătoriu de lucrarea pămîntului [Agronome, gr. Celui qui connaît le travail de la terre]. În Estelle Variot, *Un moment significatif de l'influence française sur la langue roumaine: le dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 1997, 61.

⁴ Actoriu, actoriță, l. persoană, ce se infățișează pe scenă în teatru și reprezintă vreo faptă [Acteur, actrice, l. personne qui se presente sur scène au théâtre et représente un fait]. În Estelle Variot, *Un moment significatif de l'influence française sur la langue roumaine: le dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 1997, 79.

⁵ Contrabandă, fr. (nu controbont), lucruri, mărfuri oprite într-un stat de a intra sau a se face negot. § văritură, trecere de mărfuri oprit [Contrebande, fr. (pas controbont), choses, marchandises dans un état dont on empêche l'entrée ou le commerce. § introduction, passage de marchandises interdit]. În Estelle Variot, *Un moment significatif de l'influence française sur la langue roumaine: le dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 1997, 531.

⁶ Esotic, strein, nu firesc într-o țeară (plîntă) [forme moderne: Exotic: Exotique, étranger, pas naturel dans un pays (plante)]. În Estelle Variot, *Un moment significatif de l'influence française sur la langue roumaine: le dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 1997, 372.

⁷ „Convorbiri literare”, București, număr dublu (11-12), 1892.

⁸ Această informație ne-a fost prezentată de către colegul nostru Adrian Chircu.

⁹ A se vedea Rusu, Valerie, *Emile Cioran – l'étranger-métèque des Carpates, face à la langue française*, în *Atelier de Traduction et Plurilinguisme. Travaux de l'Équipe d'Accueil 854, „Cahiers d'Études Romanes”, n°14* (trei volume și un CD-Rom), ediție realizată de către E. Variot, Aix-en-Provence (care include stilurile formate și sumarul automat), 2005, p. 191-202.

Bibliografie

1. Valerie Rusu (coord.), Estelle Variot (red.), *Echos poétiques de Bessarabie (Moldavie) / Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)*, Știința, Chișinău, 1998.
2. *** *Les langues du monde*, Coll. „Bibliothèque pour la science”, Luçon, 1999.
3. *** *Le Robert, Dictionnaire historique de la langue française*, 2. t., Paris, 1995.
4. *** *Linguistique comparée et typologie des langues romanes, Actes du XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Aix-en-Provence, 29 août – 3 septembre 1983)*, vol. n°2, Publications de l’Université de Provence, Aix-en-Provence, Diffusion Jeanne Laffitte, Marseille, 1985.
5. Charles Braudel, *Grammaire des civilisations*, Arthaud Flammarion, Paris, 1987.
6. Olivier Cosma, *Le patrimoine culturel littéraire commun des Européens*, Ellipses, Paris, 2003.
7. Françoise Felce, *Malédiction du langage et pluralité linguistique. Essai sur la dynamique langues-langage*, L’Harmattan, Paris, Turin, Budapest, 2005.
8. Jean Peeters (coord.), *La traduction. De la théorie à la pratique et retour*, Presses Universitaires de Rennes, Collection Rivages linguistiques, Rennes, 2006.
9. Merritt Ruhlen, *L’origine des langues. Sur les traces de la langue mère*, Préface d’André Langaney, traduit de l’anglais (Etats-Unis) par Pierre Bancel, Débats/Belin, Paris, 1997.
10. Valeriu Rusu, *Le roumain. Langue, littérature, civilisation*, Ophrys, Gap, 1992.
11. Valerie Rusu, *Emile Cioran – l’étranger-météque des Carpates, face à la langue française*, în *Atelier de Traduction et Plurilinguisme*, Travaux de l’Équipe d’Accueil 854, „Cahiers d’Études Romanes”, n°14 (trei volumuri și un CD-Rom), ediție realizată de către E. Variot, Aix-en-Provence (care include stilurile automate și sumarul automatic), 2005, p. 191-202.
12. Alain Ruzé, *Vestiges celtiques en Roumanie. Archéologie et linguistique*, Peter Lang, Éditions scientifiques européennes, Paris, 1994, p. 128-131.
13. Estelle Variot, *Un moment significatif de l’influence française sur la langue roumaine : le dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)*, teză de doctorat susținută în 1996 (directeur: V. Rusu, membrii juriului: domnii J. C. Bouvier, G. Taverdet, V. Rusu, Presses Universitaires du Septentrion, 3 tome, Villeneuve d’Ascq, 1997, 1494 p. (lexicologie).
14. „Convorbiri literare”, București, număr dublu (11-12), 1892.

Sites web consultés

<http://www.moldovanet.net/moldavie.php?43/LIMBA-NOASTRA-Notre-langue&artsuite=1> (consulté le 10/02/2014)

Tatiana TREBEȘ

Tendențe de modernizare a sistemului onomastic tradițional (cu referire la prenumele din orașul Orhei)

T.T. – doctorandă,
Departamentul
Departamentul Limba
Română, Lingvistică
Generală și Limbi Clasice,
Facultatea de Litere,
Universitatea de Stat
din Moldova; lector
universitar, Catedra limba
română și terminologie
medicală, Instituția Publică
Universitatea de Stat de
Medicină și Farmacie
„Nicolae Testemițanu”.

Orice sistem onomastic cuprinde mai multe componente: prenume, cunoscute și ca nume unice sau nume de botez, nume de familie, porecle, supranume și pseudonime. Prenumele au apărut primele și s-au folosit în cadrul sistemului de denotație personală, având funcția de a individualiza membrii unei colectivități.

Inventarul numelor unice sau al numelor de botez, așa cum se prezintă astăzi, s-a format în timp, treptat, oglindind cu fidelitate condițiile sociale, concepțiile și relațiile poporului român (basarabean) cu alte popoare la diferite etape de dezvoltare și conținând atât nume de inspirație profană, provenite din cuvinte ale limbii comune, care „descriu” persoana sau o împrejurare legată de nașterea sau viața acesteia, cât și nume de inspirație religioasă, apărute odată cu răspândirea creștinismului, care au pătruns în circulație prin intermediul Bibliei sau au fost preluate din onomasticonul popoarelor ebraice prin filieră greacă, latină sau slavă și adaptate limbii române.

Părinții, naturalmente, au manifestat un interes deosebit pentru numele pe care urma să le dea copiilor săi. Criteriul după care se ghidau, determinant în alegerea numelui, a fost defi-

nit de către etnologi *nomen est omen*, iar ideea că între nume și posesorul lui se stabilește o legătură a existat în toate timpurile. Iorgu Iordan o asociază cu legătura „de la cauză la efect, de fapt, de la dorință la realizarea dorinței” [3, p. 42].

Un rol important în alegerea numelui l-a avut și îl mai posedă tradiția. Conform acesteia, copilul va purta fie numele unuia dintre părinți, fie numele unuia dintre nași, fie al unuia dintre bunici. În acest fel se asigură continuitatea sistemului românesc de denotație personală, tradiție bazată pe criteriile de solidaritate familială, pentru a păstra vie amintirea strămoșilor, capabilă în același timp să limiteze, într-o anumită măsură, tendința de modernizare, puternic pronunțată, în ultimul timp, în sfera numelor de botez.

Atribuirea numelui unui nou-născut este un act de voință din partea părinților, iar opțiunea acestora, de a rămâne fideli tradiției sau de a fi în pas cu moda, este una subiectivă.

Teodor Oancă recunoaște trei tendințe principale care se manifestă în antroponimia românească actuală: 1. negarea (într-o oarecare măsură) a antroponimelor românești tradiționale – cu deosebire în mediile orășenești – și înlocuirea lor, tot mai evidentă, cu forme diminutive și hipocoristice; 2. interesul manifestat pentru nume străine; 3. înmulțirea cuvintelor care alcătuiesc numele personal, atât la acordarea numelui nou-născutului, cât și, ulterior, la cerere [4, p. 7]. Nu putem vorbi de o negare a formelor oficiale ale prenumelor tradiționale, dar se observă o tendință de înlocuire a acestora cu „hipocoristice scurte și hipocoristice diminutive”, cum le numește cercetătoarea M. Cosniceanu [1, p. 50].

Analizând *Registrelle alfabetice ale actelor de naștere de la Oficiul Stare Civilă Orhei* (anii 1995-2013), observăm că tendințele novatoare, de care amintește Teodor Oancă, se atestă și în sistemul antroponimic al acestei localități.

Orheiul este un oraș situat în partea centrală a Republicii Moldova, la 48 km spre nord de Chișinău, pe malul râului Răut. Este centrul administrativ al raionului Orhei, al 9-lea oraș ca mărime din republică și unul dintre principalele centre economice. Populația raionului constituie 116,3 mii de persoane, inclusiv: urbană – 25,7 mii de persoane,

rurală – 90,6 mii de persoane [<http://ro.wikipedia.org/wiki/Orhei>]. Locuitorii orașului sunt preponderent moldoveni, vorbitori de limbă română, care constituie 100.722, adică 93,51% din numărul total al populației. Pe lângă moldoveni mai există și comunități de vorbitori de alte limbi: ucraineni – 4.520 (3,89%), ruși – 2.216 (1,91%), rromi – 221 (0,19%), găgăuzi – 133 (0,10%), bulgari – 90 (0,08%), alte etnii – 389 (0,34%) [http://ro.wikipedia.org/wiki/Raionul_Orhei#Structura_etnic.C4.83]. În oraș există un liceu cu predare în limba rusă (Liceul Teoretic „Mihail Lomonosov”), o biserică (Biserica „Sfântul Vladimir”), unde liturghia se oficiază în limba rusă și o biserică Romano-Catolică. Diversitatea etnică și cea confesională a locuitorilor raionului Orhei se reflectă și în sistemul onomastic.

În *Registrele alfabetice ale actelor de naștere* (anii 1995-2013) din Orhei, atestăm o serie de nume cu forme scurte, lucru care nu era permis în perioada sovietică, deoarece pe atunci era obligatoriu ca în actele de stare civilă să fie înregistrată forma oficială a numelui.

Astăzi, însă, au devenit oficiale o serie de forme scurte, obținute prin intermediul apocopei, aferezei și sincopei, unele dintre ele fiind destul de preferate:

Forma oficială a prenumelui	Apocopă	Afereză	Sincopă
Alexandru / Alexei	Alex (24 ori)	Sandu (11 ori)	–
Alexandra Alexandrina	Alexa (6 ori)	Sanda (13 ori) Sandra (3 ori) Sandina (1 dată)	–
Cristian	Cristi (14 ori)	–	Crinu (1 dată)
Cristina	–	Tina (1 dată)	Crina (1 dată)
Daniela	Dana (16 ori)	–	–
Daniel	Dan (43 de ori) Danu (7 ori) Dăny (1 dată)	–	–
Teodor / Tudor	Doru (3 ori)	–	–
Vladislav / Vladimir	Vlad (28 ori)	–	Vladic (1 dată)
Vladislava	Vlada (28 ori)	–	–
Victor	Vicu (1 dată)	–	–
Nicolae	Nicu (1 dată)	–	–
Gabriela	Gabi (1 dată)	–	–
Lilia	Lili (1 dată)	–	–
George	–	–	Gicu (1 dată)

Irina	–	–	Ira (1 dată)
Dumitru	–	–	Dima (1 dată)
Natalia	–	–	Natașa (1 dată)
Maria	–	–	Mașa (1 dată)
Daria	–	–	Dașa (1 dată)
Emilia	Emy (1 dată)	–	Ema (1 dată)
Aurelia	–	–	Aura (1 dată)
Elena	–	Lenka (1 dată)	–
Margareta / Margarita	–	Rita (1 dată)	–
Valeria	–	Lera (1 dată) Lerika (1 dată)	–
Adrian / Andrian	–	–	Andi (1 dată) Ady (1 dată)
Ecaterina	–	–	Katy (1 dată)
Roman	Roma (2 ori)	–	–

„Hipocoristicele scurte” incluse în tabel pot fi clasificate nu doar în funcție de modalitatea de formare: **afereză**, **apocopă**, **sincopă**, dar și în funcție de originea lor: **românească**, de exemplu *Alex*, *Sandu*, *Cri-nu*, *Cristi*, *Dan*, **rusească** – *Mașa*, *Dașa*, *Ira*, *Dima*, *Natașa* sau **occidentală** – *Dăny* (provenit, probabil, din varianta americană *Danny*), *Katy*, *Andi* (de la englezescul *Andy*).

Pe lângă „hipocoristicele scurte” se atestă și o serie de „hipocoristice diminutivale”, care exprimă sentimente de afecțiune și care sunt formate cu ajutorul sufixelor *-uț*, *-aș*, *-el*, *-ică*, *-ița*, *-uța* și sufixul diminutival rusesc *-ka*:

-uț: *Ionuț* (atestat de 16 ori);

-uța: *Anuța* (1 dată), *Anicuța* (1 dată), *Aniuta* (1 dată);

-ița / iță: *Victorița* (1 dată), *Gheorghiița* (1 dată), *Dumitrița* (7 ori), *Luminița* (5 ori);

-el: *Georgel* (1 dată), *Ionel* (1 dată), *Dorel* (1 dată), *Costel* (1 dată);

-aș: *Dumitraș* (1 dată), *Ionaș* (1 dată);

-ică: *Petrică* (1 dată);

-ka: *Andreika* (1 dată).

„Hipocoristicele diminutivale” la fel ca și „hipocoristicele scurte” pot fi clasificate în funcție de originea lor: **românească** – *Ionuț*, *Ionaș*, *Georgel* sau **rusească** – *Andreika*, *Aniuta*.

Sub influența modei și odată cu intensificarea procesului de migrație a populației din Republica Moldova în țările europene și nu numai, precum și datorită influenței mass-mediei și a telenovelelor, a apărut tendința de a înlocui prenumele calendaristice cu prenume de origine străină. Cele mai răspândite prenume feminine de proveniență occidentală sunt: *Bianca* (atestat de 22 ori), *Melissa* (atestat de 11 ori, având 3 variante de ortografiere: **Melissa, Milisa, Meliz**), *Mirela* (9 ori), *Beatrice* (atestat de 8 ori și cu 5 variante de ortografiere: **Beatrice, Beatricia, Biatricia, Beatricea și Biatrisia**), *Milena* (atestat de 5 ori și fiind ortografiat în 2 feluri: **Milena și Mylena**). Alte prenume feminine de origine occidentală, întâlnite câte o singură dată, sunt: *Erika / Erica* (atestat de 2 ori, ortografiat diferit), *Selina, Melani, Medina, Francesca, Roberta, Denisa, Fabiana, Fiona, Rafaela, Geamila, Luiza / Luisa* (atesta de 2 ori, ortografiat diferit), *Izabela, Henrieta, Gretta, Viviana, Esmeralda*.

Și lista de prenume masculine a fost îmbogățită cu unele prenume de origine străină: *Eric, Elvis, Franco, Marco, Leonardo, Lorenzo* (ortografiat *Lorenço*), *Rafael, Enrichi, Angelo, Guido, Dominic, Robert*. Dintre acestea cel mai răspândit este *Eric*, înregistrat de 7 ori, celelalte fiind atestate o singură dată; și prenume de origine arabă, proprii persoanelor de confesiune islamică: *Ayman, Adnan, Said, Emad, Kenan, Firas, Mehmet, Ahmet, Ali, Leit, Hilal, Emre*.

Dorința părinților de a-și individualiza copilul se manifestă și prin acordarea prenumelor duble, astfel are loc împletirea tradiției cu exprimarea voinței părinților. În cea mai mare parte, aceste prenume compuse cuprind, ca prim sau al doilea termen, un nume calendaristic sau biblic.

Datorită diversității numelor de botez care le compun și structura prenumelor compuse este variată:

a) **Nume calendaristic + nume calendaristic:** *Ana-Maria, Maria-Magdalena, Ana-Cristina, Olga-Teodora, Maria-Elena, Olga-Elena, Ilie-Luca, Iurie-Ștefan, Ioan-Daniel, Petru-Nicolae, Emil-Chiril, Lev-Alexandr, Petru-Alexandru* etc. Cele mai frecvente prenume duble sunt *Ana-Maria*, atestat de 38 ori, și *Maria-Magdalena*, înregistrat de 8 ori, celelalte prenume fiind întâlnite o singură dată.

- b) **Nume calendaristic + nume de origine cultă:** *Vasile-Răzvan, Nina-Cătălina, Andrei-Răzvan, Gabriel-Lucian* – toate atestate câte o singură dată;
- c) **Nume calendaristic + nume de origine occidentală:** *Magdalena-Vanessa, Ana-Camelia, Gabriel-Haric, Gheorghe-Mario, Eugen-Claudiu, Maria-Simona, Maria-Biatrice* etc.;
- d) **Nume calendaristic + nume mitologic:** *Alexandru-Ahile, Maria-Diana*;
- e) **Nume calendaristic + corespondentul feminin al numelui hagiografic masculin:** *Maria-Andreea, Maria-Mihaela, Cristina-Mihaela, Elena-Costina* etc.;
- f) **Corespondentul feminin al numelui hagiografic masculin + corespondentul feminin al numelui hagiografic masculin:** *Ionela-Manuela, Gabriela-Mihaela, Mihaela-Antonela, Dumitrița-Mihaela, Alexandrina-Ionela* etc.;
- g) **Nume calendaristic + corespondentul masculin al numelui hagiografic feminin:** *Vasile-Adelin, Mihai-Mădălin* etc.;
- h) **Nume calendaristic + hipocoristic scurt:** *Anastasia-Dașa* etc.;
- i) **Hipocoristic scurt + nume calendaristic:** *Sandu-Andrei* etc.;
- j) **Hipocoristic diminutival + hipocoristic diminutival:** *Mioara-Anicuța, Gheorghită-Ionuț* etc.;
- k) **Hipocoristic scurt + hipocoristic scurt:** *Vlad-Cristi* etc.
- l) **Nume de origine occidentală + nume de origine occidentală:** *Beatrice-Leylla, Katrin-Lee, Marco-Tomas, Darian-Julien, Sofi-Charlotte, Felicia-Medeea* etc.

Apariția acestor forme duble poate avea cauze diferite, unul dintre termeni este preluat de la un antecesor, iar celălalt de la numele sfântului serbat în preajma zilei în care s-a născut pruncul; un termen preluat de la un predecesor (mamă, tată, bunic), iar al doilea datorat modei; unul dintre termeni este acordat după numele sfântului din ziua nașterii, iar al doilea acordat în funcție de voința părinților.

În concluzie, putem spune că factorii care contribuie la creșterea sau diminuarea frecvenței unor prenume, la apariția unor nume noi și dispariția altora sunt legați de tradiția din familie, de dorința de perpetu-

are a numelui, tradiția națională, care asigură continuitatea numelor vechi, specifice fiecărei limbi, fiecărui popor, de factorii religioși, de cei social-politici și culturali deosebit de puternici în anumite perioade istorice. Nu în zadar susține Leonardo Sanguinetti că: „Numele este totul, din punct de vedere cultural, el ne înfățișează în mod infailibil o comunitate, istoria, alegerile făcute și conflictele sale. Dacă numele de familie s-au cristalizat deja și în prezent ne pot indica proveniența, pot reconstitui urmele migrației noastre și ne pot vorbi despre originile și trecutul nostru, prenumele ne prezintă ca fiind identici cu generațiile precedente, care prin alegerile făcute, prin opțiunile și invențiile lor și-au visat locul într-un complex joc de inovație și păstrare, situându-l între tradiție și ruptura față de aceasta” [apud 2, p. 17].

Bibliografie ■

1. M. Cosniceanu, *Studiu asupra numelor de persoane*, Știința, Chișinău, 1973.
2. D. Ionescu, *Schimbări de nume. Numele ca mască*, Cluj-Napoca, 2011.
3. I. Iordan, *Influența modei asupra numelor de persoană*, în LR, anul XXVIII, nr. 1/1979, p. 41-50.
4. T. Oancă, *Tendențe noi în antroponimia românească. Schimbări de nume*, în „Studii și Cercetări de Onomastică”, nr. 1/1995, Editura Universitaria, Craiova, p. 7-24.
5. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Orhei>.

Claudia CEMÂRTAN

Considerații privind categoria gramaticală a aspectului verbal în limba română

C.C. – conf. univ., dr. în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M. Domenii de interes: limbi clasice (latina), morfosintaxa verbului românesc. Autoare a mai multor manuale: *Gramatica limbii latine* (2003), *Lectiones Latinae* (2005), *Limba latină prin cultură și civilizație antică* (2014), *Limba și literatura latină* (2014).

Una dintre preocupările majore ale lingviștilor din toate timpurile și de toate orientările o constituie categorizarea unităților care formează inventarul unei limbi naturale. Noțiunea de aspect verbal a beneficiat și continuă să beneficieze de numeroase studii în filologia contemporană: atât definiția fenomenului însuși, cât și interpretarea lui din diferite perspective – fie drept categorie gramaticală, fie drept una lexicală, relația sa cu timpul și cu alte categorii ale verbului –, toate acestea constituind până în prezent subiectul unor abordări în contradictoriu, care nu par să aibă vreo tendință de încetare sau de soluționare.

„Nodul gordian”, care rămâne încă nedezlegat și care provoacă toate contradicțiile, îl reprezintă faptul că aspectul este considerat o categorie gramaticală specifică limbilor slave, unde are o reprezentare simetrică și echilibrată, de aceea cercetătorii îl acceptă ca punct de reper și ca „etalon” pentru identificarea lui și în alte limbi, inclusiv în română, iar limbilor unde fenomenul dat nu se încadrează în schema aspectului slav li se contestă existența acestei categorii. Mai mult decât atât. „Etalonul” respectiv de cele mai multe ori „blochează” identificarea unei manifestări mult mai

echilibrate și mai reprezentative în limba română, spre exemplu, decât în cea rusă. Și totuși, printre problemele principale pe care le mai ridică fenomenul menționat, acceptat deja ca având caracter universal, se situează una de principiu: dacă aspectul verbal este o categorie gramaticală, care e specificul acestei categorii în limbile slave, pe de o parte, și în cele romanice, pe de alta? Elucidarea subiectului poate conduce, în opinia noastră, la acceptarea existenței aspectului verbal și în limba română.

Este evident că orice limbă dezvoltată este aptă a exprima orice realitate extralingvistică cu ajutorul propriilor mijloace și propriilor categorii gramaticale. De aceea, pentru a discuta despre existența sau non-existența aspectului verbal în calitate de categorie gramaticală în limba română, ne-am propus să pornim de la elucidarea unor noțiuni fundamentale pentru această discuție, și anume: constituie, oare, aspectul o categorie gramaticală în limba română? Și dacă da, ce fel de categorie este?

Pentru o descriere exhaustivă a unui fenomen, inclusiv de limbă, pentru formalizarea acestei descrieri, ce ar face interpretarea fenomenului mai obiectivă, este necesar un inventar de noțiuni inițiale, care ar asigura o descriere adecvată și ar permite aprecierea identică a unor fapte similare din limbi diferite. Printre aceste noțiuni inițiale, indispensabile în prezentarea structurii gramaticale a limbii, este și cea de categorie gramaticală. Având în vedere că cele mai generale noțiuni ale sistemului gramatical sunt bazate pe opoziții, este potrivit a defini categoria gramaticală pornind de la existența obligatorie a opoziției dintre, cel puțin, două sensuri gramaticale aparținând aceluiași plan, care se exclud reciproc.

În opinia cercetătoarei V. N. Iarțeva, „categoria gramaticală reprezintă un sens generalizat, exprimat în limba dată printr-un sistem de forme gramaticale, a căror structură depinde de tipul morfologic al limbii date” [12, p. 24]. A. Bondarko definește noțiunea de categorie gramaticală drept „un sistem de serii de forme gramaticale (sistem de grameme), reunite printr-un sens categorial generalizat ce reprezintă noțiunea generică în raport cu sensurile componentelor categoriei date ca noțiuni specifice” [7, p. 2], precizând că această caracterizare a conceptului dat se referă la limbile de tip sintetic flectiv.

G. Pană-Dindelegan, în *Dicționarul de științe ale limbajului*, enumeră un șir de caracteristici definitorii ale unei categorii gramaticale, menționând că aceasta a) presupune un sistem de opoziții, corelând cel puțin doi termeni; b) corelează una sau mai multe distincții din planul semnificației cu una sau mai multe distincții din planul expresiei; c) același raport dintre o corelație din planul semnificației și una din planul expresiei este repetabil pentru o clasă numeroasă și omogenă de cuvinte și d) unei distincții din planul semnificațiilor gramaticale îi corespunde o marcă gramaticală clară, prin afixe flexionare, fixe sau mobile [4, p. 94-95]. Deși autoarea, exemplificându-și tezele, contestă de câteva ori posibilitatea existenței aspectului verbal în calitate de categorie gramaticală în limba română, vom încerca să aplicăm aceleași caracteristici pentru a dovedi existența lui.

Și în concepția unor lingviști autohtoni contemporani, „prin categorii gramaticale se înțelege o serie de fapte de limbă cu ajutorul cărora se exprimă o parte dintre acele opoziții gramaticale, ce contribuie la transformarea unităților denotative în unități comunicative. Conform tradiției gramaticale europene, la categorii gramaticale sunt trecute acele fascicule de semnificații gramaticale opozabile, care se realizează, în planul expresiei, prin formele paradigmatică ale cuvântului” [2, p. 46]. A. Dârul interpretează categoriile gramaticale ce caracterizează verbul – timpul, modul, persoana, aspectul – drept categorii gramaticale comunicative, sau interpretaționale, pentru că acestea, deși se materializează în flexiunile verbale și se realizează în cadrul paradigmei conjugationale, își manifestă valoarea în cadrul enunțului, la întregirea semnificațiilor categoriilor date contribuind și sensul unor unități lexicale din enunț (adverbe, cuvinte incidente etc.) [3, p. 52]. Categoriile gramaticale, în opinia lingvistului moldovean, se exprimă cu ajutorul morfemelor (monemelor, în altă terminologie), iar printre cele care se realizează la nivelul cuvântului se numără și aspectul [3, p. 53].

În tradiția lingvistică modernă, categoriile gramaticale se împart în morfologice și sintactice. Cele morfologice, la rândul lor, sunt de două tipuri: *flexionare*, ce includ logoforme unuia și aceluiași cuvânt, și *clasificatoare*, care cuprind lexeme diferite, reunite în aceeași clasă în baza unui sens gramatical comun. Astfel, categoria cazului și a numărului la substantive, cea a persoanei și timpului la verbe sunt categorii grama-

ticale de tip flexionar, întrucât ele se realizează în cadrul unui lexem (*casa, casei, casele, caselor; citesc, citeai, citise, vom citi*), iar categoria genului la substantive este una clasificatoare, deoarece, în conformitate cu această categorie, substantivele se împart după genuri: masculine (*băiat, scriitor, lup*); feminine (*femeie, casă, lupoaică*) și neutre (*scaun, tablou, deget*). „Caracteristic pentru categoriile gramaticale clasificatoare, precizează A. Dârul, este faptul că prin mijlocirea acestora se opun între ele grupe de cuvinte, și nu forme gramaticale ale aceluiași cuvânt” [2, p. 50-51]. Categoriile flexionare își găsesc expresie în flexiuni (afixe gramaticale, desinențe), cele clasificatoare pot utiliza, în anumite cazuri, afixele derivative. În legătură cu aceasta, A. Dârul precizează: „Morfemele cu ajutorul cărora se exprimă opozițiile din cadrul categoriilor gramaticale clasificatoare adesea coincid cu formanții derivativi ai cuvintelor derivate” [2, p. 51].

Referindu-se la cele două tipuri de categorii gramaticale – *clasificatoare* (derivative) și *flexionare* –, lingvistul rus I. Perelmuter preciza că cele flexionare „sunt, în principiu, universale: formele tuturor cazurilor într-o limbă flectivă pot fi construite într-un mod sau altul de la orice substantiv, orice verb se schimbă după timpuri și persoane la fel etc.”, pe când cele clasificatoare, sau derivative, se prezintă cu totul altfel: nu cu orice substantiv se pot combina prefixe și sufixe ale unor noțiuni abstracte sau aprecieri subiective, nu de la orice temă verbală se pot forma verbe incoative, iterative ș.a. De aceea, subliniază autorul: „între lexemele primare și cuvintele derivate se observă un grad mult mai redus de regularitate și unitate semantică a corelației semantice, decât între formele unora și acelorași cuvinte ce aparțin diferitor categorii flexionare” [10, p. 35].

Recunoscând că polisemia poate fi proprie atât categoriilor flexionare, cât și celor clasificatoare / derivative, I. Perelmuter precizează că: „diferite sensuri ale categoriei flexionare sunt în egală măsură inerente fiecărui cuvânt din această categorie gramaticală, fapt care explică regularitatea corelațiilor semantice între formele flexionare; sensurile concrete însă ale categoriei derivative sunt repartizate, de regulă, între anumite grupuri de cuvinte ce se deosebesc prin sensul lor lexical” [10, p. 39].

Aplicând acest concept al categoriei gramaticale la interpretarea aspectului verbal din diferite limbi, problema existenței sau non-existenței lui

într-un idiom concret ar putea să-și găsească o soluție adecvată mult mai ușor și mai întemeiat. Trebuie să observăm, în acest context, că în aspectologia contemporană, dominantă este totuși interpretarea aspectului verbal drept o categorie gramaticală flexionară, iar a sensului gramatical de aspect – drept o caracteristică a logoformei lexemului verbal.

Pentru actualul demers științific ne-am propus să elucidăm aplicabilitatea conceptului de categorie gramaticală aspectului verbal românesc și să precizăm ce fel de categorie gramaticală este el în limba română. Și pentru că majoritatea abordărilor fenomenului este realizată prin prisma aspectului verbal slav, vom respecta și noi, de această dată, tradiția și vom porni de la aspectul slav, mai exact, de la cel rusesc.

În mod firesc apare întrebarea dacă pot fi comparate două categorii din două limbi tipologic diferite, cum ar fi cea a aspectului verbal în limbile slave și aceeași categorie în limba română. Având în vedere că limbile slave și cele romanice fac parte din aceeași familie – indo-europeană – de limbi, considerăm că este posibil a compara categoria aspectului verbal în limbile slave și în limbile romanice, luându-se ca punct de plecare o singură concepție, bine definită, a categoriei gramaticale, care ar avea o semnificație netă și univocă în ambele limbi.

Că aspectul verbal este o categorie gramaticală caracteristică verbului rusesc în orice formă a sa, o categorie gramaticală bine reprezentată și multilateral descrisă în această limbă, este un postulat bine cunoscut și, ceea ce este mai important, acceptat unanim de toți cercetătorii. Divizarea părerilor este determinată de caracterul categoriei: clasificatoare sau flexionară? Cu alte cuvinte, semantica aspectuală este caracteristică lexemului verbal concret sau verbele se schimbă după aspecte, au forme de aspect, așa cum au forme de timp sau de număr? Această problemă suscită discuții în contradictoriu și nu poate fi considerată deocamdată soluționată în lingvistica rusă.

Realizând o analiză detaliată și multilaterală a aspectului verbelor rusești, N. S. Avilova constată că există un șir întreg de verbe care, în general, nu pot intra în corelații aspectuale în virtutea sensului lor de „atelicitate”, autoarea referindu-se atât la verbele monoaspectuale, cât și la anumite sensuri ale verbelor polisemantice, ceea ce „nu permite a considera aspectul verbal drept formă a cuvântului, întrucât nu poate un șir întreg

de verbe să nu se schimbe după aspect, dacă acesta este o categorie de tip flexionar” [6, p. 36-37]. În limba rusă, menționează N. S. Avilova, „aspectul verbului este o categorie gramaticală deosebită, care se află în afara conjugării verbului și nu intră în flexionarea lui” (s.n. – C.C.), iar „cuplul aspectual se formează prin corelarea unor verbe cu aspect diferit”, ceea ce conduce la concluzia că aspectul verbului rusesc „este o categorie gramaticală de tip special sau clasificatoare, iar fiecare din sensurile gramaticale corelative (imperfective și perfective) aparțin unor verbe independente, lexemului verbal în general” [6, p. 41].

Aceeași idee o relevă și H. Włodarczyk, care opinează că, în limbile slave, „categoria aspectului păstrează încă de la originea sa absența mărcilor flexionare și recurge la morfeme derivaționale care nu și-au pierdut, de altfel, funcția lor lexicală în toate utilizările lor” [5, p. 273].

Referindu-se la aspectul verbal din limba rusă, V. Plunghean observa că acesta „nu poate fi considerat – fără o forțare esențială a materialului – o categorie flexionară de același tip ca cea a timpului sau a persoanei” [11, p. 18], deoarece, în acest caz, ea ar trebui să cuprindă întreg lexicul verbal în numeroase cupluri, în interiorul cărora verbele s-ar deosebi doar prin aspect. Acest lucru nu se întâmplă din câteva motive: în primul rând, aici nu toate verbele formează asemenea cupluri (există un număr considerabil de verbe biaspectuale, precum și destul de multe categorisite ca *perfectiva tantum* sau *imperfectiva tantum*), în al doilea rând, este deja o axiomă teza că majoritatea absolută a verbelor rezultate din procesul perfectivării prefixale diferă de „perechea” lor nu doar prin aspect, ci și prin unele nuanțe semantice achiziționate de la prefixul respectiv. „O asemenea situație, conchide lingvistul, este mai tipică pentru așa-zisele categorii clasificatoare – termen nepopular în teoria gramaticii, dar necesar pentru descrierea unor categorii ca cea a genului substantivului” [11, p. 19] și, respectiv, a aspectului. Calificarea aspectului verbal rusesc drept categorie gramaticală clasificatoare o acceptă și alți lingviști [8, p. 1].

În această ordine de idei, constatăm că aspectul verbal este o categorie gramaticală (morfologică) atât în limbile slave (rusa, spre exemplu), cât și în cea română, totodată precizând că în limbile slave aspectul reprezintă o categorie gramaticală clasificatoare, iar în limba română e o categorie gramaticală flexionară. Acceptând o asemenea interpretare,

nu mai este necesar a căuta „identitatea” aspectului slav cu cel din alte limbi, cum este româna, acesta având libertatea de a se exprima, în mod special, în fiecare idiom aparte.

Or, cum afirma, pe bună dreptate, E. Coșeriu, „este o eroare foarte răspândită (și cultivată) printre slaviști, dintre care unii par a fi convinși că cei care nu admit această identificare «nu știu» ce este aspectul (înțelegând prin aceasta, evident, ceea ce au convenit ei să numească «aspect»). Dar într-o teorie bună, firește, aspectul slav – cu toată importanța sa în sistemele respective – nu este «aspect», ci doar o modalitate istorică de aspect” [1, p. 18].

O idee mult vehiculată în legătură cu această „identitate” stipulează că aspectul verbal, în calitatea sa de categorie gramaticală, trebuie să-și găsească expresie în plan formal, adică să se materializeze în anumite morfeme. Privit din atare perspectivă, aspectul verbal rus se servește, în acest scop, de un set de morfeme derivaționale, pe când limba română folosește morfeme flexionare pentru a exprima sensurile aspectuale de *perfectiv* sau *imperfectiv*, ceea ce susține concepția aspectului rus drept categorie gramaticală clasificatoare, iar pe cea a aspectului verbului românesc – drept categorie gramaticală flexionară. Morfemele derivaționale au proprietăți funcționale diferite de cele ale morfemelor flexionare: ele pot modifica sensul cuvântului și chiar categoria lui gramaticală, pe când cele flexionare nu influențează nici sensul lexical al cuvântului-bază, nici categoria gramaticală, furnizând doar informații gramaticale.

Ar fi o aberație să considerăm aspectul verbal o categorie specială, de sine stătătoare, având mijloace de exprimare specifice doar ei, distincte de ale altor categorii gramaticale. În realitate, de cele mai multe ori o categorie gramaticală se manifestă în combinație cu altele, fie în planul expresiei, fie în cel al conținutului. De exemplu, în multe limbi, categoria cazului la nume este exprimată împreună cu cea a numărului, categoria persoanei – cu cea a numărului etc. În ceea ce privește categoria aspectului, aceasta aproape întotdeauna a fost foarte strâns legată de cea a timpului. De aceea, ar fi mult mai justificat să vorbim despre un sistem aspectual-temporal unic, delimitând totuși în interiorul lui aceste două categorii în planul conținutului și ținând cont de faptul că „pentru determinarea unor particularități gramaticale, într-o

limbă sau alta, drept aspectuale sau temporale sunt esențiale nu formele exterioare de exprimare a acestor particularități, [...] ci, în primul rând, latura lor semantică” [9, p. 5].

Numeroși lingviști care au adoptat această poziție pornesc de la principiul că unul și același conținut categorial, în cazul dat, aspectul verbal, poate accepta, în limbi diferite, modalități de expresie diferite. Este relevant că însuși Iu. Maslov, „părintele” aspectologiei ruse contemporane, observa: „natura expresiei formale a aspectului gramatical al verbului (prin radical, flexiune sau forme analitice) nu este prioritară. În schimb, preciza savantul, pentru expresia gramaticală a aspectului important este că totalitatea sau cea mai mare parte a lexicului verbal prezintă opoziții cu valoare aspectuală grație paradigmelor formelor gramaticale ale aceluiași verb” [9, p. 23].

În opinia noastră, ca punct de plecare în abordarea problemei aspectului verbal în limba română este necesar a accepta principiul că unul și același conținut categorial, în cazul dat, aspectul verbal, poate admite, în limbi diferite, modalități de expresie diferite și că este posibilă existența aspectului verbal și în limbile ce folosesc pentru redarea lui altfel de procedee decât slava, de exemplu, în care aspectul și timpul se opun între ele și prin formă. Se are în vedere existența de morfeme gramaticale polivalente, ca, de exemplu, desinența *-ră* a formei *lăudară*, care amalgamează categoriile de mod (indicativ), timp (perfectul simplu), număr (plural), persoană (a III-a), diateză (activă) și aspect (perfectiv). În consecință, aceleași morfeme flexionare pot să exprime simultan, pe lângă alte categorii gramaticale, și pe cea de aspect. Conceptul dat se bazează pe ideea sincretismului categorial al unuia și aceluiași semn lingvistic – un singur morfem cumulează câteva sensuri gramaticale, când una și aceeași formă poate exprima mai multe categorii gramaticale: de exemplu, forma *cântai* sintetizează noțiunea de timp trecut cu cea de aspect perfectiv, iar *cântam* – noțiunea de timp trecut cu cea de aspect imperfectiv. Prin urmare, în cazul limbii române, am putea vorbi despre o valoare temporal-aspectuală a formei verbale, care întrunește două categorii gramaticale – cea de timp și cea de aspect. De altfel, și la studiul limbilor slave se aplică tot mai activ noțiunea de forme aspectual-temporale ale verbului (*видо-временная система, видо-временная форма* etc.), dat fiind că „aspect pur” nu exis-

tă nici în formele gramaticale ale verbului rusesc, morfemele „aspectuale” cumulând, de fapt, și alte valori gramaticale, de cele mai multe ori pe cele temporale și pe cele de modalitate a acțiunii (*Aktionsart*).

Bibliografie

1. E. Coseriu, *Aspect verbal ou aspects verbaux? Quelques questions de théorie et de méthode*, în *La notion d'aspect*. Actes du Colloque organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz, Paris, 1980.
2. A. Dârul, *Note privind categoriile gramaticale clasificatoare*, în „Limba Română”, Chișinău, nr. 11, 2005.
3. A. Dârul, *Schițe de gramatică funcțional-semantică a limbii române*, Chișinău, 2002.
4. *Dicționar de științe ale limbajului* / A. Bidu-Vrânceanu, C. Călărașu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană-Dindelegan, București, 2005.
5. H. Włodarczyk, *Les catégories grammaticales et lexicales dans l'énoncé: l'aspect et les modalités d'action des langues slaves*, în „Revue des Études Slaves”, tome 56, fasc. 2, 1984, p. 271-278, // <http://www.persee.fr>
6. Н. С. Авилова, *Вид глагола и семантика глагольного слова*, Наука, Москва, 1976.
7. А. В. Бондарко, *Грамматическая категория – функционально-семантическое поле – грамматическое единство*, în *Исследования по славянским языкам*, 4, Сеул, 1999.
8. Ф. Леманн, *Русский вид и лексическое значение глагола*, în http://www.subdomain.verb.slav-verb.org/resources/Vid_i_leksich_znachenie.pdf
9. Ю. С. Маслов, *К основаниям сопоставительной аспектологии*, în *Вопросы сопоставительной аспектологии*, Ленинград, 1978.
10. И. А. Перельмутер, *Общеиндоевропейский и греческий глагол. Видо-временные и залоговые категории*, Наука, Ленинград, 1977.
11. В. А. Плулунян, *Предисловие / Исследования по теории грамматики*, выпуск 6: *Типология аспектуальных систем и категорий*, în *Acta linguistica Petropolitana. Труды лингвистических исследований*, том VIII, часть 2, Наука, Санкт-Петербург, 2012, с. 3-23.
12. В. Н. Ярцева, *Иерархия грамматических категорий и типологическая характеристика языков*, în *Типология грамматических категорий*, Москва, 1975.

Alexandra GHERASIM

Categoria semantică animat / inanimat și reflexele ei în gramatică

A.G. – conf. univ. dr. în filologie, șef Departament Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M.

Domenii de cercetare: gramatica, teoria textului, sociolingvistica. Autoare a șase cărți, între care *Raporturile text-metaforă în limbajul literar – artistic* (1997), *Limba română. Grupul nominal* (2000), *Limba română. Grupul verbal* (2001), *Teoria textului* (antologie, 2008). Participantă la numeroase proiecte și conferințe naționale și internaționale (România, Ucraina).

Categoria animat / inanimat se studiază tangențial în școală, deși reflexele acesteia în procesul comunicării se manifestă la nivelul selecției și al combinării, iar nerespectarea regulilor de subcategorizare selecțională, a formativelor verbale, adjectivale, pronominale etc., din această perspectivă, conduce la grave greșeli de exprimare. În articolul de față ne propunem să sintetizăm câteva aspecte teoretico-aplicative referitoare la sus-numita trăsătură semantică distinctivă a substantivului. Manifestarea categoriei date poate fi examinată la nivel sistemic, întrucât afectează atât grupul nominal (realizând structuri sintactice cu dativ și acuzativ prepozițional vs dativ și acuzativ neprepozițional), cât și grupul verbal (actualizând opozițiile tranzitiv / intransitiv vs. activ / pasiv). Reflexele multiple în planul expresiei și în cel al conținutului în diferite limbi îi conferă caracter universal.

Ana-Maria Iorga Mihail în articolul *Relevanța tipologică a trăsăturii [\pm animat] în realizarea prepozițională a dativului din construcția di-tranzitivă* citează cea mai cunoscută ierarhie extinsă a animatului, formulată de Dixon, în 1979 și preluată și de alți lingviști: *pronumele personale, pers. I și II* < *pronumele de pers. III* < *numele proprii* < *substantivele comune [+ uman]* < *substantivele comune [- uman]* [*+ animat*] < *substantivele comune [- animat]* [2].

În *Dicționarul General de Științe. Științe ale limbii* se menționează că limba română aparține grupului de limbi sensibile față de categoria *animatului*, ceea ce se manifestă gramatical prin construcția specială a obiectului direct cu *pe*, în cazul coexistenței, pentru nominalul obiect, a trăsăturilor lexico-semantice [+ Personal], [+ Definit]; prin selecția unor forme pronominale speciale; prin semne de comportament diferit al numelor de rudenie (selecția cliticelor posesive: *casa maică-sii*) și al numelor umane proprii (declinarea numelor proprii de bărbați, care la genitiv-dativ primesc articolul proclitic lui: *lui Ion*) [1, p. 53].

Referindu-se la categoriile gramaticale clasificatoare, cercetătorul Alexandru Dârul menționează că: „o serie de alte opoziții gramaticale, care se manifestă doar în planul conținutului (e vorba de opoziții de tip «tranzitiv / intransitiv», «animat / inanimat», «personal / impersonal») nu sunt recunoscute drept categorii gramaticale, deși ele sunt comensurabile, sub aspectul comportării în text, cu categoriile gramaticale clasificatoare acceptate ca atare de tradiția gramaticală”. În continuarea demersului său, savantul le include pe acestea în subclasa categoriilor gramaticale neexplicite, specificând că: „opoziția dintre elementele opozitive se manifestă numai în planul conținutului (la acestea urmează să fie trecute opozițiile «animat / inanimat», «tranzitiv / intransitiv», «personal / impersonal» ș.a.” [3].

În acest sens, la etapa actuală de descriere și tipologizare a faptelor de limbă, categoria clasificatoare implicită a *animatului* ne permite să identificăm o subclasă a substantivelor epicene (*girafă, rinocer, știucă, rudă, victimă, decan* etc.), care denumesc generic referenți cu trăsătura semantică [+ Animat], indiferent de sexul acestora. O alta subclasă subordonată mărcilor [+ Animat] și [+ Personal] este cea a substantivelor cu gen comun de tip: *pierde-vară, gură-cască, nătăfleată* etc.

Într-o ipostază similară de selecție se află și substantivele cu realizare flexionară pentru cazul vocativ, care, pe lângă trăsătura semantică [+ Animat] reclamă și marca [+ Personal]. Nerespectarea acestei reguli de selecție conduce la disfuncționalitate între planul expresiei și cel al conținutului, manifestată, de regulă, în limbajul artistic, iar figura de stil, obținută printr-o astfel de deviere, poartă numele de personificare (cf.: *codrule, codrușule*).

În gramatica actuală, pentru categoria gramaticală a genului substantivului, a fost identificat așa-numitul *gen personal*, cu tendință de gramaticalizare, axat anume pe reacția limbii la parametrul *animatului*. În *Dicționarul General de Științe, Științe ale limbii* acesta este descris astfel: „Subgenul personal desemnează o subclasă lexicală de substantive, cea a numelor de persoană, adică de distingere din mulțimea substantivelor non-animat și prin particularități morfosintactice. Cum particularitățile morfosintactice nu se manifestă omogen (unele sunt de tip flexionar, altele de construcție; una caracterizează subspecia numelor de rudenie, alta, subspecia numelor proprii masculine de persoană, alta privește substantivele personale definite etc.), constituirea gramaticală a genului personal este în stadiul de tendință. Genul / subgenul personal este subordonat genurilor masculin și feminin, substantivele având dublă caracterizare: fie [+ Masculin, + Personal], fie [+ Feminin, + Personal] [1, p. 363].

Marcarea genitivului și a dativului cu *lui* în poziție proclitică s-a gramaticalizat în cazul numelui propriu masculin *de persoană* (ex.: atitudinea lui Ion), extinzându-se și la cele feminine, a căror terminație consonantică sau vocalică (alta decât *a*), nu permite asocierea terminației *-ei* (cf.: *lui Carmen, lui Meri* etc.). Aceeași legitate se aplică și în combinarea cu nume de rudenie, feminine sau masculine (ex.: *lui nenea, badea, tanti*), și atunci când însoțesc denumirile lunilor anului (ex.: *capriciile lui martie*), primele opt luni, având la origine nume proprii masculine.

În acest context este cazul să menționăm că e greșit să utilizăm *lui* proclitic în asociere cu substantive feminine proprii, care nu sunt vizate în situațiile descrise mai sus, cu atât mai mult, în prepoziția substantivelor comune feminine (greșit: *i-am spus lui Ana, lui mama, lui colega*; corect: *i-am spus Anei, mamei, kolegei*).

Din perspectiva demersului nostru, referitor la opoziția categorială *animat / inanimat* se caracterizează și construcția specială a obiectului direct (OD) cu prepoziția morfem *pe*. Selecția obligatorie a structurii prepoziționale se atestă atunci când OD este exprimat prin:

- a) nume propriu cu marca [+ Animat] și [+ Personal] (ex.: *L-am chemat pe Ion, pe Grivei*);
- b) substantive relaționale (ex.: *am chemat-o pe mama, l-am rugat pe nenea*);

c) substantiv apelativ generic urmat de nume propriu sau comun (ex.: *L-am rugat pe domnul Moraru, pe domnul rector Ciobanu*).

Vorbind despre greșelile curente în exprimarea OD, cercetătoarea V. Guțu Romalo consideră că „acestea derivă din existența a două modalități de construcție a acestei părți de propoziție în limba română: OD poate fi reprezentat printr-un substantiv sau pronume în acuzativ (*Așteaptă trenul / Îl așteaptă*) sau printr-un substantiv sau pronume precedat de prepoziția *pe*. (*Îl așteaptă pe Ion / O așteaptă pe mama*). Sunt situații când oricare dintre cele două construcții sunt posibile: *Mama îngrijește copilul/Mama îl îngrijește pe copil*. În alte situații nu este corectă decât una din cele două construcții: *Așteaptă trenul nu Îl așteaptă pe tren* [5, p. 51].

Argumentul care impune structura cu *pe* și repriza complementului în prepoziția verbului predicat este că în primul caz substantivul OD poartă marca [+ Animat] și [+ Personal], în cel de-al doilea acesta lipsește.

Marca opozitivă *animat / inanimat* se poate manifesta și în registrul de seme al altor clase lexico-gramaticale, cum ar fi verbele, adjectivele, numerele etc. Astfel, în urma analizelor distinctive au putut fi identificate clase de verbe caracterizate prin trăsăturile:

- [+ Animat]: *a plânge, a respira, a râde, a dormi* etc. (la acestea mai putem adăuga și trăsătura [+ Uman]);
- [- Animat]: *a se evapora, a se coagula* etc.;
- [± Animat]: *a sta, a cădea, a se mișca* etc. Examineate din punctul de vedere al sintaxei, aceste trăsături generează opoziția *subiect / obiect* al acțiunii.

O atare stare de lucruri are reflexe clare în procesul de clasificare semantică, realizat în funcție de matricea de roluri a verbului. Inventarul de roluri tematice cuprinde roluri marcate de trăsătura [+ Animat], caracterizate în gramaticile actuale astfel:

- a) Agent – entitate animată, mai ales umană, inițiatoră volițională a procesului sau care are capacitatea de a controla procesul (ex.: *Copilul aleargă, scrie, vorbește*);
- b) Comutativ – entitate care se asociază Agentului, participând, alături de acesta, la realizarea acțiunii (ex.: *Maria colaborează cu Ion*);

c) Beneficiar – entitate, de obicei animată, în beneficiul sau în detrimentul căreia se realizează acțiunea (ex.: *Medicamentul i-a folosit bolnavului*);

d) Experimentator – entitate animată, implicată într-un proces afectiv, exprimând ființa afectată de o stare psihică sau fizică, fără a o fi declanșat și fără a o controla (ex.: *Pe Ion îl îngrijorează starea de lucruri actuală*) [4, p. 280-281].

Celelalte roluri tematice – pacient, temă, rezultat, instrument, stimul, țintă, sursă, parcurs – nu vizează neapărat o entitate animată. Distincția se sprijină și pe opoziția entitate activă *vs* entitate inactivă.

Reflexele categoriei semantice [+ Animat] pot fi identificate și în rațiunea modului imperativ – un mod al injoncțiunii, prin ale cărui forme se exprimă un ordin, o rugămintă, un sfat etc. Criteriul selecției acțiunea-ză aici în virtutea faptului că verbele al căror sens este incompatibil cu ideea de schimbare prin voință umană nu au forme de imperativ (ex.: *a durea, a tuna* etc.).

O clasificare analogică se poate efectua și atunci când analizăm adjectivele. Astfel, adjectivele cu trăsăturile [+ Animat] [+ Uman] se referă la caracteristicile fizice, intelectuale și morale ale persoanelor, la temperament și manifestări ale voinței: *talentat, deștept, flegmatic, dolofan, orb, mișel, fricos* etc. Cele cu marca [- Animat] vizează trăsături spațio-temporale, materiale, calități gustative și caracteristici proprii obiectelor: *lichid, rar, adânc, ceșos, riveran, terestru, picant, dur, dulce, des* etc. Adjectivele cu trăsătura [\pm Animat] indică însușiri care pot fi atribuite atât substantivelor animate, cât și celor inanimate: *mic, mare, bun, alb, roșu, greu* etc.

Opoziția *animat / inanimat* raportată la clasa pronumelui oferă diverse modalități de abordare:

a) din perspectivă discursivă, pronumele personal pentru persoanele întâi și a doua (aici se include și cel de politețe) sunt, prin definiție, marcate [+ Uman], reprezentând locutorul și interlocutorul în procesul discursiv (vezi *supra*).

b) în cazul pronumelui posesiv este posibilă exprimarea pronominală a posesorului în contextul *haina fetei / haina sa / haina ei* – unde posesorul are trăsăturile [+ Uman, + Animat], iar obiectul posedat, inanimat, obiect concret, între cele două elemente stabilindu-se o relație

de posesie inalienabilă, iar contextul *fata hainei / fata sa / fata ei* nu este gramatical. Asimetria rezultă și din existența unei relații semantice apriorice între cele două entități [6].

c) din perspectiva selecției, e de remarcat că există o serie de pronume ce substituie doar substantive caracterizate prin marca [+ Animat, + Uman]. Este cazul pronumelui interogativ /relativ *cine* și a pronumelui negativ *nimeni*, în opoziție cu *ce* și *nimic*, care preiau trăsătura semantică [- Animat] de la substantivele pe care le înlocuiesc.

În cazul numeralului, prin marca [+ Animat, + Uman] se caracterizează subclasa numeralelor colective: *ambii / ambele* cu varianta *amândoi, amândouă, tustrei, tuspatru* etc. Acestea, de regulă, în comunicare, selectează un determinat ce vizează persoane.

În concluzie, constatăm că semnificația *animat / inanimat*, raportată la clasa lexico-gramaticală a substantivului, impune reguli de selecție și de restricție privind îmbinarea cu alte elemente lexicale contextuale, marcate și ele de semele *însușețit, activ, dinamic vs. neînsușețit, pasiv, static*. Depășind cadrul acestor legități combinatorii, ne aflăm în fața unor abateri care generează greșeli de exprimare, sau, în cazuri fericite, sensuri figurate și o exprimare metaforică.

Bibliografie

1. Dicționar General de Științe. Științe ale limbii, coord. A. Bidu-Vrânceanu, București, 1997.
2. R. M. W. Dixon, *Ergativity, Language* 55, 59-168. Apud: Ana-Maria Iorga Mihail, *Relevanța tipologică a trăsăturii [± animat] în realizarea prepozițională a dativului din construcția ditranzitivă*, 1979, http://www.academia.edu/3611663/Relevanta_tipologica_a_trasaturii_animat_in_realizarea_prepozitionala_a_dativului_in_ditransitive.
3. Alexandru Dârul, *Note privind categoriile gramaticale clasificatoare*, în „Limba Română”, Chișinău, nr. 11, anul XV, 2005.
4. *Gramatica de bază a limbii române*, coord. G. Pană Dindelegan, București, 2010.
5. V. Guțu-Romalo, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, București, 2002.
6. Dana Niculescu, *Observații privind statutul cuplului „său” / „lui” în limba română actuală*, <http://ebooks.uni-buc.ro/filologie/dindelegan/14.pdf>.

Viorica RĂILEANU

Sensul numelui propriu în raport cu cel al numelui comun corespunzător

V.R. – lingvist, doctor în filologie, cercetător științific coordonator, director al Centrului de Lingvistică, Institutul de Filologie al A.Ș.M. A publicat peste 30 de lucrări ca autor și coautor în domeniul toponimiei, antroponimiei, inclusiv două monografii.

Numele proprii s-au format de la cuvintele deja existente în limbă și, la fel ca numele comune, își au propriile istorii [1, p. 174-175]. Apariția toponimelor poate fi raportată la o anumită perioadă de timp, la spațiul geografic concret, la activitățile specifice ale omului. Motivul apariției toponimelor este unul cât se poate de pragmatic: orientarea în spațiul în care individul își desfășoară activitatea.

Toponimul este definit, unilateral și succint, ca nume propriu, provenit dintr-un nume comun (apelativ) sau dintr-un alt nume propriu (nume de persoane sau nume de loc). În principiu, s-ar părea că fiecare cuvânt al limbii române, mai ales din categoria substantivelor și a adjectivelor, folosit de o anumită colectivitate locală, ar fi potrivit pentru a denumi un loc oarecare. În practică însă lucrurile nu stau chiar așa. Ca în mai toate domeniile de activitate, în toponimie, un grup de cuvinte s-a constituit într-un sistem terminologic, din care toponimia își selectează materialul necesar. „Foarte multe toponimice există ori au existat ca nume apelative în limba de toate zilele. Este clar că izvorul lor trebuie căutat totdeauna și fără nicio șovăire în lexicul vorbirii curente. Prin urmare, indiferent de originea lingvistică, aceste numiri trebuie tratate la fel ca elementele lexicale propriu-zise, așadar, ca

niște cuvinte românești cu sens strict. Căci numai după ce au ajuns să le întrebuițeze cu valoare de nume apelative, au putut românii să le extindă uzul, folosindu-le, în aceeași vreme, cu ambele valori, de cuvinte obișnuite și de toponimice. Singura interpretare justă care trebuie dată acestui fapt este că transformarea în toponimice a unor asemenea cuvinte este opera populației majoritare din partea locului, așa cum o cunoaștem din timpuri mai mult ori mai puțin apropiate de cele actuale” [2, p. 7].

Dintre clasele de cuvinte ale lexicului comun, un rol deosebit în procesul de constituire și dezvoltare a sistemului toponimic îl au *entopicele*, pentru care, în literatura de specialitate, se utilizează și sinonimele: *termeni entopici*, *termeni geografici*, *termeni geografici populari*, *termeni geografici locali*, *apelative topice* [3; 4]. Termenii *apelativ* și *entopic* sunt numai parțial sinonime, căci, dacă prin *apelativ* se înțelege, prin opoziție cu numele proprii, orice nume comun, prin *entopic* înțelegem numai „acele cuvinte, care sunt în legătură cu situația topografică, cu hidrografia locală, cu expunerea către soare, cu așezările omenești și cu alte fenomene geografice ale solului” [3, p. 67], anume acele cuvinte care desemnează – în toponimie și topografie – înălțimi, coaste, culmi, creste, stânci, șiruri de înălțimi, adâncituri, trecători, locuri plane etc. Cu alte cuvinte, orice *entopic* este un *apelativ*, invers nefiind valabil [5, p. 210-212]. „Prin semnificația lor, aceste lexeme (entopicele – s.n.) sunt strâns legate sau foarte apropiate de obiectele geografice și de particularitățile lor geomorfologice și naturale. De aici rezultă importanța lor pentru studiul toponimiei, la stabilirea originii numelor topice și determinarea factorilor care au contribuit la apariția onimelor” [4, p. 7].

Se consideră, în general, că numele proprii se comportă la fel ca toate cuvintele obișnuite din fondul lexical al limbii, servind drept mijloc de emisie și receptare a unei informații în procesul comunicării. V. Tașițkii susține că între toponim și apelativ nu există deosebiri esențiale [6]. În raport cu apelativele, toponimele reproduc originea cuvintelor de la care s-au format, utilizează aceleași mijloace și procedee de derivare; și unele și altele exprimă un anumit conținut, dispun, în fond, de aceleași forme flexionare, dar se atestă și unele discordanțe. Diferențele dintre cele două clase de cuvinte se manifestă pe mai multe planuri: lexical, semantic, gramatical, derivațional, funcțional.

Nume de localități, de ape, de forme de relief pozitive sau negative au la baza creării lor un entopic. Participarea entopicelor la formarea toponimelor este inegală în diferite compartimente. Cel mai mare procent se întâlnește la *oronime* (nume ale formelor de relief) și *oiconime* (nume ale așezărilor umane), urmate de *hidronime* (nume ale apelor) cu un procent mult mai redus. Importanța termenilor entopici pentru studiul toponimiei oricărei țări a fost demult semnalată de către specialiști, îndeosebi lingviști, geografi, deoarece se remarcase numeroase trăsături comune între graiurile și toponimia unui anumit teritoriu. Datorită importanței acestor termeni în comunicare, a luat o amploare deosebită cercetarea lor în plan științific: se fac serioase eforturi pentru organizarea și unificarea terminologiei entopice, apar dicționare speciale, nomenclatoare, glossare și studii în care termenii sunt analizați, definiți sistematic și ordonați în serii corespunzătoare sistemelor denominatelor. „O importanță mai mare o au apelativele topice de circulație restrânsă (regională, locală), cuvintele cu semnificații distincte de cele fixate în dicționare, precum și unitățile lexicale trecute în fondul pasiv al limbii (istorismele) sau cu totul dispărute, atestate doar în scrierile și documentele vechi, în toponimia istorică” [4, p. 7]. Pentru cercetările toponimice este necesar să se cunoască în ansamblu și în detaliu vocabularul dialectal, particularitățile fonetice și morfologice ale graiurilor, ale vorbirii populare locale.

În articolul de față ne propunem să punem în discuție câteva toponime entopice aparținând ariei lingvistice românești, cu scopul de a scoate în evidență unele deosebiri privind raportul dintre sensul unui nume propriu și cel al numelui comun corespunzător. Vom insista, mai ales, asupra cazurilor de neconcordanță privind evoluția semantică a celor două nume.

S-a afirmat în mai multe rânduri că numele proprii sunt lipsite de conținut semantic, părere pentru care pledează și cercetătoarea A. V. Kopolova, susținând că „numele proprii reprezintă niște simboluri și că ele sunt lipsite de orice conținut semantic” [7, p. 12]. Credem că se poate admite, în cazul acesta, doar lipsa unui conținut noțional, specific numelor comune, și nu sensul referențial onimic al numelor proprii, altfel ce rost ar mai avea utilizarea acestora în procesul comunicării. Unități lexicale fără conținut semantic, noțional sau onimic, nu există. Fiecare cuvânt își are menirea sa în sistemul limbii, îndeplinind o

anumită funcție comunicativă, deci comportă o semnificație concretă. Chiar și atunci când numele propriu este complet necunoscut, rolul și semnificația lui se manifestă și se realizează într-un anumit context (scris, verbal, situațional). La numele proprii, aproape în toate cazurile, pentru manifestarea înțelesului, se impune contextul, întrucât în denotare termenii relației dintre nume și obiect sunt hotărâți contextual, prin elemente situaționale. În afară de context, adică în limbă, numele proprii nu au înțeles decât atunci când denumesc un singur obiect: *America, Moldova, România, Ion, Maria*. Numele comune, apelativele, de regulă, nu necesită un context anume pentru a fi înțelese.

În lingvistica contemporană, conținutul cuvântului este conceput ca o totalitate de caracteristici semantice, un ansamblu semnificativ, denumit *semantem*, iar constituenții lui distinctivi ca *seme* [8; 9; 10; 11]. Conținutul apelativului *aluniș*, de exemplu, ar consta din semele „loc”, „(loc) cu aluni”, „(loc) în pădure (sau în afara pădurii)”, „(loc) lângă un sat” etc. Și un alt exemplu: *pietros* – „loc”, „(loc) cu pietre (sau cu sol pietros)”, „(loc) în câmp (sau în raza unei așezări umane)”, „loc” întins, de dimensiuni mari (sau restrâns, de dimensiuni mici) etc. În desemnarea realiiilor respective a prevalat într-un caz semul „cu aluni”, iar în alt caz semul „cu pietre (cu sol pietros)”. Această structură o au apelativele *aluniș*, *pietros*, însă cu totul altă situație constatăm atunci când toponimele *Aluniș* și *Pietrosul* denumesc obiecte de altă natură, așezări omenești (sate). În acest caz oiconimele *Aluniș* și *Pietrosul* exprimă cu totul alte semnificații. Pentru a putea stabili asemănări și deosebiri între apelative și oiconime, cercetătoarea Viorica Florea propune drept „condiție necesară și obligatorie” ca în plan semantic numele propriu să fie supus aceluiași procedeu de analiză ca și apelativul [12, p. 216]. În cazul nostru, semantemul oiconimului *Aluniș* va însuma semele „sat”, „(sat) în raionul Râșcani”, „(sat) cu o populație de 1915 locuitori”, „(sat) situat la 35 km de or. Bălți”, „(sat) situat la 20 km de centrul raional” etc. Sensul oiconimului *Pietrosul* va fi definit prin seme similare: „sat”, „(sat) în comuna Bocani”, „(sat) în raionul Fălești”, „(sat) mic”, „(sat) cu o populație de 793 de locuitori”, „(sat) situat la 56 km de or. Bălți”, „(sat) situat la 27 km de centrul raional” etc. Descrierile respective au ca punct de plecare elementul *sat*. Anume semul „sat” a prevalat în procesul creării oiconimului *Aluniș* și *Pietrosul* și nu „loc cu aluni”, „loc cu pietre”. „La numele proprii, semantemul se organizează

pe o dominantă (un sem relevant) care diferențiază obiectele între ele, le individualizează. La numele comune, organizarea semantemului se bazează pe o dominantă (sem comun) care apropie obiectele între ele în așa fel, încât acestea se unesc în clase. Ca urmare, înțelesul este individual, în primul caz, general, în al doilea caz” [13, p. 404].

Inițial oiconimele *Aluniș* și *Pietrosul* au avut în structura lor semantică drept constituenți relevanți semele „loc cu aluni” și „loc cu pietre”, evaluate la „satul de lângă locul cu aluni” și „satul de lângă locul cu pietre”, dar pe parcurs le-au pierdut și pe acestea, din cauze de ordin natural (au dispărut alunii, pietrele) sau social-economice (satul și-a mutat locul de așezare sau și-a extins suprafața pe terenuri cu alte însușiri și calități). În procesul cercetării raportului dintre evoluția conținutului semantic al apelativului și cel al toponimului respectiv, s-a observat că „la toponim se constată o diferențiere semantică, ce poate fi mai pronunțată, dacă procesul de toponimizare este avansat. Toponimul nu mai are înțelesul numelui comun, ci apare „golit de sens” într-un anumit grad, rămânând doar cu funcția de a desemna. Așadar, motivația care a stat la baza creării denumirii respective inițial, treptat-treptat nu mai este percepută de vorbitori” [14, p. 212].

În concordanță cu cele stabilite mai sus, înțelesul lui *Poiană*, numele mai multor așezări, poate fi compus din seme ca „sat în comuna X din raionul Y”, „sat în apropiere de satul Z”, „satul cel mai vechi din comuna X” etc. Chiar dacă am defini *Poiana* prin „sat în comuna X, raionul Y, așezat într-o *poiană*” – partea a doua a definiției constituind o altă caracteristică a locului denumit –, toponimul nu are înțelesul de „poiană”; înțelesul lui, definit prin semele de mai sus, este altul decât al numelui comun corespunzător. *Izvoarele*, ca nume de sat, nu înseamnă „izvoare”, ci „sat cu anumite caracteristici, printre care și aceea că este situat lângă izvoare”. Astfel, oiconimele *Budăi*, *Codru*, *Dumbrava*, *Izvoare*, *Poiana*, care inițial denumeau surse de apă (*budăi*, *izvor*), păduri sau locuri în pădure (*codru*, *dumbravă*, *poiană*), ulterior, prin transferul de nume, prezentând deja un grad avansat de toponimizare, au ajuns să denumească obiecte cu totul de altă natură – așezări omenești. Astfel de toponime au sens numai pentru vorbitorii din regiunea în care au apărut.

Neconcordanța între evoluția apelativelor și a toponimelor poate apărea în urma pierderii legăturii semantice cu apelativele de la care au provenit.

În multe situații s-a întâmplat ca etimonul care a stat la baza numelui să fi suferit un proces de arhaizare și să iasă din vocabularul activ, rămânând ca nume în uz, fără a i se cunoaște sensul (cf. oiconimele *Parcan* „întăritură rudimentară, făcută din pari, scânduri, împletituri de nuiele”; *Palanca* „construcție din lemn și pământ, servind ca loc de apărare; întăritură”; *Troian* „întăritură străveche constând dintr-un val lung de pământ și un șanț de apărare”; *Dubăsari* < *dubas* „pod plutitor montat pe ambarcațiuni; bărci” etc.). Astfel, toponimul exclude posibilitatea de a numi mai multe obiecte diferite și se rezumă la denumirea unui obiect individual determinat. Prin urmare, un astfel de toponim începe să fie cunoscut de mai puțini vorbitori, iar numărul celor care pot face asocieri cu apelativul de la care a provenit este mult mai mic. Cu timpul se ajunge să nu mai fie recunoscută niciun fel de relație între numele propriu și cel comun. Și fiindcă toponimul nu mai poate participa la modificările care au loc în limbă, el se desemantizează și, cu timpul, se cristalizează în forma respectivă, devenind similar unei etichete aplicate localității. În acest fel, sensul toponimelor s-a îndepărtat sau a devenit altul decât cel al apelativelor corespunzătoare. După acumularea de noi caracteristici semantice, subliniază Viorica Florea, „se produce saltul calitativ, adică mutarea totală a semnificației în plan toponimic” [12, p. 220]. Prin urmare, toponimele sunt nume care apar și funcționează ca un fenomen social fără a fi o componentă a obiectului denumit și fără a face parte din acesta [15, p. 3]. Jerzy Kuriłowicz, în expunerea lui Emilian Bureștea, remarcă: „Spre deosebire de apelativ, care totdeauna are un sens bine precizat, toponimul pierde cu timpul înțelesul inițial, ajungând, la un moment dat, fără sens lexical, singura funcție care-i rămâne fiind aceea de identificare a unei anumite realități teritoriale sau, cu alte cuvinte, cea de desemnare” [14, p. 214].

În această privință, dicționarele de nume proprii resimt încă insuficienta clarificare semantică a acestei clase de semne. Dacă în dicționarele explicative sensul numelor comune este descris printr-o expresie sau propoziție sinonimică, atunci explicația numelui propriu, din punct de vedere lexicografic, nu se poate limita la simpla indicare a obiectului denotat (prin apelativul corespunzător), fals identificat în unele teorii cu sensul numelui, de tipul: X (toponim): 1. munte; 2. pârau; 3. sat. Explicația mai trebuie să cuprindă o serie de informații suplimentare, care înlesnesc întregirea sensului numelui propriu prin intermediul

denotatului. Spre regret, imperfecțiunea definițiilor în lexicografia onomastică se datorează imposibilității de a surprinde într-o singură explicație multitudinea de relații, de semnificații virtuale ale numelui. Căci, dacă în cazul numelor comune contextul nuanțează, prin precizări semantice suplimentare, o semnificație dată, la numele proprii contextul creează sensul numelui atât ca relație directă între un obiect și un denotat, cât și ca relație intențională, adică funcțională.

Cu luarea în calcul a celor menționate, putem concluziona că elementele lexicale din vorbirea curentă sunt o sursă de bază în procesul de formare a numelor proprii, toponimelor, asigurându-i acestui domeniu lexical o stabilitate pe care niciun alt domeniu nu o cunoaște în aceeași măsură. Odată fixate în toponimie, cuvintele în discuție pot fi mai ușor reperate, atât în plan sincron, cât și diacronic. Cu toate acestea, trebuie să ținem seama de faptul că toponimele, chiar dacă sunt elemente ale lexicului, nu se pot totuși confunda cu numele comune corespunzătoare, deoarece numele comune desemnează clase de obiecte (lucruri, ființe), pe când numele proprii (toponimele, antroponimele) denumesc obiecte unice (locuri, ființe: *Orhei, Soroca, Doina, Ionuț*) sau clase reprezentate de un singur obiect (lucru, loc, ființă) [16, p. 245]. Astfel, „numele proprii individualizează riguros obiectul denumit, distingându-l de alte obiecte din aceeași clasă sau din clase deosebite, în vreme ce numele comune indică o diferențiere doar de la clasă la clasă” [17, p. 3-4]. Cu alte cuvinte, numele comune sunt la maximum *noționale*, iar numele proprii – la maximum – *nominaționale*. Înțelesul celor două nume nu pot fi identice. Inițial numele comun, pe care îl reprezintă numele propriu, desemnează una dintre caracteristicile obiectului. Această caracteristică funcționează ca semul cel mai relevant al ansamblului semnificativ al toponimului. Cu timpul, caracteristica în discuție poate deveni lipsită de importanță, ea nu mai concurează, ca sem relevant, la definirea înțelesului toponimic sau poate menține valoarea distinctivă, funcția de sem relevant. Numele propriu ia o formă individuală a semnificației, ca urmare a unei utilizări specializate.

Cu toate deosebirile dintre ele, numele comune și numele proprii nu se contrapun ca unități lexicale, nu se exclud, ci se presupun reciproc, îndeplinind în limbă aceeași funcție comunicativă. Ele sunt purtătoare de informații, servesc drept mijloace de exprimare a unor idei, opțiuni.

Mai mult, clasele de cuvinte respective se întrepătrund, se completează și se îmbogățesc reciproc în plan cantitativ și calitativ. Cercetarea raportului dintre evoluția înțelesului numelor comune și cel al toponimelor aduce reale foloase nu numai lingvistului.

Bibliografie

1. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, Editura Academiei, București, 1962.
2. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei, București, 1963.
3. Gheorghe Bolocan, Elena Sodolescu-Silvestru, *Dicționarul entopic al limbii române*, în „Studii și cercetări de onomastică”, Craiova, anul I, nr. 1, 1995, p. 67-185.
4. Anatol Eremia, *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Știința, Chișinău, 2006.
5. Victor Vascenco, *Studii de onomastică*, în „Studii și cercetări lingvistice”, București, nr. 2, 1977, p. 210-212.
6. В. Тащицкий, *Место ономастики среди других гуманитарных наук*, în „Вопросы языкознания”, nr. 2, 1961, p. 3-11.
7. А. В. Копылова, *В мире слов и названий*, Омск, 1998.
8. Angela Bidu, Mihai Mitu, *Sensul cuvântului în lingvistica contemporană*, în „Limba Română”, București, nr. 3, 1965, p. 301-315.
9. Adam Schaff, *Introducere în semantică* (traducere din limba polonă), Editura Științifică, București, 1966.
10. Emanuel Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Editura Academiei R.S. România, București, 1970.
11. M. Bucă, I. Ivseev, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timișoara, 1976.
12. Viorica Florea, *Raportul dintre înțelesul numelor de locuri și cel al numelor comune corespunzătoare*, în „Limba Română”, nr. 3, 1975, p. 215-220.
13. Viorica Florea, *Contribuții la înțelesul numelor proprii*, în „Limba română”, nr. 5, 1974, p. 403-408.
14. Emilian N. Bureștea, *Unele aspecte ale relației dintre toponimic și apelativ în toponimia din Oltenia*, în „Limba Română”, nr. 3, 1975, p. 207-214.
15. Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Editura Dacia, Cluj, 1971.
16. George Brașoveanu, Anatol Eremia. *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, 7-9, 2007, p. 244-246.
17. Elena Șodolescu-Silvestru, *Toponimie românească. Modele derivaționale*, Editura Gunivas, Chișinău, 2001.

Ina GALOUZA

Modele semantico-structurale ale replicii de acceptare

I.G. – doctorandă,
Departamentul Limba
Română, Lingvistică
Generală și Limbi Clasice,
Facultatea de Litere, U.S.M.

A publicat o serie de
articole în reviste de profil:
*Valorile plânsului în replicile
de refuz și acceptare* (2011),
*Adverbul în structurile
replicilor de refuz și acceptare*
(2013) ș.a. Domenii
principale de interes:
semantica, frazeologia,
lingvistica textului, știința
comunicării, cultivarea
limbii etc.

O clasificare presupune, în general, categorisirea, repartizarea pe grupe sau pe clase a unor fenomene, lucruri. În acest articol intenționăm să analizăm mijloacele de comunicare ce redau acceptarea și funcționarea acestora în plan semantic. Acceptarea nu se rezumă doar la a spune simplu „da”, aceasta nu este unica variantă de a accepta ceva. Acceptarea poate prelua diferite forme semantice, ascunzându-se uneori chiar în spatele unui refuz. Scriitorii și dramaturgii recurg la astfel de interpretări echivoce pentru a crea un efect stilistic impresionant.

Procesul de comunicare presupune interacțiunea reciprocă a vorbitorilor, fiecare persoană fiind capabilă de a transmite și recepționa o serie de mesaje pe diverse registre. Mesajele sunt percepute și înțelese de receptor, în funcție de caracterul, de așteptările și de zonele lui de intoleranță, înainte de a da (transmite) răspunsul sau reacția la mesajul primit.

Interpretarea unui set discursiv depinde, în mare măsură, de poziția pe care o ocupă comunicanții în interiorul secvenței conversaționale. Un enunț de tipul *bună ziua* e o formă de salut atunci când deschide o conversație și proiectează o acțiune pe care interlocutorul este invitat s-o efectueze, dar desemnează și o formă de răspuns la salut atunci când apare în replică la primul enunț. În felul acesta, ac-

tele de limbaj sunt analizate în virtutea apartenenței lor la perechea de enunțuri.

Perechile de adiacență reprezintă „o tehnică de selectare a emițătorului” [3, p.29]. Aceste perechi sunt grupuri de două enunțuri consecutive, produse de emițători, diferite, ordonate ca succesiune de părți și structurate în așa fel încât prima replică cere, în mod necesar, anumite replici următoare (de exemplu, *salut – salut, întrebare – răspuns, ofertă – acceptare / refuz, invitație – acceptare / refuz* etc.) Acțiunea desemnată în primul enunț proiectează o reacție corespunzătoare din partea destinatarului. Selectarea unei perechi adiacente depinde, în esență, de contextul conversațional, de emoția receptorului. Reacția emotivă, de cele mai multe ori, ce se caracterizează prin „semn (emoții pozitive sau negative), prin influență asupra comportamentului și activității (stimulatoare sau inhibitoare), intensitate (profundimea emoțiilor și mărimea modificărilor fiziologice), durata fluxului (scurtă sau lungă), obiectivitate (gradul de conștientizare și de legătură cu motivul)” [10, p. 13]. În articolul de față ne propunem să urmărim clasificarea replicii de acceptare și funcționarea acesteia în plan semantic.

A accepta sau nu? Aceasta ar fi întrebarea pe care și-o pun majoritatea oamenilor în situațiile în care li se oferă ceva sau sunt invitați să meargă undeva. De ce ne este greu uneori să acceptăm sau să refuzăm, în timp ce altădată o facem cu ușurință? Omul e o ființă cugetătoare și toate perspectivele sale le prevede din start, asemenea unei partide de șah în care fiecare pas prevestește altul.

Conform Dicționarului Explicativ, *a accepta* înseamnă: „a fi de acord cu..., a primi să..., a suporta, a tolera” [1, p. 13]; „a primi ceva ce ți se oferă, a deveni posesorul unui obiect, a permite participarea cuiva la ceva, a fi de acord cu ceva, a avea o atitudine pozitivă față de ceva” [12, p. 585]; „a primi cu dorință, a fi în stare de a deține ceva aplicat sau adăugat, a suferi fără protest sau reacție, a recunoaște ca adevărat, a crede, a se face receptiv la ceva, a fi de acord sau a avea obligația” [4, p. 7]; „a consimți să...” [6, p. 8]; „a spune «da» la o ofertă, invitație etc., a primi ceva (pe cineva) ca adecvat sau corespunzător, a fi de acord sau a susține pe cineva, a admite, a trata ceva / pe cineva ca binevenit” [5, p. 7].

A răspunde „da” este cea mai simplă formă de a accepta. A. Dârul, I. Ețcu, T. Cotelnic, în îndrumarul de conversație rus-român, propun

o serie de răspunsuri-acceptări la invitație, ofertă ș.a. Acestea sunt următoarele: *întocmai așa, cu siguranță, la sigur, fără nicio îndoială, neapărat, negreșit, numaidecât, indiscutabil, incontestabil, nu încapă îndoială, de acord, nu sunt împotriva, aveți dreptate, e drept, e just, foarte bine, desigur, se poate, pozitiv, vă rog, cu plăcere, bineînțeles ș.a.* [9, p. 33].

Aderarea, asentimentul la replica partenerului se exprimă, în primul rând, prin mijloacele de afirmație obișnuite: adverbul „da” sau substitutul lui în limbajul familiar și popular, întâlnit frecvent la copiii, „Îhî”: „Andrei, 7 ani (Despre casetofon): Ia-l!

– Doina, 6 ani: Îhî...” [8, p. 115].

De obicei, copiii simt nevoia să întărească această afirmație prin diverse mijloace, fie strict fonice – prin intonație sau prin lungirea vocalei (**daa!**), fie, îndeosebi, la copiii mai mari, prin repetarea afirmației (**da, da**), fie printr-un adaus oarecare (o motivare) și, în special, prin adăugarea unui lexem de accentuare. Afirmarea sau adeziunea la replica partenerului se mai face însă, preponderent la copiii mai mari, și prin diverse alte mijloace lexicale, în general „mai expresive și mai puternice decât **da**” [2, p. 47]. Astfel, copiii înțeleg că zâmbetul lor ar transmite mesajul că sunt mulțumiți.

În procesul analizei faptelor de limbă, am stabilit următoarele modele semantico-structurale ale replicii de acceptare.

A. Stabilirea consensului. Consensul într-o discuție înseamnă o participare activă la actul comunicării. În dialogul dintre doi îndrăgostiți, consensul nu poate lipsi: Afirm. + N(voc.) + Pron.(nom.) + Expr. verb.

– Sandule, noi la nimeni rău n-am făcut? Și dacă soarta ne-a împins la drum și drumul ne-a unit, cine poate să aibă ceva cu noi?

– *Da, Jenico, tu ai dreptate și eu sunt de acord cu părerile tale* (Al. Usatiuc-Bulgăr).

D. Ioneț, în culegerea de nuvele *O vânătoare ciudată*, prezintă schimbul de replici dintre o fetiță și un băiat. Acesta, la început, ezită, dar, în final, este de acord cu propunerea fetei: Interj.+Interj.

– Ce-ar fi ca tu să-mi scrii socotelile la aritmetică, iar eu citesc povestea. La urmă, eu îți povestesc și am scăpat de treabă. A stat Vasile o clipă, să se dumerească, apoi a fost de consens: *Ei, hai!..* (D. Ioneț).

În alt exemplu, consensul e simplu: Expr. verb.

– Dar ce-ai zice să ne așezăm câteva clipe aici, pe terasă?

– Sunt *de consens!* (M. Marian)

Această formulă se poate completa: V(ind.) + Expr. verb. + Pron.(ac.)

– Ioanide e un om eminent, un exemplar neobișnuit, nu-i așa?

– *Sunt de consens cu dumneata* (G. Călinescu).

Aici se manifestă solidaritatea în afirmațiile interlocutorului.

Serviescu, un personaj al comediei lui V. Alecsandri, este de acord să-și citească versurile pentru Millo, renumitul regizor teatral: Adj.+N(voc.)

Millo: Nu ați avea bunătatea să-mi recitați versurile?

Serviescu: *Bucuros, dle director...* nu am nimica a vă refuza. Ascultați... (V. Alecsandri).

Pentru a sugera consensul și acceptarea, este esențială locuțiunea „a avea dreptate”. De exemplu, M. Ștefănescu o folosește în romanul său în următorul enunț, constituit din: Loc. verb.(ind.)+Adv.

Bădia: În freamătul de azi al lumii, nu mai ajunge ca teatrul să fie doar izvorul plăcerilor nevinovate... pentru că prea s-a umplut paharul.

Tânărul: *Dreptate sigur că aveți* (M. Ștefănescu).

Tânărul este de acord cu afirmația bătrânului actor că valorile moderne s-au schimbat, iar arta autentică nu se mai prețuiește.

B. Susținerea spuselor interlocutorului. O susținere e sugestivă în cazul în care oamenii manifestă empatie față de interlocutor, având „atitudine favorabilă față de o cauză etc.; a sprijini, a apăra” [1, p. 920]. În romanul *Desculț* de Z. Stancu, oamenii aderă la afirmația unei persoane, potrivit căreia ei ar trebui să se răscoale împotriva nedreptăților: Adv.

– Nu ne lăsăm mai prejos decât ăștia din Mândra...

– *Așa. Chiar așa...* (Z. Stancu).

Sultana își susține bărbatul când acesta dorește să se sfătuiască cu ea, susținerea deseori fiind însoțită și de gestul specific, de exemplu strângerea mâinii:

Ioniță: Vreau și eu o dată să mă sfătuiesc cu nevasta, să-i povestesc o supărare.

Sultana: *Mă rog dumitale* (L. Demetrius).

C. Încuviințarea. A încuviința înseamnă a da voie, a permite realizarea unui anumit lucru. Iustin, un personaj al lui M. Daneliuc, încuviințează să dea autografe trecătorilor: Adv.

– Îmi puteți da un autograf?

– *Sigur*, încuviință Iustin (M. Daneliuc).

La M. Sadoveanu încuviințarea reprezintă forma cea mai frecventă a acceptării. Marenne încuviințează plecarea grăbită, pentru a ajunge cât mai curând la palat: Expr. impers.+Adv.

– Ajungem la vreme în astă seară.

– *E bine așa* (M. Sadoveanu).

Expr. impers.

– Domnia sa are nevoie să-ți ceară un sfat.

– *Se poate*, încuviință Donie, cu inimă curată (M. Sadoveanu).

D. Supunerea. În accepțiunea militară ordinele nu se discută, ci se execută. Acest principiu este preluat și în viața cotidiană de către unii oameni care preferă să manipuleze pe cineva. Poruncile acestor persoane sunt acceptate de ceilalți, care nu au voință să protesteze: V (ind. Oblic.) / V (ind.)

– Du-te și adă alt ulcior, dar să fie din butoiul cel din fund, care voi ziceți că-i „al președintelui”. Fuga marș!

– *Înțeles! Mă supun.* Of, păcatele mele cele grele! (P. Cărare).

Deși manifestă nedorință, cârciumarul se supune și aduce un vin din cele mai bune.

Asistenta medicală îl informează pe medic că l-a căutat iubita lui. Acesta se supune insistențelor ei de a o suna imediat: V (ind.)

– Dle Efim, sunteți căutat cu insistență, iar Lilia mi-a poruncit să vă găsesc din pământ și să-i telefonați urgent.

– *Am înțeles!* Se supune el voios (N. Ursu).

A fi supus unui domn dovedește calitatea de prețuit într-un palat domnesc, iar boierii care respectau acest principiu căpătau agrementul domnitorului. D. Matcovschi demonstrează acest fapt în următoarele replici:

V1(ind.)+Conj.(precum)+V2(ind.)

Ion Vodă: În cortul meu să pună un leagăn te-ngrijește... / Condu pe ei încolo pe prunc și pe măicuță..

Ieremie: *Voi face precum zice Măria Voastră* (D. Matcovschi).

E. Permisivitatea. Permisivitatea se cere de la cineva pentru a realiza anumite acțiuni ce nu depind de voința proprie, așteptând, în final, acordul celui care permite.

La aceeași întrebare (prin coincidență) adresată de către anumite persoane, pentru a li se permite retragerea, se utilizează propoziții imperative. Aceste răspunsuri sunt următoarele:

1. Adv.+Pron.(dat.)+Expr. verb.

– Bine. *Acum îți dau voie* să mergi acasă (Al. Usatiuc-Bulgăr).

2. V(imper.) Cerchez: *Du-te* (Al. Mirodan).

3. V(ind.)+V(conj.)

– *Poți să te duci, puiule! Sigur! Se poate să te refuz pe tine?* (L. Rebrea-nu).

4. Afirm.+Cuvânt incident+V(ind.)+Adj.

– *Da, bineînțeles, sunteți liber...* (M. Marian).

5. Adv.+N(voc.)+Pron.(dat.)+Expr.verb.

Teofil Augustinovici: *Astăzi, Nae, îți dau voie* (D. Matcovschi).

F. Alte forme ale acceptării:

1. **Oferta** prin folosirea cuvântului „poftim”:

Zamfira: D-ta ești, Her Franț? Dă-mi brațul să sui scările.

Franț: *Poftim* pe cel din stânga că-i din partea inimii (V. Alecsandri).

2. **Împăcarea:** Pron.(ac.)+V(ind.)+N(voc.)+Fraz.

Nae: Millo!.. Mă iertați, dacă am fost cam iute mai adinioarea...

Millo: *Vă iert, domnule, din toată inima* (V. Alecsandri).

V(ind.)/¹ Neg.+V(ind.)+Prep.(pentru)+Pron. inter./²

Dudula: O! Excusez, madame! (Îi sărută mâna).

Safta: *Mă rog/¹ n-aveți pentru ce! /²* (G. M. Zamfirescu).

3. **Promisiunea:** Adv.(bine)+Neg.+V(ind.)+Adv(mai)+adv.(deloc)

– De ce nu te lași de băutură?

– *Bine, dragă, n-am să mai beau deloc. Am terminat și cu asta, îți promit* (M. Daneliuc).

V(ind.)

Urlea: De ce nu vii și pe la noi o dată? Că ești singur?

Alexandru: Am să vin, zău că am să vin... (P. Everac).

– Dacă te întreb ceva, îmi răspunzi sincer?

– *Promit!* (N. Popa).

4. **Recunoștința:** Pron.(ac.)+V(ind.)+Loc.adv.

– Te însoțesc pe orice cale, rugându-te să primești tovarășia mea.

– *O primesc cu recunoștință, că o prețuiesc și o știu fără interes* (M. Sadoveanu).

5. **Asigurarea:** Fraz. (imper.)

– Să nu spui la nimeni că scriu poezii.

– *N-ai nicio grijă!* (M. Sadoveanu).

6. **Consimțământul:** V(conj.)+Pron.(ac.)+Adv.

– Să-l luăm și pe Felix cu trăsura! strigă Otilia.

– *Să-l luăm, firește, de ce nu? consimți* Pascalopol cu amabilitate, deși puțin contrariat (G. Călinescu).

7. **Porunca:** Conj.(dar)+Adv.

– Să mai bem o cafea.

– *Dar repede!* porunci colonelul să nu ne-apuce ziua... (M. Eliade).

V(conj.)+Adj.+V(conj.)

– Măria ta, mai multă lume, muieri, bătrâni, copii bat la porțile cetății să intre, au auzit că Măria Ta ești aici și vor să-ți vorbească.

– *Să fie lăsați să intre!* (N. Dabija).

8. **Asentimentul:** Adv.+V(ind.)

– Ce-a fost, a fost, morții din groapă nu se mai scoală. Să venerăm și să avem ochii ațintiți spre noua generație care se ridică.

– Cuvinte înțelepte! *Drept ai grăit!* aprobă părintele (G. Călinescu).

9. **Binecuvântarea,** printr-o propoziție optativă:

– Vreau să mă pregătesc sufletește, ca să devin creștin adevărat, nu așa numai de formă.

– Să-ți ajute Dumnezeu! aprobă părintele (G. Călinescu).

10. Recunoașterea unui fapt: Adv.

– Sperai să nu fi fost acasă, nu-i așa?

– *Exact*, așa am sperat, recunosc fără să vrea unchiul Alfons (M. Marian).

11. Accentuarea (afirmației interlocutorului): V(ind.)

– Ești deci în stare a mă înțelege și poți să mă compătăimești!

– Pot! întări abatele (M. Sadoveanu).

12. Concesia, însoțită deseori și de gestul ridicării mâinilor: V(ind.)+Pron. nehot.

– Opăritule, spune cine mă-ta te-a trimis? Cine? Adică taci, gâgă? Atunci te vedem cum ai să taci fără limba cea spurcată?

– Spun!... *spun tot!*... Nu trebuie... (A. Busuioc).

Poftim+V(imper.)+Pron.(ac.)

– Te arestez și te pun la zdup, canalie ce ești!

– *Poftim, arestați-mă.* Acesta-i visul meu din urmă, cum a spus poetul (P. Cărare).

13. Resemnarea: Adv.+Conj.(dacă)+Neg.+Constr. impers.+Adv.

Valter: Dacă te crezi irezistibil, s-o chemăm pe Mioara, să-i spunem fiecare c-o iubim și s-o rugăm să aleagă. De consens?

Ion (nenorocit): *Sigur, dacă nu se poate altfel...* (Se remeștează) (G. M. Zamfirescu).

14. Confirmarea: Adv. afirmativ

– Mergi la poștă?

– *Da!* confirmă ea imediat (G. Ibrăileanu).

15. Încercarea: V(ind.)+Adj.+Conj.(cu)+Pron.(ac.)

Ștefaniu: Te rog să mergi la bal.

Madona: Bine, *fac ultima încercare cu tine* (G. M. Zamfirescu).

16. Jurământul: Adv.+Neg.+V(ind.)+V(ind.)

– Dacă-ți arăt locul ăla al meu, juri că nu spui la nimeni?

– *Bine, nu spun, jur* (E. Barbu).

17. Învoiala: Constr. impers.

– Măi Ignate, n-ai vrea să-mi duci tu desaga asta acasă?

– *Se poate*, bade Grigore, se învoi acela și-i luă desaga (G. Gheorghiu).

18. **Avertizarea, atenționarea:** Adv.+Conj.(dar) +Loc. verb.(ind.)

Marcela: Mă duc eu.

Cerchez: *Bine, dar ai grijă*, fii atent ce faci (Al. Mirodan).

19. **Admitere:** V(conj.)

– Încep să devin bătrân.

– Ce vorbești? protestă Indolenta, ești mai tânăr ca alții.

– *Să admitem*, dacă vrei tu, primi Pomponescu complimentul nu fără a fi măgulit (G. Călinescu).

„Pentru un compliment chiar dezacordul destinatarului cu vorbitorul nu înseamnă un eșec” [11, p. 179] al mesajului, am completa, iar „acceptarea complimentelor le arată celorlalți că cel care le acceptă are o bună imagine despre sine însuși. „Respingerea unui compliment este interpretată, de obicei, ca o respingere personală a celui care îl face” [7, p. 20].

20. **Protestul la prima replică negativă:** Adv.

– Nu iei ceaiul? Se răcește. Poate ai altceva de făcut?

– *Dimpotrivă*, protestă Nory (H. Papadat-Bengescu).

21. **Rugămintea:** Fraz.+Pron.(dat.)

– Vrei să-ți recitesc ceva din Coșbuc?

– *Fă-mi un bine!* (Al. Marinat).

22. **Scuza:** Interj. +Adj. nehot.+N(ac.)

Lavinia: Servim câte un aperitiv, da?!

Elena: *Vai, atâta deranj...* (servește) (A. Busuioc).

23. **Complimentul:** V(ind.) +Adj.

Toma: Liza, ia loc.

Liza: Mersi, ești foarte atent (A. Busuioc).

24. **Invitația:** V(conj.)

– Domnule Pomponescu vrea să te vadă, să vină la ceai.

– *Să poftescă*, cu plăcere! (G. Călinescu).

În urma investigației realizate, putem afirma că replica de acceptare, fiind parte componentă a perechii de adiacență, este cercetată într-o variantă posibilă de răspuns la prima replică, constituind un veritabil mijloc de comunicare. Acceptarea este expresia vie a interacțiunii verbale și are un rol dialogic, prin excelență.

Examinând terenul vast al fenomenului acceptării, ajungem la concluzia că această replică dispune de variate forme de expresie, ceea ce o face să se situeze printre replicile cele mai importante din comunicarea interpersonală.

Referințe bibliografice

1. *Dicționar enciclopedic ilustrat*, ediția a V-a, revizuită și actualizată, Cartier, Chișinău, 1999.
2. *Gramatica limbii române*, vol. II, București, 1953.
3. L. Ionescu-Ruxândoiu, *Narațiune și dialog în proza românească*, Editura Academiei, București, 1991.
4. *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, eleventh edition, Merriam-Webster Incorporated, Springfield, Massachusetts, U.S.A., 2003.
5. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford, 1995.
6. Al. Palii, *Dicționar explicativ pentru toți*, Epigraf, Chișinău, 2000.
7. Barbara și Allan Pease, *Abilități de comunicare*, Curtea Veche Publishing, București, 2007.
8. T. Slama-Cazacu, *Dialogul la copii*, Editura Academiei, București, 1961.
9. А. Дырул, И. Ецко, *Русско-молдавский разговорник*, Кишинев, 1987.
10. Е. П. Ильин, *Эмоции и чувства*, Санкт-Петербург, Москва – Харьков – Минск, 2001.
11. О. С. Иссерс, *Речевая тактика комплимента в разговорной речи*, în *Речь города*. Тезисы докладов Всероссийской межвузовской научной Конференции, Омск, 1995.
12. С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Советская энциклопедия, Москва, 1970.

Adela NOVAC

Verbul pronominal în funcție de verb semiauxiliar și semicopulativ

A.N. – conf. univ., dr. în filologie, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți.

Domenii de cercetare: gramatică, teoria limbajului și a comunicării, tipologia limbilor. Autoare a peste 50 de articole științifice, publicate în culegeri și reviste de specialitate.

În limba română, inventarul lexical tehnic al verbelor instrumentale (semiauxiliare și semicopulative) se completează continuu pe baza gramaticalizării verbelor pronominale.

După cum se știe, gramaticalizarea e un proces de generalizare și de abstractizare a conținutului lexical al cuvântului, făcându-l pe acesta să-și piardă, total sau parțial, autonomia lexicală și să apară frecvent cu funcție instrumentală în diverse forme analitice. Procesului de gramaticalizare se pretează nu numai verbele „clasice”, dar și cele pronominale, derivate de la verbele tranzitive omorizice cu ajutorul elementului *se*, care anulează caracterul tranzitiv al acestora și le modifică semnificația.

Verbele pronominale gramaticalizate completează esențial clasele instrumentale ale semiauxiliarelor și ale semicopulativelor, generând, în cadrul opoziției pronominal / non-pronominal, următoarele relații gramaticale:

1.1. Relația predicativ – semiauxiliar

Verbele pronominale îndeplinesc și funcția de verbe semiauxiliare în componența unui predicat verbal compus. Este lucru cert că verbele pronominale echivalează, în acest caz, cu un verb semiauxiliar nepronominale: *a se apuca* – *a începe*, *a se pune* – *a începe*, *a se pri-*

cepe – a ști, a se opri – a înceta, a se căzni – a căuta, a se necăji – a vrea, a se impune – a trebui etc. De exemplu: *Hai du-te, Ștefănescule, că m-apuc de învățat* (I. Creangă, 154); *Făcu un foc mare și se puse a se odihni* (P. Ispirescu, 307); *Olarul se căznea să modeleze ceva* (din presă); *Nu se îndură să ridice sângeroasa-i lungă barbă* (M. Eminescu, 233).

Exprimând nuanțe modale și aspectuale, verbele pronominale, din cauza atenuării sensului lor inițial, încetează să mai joace un rol de sine stătător și formează, împreună cu verbul de bază, o singură unitate predicativă. Astfel, pronominalele semiauxiliare (cca 20 de verbe) marchează tipologic modalitatea acțiunii de bază din componența predicatului verbal compus: *a se cere vizat, a se sili să vadă, a se necăji să spună* etc.

După cum se susține în literatura de specialitate, rolul primordial în cadrul predicatului verbal compus, din punct de vedere semantic, îl are elementul al doilea, iar din punct de vedere gramatical, verbul modal, care cuprinde / reflectă categoriile gramaticale de mod, timp, persoană.

În *Gramatica Academiei* nu se face distincție între verbele predicative și verbele semiauxiliare de mod și de aspect, considerându-se construcții formate din două unități sintactice în raport de subordonare [4, 98]¹.

Analizând relația verbelor de aspect cu un supin, D. Irimia susține că structura *mă apuc de citit* este alcătuită dintr-un verb regent, urmat de un complement indirect. În același timp, luând în considerare complexitatea planului semantic al predicăției, autorul îl structurează în două niveluri²: în primul, predicăția enunțului *Lumea, cum e lumea, s-a apucat să bârfească* (I. L. Caragiale) este integrală (conținutul funcției de predicat este descris de întreaga structură); iar în cel de-al doilea, ambele componente reprezintă două funcții sintactice: *s-a apucat* (predicat) și *să bârfească* (complementul indirect) [6, 372].

În aceeași ordine de idei, lingviștii compară structurile *nu poate pleca* și *nu se poate pleca* (prima fiind personală, a doua impersonală). Infinitivul este transformat în conjunctiv (*Nu se poate pleca* → *Nu se poate să se plece*), constatând că *a putea* este impersonal și în *nu se poate pleca*, lipsește doar marca reflexiv-impersonală *se*. Aceasta nu se poate exprima decât o dată, ceea ce contează pentru ambele verbe. În acest sens,

prezintă interes concluzia la care se ajunge: obținem un nou argument în favoarea calității de verb (propriu-zis) a lui *a putea*, căci variația personal / impersonal caracterizează numai verbele pline, nu și cele auxiliare.

Astfel, e necesar să precizăm că verbul *a putea* în cadrul unei atari structuri este unul semiauxiliar. Acesta nu doar imprimă o anumită nuanță modală sau aspectuală acțiunii exprimate de cel de-al doilea element al predicatului, dar mai este și purtătorul categoriilor gramaticale ale predicatului.

Sintagmele de felul celor examinate, credem, trebuie să fie considerate integrale, deoarece îndeplinesc aceeași funcție gramaticală și comportă același sens: verbul *a se apuca* nu are sensul de „a se prinde, a se agăța, a se ține”. Dimpotrivă, se apropie din punct de vedere semantic și gramatical de verbul semiauxiliar *a începe*. De asemenea, structura *nu se poate pleca* include semiauxiliarul modal *a (nu) se putea* și verbul de bază la infinitiv *a pleca* (fără morfemul *a*), comportându-se ca o unitate indestructibilă atât sub aspect lexical, cât și sub aspect gramatical.

Poate fi invocată, în privința aceasta, aserțiunea lingviștilor I. Iordan și Vl. Robu, care susțin că structurile date „nu sunt construcții formate din două unități sintactice în raport de subordonare (predicat + complement), ci sintagme predicative care se prezintă ca o singură unitate atât din punct de vedere funcțional, cât și din punct de vedere lexical” [5, 592].

De aceeași opinie sunt și alți lingviști. Astfel, în manualul *Limba moldovenească literară contemporană (Sintaxa)* autorii afirmă că semiauxiliarul în cazul dat nu poate avea funcție sintactică independentă. Cele două verbe exprimă o singură idee procesuală, desemnând numai o valoare temporală, modală și aspectuală [7, 101]. Afară de aceasta, ei au încercat să distribuie verbele pronominale, alături de celelalte verbe, în mai multe grupe semantice care indică: necesitatea (*a se cere, a se impune*), dorința (*a se îndura, a se necăji*), capacitatea (*a se dumeri, a se pricepe*), încercarea (*a se căzni*), nesiguranța (*a se părea, a se arăta*), simularea (*a se face, a se preface*), confirmarea (*a se dovedi, a se arăta*), îndrăzneala (*a se încumeta, a se îndura*) [*ibidem*, 102].

1.2. Relația predicativ-semicopulativ

Faptele de limbă cercetate confirmă că verbele pronominale îndeplinesc, de regulă, funcția de verbe semicopulative în componența unui predicat nominal.

Verbele pronominale semicopulative formează un bloc predicativ comun cu numele, de aceea se deosebesc de omorizicele nonpronominale ce realizează funcția de verb predicativ obișnuit. E vorba de verbe de tipul *a se face*, *a se arăta*, *a se ști*, *a se considera*, *a se numi* etc., care, desemantizându-se (parțial), prin incorporarea morfemului pronominal *se*, completează clasa verbelor semicopulative. Autorii unor manuale specifică: „un model de predicatie nominală în cadrul căruia, în poziție de verb, pot fi selectate verbe tranzitive, actualizate ca intransitive prin marca *se*, de tipul: *a se alege*, *a se arăta*, *a se considera* etc.” [5, 444].

Să se compare predicatele nominale cu verbele respective în exemplele: *Onache se simțea mândru de acest dar al său* (I. Druță, II, 149); *Stea-ua Ciobanului se făcea albă, scădea și fugea grăbită din calea soarelui* (M. Sadoveanu, II, 428); *Se arăta vesel în lume, dar sufletul era rănit de nu mai știa cum să-l vindece* (L. Rebreanu, 275); *A avut o viață grea și plină de trudă, dar s-a ținut frunțaș* (L. Rebreanu, 49).

După cum se poate observa, verbele *a se arăta*, *a se face*, *a se simți*, *a se ține* sunt semicopulative și intră în componența predicatului nominal.

Profesorul A. Ciobanu a stabilit că din cele 64 de verbe semicopulative, existente în limba română, 42 sunt pronominale [12, 54]. Aceste 42 de verbe pronominale fac parte din câteva grupe tematice: **deveniendi**: *a se face* (*Ion s-a făcut medic*), **constandi**: *a se menține* (*Ion se menține șef*), **nominandi**: *a se numi* (*Ea se numește Maria*), **declarandi**: *a se declara* (*Țara s-a declarat independentă*), **considerandi**: *a se considera* (*Ion se consideră deștept*), **hipotandi**: *a se părea* (*Ion se pare deștept*), **sentien-di**: *a se simți* (*Maria se simte fericită*), **simulandi**: *a se preface* (*Ion se preface bolnav*), **transformandi**: *a se transforma* (*Totul se transformă în pulbere*), **nascendi**: *a se naște* (*Nimeni nu se naște soldat*), **existendi**: *a se afla* (*Ion se află bolnav*), **angajandi**: *a se angaja* (*Ion s-a angajat mecanic*) [*ibidem*, 55].

Specific pentru aceste 42 semicopulative este faptul că *se* împreună cu verbul indică numai caracterul intransitiv al acestuia. Are dreptate E. A. Реферовская, care consideră că „atașarea morfemului *se* la verb fie că îi atribuie acestuia un caracter reflexiv, fie că accentuează caracterul intransitiv, opunându-l verbului tranzitiv” [11, 178].

Verbele pronominale, în calitate de semicopulative, se comportă, din punct de vedere gramatical, ca și nepredicativul *a fi*, dar diferă semantic de acesta, deoarece ori semnifică o stare în devenire (*a se face harnic*), ori exprimă stări marcate cu semul aparenței (*a se crede deștept*, *a se considera prietenă* etc.).

Prin urmare, principala caracteristică a acestor verbe este că ele capătă un sens secundar, apropiat de cel al lui *a fi* copulativ, ceea ce nu le permite să formeze singure predicatul. Ele au doar funcția de copulă între numele predicativ și subiectul lui [10, 102].

Vom încerca, în continuare, să analizăm corelația gramaticală dintre categoria tranzitivității / intransitivității și verbele pronominale semicopulative.

Se știe că morfemul *se*, fiind atașat la verb, îl face, adeseori, intransitiv. Deci, în propozițiile cu verbe pronominale semicopulative, verbul, în majoritatea cazurilor, nu va putea intra în relație cu un complement direct. Ținând cont de acest fapt, prof. A. Ciobanu evidențiază două grupe: **verbe pronominale semicopulative intransitive**: *a se supune*, *a se zice*, *a se trezi*, *a se părea*, *a se pomeni* și **verbe pronominale semicopulative tranzitive**, care ar admite, în baza unor transforme, trecerea acțiunii asupra unui obiect direct: *a se face* (*S-a făcut inginer* – *L-au făcut inginer*) [12, 76]. Autorul pune semnul egalității între transforme de tipul *S-a prefăcut bolnav* = *L-au prefăcut bolnav*. În cazul acesta, credem că *a se face bolnav* echivalează cu „simulează boala” și nu poate fi pus în relație de echivalență cu *L-au prefăcut bolnav*: în enunțul *Ion se preface bolnav* verbul comportă o nuanță reflexivă, pentru că *Ion însuși se preface bolnav*, și nu *cineva îl preface bolnav*.

După cum se știe, verbele semicopulative nu îndeplinesc singure funcția de predicat, ele având rol de copulă în structura predicatului nominal³.

În legătură cu problema în discuție, vom invoca părerile unor lingviști. Astfel, P. Diaconescu abordează o problemă interesantă privind rolul elementului verbal în componența predicatului nominal. Analizând, mai ales, problema altor verbe copulative decât *a fi*, autoarea ajunge la concluzia că, spre deosebire de copula verbală *a fi* (care nu participă cu conținutul ei noțional la formarea predicatului, ci exprimă numai un raport gramatical), celelalte verbe contribuie la formarea predicatului prin sensul lor lexical. Astfel, cercetătoarea susține: „Construcția cu element verbal predicativ poate fi în propoziție un predicat nominal-verbal (dacă verbul tranzitiv este la diateza reflexivă sau pasivă) sau un predicat verbal (dacă verbul este la diateza activă)” [2, 119]. Cele menționate se exemplifică prin enunțuri în care se conțin predicate nominal-verbale de tipul: *a se face ofițer, a se face popă, a se alege un pungaș, a se crede deștept, a se chema Constantin* etc. Din acest motiv, unii lingviști vorbesc de existența predicatului nominal propriu-zis (*a fi* + nume predicativ) și a celui verbal. Acesta din urmă este exprimat printr-o copulă lexico-gramaticală și un nume predicativ [5, 443; 4, 113]. Bunăoară, în construcțiile *a se socoti vrednic, a se crede capabil, a deveni profesor* etc., elementul verbal își păstrează, cel puțin în parte sau chiar în întregime, autonomia semantică și, împreună cu numele, formează în propoziție un predicat nominal-verbal. Acest predicat semnifică permanența (*mă cheamă Radu*), păstrarea calității (*se ține mândru*), echivalența (*nu te numi dușman*), obținerea unei calități (*mă fac popă*) etc.

E important să precizăm că predicatul nominal-verbal era propriu încă limbii latine. Acest tip de predicat avea „în calitate de semicopulative verbe de tipul: *haberi, putari, videri, creari* etc. [3, 147]. Mai târziu, în limbile romanice, multe dintre aceste verbe au fost înlocuite prin altele. De exemplu, *videri* și *praeberere* au fost substituite prin *parere* și *se monstrare*, verbe ce s-au păstrat în limbile romanice: fr. *paraître* și *se montrer*, it. *parere* și *monstrarsi*, sp. *parecer* și *monstrarse*” [8, 445-446]. De asemenea, s-a menținut și verbul *a se face*, care e răspândit în toate limbile romanice: rom. *se face doctor*; it. *si fa medico*; fr. *il se fait médecin*; sp. *se hace médico* etc.

O categorie de verbe pronominale reflexive (despre care am amintit *supra* [12, 54]) au, așadar, rolul de verbe semicopulative în cadrul unui predicat nominal-verbal.

În baza analizei materialului faptic, constatăm că unul și același verb semicopulativ pronominal, în contexte diferite, e capabil să exprime nuanțe semantice variate, aparținând la două sau mai multe grupe semantice. De exemplu, s-a observat că verbul *a se face*, în calitate de verb semicopulativ, indică, în primul rând, trecerea de la o stare la alta, făcând parte din grupa *deveniendi* (*Ion s-a făcut profesor*). Deși acest verb intră în grupa *deveniendi*, el se poate referi și la grupa *simulandi*. De exemplu, propoziția *Ion se face bolnav* o putem echivala cu *Ion simulează că e bolnav*. În același timp, verbul *a se face*, în limba vorbită, poate avea și sensul verbelor din grupa *transformandi* (*Fata s-a făcut pasăre*) [*ibidem*, 44]. Așadar, sesizăm că verbul *a se face*, în procesul de funcționare, comportă diverse nuanțe semantice, dintre care mai frecventă e cu sensul *deveniendi*.

În afară de aceasta, trebuie să subliniem că verbele semicopulative pronominale, a căror dominantă semantică este, mai mult sau mai puțin, identică, îndeplinesc aceleași funcții gramaticale. În consecință, verbele pronominale fac parte din aceeași grupă tematică și generează anumite polisemii.

Având în vedere cele spuse anterior, putem conchide că polisemia verbelor pronominale semicopulative nu creează dificultăți în ceea ce privește funcționarea lor în limbă. Drept exemplu poate servi polisemia verbelor *considerandi*: *Ion se crede inteligent* / *Ion se socoate inteligent* / *Ion se numără inteligent* / *Ion se ține inteligent* / *Ion se consideră inteligent* etc. [*ibidem*, 47].

Completarea verbelor semicopulative cu verbe noi, din clasa pronominalelor, continuă și la etapa actuală, lista acestora rămânând deschisă. La cele mai vechi s-au adăugat, ulterior, pronominale ca *a se numi* „a avea nume”, „a se chema”: *Mă numesc Radu Suliță, sunt cărunț, am cărunțit în războaie, dar nu m-am dat* (M. Sadoveanu, 405), *a se preface* „a da impresie falsă”: *S-ar preface că pricepe* (M. Eminescu, 127) etc.

Verbele pronominale, fiind unități lexicale independente și comportând anumite valori semantice, pot îmbogăți arsenalul tehnic al limbii, în parte, clasa verbelor semicopulative. Astfel, semicopulativele pronominale (cca 40 de verbe) sunt elemente de relație în componența predicatului nominal, reprezentând ipostaze calificative ale subiectului.

Note

¹ E adevărat că în studiile ulterioare de gramatică se stabilesc anumite particularități gramaticale între verbele predicative și cele de modalitate și de aspect (numite semiauxiliare). Acestea sunt verbe predicative construite cu alt verb (de obicei, la conjunctiv sau infinitiv, unele (și) cu participiul sau supinul), căruia îi imprimă sensuri modale (posibilitatea, necesitatea, dorința, iminența, irealitatea) sau aspectuale (începutul, continuarea, sfârșitul unei acțiuni) [3, 153].

² Prin raportul dintre planul semantic al enunțului și planul expresiei se realizează funcția centrală a actului de comunicare lingvistică: predicția. Planul semantic presupune o unitate de sens între componenții structurii date, iar planul structural – diferite funcții sintactice între acești componenți.

³ Am putea aminti, în acest sens, de „timiditatea” cu care se vorbește în *Gramatica Academiei* despre verbul semicopulativ *a se naște*, care în enunțul *O carte se naște magistrală și vie ca un prunc sănătos* „este suficient pentru a alcătui singur predicatul” [4, 100]. A se vedea, în acest sens, și [13, 126].

Referințe bibliografice

1. P. Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, vol. II, 1957, p. 105-120.
2. A. Ernout, Fr. Thomas, *Syntaxe latine*, Klincksieck, Paris, 1964.
3. *Gramatica limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1966.
4. I. Iordan, Vl. Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
5. D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997.
6. *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa*, sub red. prof. A. Ciobanu, Editura Lumina, Chișinău, 1987.
7. W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues roumaines*, Paris, 1900.
8. V. Șerban, *Sintaxa limbii române*, ed. a II-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970.
9. Е. Реферовская, *От грамматической формы к новому слову*, în Уч. зап. ЛГУ, N. 299, Сер. Филол. Наук, Вып. 59: Романская филология, 1961, с. 177-184.
10. А. Чобану, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке*, în *Опыт семантико-дистрибутивного анализа*, часть I, Штиинца, Кишинев, 1976, 234 с.

11. А. Чобану, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке*, în *Опыт семантико-дистрибутивного анализа*, часть II, Штиинца, Кишинев, 1979, 182 с.

Literatura artistică

1. Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Editura Cartea Românească, București, 1988.
2. Ion Creangă, *Opere*, Editura Minerva, București, 1972.
3. Ion Druță, *Scrieri*, vol. II, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1986.
4. Mihai Eminescu, *Poezii*, Editura Litera, Chișinău, 1996.
5. Liviu Rebreanu, *Ion*, Editura Cartier, Chișinău, 2001.
6. Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. II, Editura Minerva, București, 1985.

Elena ZGÂRCIBABĂ

Repere identitare la nivelul sintactic al limbii române

E.Z. – conf. univ. dr. în filologie, Catedra Filologie Română a Facultății Filologie și Istorie, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul. Domenii de cercetare: gramatică, lingvistică, filologie romanică. Autoare a unei monografii: *Problema predicatului verbal compus cu semiauxiliare modale în limba română actuală* (2009), precum și a unor suporturi de curs: *Introducere în lingvistică. Note de curs* (2010), *Introducere în filologia romanică. Note de curs* (2011), *Sintaxa limbii române actuale. Note de curs* (2011).

Modalitatea și forma de exprimare ne caracterizează nu numai ca identitate lingvistică, dar și culturală, ne caracterizează ca indivizi. Limba română este considerată de către unii lingviști drept cea mai interesantă limbă din Europa. Ea ocupă extremitatea orientală a domeniului lingvistic romanic. Continuatoare a latinei danubiene sau balcanice, româna reflectă rezultatul romanizării lingvistice a vechilor provincii din Dacia – care corespunde României actuale – Moesia și Iliria. Poziția geografică, la extremitatea Imperiului, în calea marilor invazii din primele secole ale erei noastre, a făcut ca soarta romanității în Dacia să aibă o evoluție diferită de cea din Occidentul Imperiului. Rolul elementului slav vechi din română este asemănător cu cel al elementului germanic din limbile romanice occidentale (amândouă sunt cunoscute sub numele de superstrat). Româna este o limbă romanică dezvoltată într-un mediu aloglot, fără legătură cu restul romanității, ceea ce explică specificul ei în comparație cu celelalte limbi romanice. Are unele trăsături conservate și altele înnoite, față de latină și celelalte limbi romanice, dezvoltând, totodată, particularități comune cu unele limbi balcanice. Specificul limbii române față de celelalte limbi romanice se poate determina la diferite niveluri ale limbii: la nivel fonetic – are voca-

lele considerate caracteristice [ă] și [î], însă cu corespondente în portugheză și catalană și un sistem consonantic relativ bogat, inclusiv consoana [h]; la nivel morfologic – flexiunea nominală este mai bine păstrată decât în celelalte limbi romanice; româna a conservat genul neutru; are două categorii de articole; numeralele cardinale, între 11 și 90, au forme tipice; posedă și o flexiune verbală bogată; la nivel lexical – elementele latinești moștenite au frecvența cea mai mare; unele cuvinte latine s-au păstrat numai în română [1, p. 43-44].

Astfel, poporul român, ca oricare altul, și-a format în timp, încă din epoca genezei sale, un mod de a simți și de a gândi lumea, construindu-și, astfel, o identitate distinctă între celelalte națiuni. În dezvoltarea acestei identități, D. Irimia consideră că limba ocupă o poziție dublă: 1. concentrează și reflectă o anumită viziune asupra lumii; 2. modelează concepția vorbitorului (individual și colectiv) asupra lumii. Spiritul național trece în limbă, ceea ce face limba și specificitatea națională să devină consubstanțiale. Dezvoltat în timp, specificul național al unui popor este construit de limbă și reflectat în limbă, în interiorul unui raport de interdependență, desfășurat în ambele sensuri [2, p. 65].

În articolul de față intenționăm să evidențiem modalitatea specifică și variată de a se exprima a vorbitorului de limba română, referindu-ne la unele construcții sintactice proprii numai limbii noastre. Este vorba de structurile ce alcătuiesc predicatul verbal compus (PVC). Problema cu privire la acest tip de predicat în limba română este considerată drept una spinoasă și, prin complexitatea ei, rămâne în continuare deschisă. Discuțiile aprinse sunt polarizate în jurul elementelor ce constituie predicatul respectiv: verbele semiauxiliare și formele verbale prin care se actualizează în limba română verbul de bază al PVC.

Cât despre primul element al PVC, subliniem că sunt controversate opiniile despre statutul morfosintactic al verbului semiauxiliar. Una dintre cauzele comportamentului sintactic al semiauxiliarelor rezidă în faptul că ele își schimbă structura semică prin căpătarea de noi sensuri. Se produce o *degradare funcțională*, adică semul categorial al cuvântului îl predispune la îndeplinirea anumitor funcții sintactice, deși nu totdeauna există o corespondență univocă între semantica referențială și cea categorială. Deoarece unitățile din clasa verbului nu se definesc toate prin însușirile specifice clasei date, cercetătoarea E. Constantino-

vici distinge, în cadrul acestei părți de vorbire, o zonă centrală și una periferică. La periferia clasei verbului sunt incluse unități a căror semnificație referențială nu corespunde semului categorial și ele își pierd anumite însușiri gramaticale [3, p. 45].

Astfel, semiauxiliarele, fiind un segment periferic al clasei verbului, în urma pierderii unor însușiri gramaticale, cer o complinire verbală care le-ar întregi structura semică, în vederea realizării funcției sintactice cu orientare a semiauxiliarului spre un verb ce exprimă o acțiune concretă. În categoria semiauxiliarelor se pot integra doar verbe de la periferia clasei ce semnifică acțiuni interne, afective, iar complinirea lor verbală se realizează printr-un verb concret ce exprimă o acțiune fizică, externă.

Descriind verbele care se îmbină cu infinitivul, S. Berejan observă, pe bună dreptate, că „infinitivul *nu aderă* la verbele ce indică o acțiune fizică concretă (*a citi, a săpa*), o situație în spațiu (*a șede*, *a pune*), o mișcare (*a merge, a fugi*) sau procese fiziologice (*a mânca, a auzi*), deoarece ele sunt complete din punct de vedere semantic și sunt îndreptate asupra unui obiect, însă nu asupra unei acțiuni. Nu se asociază cu infinitivul nici verbele ce denumesc fenomene ale naturii (*a ploua, a se înșenina*), întrucât acestea sunt impersonale. Infinitivul, ce reflectă în mod potențial raportul față de persoană, formează îmbinări numai cu verbele ce exprimă acțiunea unui subiect” [4, p. 66]. Prezența semiauxiliarelor în construcții cu infinitivul verbelor de mișcare se atestă și în alte limbi, de exemplu, în spaniolă [5, p. 205].

E necesar să precizăm că nu numai verbele abstracte (insuficiente semantic) se înscriu în grupurile semiauxiliarelor. Există și alte verbe auto-semantice, cărora le este proprie o nuanță modală, inerentă conținutului lor lexico-semantic. În funcție de contextul în care apar, acestea comportă o modalitate concretă. De altfel, și *Gramatica Academică a Limbii Române* stabilește că verbele modale au o semnificație intrinsec modală sau o dobândesc contextual în vecinătatea altor verbe [6, p. 330].

Aceste structuri își au originea în limba latină, unde au existat forme verbale perifrastice exprimând valori modale și aspectuale: perfectiv, *habeo / teneo / do / facio + participiu trecut pasiv*. Gramaticile latinești descriu o conjugare specială, conjugarea perifrastică *activă* (exprimă

intenția de a săvârși o acțiune, formată din participiu viitor activ + sum) și *pasivă* (exprimă *necesitatea, obligația* de a săvârși o acțiune, formată din gerundiv + sum) [7, p. 427].

În latina vulgară modificările au continuat: *esse* a fost substituit cu *habeo*, însă această substituție nu a avut loc și în limba română, susține Al. Rosetti [8, p. 164]; gerunziul a fost înlocuit cu infinitivul. Astfel, au apărut noi forme perifrastice, care au stat la baza constituirii unor moduri și timpuri în limbile romanice [7, p. 427-428].

Limba română, în evoluția sa, a dat naștere unor inovații în ceea ce privește expresia lingvistică, lărgind câmpul semantic al nuanțelor modale existente în latină, care au implicat și schimbări funcționale. Despre utilizarea formelor perifrastice verbale (numite îmbinări cu infinitivul sau infinitiv postverbal) scrie S. Berejan: „Îmbinările infinitivale în limbă ocupă un loc deosebit atât prin varietatea lor, cât și prin număr. Acest lucru poate fi explicat istoricește: în limba latină infinitivul era întrebuințat aproape exclusiv pe lângă verbe” [4, p. 65], dar „întrebuințarea infinitivului fără *a* în construcții de tipul *possum cantare, scio cantare, volo cantare*, mai ales, în limba vorbită și, datorită relației strânse atât sub aspect semantic, cât și din punct de vedere gramatical, dintre cele două verbe, *a permis continuitatea lor*” (subl. noastră) [9, p. 155].

Este recunoscut faptul că procesul de constituire a clasei respective de verbe persistă în formare, în devenire. Cercetările efectuate au relevat configurarea lor într-o clasă distinctă și sporirea numărului acestora în funcție de evoluția limbii. Extinderea lor cantitativă, multitudinea de sensuri, în special modale, care actualizează atitudinea vorbitorului față de cele relatate sau față de realitatea înconjurătoare, scot în relief comportamentul verbal, gradul de cultură lingvistică a vorbitorilor de limba română. Evoluția, devenirea clasei de verbe respective s-a conturat datorită unor studii profunde, realizate de V. Guțu Romalo, D. Irimia, A. Ciobanu, C. Săteanu, C. Dimitriu, S. Berejan, C. Cemârtan etc. [cf. 10]. Astfel, clasa semiauxiliarelor modale înregistrează peste o sută de verbe, multe dintre acestea se folosesc doar în română. De exemplu: *țin* să subliniez, *vin* să afirm, *caut* să promovez, *stă* să se prăvale etc. Întrebuințarea unui număr impunător de verbe pentru actualizarea gamei de nuanțe modale constituie specificul identității noastre lingvistice, reprezentând repere identitare la nivelul sintactic al limbii române.

Particularitățile distribuționale ale semiauxiliarelor modale, avem în vedere cel de-al doilea component al PVC – *verbul de bază / verbul dictal / verbul support*, sunt destul de relevante pentru structura în discuție. Spre deosebire de alte limbi romanice (și nu numai), unde un PVC alege în calitate de cel de-al doilea element doar un infinitiv, în limba română acesta poate include și un conjunctiv, un participiu sau un supin.

Distribuția verbelor modale din limba română cu modul conjunctiv reprezintă o particularitate, în comparație cu limbile romanice. Menținerea lui în calitate de element al PVC rezultă determinată de faptul că în procesul evoluției limbii române, infinitivul a fost, în bună parte, înlocuit prin conjunctiv – fenomen cunoscut în lingvistică sub denumirea de „influență balcanică” sau „trăsătură balcanică” [8, p. 236-238 etc.] ori „latinătate orientală” [11, p. 168].

După cum susține I. Diaconescu, „interferența dintre infinitiv și conjunctiv pornește din latină și se accentuează în română. În urma unei perioade de alternanță, în baza asemănarilor, începe procesul de substituire a infinitivului prin conjunctiv” [9, p. 218], fenomen ce s-a observat deja în secolul al XVI-lea, după cum notează și S. Berejan [4, p. 16].

Principalele ipoteze referitoare la cauzele fenomenului dat sunt:

1. influențele grecești asupra limbilor balcanice;
2. substratul lor comun;
3. tendințele unei evoluții interne [4, p. 17; 12, p. 46].

C. Frâncu notează că: „Fenomenul înlocuirii infinitivului prin conjunctiv, deși prezent în limbile romanice, nu trebuie scos din mediul romanic, căci el era inclus în posibilitățile tipului romanic, dar a fost actualizat numai în anumite arii...”, „influența grecească a contribuit la amplificarea răspândirii unei inovații interne...” [12, p. 46]. Aceeași idee e promovată și de D. Copceag, care încearcă să demonstreze că româna a constituit un teren prielnic pentru înlocuirea infinitivului prin conjunctiv, fenomen existent încă în latina clasică (*volo*+verb la o formă personală) [13, p. 365]. Această opinie poate fi argumentată prin cunoștințele actuale în domeniul dialectologiei romanice comparative, însă „balcanitatea”, în aprecierea lui E. Coșeriu, este o „latinătate orientală” [11, p. 168].

Cu referire la limba română, e mai adecvat să aplicăm termenul de *concurență* dintre infinitiv și conjunctiv, fiindcă infinitivul postverbal n-a fost substituit definitiv, ca în alte limbi. După cum notează D. Copceag, acest proces se situează între verbele *a putea* și *a vrea*, reprezentând cei doi poli între care s-a desfășurat fenomenul înlocuirii [13, p. 362]. Evident, primul verb acceptă întotdeauna o formă verbală ce presupune un subiect comun, pe când al doilea verb admite forme verbale cu subiecte diferite (*vreau să plec* și *vreau să pleci*) [13, p. 365].

Drept motive ale acestei înlocuiri, savanții relevă asemănările dintre infinitiv și conjunctiv în plan funcțional, ambele fiind moduri dependente. Preferința pentru conjunctiv este justificată prin capacitățile mai evidente ale acestuia de a raporta acțiunea la număr și persoană. După cum afirmă S. Berejan, calitatea potențială a acestei substituiri a existat încă în latină. Din cauza unor verbe ca *volo*, care se construiesc atât cu infinitivul, cât și cu conjunctivul, în cazul eteroprosopiei, specificarea subiectelor devenea obligatorie, de aceea apărea conjunctivul *volo dicas* [4, p. 46].

Examinând fenomenul concurenței dintre cele două forme verbale în diacronie, e necesar a specifica ritmul mai lent sau mai rapid de utilizare, fiind asociat ori de primatul infinitivului, ori al conjunctivului. După cum susține I. Diaconescu, în limba română din secolul al XVI-lea modul conjunctiv, prin frecvența sa, domină infinitivul [14, p. 167]. Formele în discuție sunt atestate atât în contextele comune, cât și în cele specifice, în care prezența unuia este incompatibilă cu a celuilalt. Această deosebire plasează cele două moduri într-un raport de *distribuție defectivă* [15, p. 317]. În secolele următoare, al XVII-lea și al XVIII-lea, „raportul dintre întrebuițarea infinitivului și a conjunctivului pare să fie mai omogen, media reprezentând-o proporția de 60% la 80% în favoarea conjunctivului” [15, p. 321]. S. Berejan constată că, începând cu a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și, în special, în sec. al XIX-lea, infinitivul își extinde din nou considerabil sferile de utilizare – are loc un proces invers, cauzat de influența modelelor străine [4, p. 48]. Conjunctivul tinde să înlocuiască infinitivul postverbal, pe când infinitivul devine frecvent, fiind ca determinant al substantivelor [*ibidem*, p. 49].

Această revitalizare se datorează efectelor stilistice (stilul științific are o preferință sporită pentru infinitiv), precum și influenței traducerilor

din limbile franceză, germană, engleză, rusă, în care infinitivul e destul de răspândit [15, p. 322]. Dacă în virtutea unei tendințe de uniformizare, confirmă D. Copceag, ar trebui să se producă fie eliminarea infinitivului, fie a conjunctivului din componența perifrizei verbale, aceasta ar duce la prejudicii în procesul de comunicare [13, p. 366]. Așadar, se creează impresia că predilecția vorbitorilor de limba română pentru construcția unor verbe, în special a verbelor modale, cu infinitivul în structuri infinitivale, este una evidentă.

Faptul că unele verbe au același subiect ca și verbul determinant în anumite contexte, în altele – subiecte diferite, constituie, în opinia lui D. Copceag, un *principiu lingvistic activ*, un criteriu hotărâtor, ce favorizează posibilitatea sau imposibilitatea verbelor în cauză de a se construi cu infinitivul [13, p. 370].

Cele enunțate *supra*, cu referire la sinonimia dintre infinitiv și conjunctiv, ne permit a preciza ideea că elementul component al PVC, conjunctivul preia funcțiile infinitivului, substituindu-l. Pentru a justifica acest lucru, apelăm la conceptul de *sinonimie situativă, contextuală*. Astfel, se observă neutralizarea opozițiilor paradigmatică în planul conținutului, menținându-se distincția dintre semnificații. Luând în considerare expresivitatea limbii, trebuie accentuat faptul că se optează pentru alternanța infinitiv-conjunctiv. E o posibilitate multiplă de actualizare a limbii, ce se înscrie în perimetrul unui *comportament verbal* susținut al vorbitorilor de limba română. Aceasta constituie unul dintre reperele identitare ale limbii române.

Referințe bibliografice

1. Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile Europei*, Univers Enciclopedic, București, 2001.
2. Dumitru Irimia, *Limba – componentă fundamentală a specificului național*, în revista „Limba Română”, Chișinău, nr. 2, 1991, p. 65-69.
3. Elena Constantinovici, *Semnificația lexicală și valorile sintagmatice aspectual-temporale ale verbului în limba română*, Editura CEP USM, Chișinău, 2001.
4. Silviu Berejan, *Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc*, Chișinău, 1962.
5. Florența Sădeanu, *Paralele româno-spaniole în sintaxa verbului*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVIII, București, nr. 2, 1972.

6. *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*, Editura Academiei Române, București, 2005.
7. *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, București, 2001.
8. Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
9. Ion Diaconescu *Infinitivul în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
10. Elena Zgârcibabă-Bogdan, *Problema predicatului verbal compus cu semiauxiliare modale în limba română actuală*, Editura CEP USM, Chișinău, 2009.
11. Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală*. Interviu cu E. Coșeriu realizat de N. Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
12. Constantin Frâncu, *Geneza limbii și a poporului român*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 1997.
13. Dumitru Copceag, *Despre înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile românești și sud-italiene*, în „Studii și cercetări lingvistice”, Anul II, București, 1961, p. 361-373.
14. Ion Diaconescu, *Unele aspecte ale înlocuirii infinitivului cu conjunctivul în limba română din secolul al XVI-lea*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 167-170.
15. Ion Diaconescu, *Concurența dintre infinitiv și conjunctiv în limba română*, în *Limbă și Literatură*, București, 1977, p. 317-327.

Liliana DOLGAN

Observații privind dezagregarea predicatului verbal compus și a predicatului verbal-nominal

L.D. – lector superior,
Departamentul Limba
Română, Lingvistică
Generală și Limbi Clasice,
Facultatea de Litere, U.S.M.
Domenii de cercetare:
gramatică, stilistică și
cultivarea vorbirii, didactica
disciplinelor lingvistice.
Texte publicate: *Note cu
privire la predicatul nominal.*
Analele științifice (2004),
*Unele erori în lucrările scrise
ale studenților U.S.M. la
limba română. Cultivarea
limbii române în condițiile
comunicării actuale* (2013).

Despre importanța predicatului s-a vorbit și s-a scris mult în literatura de specialitate. Cu toate acestea, la delimitarea acestei părți principale de propoziție deseori apar probleme nerezolvate.

Toate predicatul trebuie să conțină cel puțin un verb, dar nu toate verbele personale sunt apte să formeze singure predicatul. Este vorba aici de două niveluri diferite: predicatul ține de nivelul sintactic, iar verbul de nivelul morfologic.

Nu putem însă accepta ideea că predicatul s-ar forma numai dintr-un singur verb personal; uneori e nevoie de două sau chiar de trei verbe pentru a construi această parte de propoziție.

Dezagregarea predicatului verbal compus

Predicatul verbal compus este exprimat, de obicei, prin două verbe, dintre care primul este semiauxiliarul, iar cel de-al doilea este verbul de bază, ce apare la conjunctiv, infinitiv, supin, alcătuiind așa-numitul predicat verbal compus bimembru (PVCB). Însă în componența predicatului verbal compus (PVC) pot intra și trei verbe. În atare cazuri vorbim

despre PVC trimembru. Să le analizăm pe rând. Semiauxiliarele, care alcătuiesc PVCB, sunt de două feluri: modale și aspectuale.

1) Dezagregarea PVCB cu sens modal

1.1. Dezagregarea PVCB (format din semiauxiliare ce indică posibilitatea sau imposibilitatea) prin diferite adverbe cu funcție de complement circumstanțial:

„Sunt atâtea feluri de zei
Pe pământ,
Încât *nu vom prididi* **niciodată**
Să plângem sau să râdem destul”
(A. Blandiana).

Poezia Anei Blandiana e scrisă în vers liber și intercalarea adverbului de timp **niciodată** între verbul **a prididi** și conjunctivul verbului **a plânge** nu este dictată de păstrarea rimei, ci de necesitatea unei accentuări afective, a imposibilității de realizare a stării de spirit respective.

1.2. Dezagregarea PVCB format din semiauxiliare ce indică necesitatea în sens larg:

„Astfel se nascu între ambele artiste o luptă surdă și neîncetată, care *trebuia* **numaidecât** să producă scandal la cea întâi ocazie” (V. Alecsandri).

În exemplul de mai sus distanțarea semiauxiliarului **a trebui** de verbul de bază, prin adverbul **numaidecât**, are scopul de a scoate în evidență caracterul categoric al necesității conflictului presupus.

1.3. Dezagregarea PVCB format din semiauxiliare ce indică dorința în sens larg prin substantive cu prepoziții, în funcție de complementele circumstanțiale și prin pronumele personal **voi**:

„Și-acum veniți cu drag în țară!
Voi revedeți câmpia iară,
Și cuiburile voastre în crâng!
E vară, vară!
Aș vrea la **suflet** să **vă strâng**,
Să râd de fericit, să plâng”
(G. Coșbuc).

Dubla distanțare a PVC, exprimată prin semiauxiliarul **a vrea** și verbul **a strânge**, prin complementul circumstanțial și pronumele personal **voi** (acc), este dictată în poezia lui G. Coșbuc de mai multe necesități: în primul rând, pentru a păstra rima triplă (crâng – strâng – plâng).

Poetul a realizat o inversiune îndrăzneță, deplasând atenția cititorului spre cuvintele aflate într-un loc puțin obișnuit. Inversiunea este însoțită și de o schimbare a intonației, iar acest fapt le permite poezilor, adesea și prozatorilor, să obțină, prin reasezarea cuvintelor, nu numai rima și ritmul, ci și scoaterea în prim-plan a părților de propoziție pe care le socotesc importante [2, p. 135].

În rândul al doilea, se apelează la distanțare pentru a obține o sporită accentuare afectivă și, în rândul al treilea, pentru a sugera o intimitate maximă, o contopire a sufletului eroului liric cu natura în deșteptare și cu oaspeții ei – păsările ce aduc pe aripi primăvara.

1.4. Dezagregarea PVCB format din semiauxiliare ce indică o idee conativă prin substantive și adverbe în funcție de complementele circumstanțiale:

„Încercau **deseori** să discute cu el despre Dumnezeu” (Z. Stancu).

Distanțând componenții PVC, elementul circumstanțial exprimat prin adverbul **deseori**, scoate în evidență permanența acțiunii de a „discuta” un subiect concret.

Observăm libertatea autorului de a modela resursele sintaxei după necesitățile expresive. Pauza, care intervine între părțile componente ale PVC, imprimă fiecărei unități ideea de independență.

2) Dezagregarea PVCB cu sens de aspect

Aceste predicat se formează dintr-un semiauxiliar aspectual + alt verb la modul conjunctiv, infinitiv sau supin.

Semiauxiliarele aspectuale, după natura lor lexicală, se împart în 3 categorii mari: incoative, imperfective, perfective.

2.1. Dezagregarea PVCB format cu auxiliare ce indică începutul acțiunii:

„Din capătul câmpiei *începe plugul rece*
Să tragă brazdă neagră pe locul unde trece”
(V. Alecsandri).

În versurile citate din poezia lui V. Alecsandri, distanțarea s-a efectuat prin subiectul propoziției, însoțit de un atribut. În afară de asigurarea rimei (rece-trece), inversiunea vrea să dea imaginea vizuală a unui spațiu întins. În prim-plan e plugul și brazda, ca și cum cititorul ar avea în față o pânză largă, o piesă de pictură.

2.2. Dezagregarea PVC format din auxiliare ce indică durata acțiunii:

„Tăcu, brusc, încurcat, cu un surâs prostesc ca și când n-ar mai fi avut ce spune și *s-ar strădui zădarnic să mai găsească* alte cuvinte” (Z. Stancu).

E cazul să atragem atenția asupra faptului că elementele de distanțare își fac apariția chiar în corpul elementului de bază, între *să* și verbul ca atare.

Așadar, se obține o dublă distanțare: una între primul și al doilea component al predicatului și a doua – în corpul componentului al doilea [3, p. 22].

2.3. Dezagregarea PVC format cu auxiliare ce indică sfârșitul acțiunii:

„*Încetai să mai vorbesc* cu mine însumi” (Z. Stancu).

Cercetând fenomenul dezagregării în cadrul PVC, am ajuns la concluzia că în majoritatea cazurilor elementul de distanțare integrează semantica predicatului și chiar a propoziției în întregime.

Dezagregarea predicatului verbal-nominal

Fenomenul dezagregării poate fi demonstrat și în cazul predicatului verbal-nominal (abreviat PV-N).

Acest predicat îi atribuie subiectului o calitate, o însușire, ambele nuanțate – modal sau aspectual. Orice PV-N este constituit din 3 componente: un verb semiauxiliar + verb de relație + nume predicativ. Distingem 2 tipuri de predicate verbal-nominale: tipul I și tipul II.

A. PV-N de tipul I.

Acest predicat conține unul dintre verbele semiauxiliare de mod, care pot exprima: voința, dorința, necesitatea, posibilitatea sau imposibi-

litate. Predicatul de tipul I se formează, cel mai frecvent, cu verbul semiauxiliar de mod *a trebui*. Să exemplificăm:

„Scoate de pe tine și arde
Această togă – a iluziei
te face urâtă și nu-ți stă bine deloc
tu, care *trebuie să fii* veșnic frumoasă”
(A. Ciocanu).

Poetul A. Ciocanu utilizează, mai întâi de toate, o metaforă personificatoare pentru concretizarea unei abstracțiuni. Iluzia de a se crede că e suferindă, că e urâtă, probabil, că e tristă. Dar oricând și în orice împrejurare, femeia trebuie să fie simbol al frumuseții absolute, femeia care e ridicată la nivel de icoană.

Cuvântul *n-are* astâmpăr, remarcă, pe bună dreptate, C. Noica. Iar lingvistul Gh. Bulgăr subliniază: „nu cuvinte rare, ci o rară întrebuițare a cuvintelor”, de aceea, adverbul **veșnic** este antepus adjectivului *frumoasă*, care apare în calitate de actualizator semantic. Din cele enunțate până acum, se poate spune că în enunțul citat a avut loc dezagregarea PV-N, în scopuri stilistice, pentru a accentua unele sentimente.

Tot aparținând tipului I sunt considerate și PV-N formate cu semiauxiliarul *a putea*. Exemplificăm:

„...căci acel Dumnezeu
Ce lasă pe-al vostru pământ
Să crească atâta urgie,
Acela *nu poate să fie*
Nici *mare*, nici *tare*, nici *sfânt*”
(G. Coșbuc).

Observăm accentuări dictate de păstrarea ritmului, mai ales, de accentuare a trei ipostaze: *mare*, *tare*, *sfânt*, care definesc dintr-o perspectivă tridimensională individul: mare de suflet, tare de caracter, sfânt de spiritualitate.

Efectul stilistic este triplu: individul e caracterizat multiaspectual printr-un singur PV-N, reliefaarea adjectivelor se face prin repetarea adverbului negativ *nici*.

Un exemplu de PV-N cu semiauxiliarul *a putea* atestăm la V. Alecsandri:

„– Însă eu, mylord, eu mai *pot fi* vreodată *fericită*? am zis năbușindu-mi lacrimile” (V. Alecsandri).

Intercalarea adverbului **vreodată** imprimă o nuanță categorică sentimentului de fericire pus sub semnul imposibilului – stare specifică unui suflet tânăr, care întotdeauna e atras de extreme.

Propunem spre analiză un exemplu de PV-N, format cu semiauxiliarul de mod *a râvni*, sinonim contextual cu *a voi*, *a vrea*.

„Nu *râvnea* nici *să fie originală* – obsesie juvenilă a lucrărilor de doctorat – nici *să scrie* frumos – pacoste a debutanților” (I. Teodoreanu).

Prin intercalarea repetată a adverbului negativ **nici**, care distanțează elementele componente ale predicatului verbal-nominal, scriitorul a reușit să scoată în relief negarea a două ipostaze virtuale, dar care, și într-un caz și în celălalt, sunt vulnerabile și tocmai de aceasta ele se neagă reciproc.

B. Predicatul verbal-nominal de tipul II e format dintr-un verb semiauxiliar de aspect, căruia îi revine misiunea de a indica începutul, continuarea sau încetarea unor stări ale subiectului.

După natura semiauxiliarului de aspect, delimităm următoarele categorii de PV-N:

De subgrupa întâi țin PV-N în a căror structură se întâlnește semiauxiliarul *a începe*. De exemplu:

„Pe când eu căutam să ascund dragostea noastră, ea ținea s-o afișeze cu mândrie, încât, deși nu-mi plăcea, *începusem* totuși *să fiu măgulit* de admirația pe care o avea mai toată lumea pentru mine, fiindcă eram așa de pățimaș iubit de una dintre cele mai frumoase studente și cred că acest orgoliu a constituit baza viitoare mele iubiri” (Camil Petrescu).

Sentimentul de dragoste e oximoronic, prin el se manifestă două trăiri dintr-o dată: de ascundere și de dezvăluire, de durere, de frământare și de satisfacție. Trecând printr-un amestec de emoții contrarii, eroul, în cele din urmă, își clarifică adevăratul sentiment față de prietena sa, considerând-o cea mai dragă și cea mai frumoasă.

Dezagregarea PV-N se face, în cazul dat, cu ajutorul adverbului **totuși**, ce sugerează starea dominantă afectivă a eroului.

Subliniem că distanțarea (dezagregarea) elementelor structurale ale PVN-N și PVC nu conduc în niciun fel la destrămarea unității logico-semantică a blocului predicativ. Mai mult decât atât, această structură sintactică este un mijloc stilistic eficient.

În calitate de elemente de distanțare, în PVC apare subiectul, complementul direct și indirect, diferite de complementele circumstanțiale.

Adverbele au valoare afectivă, joacă rolul unui recipient în care putem „turna” conținutul corespunzător stărilor sufletești. Din această cauză, el este mult mai expresiv decât un termen propriu, care ar avea chiar nuanță afectivă. Iată de ce scriitorii apelează la structurile predicative dezagregate.

Bibliografie ■

1. Ștefan Munteanu, *Introducere în stilistica operei literare*, Timișoara, 1995.
2. Ion Coteanu, *Gramatică. Stilistică. Compoziție*, București, 1990.
3. Anatol Ciobanu, *Sintaxa propoziției în clasa a 7-a*, Chișinău, 1977.
4. Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, 1987.
5. Gheorghe Bulgăr, *Studii de stilistică și limbă literară*, București, 1968
6. Iorgu Iordan, *Scrieri alese*, București, 1968.

Anna BONDARENCO

Le temps et la temporalité du stéréotype et de l'événement

A.B. – doctor habilitat
în filologie, profesor,
Facultatea de Limbi Străine,
Universitatea de Stat din
Moldova.

Dans cette étude nous nous proposons d'examiner le rôle et la place du temps dans la constitution, la fixation et la persistance du stéréotype en essayant de voir comment l'événement se produit dans le cadre spatio-temporel et quels sont ses effets. Nous nous appuyerons sur la vision d'Aristote qui considérait qu'il existait un être sans cadre spatio-temporel, l'être divin, se caractérisant par son immatérialité (Mét., E, 1, 1026 a 17). Il reviendra en partie sur sa théorie dans le livre VIII de la *Physique*, ainsi que dans le livre A de la *Métaphysique*, en essayant de concevoir une éternité du mouvement dépendant de l'éternité du temps qu'il conçoit alors comme «quelque chose du mouvement». D'où sa théorie d'un moteur lointain, immobile et à la base de tout mouvement.

Saint Augustin envisageait le temps comme mouvement, mais pour lui il n'y avait pas de temps avant la création du monde. Il abandonne en quelque sorte le temps cyclique pour un temps orienté: «[...] et ainsi il ne se peut point faire qu'il se soit passé du temps avant que vous fissiez le temps» écrit-il en s'adressant à Dieu dans *Les Confessions* [7, p. 263]. Le temps lui apparaît alors d'une nature paradoxale, car l'on ne peut mesurer ni le temps passé, ni le temps présent, ni le futur,

l'expérience montrant qu'on ne mesure que «le temps qui passe». Nous nous référerons également à la thèse de M. Heidegger selon laquelle l'existence et le temps n'ont de lieu, d'espace que dans l'événement [9, p. 405]. Il s'ensuit que c'est l'événement qui se présente comme ce qui tient en soi, comporte l'existence et le temps, comme lieu de manifestation et d'existence du temps.

G. Granel, commentateur de l'œuvre d'Heidegger, considère que l'espace et le temps sont «*la façon même dont le réel est tenu ensemble avec lui-même*», *com-posé ou syn-thétisé* [5, p. 76].

Parler de *ce qui est*, c'est aussi parler de *ce qui s'est passé* qui y est incorporé. On se demande alors si ce n'est pas dans les limites de l'espace et du temps, dans leurs formes que toute entité de la réalité se tient, existe, qu'il n'est de chose ni de phénomène qui échappe au mouvement, qui ne soit érodé par ce dernier, qui ne s'use à la longueur du temps, qui n'existe et se manifeste que dans et par le temps.

Considérant le stéréotype et l'événement d'une part, et le rôle que joue le temps dans les manifestations réelles de ces entités d'autre part, elles nous apparaissent comme antithétiques, du fait qu'elles mettent en évidence des divisions de la continuité temporelle, leur caractère oppositionnel apparaissant comme consécutif de leurs caractéristiques temporelles.

La théorie et la philosophie de l'événement est sortie de l'historiographie, les historiens, tels que Raymond Aron, Charles Victor Langlois et Charles Seignobos, H.-I. Marrou, Marc Bloch, Fernand Braudel, Paul Lacombe, François Simiand et Henri Berr distinguent l'histoire sociale et l'histoire événementielle, la première se caractérisant par le temps de la longue durée, la seconde par celui de la courte durée [6]. Les deux types de durée, constituant une opposition, supposent l'existence de deux entités qui les représentent. Nous formulons l'hypothèse que le stéréotype associé au temps long et l'événement relevant d'une courte durée constituent ces deux entités.

Le stéréotype se présente d'abord comme une association stable d'éléments, association qui s'étire sur la ligne du temps tandis que l'événement, en se produisant, s'inscrit dans un délai de temps momentané, ponctuel et quelquefois déterminé. Mais cette opposition entre l'ins-

tantanéité de l'événement et la durée du stéréotype s'atténue, voire disparaît quand on prend conscience de l'interaction de la temporalité de l'événementiel et de la temporalité du stéréotype. La longueur du temps des effets de l'événementiel n'est autre chose que le temps de la constitution et de la persistance des nouveaux stéréotypes installés par l'événementiel. Le temps des anciens stéréotypes représente un espace temporel sur lequel se produit l'événement et se manifestent ses effets. Par conséquent, le temps de l'événementiel et celui du stéréotype coexistent.

Le stéréotypé et l'événementiel se caractérisent par des temporalités différentes, le premier instaurant la temporalité de la monotonie, de l'ordinaire et l'autre créant un état inconnu, inattendu, voire dramatique, dérégulant et délogeant la monotonie, car l'événement c'est quelque chose qui affecte notre vie, selon F. Braudel [1, 2].

Il est certain que lorsqu'on parle du temps court on a souvent en vue les événements de nature purement physique, inhérents à l'évolution naturelle de la planète, comme certains événements-catastrophes bien connus dont l'humanité subit les conséquences. Mais l'arrivée de la pluie dans une région désertique, ou après une longue période de sécheresse est un événement qui est loin d'être tragique, bien au contraire. En conséquence ce qui caractérise ces deux entités n'est pas lié à leurs conséquences, mais bien plus à la rupture que l'une constitue par rapport à l'autre.

Le caractère antithétique s'exprime d'abord par leurs propriétés, et plus particulièrement par leurs formes d'existence, de production et de manifestation:

– *l'événement est un Avoir-été absolu, le stéréotype est un Etant, désignation des divisions temporelles de Heidegger, reprise par P. Ricœur;*

– *le stéréotype est habituel, répétable, alors que l'événement est non-répétable du fait de sa nature singulière. C'est une singularité absolue dans la majorité des cas, quoiqu'elle puisse se reconstruire. P. Ricœur dit à cet égard: «...l'événement ne se répète pas...» [6, p. 152].*

– *l'événement est, selon P. Ricœur, ce qui n'arrive qu'une fois, le stéréotype persiste toujours et partout;*

– *le stéréotype est duratif, non-borné, l'événement est ponctuel, borné dans*

ses limites temporelles; le stéréotype demeure, l'événement passe. Selon l'expression de P. Ricœur «A la fumée de l'événement, s'oppose le roc de la durée...» [6, p. 151];

– le stéréotype est pratiqué avec régularité, l'événement ne connaît pas la régularité dans sa production;

– l'événement est un écart à tout modèle construit, à tout invariant; le stéréotype est une habitude, une pratique, un rite pratiqué dans un rythme modéré;

– l'événement change ce qui demeure, c'est un changement dans une stabilité; le stéréotype c'est une stabilité dans le changement;

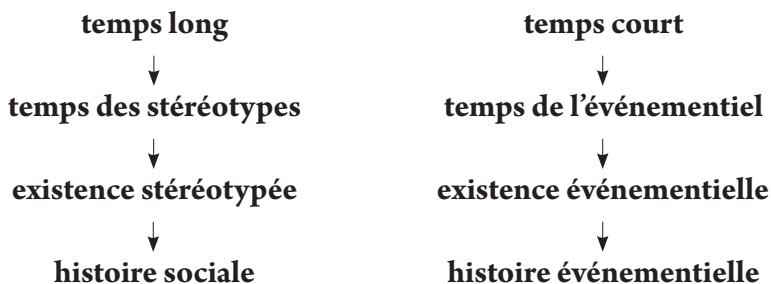
– l'événement est un saut temporel, un changement ponctuel, bref et soudain; le stéréotype occupe tous les temps d'une communauté sociale, il persiste, s'étendant sur la ligne du temps, il est long dans la mesure du temps;

– l'événement est assimilable à une explosion, à une irruption, cette similitude implique, certainement, un court délai de temps;

– le stéréotype représente la vie sociale rythmée, l'histoire sociale; l'événement construit l'histoire événementielle, phénoménale dans la majorité des cas;

– les deux catégories, rapportées à toutes les dimensions temporelles, représentent, finalement, une opposition entre l'instant et le temps long.

Par conséquent, ces entités se distinguent par les différences quantitatives entre les durées de temps qu'elles occupent. Notons que la durée longue du stéréotype constitue le fondement structurel sur lequel vient s'enchâsser en quelque sorte la brièveté, la soudaineté de l'événementiel. D'où le schéma suivant:

Nous pouvons ainsi envisager notre existence comme structurée, du

point de vue temporel, par deux formes, la stéréotypée et l'événementielle. Nous disons «structurée» car nous ne voulons pas aborder le problème métaphysique de l'être, mais simplement constater comment il s'inscrit dans un contexte temporel complexe, en nous souvenant avec Roupnel, que *le temps n'a qu'une réalité, celle de l'instant*.

Nous avons examiné ces deux formes d'existence dans deux romans, *Germinal* de Zola et *La Peste* de Camus, l'existence événementielle dans ce dernier étant désignée par le syntagme *Etre dans la peste*.

F. Braudel réserve le titre d'«événements» aux phénomènes qui causent les changements les plus significatifs, des changements ponctuels, ceux-ci affectant la vie des individus en raison de leur brièveté et de leur soudaineté [1, 2]. La brièveté et la soudaineté du temps court conditionnent des changements dans les stéréotypes pratiqués. Il est certain que tout changement est de l'ordre du mouvement dans la chose en train de changer, et ce mouvement suppose une durée, même si le mouvement ne se confond pas complètement avec le temps, selon Aristote.

Selon F. Braudel l'histoire événementielle, c'est l'histoire à oscillations brèves, rapides, nerveuses, elle est la plus riche en humanité, mais la plus dangereuse. Sous cette histoire et son temps individuel se déploie, comme l'affirme P. Chaunu, «une histoire lentement rythmée» [3, p. 11]. La pratique des stéréotypes par une communauté sociale crée ce dernier type d'histoire.

I. Le temps long et le temps court de l'histoire quotidienne et de celle événementielle racontée et décrite par A. Camus dans «La Peste».

C'est par un événement somme toute très banal, un rat mort trouvé sur le palier par le docteur Rieux à la sortie de son cabinet, que le narrateur, après un commentaire introductif, prépare le lecteur à l'arrivée de la peste, mais en masquant à ce dernier ce que cet événement banal signifie. Le docteur Rieux, premier personnage intervenant dans le roman, interprète le phénomène comme ne méritant d'abord pas qu'on y prête attention, «*mais, arrivé dans la rue, la pensée lui vint que ce rat n'était pas à sa place et il retourna sur ses pas pour avertir le concierge. Devant la réaction du vieux M. Michel, il sentit mieux ce que sa découverte*

avait d'insolite. La présence de ce rat lui avait paru seulement bizarre tandis que pour le concierge, elle constituait un scandale». La première manifestation de la peste est donc un micro-événement qui se situe encore dans le temps de la quotidienneté, ne concernant pour le lecteur que deux habitants d'un immeuble, un docteur et le concierge, faisant des erreurs d'interprétation sur ce qu'ils découvrent. Cependant le phénomène des rats morts est bientôt constaté en tous les endroits de la ville:

Mais dans les jours qui suivirent, la situation s'aggrava. Le nombre des rongeurs ramassés allait croissant et la récolte était tous les matins plus abondante.

Le marqueur temporel *tous les matins* signifie la répétition et la continuité, le verbe *s'aggrava* exprimant la croissance de l'intensité du phénomène et en marquant l'aspect duratif et progressif. Par rétro-lecture on vérifie que deux temporalités se superposent, l'une qui résulte de la perception d'une manifestation tellement partielle du phénomène que ceux qui le constatent ne comprennent pas ce qui arrive et donnent des interprétations qui relèvent encore du flot du temps quotidien de la ville d'Oran, alors que le narrateur omniscient sait lui que dans la perspective de la longue durée au sens braudélien du terme, il fait intervenir un événement qui, bien que perçu d'abord comme seulement insolite ou bizarre, sera progressivement identifié, et manifestera tous les caractères de l'événementiel venant briser le rythme régulier de la vie de la cité.

Les locatifs spatiaux utilisés en nombre considérable s'ajoutent aux outils temporels afin de situer dans le temps long l'arrivée et la mort continue des rats dans la ville:

Dans la ville même, on les rencontrait par petits tas, sur les paliers ou dans les cours. Ils venaient aussi mourir isolément dans les halls administratifs, dans les préaux d'école, à la terrasse des cafés, quelquefois. Nos concitoyens stupéfaits les découvraient aux endroits les plus fréquentés de la ville. La place d'Armes, les boulevards, la promenade du Front-de-Mer, de loin en loin, étaient souillés.

Le temps de la vie des Oranais s'inscrit ainsi dans deux temporalités: celle d'un temps lent et celle d'un court, *le temps ordinaire et le temps de la peste*, pour reprendre l'expression de l'auteur, les caractéristiques

temporelles des deux entités examinées étant nettement dénotées dans le récit:

Le temps ordinaire qui avance lentement vers l'avenir;

En temps ordinaire, nous savions tous, consciemment ou non, qu'il n'est pas d'amour qui ne puisse se surpasser...

... personne en ville ne savait combien, en temps ordinaire, il mourait de gens par semaine.

Dans le premier exemple l'adverbe *lentement* explicite la caractéristique temporelle la plus pertinente du temps du stéréotype.

Les stéréotypes des temps ordinaires sont définis au moyen des présents de l'indicatif à valeur durative, celle-ci se transformant en valeur générique:

Une manière commode de faire la connaissance d'une ville est de chercher comment on y travaille, comment on y aime et comment on y meurt.

Le présent duratif, avec d'autres outils lexicaux, reproduit la pratique de ce qui est habituel et naturel, comme forme d'explicitation du temps stéréotypé:

... ils se réunissent à heure fixe; ... ils se promènent sur le même boulevard; ils réservent les plaisirs: les femmes, le cinéma et les bains de mer pour le samedi soir et le dimanche.

L'itératif, marqué par le présent, par les syntagmes temporels à *heure fixe, le samedi soir, le dimanche*, assure le caractère constant du stéréotype, il entraîne l'effacement, la perte de l'attrait, en conditionnant la formation de l'habitude, l'installation de l'ordinaire:

Les hommes et les femmes, ou bien se dévorent dans ce qu'on appelle l'acte de l'amour, ou s'engagent dans une longue habitude à deux.

Par le sème /long/ qui entre à la fois dans la composition du sémème //longueur// et dans celle du sémème //habitude//, c'est l'isotopie du /processus lent/ qui se manifeste dans le syntagme «longue habitude». Cette isotopie est en fait filée depuis le début du roman:

Sans doute, rien n'est plus naturel, aujourd'hui, que de voir des gens

travailler du matin au soir et choisir ensuite de perdre aux cartes, au café, et en bavardages, le temps qui reste pour vivre.

Le temps ordinaire est désigné par des infinitifs à valeur durative et par des syntagmes nominaux à valeur temporelle *travailler du matin au soir et ensuite jouer et perdre aux cartes, au café et en bavardages*. Les termes ainsi marqués décrivent l'existence perçue comme stéréotypée, située dans un temps long, et donc le caractère d'invariabilité et de continuité des habitudes d'Oran rend compte de la monotonie de la vie des Oranais. Le qualificatif *naturel* fait partie du niveau de langue ordinaire, non soutenue, et de ce fait a des rapports avec le temps long. Ces termes sont en même temps l'expression d'un jugement de valeur plutôt dépréciatif porté par l'énonciateur sur le mode de vie des Oranais, leur comportement routinier, clichés de «la mentalité des petites villes».

Comme le constate le narrateur, il est impossible de tracer une ligne de démarcation temporelle entre les stéréotypiques, car c'est un agglomérat de procès qui constitue le stéréotype:

...travailler, aimer et mourir, tout cela se fait ensemble, du même air frénétique et absent.

La force de Camus est finalement de plonger le lecteur dans l'histoire à rythme lent, l'histoire sociale de la ville d'Oran, et de faire apparaître très progressivement les symptômes d'un événement qui au fur et à mesure de la prise de conscience de son existence par les personnages, relève par sa dimension de l'histoire événementielle, cette dernière se détachant sur le fond que constitue l'histoire sociale, par une différence qui ne pouvait être immédiatement ou a priori identifiée comme telle. On trouve dans le roman la même limite que celle décrite par Paul Veyne [8, p. 14] qui montre que l'historien ne saisit jamais directement ni entièrement ce qu'on appelle un événement: «il (l'événement) est toujours [saisi] incomplètement et latéralement, à travers des documents ou des témoignages, disons à travers des *tekmeria*, des traces.» (τεκμήριον: le signe de reconnaissance, la marque, la preuve). Le lecteur faisant en quelque sorte la synthèse des traces de ces différences qui viennent s'accumuler et se greffer sur la toile de fond de l'histoire sociale, les interprète sous l'influence du narrateur qui l'entraîne dans

le processus itératif du texte pour l'amener à saisir en quoi ce qui se passe est différent et nouveau par rapport à l'écoulement régulier de la vie d'une petite ville maritime.

La dernière phrase du roman permet cependant de bien saisir que seul le rythme différencie l'histoire sociale de l'histoire événementielle, et cette histoire événementielle s'inscrit elle-même dans un processus temporel de la longue durée, une longue durée qui est celle du rythme et des cycles de reproduction des bacilles:

[...] il savait ce que cette foule en joie ignorait, et qu'on peut lire dans les livres, que le bacille de la peste ne meurt ni ne disparaît jamais, qu'il peut rester pendant des dizaines d'années endormi dans les meubles et le linge, qu'il attend patiemment dans les chambres, les caves, les mouchoirs et les paperasses, et que, peut-être, le jour viendrait où, pour le malheur et l'enseignement des hommes, la peste réveillerait ses rats et les enverrait mourir dans une cité heureuse.

Ainsi le docteur Rieux a les compétences qui lui permettent de lire les deux niveaux et de comprendre ce qui les relie, ce que «*la foule en joie ignorait*». Ce qui relève de l'événement par rapport au rythme de la vie sociale n'est en fait que la phase d'un cycle d'une durée encore plus longue que celui de la vie sociale, celle de l'évolution biologique de la vie à la surface de la planète. Par cette conclusion Camus détruit l'événement en le situant dans une trame temporelle aux variations de très grande amplitude; il apparaît alors que le romancier et l'historien, sans être confondus, font un travail parallèle: écrire des récits dans lesquels les temporalités se superposent ou interfèrent, la seule référence temporelle incontournable restant le présent de l'énonciation, celui que le lecteur présuppose ou entrevoit sans jamais l'atteindre.

II. Le temps du stéréotype dans le roman *Germinal* d'E. Zola

Dans ce roman, E. Zola constitue la toile de fond de la vie sociale d'un milieu bien particulier, celui de la mine, en utilisant les principaux stéréotypes de la vie du mineur, de son travail, de son comportement. Décrivant les actions répétitives du travail de la mine, il utilise l'imparfait pour accentuer l'effet de prolongement dans la durée des actes accomplis et de leur répétition lancinante:

Quoi faire? Il fallait travailler. On faisait ça de père en fils, comme on aurait fait autre chose.

Eux, au fond de leur trou de taupe, sous le poids de la terre, ... tapaient toujours. Ils tapaient tous, on n'entendait que les coups réguliers. On ne distinguait rien, la taille s'ouvrait, montait ainsi qu'une large cheminée... Des formes spectrales s'y agitaient...

L'aspect inaccompli des procès exprimés par les verbes à l'imparfait est régulièrement utilisé par les écrivains pour donner l'impression d'un prolongement à l'infini des actions décrites, et le narrateur au moment T0 de l'énonciation prend en charge le début des procès décrits mais non leur fin. Si nous prenons, par exemple, le syntagme «*Ils tapaient tous*», le narrateur fait comprendre au lecteur qu'au moment même où il écrit il prend en charge la somme des moments au cours desquels des mineurs tapaient, mais il ne prend pas en charge l'achèvement de ces procès car au moment T0 où il écrit il ne sait pas quand les mineurs cesseront de taper. Cette «imperfectivité» de l'imparfait (qu'on nous pardonne la redondance!) a pour effet de prolonger dans l'esprit du lecteur la durée des procès, leur répétition et leur inachèvement.

Le procédé littéraire est connu, mais Zola l'utilise d'une manière particulièrement efficace pour décrire le rythme de cette histoire sociale qui relève de la longue durée. Le procédé est d'autant plus efficace que l'auteur utilise, en outre, cette autre propriété de l'imparfait, celle de la mise en perspective. Qu'on le veuille ou non, l'imparfait assure la transition entre le récit et le discours, car il transpose dans le passé l'expérience vécue (réellement ou fictivement) par l'énonciateur. C'est le regard de l'énonciateur qui crée la mise en perspective et implique un sujet en train d'observer. C'est cette fonction de l'imparfait qui faisait dire à Georges Maurand que l'imparfait est un temps de la compétence (du narrateur) alors que le passé simple est un temps de la performance (des actants du récit). Cette mise en perspective crée un univers mental qui permet d'exprimer la continuité et la répétitivité de procès se déroulant dans la longue durée. L'effet de répétitif n'est pas seulement dû à l'usage de l'imparfait, mais aussi à la répétition du verbe *taper* et à la récurrence du phonème [t] et de la combinaison phonématique [ta]. D'où un effet d'allitération qui fait correspondre le rythme de certaines sonorités de la phrase au rythme des travaux

des mineurs. La régularité des intervalles de temps entre les actes des mineurs leur donne une espèce de rythme cadencé :

Et, à chaque voyage, Etienne retrouvait au fond l'étouffement de la taille, la cadence sourde et brisée des rivelaines, les grands soupirs douloureux des haveurs s'obstinant à leur besogne.

L'imparfait du verbe *trouver* et le préfixe *re-* dans sa structure morphémique se combinent pour créer l'image de *la cadence*.

On pourrait à juste titre affirmer que c'est l'imparfait qui assure le processus de la stéréotypie. Il règne en maître dans l'écriture d'E. Zola en créant l'impression de quelque chose qui se dilate en occupant infiniment, démesurément l'espace. C'est pour cette raison qu'il s'accorde avec *l'immensité de la plaine*, avec *l'étendue infinie, sans bornes*, avec *des champs sans fin*, décrits dans le roman. Ce qui s'étend dans cette étendue c'est *le noir* qui occupe tout l'espace de l'étendue et l'espace temporel du mineur, car dire *s'étendre* c'est parler de la longueur, de l'étendue spatiale et temporelle de quelque chose.

Chaque matin, d'habitude, on les descendait, tout coupés sur la mesure de la couche.

Elle suait, haletait, craquait des jointures, mais sans une plainte, avec l'indifférence de l'habitude, comme si la commune misère était pour tous de vivre ainsi ployés.

Le répétitif, situé dans la continuité temporelle, en se transformant en duratif ininterrompu, détermine la durabilité du stéréotype. P. Ricœur dit à ce propos: «...elle (la répétition) rouvre le passé en direction de l'à-venir... le concept de répétition réussit à la fois à préserver le primat du futur et le déplacement sur l'avoir-été». «La répétition fait plus: elle met le sceau de la temporalité sur toute la chaîne de concepts constitutifs de l'historalité...» [6, p. 114].

La notion de changement n'est pas antinomique avec la longue durée caractérisant le stéréotype, car, selon P. Ricœur, «...les équilibres durables dans le temps long ne sont qu'une stabilité dans le changement» [6, p. 150]. Le temps long est envisagé par F. Braudel comme le roc de la durée, car il s'inscrit dans la civilisation, dans la culture, constituant une histoire interminable [2]. Le temps long est conçu comme un roc, parce qu'il résiste aux changements, à l'avènement de l'inattendu.

III. L'événement et son temps dans *La Peste* d'A. Camus et *Germinal* d'E. Zola

Le passé simple, c'est la forme temporelle du perfectif, du bornage, donc de l'achèvement du procès qui s'exprime. Le passé simple ne comporte qu'une somme d'instant fermée sur elle-même, c'est-à-dire perfective, ce qui en fait un mode privilégié de l'expression du surgissement ou de l'arrivée brusque de tout événement, et pour cette raison il est le temps de l'événementiel et de la narrativité par excellence. Revenons à «La Peste»:

...elle apparut réellement pour ce qu'elle était, c'est-à-dire l'affaire de tous.

Mais à partir du moment où la peste se fut emparée de toute la ville, alors son excès même entraîna des conséquences bien commodes, car elle désorganisa toute la vie économique...

[...] Quoique cette brusque retraite de la maladie fût inespérée, nos concitoyens ne se hâtèrent pas à se réjouir.

Le temps et l'aspect de l'événement sont traduits par des formes tant verbales qu'adjectivales, voire substantivales: l'adjectif *brusque* marque la soudaineté et la brièveté de la retraite de la peste, le nom d'action *la retraite* comporte dans sa structure sémantique le perfectif, le sème de l'achevé, de l'accompli.

Dans *Germinal* l'événementiel se présente sous la forme d'un phénomène naturel ayant pour source les actions d'un agent animé. On a là finalement une sorte d'allégorie animant, personnifiant la cause d'un phénomène étranger à la volonté humaine. Ainsi, dans la séquence de l'effondrement du Voreux, il faut distinguer le temps de l'action agentive et le temps d'un processus non-agentif, mais agissant comme une force agentive.

Il s'agit du «torrent d'eau» qui, une fois mis en marche par l'agent humain, agit comme agirait un être humain en faisant son travail destructif, ayant pour finalité l'écroulement de la mine.

L'accumulation des verbes au passé simple marque le bornage du processus continu de destruction, de l'inondation, et exprime l'effet d'une catastrophe soudaine se réalisant en cascade:

En moins de dix minutes, la toiture ardoisée du beffroi s'écroula, la salle de recette et la chambre de la machine se fendirent, se trouèrent d'une brèche considérable. Puis les bruits se turent, l'effondrement s'arrêta, il se fit de nouveau un grand silence.

L'achèvement de l'inondation est marqué par une série de passés simples, de participes passés à valeur perfective, par un terminatif momentané:

...ce cratère de volcan éteint, le bâtiment des chaudières creva ensuite, disparut, la tourelle carrée tomba sur la face, comme un homme fauché par un boulet. Et l'on vit alors une effrayante chose, on vit la machine, disloquée sur son massif, les membres écartelés, lutter contre la mort: elle marcha, elle détendit sa bielle, son genou de géante, comme pour se lever; mais elle expirait, broyée, engloutie.

Le passé simple marque la production de l'événement majeur, celui de l'écroulement de la machine du capital incarnant dans la vision de Souvarine la force ayant causé tous les maux et les malheurs qu'ont vécus et continuent de vivre les mineurs, pas seulement ceux de Zola, mais les mineurs du monde. Les formes verbales nommées désignent le bornage des actions de l'agent invisible et parfois visible, comme celui du torrent d'eau du roman.

Le passé simple comme signe grammatical de l'événementiel s'oppose au temps grammatical des stéréotypes «*des temps ordinaires*» pour lesquels Camus utilise le présent de l'indicatif et l'infinitif à valeur durative, alors que Zola use de l'imparfait, comme marque des stéréotypes des temps de la peste.

A côté de ces régularités de manifestations des caractéristiques temporelles des deux types de temps, du temps stéréotypé et du temps événementiel, l'analyse du temps de la Peste, installée dans la ville d'Oran, permet de définir une temporalité et un temps différents de celui de la courte durée que les historiens ont assigné à l'événement social et, par suite, à l'histoire événementielle. Il s'avère que certains événements sociaux, voire d'une autre nature, se manifestent d'une manière progressive dans la trame de la longue durée. C'est le cas de la Peste car l'auteur parle des stades de ce phénomène: *premier stade de la peste, deuxième stade*, termes par lesquels on exprime le duratif du processus de développement de l'épidémie.

IV. L'imparfait et son rôle dans l'installation des stéréotypes de la Peste

La Peste comme phénomène social s'approprie un temps indéterminé, il est annoncé par l'aspect imperfectif du verbe *s'installer* et par l'imparfait:

Sans mémoire et sans espoir, ils s'installaient dans le présent. A la vérité, tout devenait présent.

L'imparfait duratif dans la Peste décrit la formation de nouvelles habitudes, de nouveaux modes de vie, ce que l'auteur évoque ainsi:

...nous devons nous arranger avec le temps; prendre l'habitude de supputer la durée de la séparation; les douleurs les plus vraies prirent l'habitude de se traduire dans les formules banales de la conversation etc.

Une fois installée, la peste continue à gagner du terrain dans le temps et dans l'espace:

Pendant le mois de décembre, elle, la peste flamba dans les poitrines de nos concitoyens, elle illumina le four, elle peupla les camps d'ombres aux mains vides, elle ne cessa son allure patiente et saccadée.

L'allure saccadée de la peste n'est autre chose que son avancée irrégulière, mais sûre, annonçant la secousse qu'elle produit dans les maisons des Oranais.

Ce temps nouveau et l'inaccompli du présent sont pour les Oranais des signes identificatoires, exprimant la temporalité vécue, supportée, signifiée dans le texte par les syntagmes qualificatifs *journées terribles*, *la monotonie des grands malheurs*:

C'est que rien n'est moins spectaculaire qu'un fléau et, par leur durée même, les grands malheurs sont monotones. Dans le souvenir de ceux qui les ont vécues, les journées terribles de la peste n'apparaissent pas comme de grandes flammes somptueuses et cruelles, mais plutôt comme un interminable piétinement qui écrasait tout sur son passage.

La nature du malheur, qui s'était emparé de la ville, détermine la monotonie de la vie et par suite sa durée. Les autres désignations de la

Peste telles que: *un fléau spectaculaire, similaire à un interminable piétinement, sa durée, ses journées terribles*, rallongent le temps. La monotonie, le duratif comme traits propres au stéréotype, au temps long deviennent des signes du temps de l'installation de l'événementiel. Le qualificatif *interminable*, exprimant le caractère de l'événement social, s'oppose au caractère de brièveté défini par de nombreux historiens et philosophes.

Le caractère long du temps de la Peste, occupant tout l'espace de la ville et dans le roman un espace textuel assez considérable, est exprimé dans de nombreuses séquences:

– Oui, la peste, comme l'abstraction, était monotone; ... cette espèce de lutte morne entre le bonheur de chaque homme et les abstractions de la peste, qui constitua toute la vie de notre cité pendant cette longue période.

La nature du fléau détermine la façon des Oranais d'envisager cette temporalité et son temps comme rallongés. Par suite, la longévité des anciennes pratiques s'explique par le caractère contraire à celui des temps de l'événementiel. Camus parle dans ce cadre d'idées de *la longueur de la journée, du long temps de la séparation, du long temps de l'exil, ce long temps de claustration et d'abatement* dans des phrases du type:

– ...l'épidémie prolongeait ses effets pendant de longs mois; cette longue suite de soirs toujours semblables; ... la peste n'oubliait personne trop longtemps etc.

Le caractère rallongé et existentiel du temps de la Peste se transforme en monotonie comme le sont les temps de la banalité quotidienne. La fréquence du qualificatif long dans la structure morphémique du nom longueur, du verbe prolonger, dans l'adverbe longtemps, rapportée aux nouveaux états instaurés par la Peste, aux nouvelles habitudes apportées par l'événementiel, démontre la durée des stéréotypes de la temporalité événementielle.

Le temps long de la peste, le stade où elle fait son affaire, est révélé dans le prêche du père Paneloux:

Il commença par rappeler que, depuis de longs mois, la peste était parmi nous, et que maintenant que nous la connaissons mieux pour l'avoir vue

tant de fois s'asseoir à notre table ou au chevet de ceux que nous aimions, marcher près de nous et attendre notre venue aux lieux de travail, maintenant donc, nous pourrions peut-être mieux recevoir ce qu'elle nous disait sans relâche, ...

Par conséquent, le temps de l'événementiel n'est pas toujours court, il dépend de la nature de l'événement: lorsqu'il s'agit d'un événement social du genre de la Peste, il est long. Est-ce le temps de l'événementiel ou de ses stéréotypes? A notre avis, c'est le temps de la constitution des nouveaux stéréotypes, apportés par la Peste, ces derniers, après leur installation, coexistant à côté de ceux de la longue durée de l'histoire sociale de la ville.

La nature des pratiques nouvelles apportées par l'épidémie, leur caractère duratif confirme l'idée qu'elles s'installent pour un temps indéterminé. Le temps du corps et de l'âme, le temps du mouvement du cœur, le temps psychologique s'impose aux Oranais qui vivent le temps de la séparation, de l'isolement, de l'exil, de la claustration, de la peur, de l'indifférence etc.:

– Chez les uns, la peste avait enraciné un scepticisme profond dont ils ne pouvaient pas se débarrasser.

Notons que dans ce temps long de l'événementiel le présent, effaçant le passé et les illusions de l'avenir, s'impose:

Ainsi chacun dut accepter de vivre au jour le jour, et seul en face du ciel. Cet abandon général qui pouvait à la longue tremper les caractères commençait pourtant par les rendre futiles. Pour certains de nos concitoyens, par exemple, ils étaient alors soumis à un autre esclavage qui les mettait au service du soleil et de la pluie. [...] Ils avaient la mine réjouie sur la simple visite d'une lumière rosée, tandis que les jours de pluie mettaient un voile épais sur leurs visages et leurs pensées.

[...] Dans ces extrémités de la solitude, enfin, personne ne pouvait espérer l'aide du voisin et chacun restait seul avec sa préoccupation.

On entre ainsi dans une temporalité du présent, de l'actuel, de l'instant. Or cela confirme cette idée de Bachelard que «*l'instant c'est la solitude*».

L'événement bouleverse le milieu social, le modifie, brisant la chaîne des habitudes, délogeant certains stéréotypes, certains des rites caractérisant habituellement les membres d'une société, pour en instaurer d'autres qui finissent par déchirer la trame du tissu social et plonger chacun dans l'isolement. Le malheur à nature événementielle déloge certains des stéréotypes, pratiqués par les Oranais et instaure d'autres pratiques:

– Eh bien, ce qui caractérisait au début nos cérémonies c'était la rapidité! Toutes les formalités avaient été supprimées et d'une manière générale la pompe funéraire avait été supprimée. Les malades mouraient loin de leur famille et on avait interdit les veillées rituelles. ... Ainsi, tout se passait vraiment avec le minimum de risques.

Les occurrences du verbe *supprimer* parlent d'une manière évidente de la substitution des anciennes pratiques par des pratiques imposées par l'événementiel, ces dernières étant de courte durée, durée déterminée par le caractère désastreux, mortel de l'entité qui les installe.

Les stéréotypes, instaurés par la peste, relèvent surtout de la vie quotidienne des Oranais:

– Autrement dit, ils ne choisissaient plus rien. La peste avait supprimé les jugements de valeur. Et cela se voyait à la façon dont personne ne s'occupait plus de la qualité des vêtements ou des aliments qu'on achetait. On acceptait tout en bloc.

La suppression des stéréotypes des temps ordinaires, comme par exemple celui de la préoccupation pour la qualité des vêtements et des aliments, celui des jugements de valeur portés sur les besoins vitaux, entraîne la pratique des nouveaux stéréotypes de la peste signifiés par l'imparfait, outil du répétitif, ce dernier conditionnant le duratif. Voici, par exemple, la séquence consacrée à l'enterrement des défunts:

– Dans le couloir même, la famille trouvait un cercueil déjà fermé. On faisait signer des papiers au chef de famille. On chargeait ensuite le corps. Les parents montaient dans un des taxis encore autorisés, ... les voitures gagnaient le cimetière. A la porte, des gendarmes arrêtaient le convoi, donnaient un coup de tampon sur le laisser-passer officiel, les voitures allaient se placer près d'un carré où de nombreuses fosses attendaient d'être comblées.

...Un prêtre accueillait le corps...; ...et pendant que les pelletées de glaise résonnaient de plus en plus sourdement, la famille s'engouffrait dans le taxi.

...si au début, le moral de la population avait souffert de ces pratiques, car le désir d'être enterré décentement est plus répandu qu'on le croit...

L'usage de l'imparfait itératif, sa répétition a des finalités bien définies, celles de l'installation de la peste, de la faire durer, de la rendre longue, interminable. Avec et par la répétition s'exprime la persistance de l'épidémie qui oppresse la population entière, et finit par l'opprimer.

L'itératif ne constitue pas seulement la condition nécessaire pour la construction du stéréotype, c'est aussi le critère assurant la pratique et l'existence de ce dernier. La répétition des stéréotypes, vue comme pratique continue par les membres d'une communauté sociale, n'a d'autre fondement que l'itérativité.

L'effet de répétitif est accentué, par exemple, par un nombre considérable d'occurrences qu'accentue l'indéfini *tout*, suivi d'un nom à valeur temporelle:

– Tous les soirs des mères hurlaient ainsi...; tous les soirs des timbres d'ambulances déclenchaient des crises...; ... tous les matins etc.

Les caractéristiques citées assurent la fixation des stéréotypes dans la temporalité d'une communauté sociale. La maintenance, la persistance de la Peste est constatée par l'auteur:

– Sur le palier où la peste se maintint en effet à partir d'août, l'accumulation des victimes surpassa de beaucoup les possibilités que pouvait offrir notre petit cimetière.

Les nouveaux stéréotypes, s'étant transformés en habitudes, assignent à la vie des Oranais le même rythme, le même caractère que celui des temps ordinaires:

– Au matin, ils revenaient au fléau, c'est-à-dire à la routine.

L'itératif et le duratif, étant des caractéristiques pertinentes du stéréotype, se distinguent de la non-répétabilité, du caractère ponctuel de l'événement.

L'installation de nouveaux stéréotypes ne suppose pas la suppression complète des anciens, car, étant enracinés, la société continue à les pratiquer et à se guider sur eux. La coexistence des stéréotypes des temps

ordinaires et de ceux créés par l'arrivée de la peste est présentée de la façon suivante:

– *D'autres trouvaient aussi des renaissances soudaines, sortaient de leur torpeur certains jours de la semaine, le dimanche naturellement, et le samedi après-midi, parce que ces jours-là étaient consacrés à certains rites, du temps de l'absent.*

– *Ils continuaient de faire des affaires, ils préparaient des voyages et ils avaient des opinions.*

La coexistence des temps ordinaires et des temps événementiels, c'est la coexistence des temps différents.

Dans la dernière partie du roman on relate le retour de la ville à la vie normale, à la vie mesurée et obscure qu'ils menaient avant l'épidémie. C'est dans ce sens qu'il écrit:

– *Alors que le temps de la peste était révolu, ils continuaient à vivre selon les normes.*

La réinstallation des temps ordinaires se fait sentir à travers la reprise du mode de vie d'avant la venue de l'événementiel:

– *La vie commune des deux couvents put reprendre;... on rassembla de nouveau dans les casernes..., ils reprirent une vie normale de garnison. Ces petits faits étaient de grands signes.*

La fin de la Peste est annoncée par des signes symétriques de ceux qui avaient marqué son arrivée, les rats annonçant le recul de la Peste par la reprise de leur travail ordinaire:

Dans certaines charpentes, on entendait de nouveau le remue-ménage oublié depuis des mois. Elles, les statistiques générales révélaient un recul de la maladie.

Conclusion

Le temps dont la conscience effacerait progressivement les traces des événements permettrait-il au sujet d'atteindre, comme l'envisageait Bergson, une conscience de la durée pure? Ce serait oublier comme l'affirme Bachelard «que nous ne savons sentir le temps qu'en multipliant les instants conscients», or chaque instant vécu contient les traces de l'événementiel et celles des stéréotypes, c'est-à-dire les traces de procès qui

se sont déroulés à des rythmes différents, et qu'on peut, pour simplifier, situer, les uns dans la longue durée, les autres dans la courte durée. Mais, nous l'avons vu, ces deux trames temporelles interagissent l'une sur l'autre, et ce sont finalement des problèmes de perception de faits dont les échelles de grandeur varient ou diffèrent, qui déterminent les rythmes très différents auxquels nous sommes soumis. A ces différences de rythme, s'ajoutent des différences de codes culturels et moraux, c'est-à-dire des différences de valeurs qui font qu'à la limite ce qui relève de l'événementiel pour *x* peut être de l'ordre du stéréotype pour *y*.

Le regard que chaque humain porte sur sa vie fait de lui l'énonciateur de ce qu'il considère comme son histoire à laquelle il tente souvent de donner un sens. Sans doute alors, comme Zola, Camus, et comme en général les romanciers le font dans le domaine de la fiction, l'énonciateur construit-il sur la trame stéréotypée de la quotidienneté des repères événementiels lui permettant de penser, de dire, voire d'écrire ce qu'il croit être pour un temps «son histoire». Jouant des événements individuels qu'il raccrochera aux stéréotypes que lui imposent la société dans laquelle et par laquelle il existe, il se donnera l'illusion d'avoir pris le recul nécessaire pour se regarder agissant, devenant ainsi le narrateur omniscient de son propre roman. Mais il lui faudra ne pas agir en esthète si seule la vérité l'intéresse...!

Bibliographie

1. F. Braudel, *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Armand Colin, Paris, 1949.
2. F. Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Flammarion, Paris, 1969.
3. P. Chaunu *Séville et l'Atlantique (1504-1650)*, 12 vol., SEVPEN, Paris, 1955-1960.
4. J.-M. Garrido, «La synthèse de la limite ou la formation du temps». Remarques sur le rapport de la sensation au temps dans les «Anticipations de la perception» de la *Critique de la raison pure*, *Philosophie*, numéro 95, septembre 2007.
5. G. Granel, *L'équivoque ontologique de la pensée kantienne*, Gallimard, Paris, 1970.
6. P. Ricœur, *Temps et Récit*, Tome III, Editions du Seuil, Paris, 1985.
7. Saint Augustin, *Les confessions*, Garnier- Flammarion, Paris, 1964.
8. P. Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, Seuil, Paris.
9. М. Хайдегер, *Время и бытие*, Издательство Респу-блика, Москва, 1993.

Viorica MOLEA

Considerații privind conceptul de oralitate

V.M. – conf. univ. dr. în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M.

Domenii de cercetare: stilistica, pragmatica, comunicarea, cultivarea limbii. Autoare a două cărți: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010) și *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011). Participantă la numeroase conferințe internaționale.

În noul context al dezvoltării umane, pe lângă evoluțiile revoluționare în domeniile tehnologic, economic, politic, mediatic etc., remarcăm și o redimensionare distinctă a limbii, a limbajului în general, din multiple aspecte. Unul dintre acestea este limba vorbirii orale, considerat până nu demult un segment al limbii situat pe un plan secund din perspectiva limbii literare. Lingvista Margareta Manu Magda notează în legătură cu aceasta: „Limba vorbită, înțelesă ca totalitate a manifestărilor orale, concrete și individuale ale unui sistem lingvistic, a constituit, multă vreme, o preocupare periferică a lingvisticii”, subliniind că „obiectul cercetării l-a constituit, în mod unilateral, textul scris, planificat și elaborat, detașat de situația de comunicare, capabil de a oferi o imagine stabilă și unitară asupra limbii.” Tot aici, autoarea indică și cauza acestei stări de lucruri: „Neglijarea aspectului vorbit al limbii s-a datorat faptului că exprimarea orală se înfățișează ca un ansamblu eterogen (prezentând numeroase variante) și instabil (în continuă modificare), limba vorbită constituind terenul de manifestare a majorității structurilor inovative, al dinamicii limbii” [1, 870]. Noi credem că una dintre cauzele pentru care limba vorbită, exprimarea orală, nu a fost cercetată, rezidă în caracterul său prea

permisiv. Preocupările savanților țineau, mai curând, de stilul elevat al limbii, adică de aspectul estetic al ei, exprimat în textul artistic. Acesta era considerat de prestigiu, meritând a fi investigat. Probabil, în etapa inițială a cercetărilor limbii, era logic să fie luat în discuție aspectul îngrijit, literar, al limbii, pentru a-l promova și consolida, ca, mai apoi, acesta să constituie trunchiul, baza investigațiilor ulterioare. Mai târziu, pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, manifestările orale ale limbajului au început să fie studiate, mai ales, ca un atribut al stilisticii, prin care textul artistic, publicistic obținea, în primul rând, pregnanță, diverse valori expresive. Prin urmare, limba vorbirii orale era egalată cu afectivitatea, cu emoția spontană, necontrolată, prin care sunt exprimate sentimente, stări, atitudini, și nu idei, concepte, așa cum o face limba literară scrisă. Cercetătoarea M. Manu Magda precizează că „datorită caracterului spontan al comunicării, vorbirea prezintă o mai mare implicare afectivă decât scrisul” [1, 872]. În același timp, D. Irimia susține, în acest context, cu referire la limbajul popular, următoarele: „Constituent primar, sub aspect diacronic, al primului nivel din organizarea sistemului stilistic al limbii, limbajul popular reprezintă expresia Eului național...” [3, 82], ridicând valoarea incontestabilă a limbajului oral la înălțimea distinsă a spiritului popular, marcat de sensibilitate și de suflet.

Pentru a pătrunde în esența definiției conceptului de oralitate, trebuie să facem o incursiune în multitudinea studiilor referitoare la acest aspect, care dezvăluie atât variatele fațete ale oralității, cât și evoluția lui polivalentă. M. Vulpe, referindu-se la investigațiile privind limba vorbită, observă problemele de definire și clasificare a acesteia, afirmând că „Cercetătorul preocupat de problemele limbii vorbite întâmpină, de la bun început, dificultăți în clasificarea fenomenelor studiate, datorită imprecizunii terminologiei uzuale” [4, 72]. Lingvista susține că „Particularitățile consemnate ca nonliterare în lucrările de gramatică, de dialectologie și de stilistică sunt catalogate, de obicei, drept regionale, populare sau specifice limbii vorbite, fără ca autorii să precizeze întotdeauna criteriile utilizate în clasificarea lor” [*ibidem*]. Astfel, elementele nonliterare sunt definite de-a valma ca fiind populare, în primul rând, fără a fi specificate anumite aspecte determinante ale acestora. Totuși, trebuie să realizăm că limbajul popular se conține în conceptul, mai amplu, al oralității și, al celui mai îngust, de limbă vor-

bită, încadrându-se în categoria actelor verbale marcate stilistic sau a „substandardului”. Astfel, relevăm că oralitatea cuprinde în sine aceste aspecte, pe când limba vorbită și limbajul popular sunt manifestări particulare ale ei, straturi lingvistice orale.

Având un parcurs îndelungat și extrem de complex, limbajul oral, prin natura sa primară, a pus temelia civilizației poporului nostru, fapt consemnat în tratatele de istorie a limbii române. Toate procesele evolutive care s-au produs în limbă și-au luat începutul în formele utilizate în graiul viu, fiind „turnate” mai târziu în varianta scrisă. „Uzul oral al limbajului, confirmă P. Cornea, este, bineînțeles, prioritar atât la nivelul istoriei umanității, cât și al istoriei indivizilor. Oamenii au învățat întâi să vorbească și mult mai târziu să scrie (de-abia în urmă cu aproximativ 7.000 sau 5.000 de ani a. Chr.)... [5, 30-31].

La fel de relevantă este și afirmația lui E. Coșeriu despre faptul că vorbirea cuprinde limba, prin urmare, limba literară derivă din oralitate. „Limba însăși ce altceva este dacă nu un aspect al vorbirii?” [6, 200], se întreba savantul. Și într-adevăr, toate subtilitățile limbii literare scrise, toate formele, structurile normate au la bază uzul, oralitatea, matricea din care s-au alimentat acestea. „Forma orală a dominat mult timp comunicarea dintre oameni, observă I. Condrea, fapt care a condus la apariția unui întreg patrimoniu cultural transmis pe cale orală sub forma creațiilor folclorice, în care se regăsește întregul tezaur al vorbirii populare. Oralul are prioritate în viața cotidiană, în relațiile interumane și apare, în special, sub formă de dialog sau conversație, care este considerată cea mai răspândită variantă a interacțiunii verbale” [7, 88-89].

Totodată, oralitatea presupune o stratificare largă a limbii, manifestată sub toate aspectele posibile în exprimarea noastră: de la acte verbale cu aspect îngrijit, normat, standard, până la cele ce țin de nivelul de jos al limbii. Astfel, pentru a defini oralitatea, trebuie să caracterizăm fiecare nucleu verbal care intră în componența ei și care, individual, se manifestă în mod distinct. De multe ori oralitatea este identificată cu limba vorbită, fapt care nu este pe deplin adevărat. Limba vorbită vizează doar aspectul colocvial, pe când oralitatea cuprinde și discursul. Trebuie să separăm conceptele de *oralitate*, *limbă vorbită*, *limbă populară*, care deseori, în concepția vorbitorilor obișnuiți, dar și a celor versați,

sunt termeni ce se suprapun, adică sunt considerați ca exprimând același lucru. Este adevărat, într-un anumit sens ei pot coincide, sunt sinonimi, dar, în același timp, sunt entități cu trăsături distincte. Conceptul de oralitate, deși parțial se conține și în ceilalți termeni, presupune totalitatea manifestărilor redade prin viu grai. Adică, este vorba despre orice act verbal pronunțat, și nu scris. Prin urmare, pe lângă elementele colocviale, oralitatea încadrează orice text (monolog), discurs public, prezentat în formă orală. Limba vorbită este cuprinsă de oralitate și presupune, mai curând, manifestarea limbajului în interacțiunile cotidiene ale interlocutorilor, în conversațiile oficiale, familiare, amicale ale vorbitorilor, având sau nu diverse conotații. M. Manu Magda ne propune o definiție a limbii vorbite: „Se înțelege, în general, prin limbă vorbită cadrul utilizat în forma de comunicare fonico-acustică și vizuală directă (sau «față în față»)” [8, 575].

Așadar, *oralitatea*, fiind un mod de exprimare prin viu grai, în opoziție cu cea scrisă, *constituie totalitatea straturilor stilistice active la nivel fonetic, lexical, gramatical*. Straturile stilistice, la rândul lor, sunt alcătuite din elemente lingvistice subordonate normei literare și din cele care o ignoră, propunând propriile reguli și rigori. Profesorul Dumitru Irimia le divizează astfel: „Întrebuințarea orală a limbii române, afirmă savantul, desfășoară un registru stilistic generat, pe de o parte, de distincția oralitate originară / primară – oralitate derivată, pe de alta, de principiile funcționale care guvernează universul semantic al textului și, prin aceasta, însăși comunicarea lingvistică. *Oralitate originară* – grad maxim de omogenitate stilistică în interiorul limbajului popular. *Oralitate derivată* – reducerea omogenității stilistice datorită naturii sale de actualizator pe cale orală a limbii literare (scrise) într-un raport variind în funcție de factori extralingvistici (tipul și nivelul de instrucție și cultură ale protagoniștilor comunicării), care determină introducerea de elemente și structuri lingvistice corespunzător acestui raport” [3, 121].

În cadrul oralității primare distingem limbajul *colocvial, familiar, popular, argotic, regional, vulgar* (substandardul); în cel al oralității secundare – *limbajul conversațional neutru și discursul* (standardul). Romanistul german Klaus Bochmann crede că „există studii, nu puține, în care, prin definirea obiectului de studiu ca «limbă vorbită», «limbaj

popular», «abatere de la normă», «argou» etc. se cercetează, de fapt, fenomene ale substandardului. Dar aceste obiecte de studiu – măcar atât putem afirma dinainte – nu se identifică întru totul cu substandardul”. Totodată, savantul consideră că „același lucru se poate observa și în legătură cu standardul, care și el, în tradiția lingvistică românească, trebuie căutat sub alte denumiri, mai ales sub cea de limbă literară, fără ca realitățile denumite prin cele două noțiuni să fie identice” [9, 159].

În unul dintre studiile sale, M. Manu Magda delimitează categoriile limbii vorbite neutre: „Din considerente practice (constituirea corpusurilor verbale, necesități didactice), în lingvistică se vehiculează diverși termeni pentru varianta (lipsită de o coloratură stilistică precisă) utilizată în comunicarea curentă: *limba română „de uz mediu”, româna vorbită curent, româna colocvială, româna familiară* (sublinierea ne aparține – n.n.). Termenii menționați se referă, în special, la româna vorbită, aspectul scris al acesteia fiind asimilată, de obicei, limbii române literare” [8, 576]. În alte studii consacrate oralității se vorbește despre o dublă accepție a acesteia, și anume, despre o limbă vorbită populară, colocvială și despre alta solemnă, oficială: „Limba vorbită, susține N. Stanciu, are un caracter eterogen motivat de apartenența vorbitorilor la un anumit teritoriu, existând diferențe fonetice, lexicale, gramaticale între dialecte și graiuri subordonate limbii naționale și de diferențele determinate de statutul socio-cultural al vorbitorilor. Astfel, în cadrul românei se diferențiază un limbaj popular, un limbaj familiar, un limbaj al conversației curente. În interiorul limbajului popular se distinge între o variantă a conversației și una solemnă, specifică textelor” [10].

Oralitatea, limbajul oral, popular sau colocvial, cum mai este denumit, constituie, până la urmă, un sistem separat, specific, fapt care-i permite să fie considerat unul dintre stilurile funcționale ale limbii române. În acest context, am putea aminti o primă evaluare a straturilor limbii române, realizată de B. P. Hasdeu: „S-ar putea afirma în cunoștință de cauză, constată savantul, că pe la jumătatea sec. XVI limba română înfățișa diverse straturi, unele mai înapoiate, altele mai înaintate, între cari există deja stratul cel devenit astăzi, aproape fără nicio schimbare, limba tipică a românului” [11: 98]. Expresia semnificativă „limba tipică a românului”, credem, poate fi înțeleasă în dublă accepție: drept limbă standard, dar și limbaj oral, care este, fără îndoială, cel mai durabil

liant social, cu multiplele lui variații. Mai târziu, aceste straturi au fost denumite stiluri, printre care și-a făcut loc stilul vorbirii orale, care nu mai ține de „tipic”, ci de atipic. Altfel spus, ceea ce prin secolul al XVI-lea putea să constituie limba standard, astăzi nimereste sub incidența „substandardului”, după cum denumește limbajul oral colocvial Klaus Bochmann.

Problema stilurilor, deși foarte veche, este abordată din diverse perspective. Încercări de clasificare a stilurilor funcționale întâlnim încă în antichitate. „Aristotel, în celebra sa lucrare *Retorica*, încearcă o primă clasificare a stilurilor, punctul de referință fiind *limbajul uzual*” [12, 550], afirmă V. Ilinca într-un articol despre stilul publicistic. Cristinel Munteanu, în studiul său *O clasificare antică a „stilurilor funcționale” în opera lui Diogenes Laertios*, expune încercările de delimitare a limbajelor funcționale, punctul de pornire fiind *vorbirea*. „Vorbirea e de cinci feluri: una dintre ele este aceea de care se folosesc oamenii politici în adunări și care se numește discursul politic. Al doilea fel este aceea pe care o scriu retorii și o prezintă pentru a demonstra, a lăuda, a critica sau a acuza. Respectiv, această specie de vorbire este numită retorică. Al treilea fel de vorbire este acela al persoanelor particulare, când stau de vorbă una cu alta, numit vorbirea comună. Un alt fel de vorbire îi caracterizează pe cei care conversează prin întrebări și răspunsuri scurte, date la întrebările puse, numit dialectică. A cincea diviziune este vorbirea meșteșugarilor, care se întrețin despre subiecte referitoare la meseria lor, numit vorbire tehnică. Astfel, vorbirea e fie politică, fie retorică, fie aceea a convorbirii obișnuite, fie dialectică, fie tehnică” [13, 66]. O discuție privind problema stilurilor funcționale care a durat timp îndelungat este elocventă în sensul că aceasta presupune abordări multiple și complexe în virtutea caracterului său neomogen și variabil. Deși stilul colocvial nu se regăsește în toate clasificările savanților moderni (de exemplu, la Ion Coteanu), el este inclus în manualele / studiile de stilistică. „În limba română s-au acceptat ca fiind existente următoarele stiluri funcționale ale limbii (sociolecte): *beletristic, științific, administrativ-juridic, publicistic (jurnalistic) și colocvial (familiar)*” [14, 156], relevă V. Bușmachiu.

Stilul familiar (în accepția lui I. Iordan), colocvial (după clasificarea lui D. Irimia), stilul vorbirii orale (cum îl denumește V. Marin) presupune

studiul particularităților gramaticale, lexicale, fonetice ale oralității, un segment valoros și cvasidominant în comunicarea umană. Cercetătorul V. Marin, bunăoară, delimitează stilul vorbirii orale dintre celelalte stiluri, conturând profilul acestuia prin aspectele detaliat analizate la toate nivelurile limbii: fonetic, lexical, gramatical. Lingvistul afirmă că „printre stilurile funcționale de bază, stilul vorbirii orale ocupă un loc deosebit, fiind o expresie vie, firească, directă și nepretențioasă a ideilor și sentimentelor. [...] Specific pentru acest stil este spontaneitatea, lipsa unor preocupări deliberate în selectarea elementelor de limbă cu ajutorul cărora se face comunicarea” [15, 73]. Ca și alți cercetători care au studiat fenomenul oralității, V. Marin relevă două aspecte distincte ale stilului vorbirii orale: „În cadrul acestui stil poate fi distins aspectul oral-literar și oral-familiar. Primul aspect corespunde pe deplin normelor literare, pe când al doilea este deschis elementelor lexicogramaticale populare, diverselor pronunțări regionale, aflându-se într-o flagrantă discordanță cu normele literare ale limbii” [ibidem]. D. Irimia distinge însă trei variante ale stilului oral sau colocvial, cum îl denumește savantul: „stilul conversației curente (neutru), stilul conversației oficiale (solemn), stilul conversației familiare (familiar)” [16, 80]. Irina Condrea îl numește „stilul conversației orale, al comunicării curente”, menționând că acesta „cumulează o serie de trăsături distincte prin care se reliefează caracterul spontan, emotiv, ludic de redare a mesajului / informației și care în varianta scrisă în multe tipuri de texte sunt evitate, deoarece ele nu au aceeași relevanță ca în comunicarea orală” [7, 89]. Totodată, acest tip de limbaj a avut, pe parcursul cercetărilor, diverse denumiri și accepții. De exemplu, „adjective ca popular, familiar, colocvial, informal, conversațional, vorbit, oral, comun, obișnuit, cotidian, standard etc. au fost folosite de către diverși lingviști în încercarea lor de a găsi denumirea cea mai adecvată, susține Georgiana Mușat. La acest fapt se adaugă utilizarea oarecum arbitrară a substantivelor limbaj, limbă sau vorbire pentru a ne referi la această modalitate de exprimare” [17, 307]. Oralitatea are, astfel, un statut bine determinat în lingvistică, reprezintă o dimensiune existentă în mod firesc în limbă, cu procese evolutive imanente.

În toate aceste observații cu privire la limba vorbită, la oralitatea în dublă accepție se profilează o particularitate definitorie, și anume expresia stilului individual al emițătorului, transfigurată în funcție de contextul

verbal sau situațional, de intenția conștientă sau inconștientă a acestuia. De regulă, stilul individual este luat în discuție doar cu referire la scriitori, la aspectul estetic conținut în el. Noi avem în vedere orice stil de vorbire (*idiostilul*, în accepția lui Ion Coteanu) al unui individ, care nu se suprapune niciodată unui alt stil de vorbire, fie aceasta primară sau secundară. Adică, ne referim la *oralitatea individuală* din care se compune întregul. Aceasta reprezintă atât locurile comune ale actelor de vorbire, cât și, neapărat, elementele particulare, mai mult sau mai puțin pronunțate, care dezvoltă limbajul oral și îl îmbogățesc cu aspecte inedite. Eugen Coșeriu remarcă în legătură cu acest aspect următoarele: „De fapt, actul lingvistic este un act individual, fiind creație a unui individ și corespunzând unei intuiții personale, în fiecare caz inedită; dar este concomitent și act social, adică determinat social, dat fiind că semnele pe care le folosim nu le inventăm «ex novo» în fiecare caz particular, ci doar le re-creăm pe baza unor modele acceptate de către o comunitate și inteligibile în această comunitate” [18, 56-57]. Ion Coteanu, argumentând termenul *idiostil*, menționează: „După cum pentru vorbitorul unui grai există un sistem individual care reflectă toate particularitățile graiului, tot astfel, pentru vorbitorul cultivat al unei limbi, care nu se mai bizuie pe graiul său matern, ci mai ales pe limbajele în funcție, la un moment dat, există un sistem individual, o reflectare proprie a datelor de limbă aflate la dispoziția lui” [19, 80].

În ultima vreme, „sistemul individual” al vorbitorilor limbii române penetrează tot mai frecvent sistemul general al acesteia în virtutea evoluțiilor accentuate în toate domeniile vieții noastre și a civilizației, în plan instructiv-lingvistic, a națiunii. Iar oralitatea nu este altceva decât proiecția vie, pregnantă a acestor evoluții. Întrepătrunderea stilurilor funcționale în oralitate creează un cadru favorabil pentru literarizarea ei, pentru a i se conferi un caracter cult. Elementele substandardului, mai ales cele familiar-vulgare, pot rămâne, astfel, într-o zonă din ce în ce mai îngustă a indezirabilului lingvistic. Prin urmare, în procesele evolutive care au loc inclusiv în cadrul acestui important segment lingvistic se observă tendințe tot mai pronunțate de interferență a oralului cu scripticul, adică o relație conjunctivă sudată, caracterizată prin atenuarea vizibilă a distincțiilor dintre textul spus și cel scris. Vorbitorii limbii române se lasă influențați de limba scrisă, preluând modelele acesteia, uniformizând, astfel, limbajul. Acest fenomen este observat și

analizat de cercetători, mai ales cu referire la elementele locale, regionale ale limbii: „Etapa actuală a evoluției graiurilor populare, conform autorilor *Cursului de dialectologie română*, editat pe la sfârșitul secolului al XX-lea, se caracterizează printr-o influență vădită a limbii literare asupra aspectelor teritoriale, proces care duce la dispariția numeroaselor particularități dialectale” [20, 85].

Totuși nu putem nega faptul că aspectul și conținutul expresiv, exotic al elementelor substandardului colorează comunicarea, înviorând-o și redându-i un spirit local, național unic, mai ales în textele de factură artistică.

Pe de altă parte, deși oralitatea este considerată din start o abatere de la normă, nu credem că acest lucru se referă la toate aspectele ei, căci, așa cum am mai spus, există un nivel al oralității foarte apropiat de norma literară, oralitatea standard, mai puțin cercetat, luat de-a valma cu celelalte componente ale limbajului oral. Aceasta ține de limbajul oral evoluat, utilizat în centrele de cultură și civilizație din orașe, care se deosebește esențial de limbajul oral rural, considerat până nu demult unicul reprezentativ în acest sens. Klaus Bochmann evaluează această stare de lucruri prin prisma sociolingvisticii, menționând următoarele: „Având în vedere că studiul limbii vorbite este un fel de prelungire a cercetării privind variabilitatea sociolingvistică, considerăm că una dintre cauze o reprezintă puținele preocupări sociolingvistice în lingvistica românească. În linii mari, se poate spune că culturii române citadine și moderne i s-a acordat mai puțină atenție decât celei rurale, care a fost considerată mai «autentică» deci purtătoare de identitate națională” [21, 307]. Uzul citadin oral al limbii, distinct de cel rural, are totuși particularități specifice, care se apropie mai mult de cele ale limbii literare, deși vorbitorii provin, în mare parte, din localități rurale. Astfel, se observă o tendință de a culturaliza limbajul vorbit prin exigențele contextului extraverbal mai pretențios, precum este urbea. Numeroasele activități culturale, politice, sociale determină caracterul mai îngrijit al comunicării orale de aici. Totuși aflăm aspecte ale oralității care se situează pe „o pantă șubredă” a limbii literare. Acestea sunt, în primul rând, argoul tinerilor, precum și așa-zisul limbaj on-fashion, neologisme de lux ce țin de limbajul modei. A. Stoichițoiu Ichim observă în legătură cu acest fapt: „Interesul publicului larg și, îndeosebi,

al tinerilor pentru domeniul modei duce – printr-o preluare mimetică a anglicismelor – la o masivă creștere a frecvenței lor în uz, ceea ce ne îndreptățește să vorbim despre termeni «la modă» [22, 581]. Tot ea menționează: „Mulțimii neologismelor de origine franceză asimilate de LM (limbajul modei – n.n.) de-a lungul ultimelor două secole, i se adaugă – îndeosebi după 1990 – numeroase împrumuturi din engleza britanică sau americană, care și-au păstrat integral sau parțial caracterul străin, justificând astfel calificarea LM drept jargon” [*ibidem*]. Aici sunt încadrate cuvinte de origine engleză care, adesea, nu sunt atestate nici în dicționare, precum *touch*, *cat-walk*, *glossy*, *hot*, *look*, *glamour* etc. Unele dintre ele au reușit să capteze într-atât atenția jurnaliștilor, încât să fie create expresii mai mult sau mai puțin fixe. „Anglicismul *look* – devenit un adevărat clișeu al discursului publicistic și al celui publicitar, observă A. Stoichițoiu Ichim, [...] este atestat, cu precădere, în unități frazeologice calchiate ca *a-și schimba look-ul* sau *un nou look*” [*idem*, 588].

Specificul acestor împrumuturi recente, neadaptate încă, constă în capacitatea lor extraordinară de răspândire, mai ales prin mass-media existente, prin valorile nou-obținute în contextele folosite de către jurnaliști, cu scopuri stilistice și pragmatice bine orientate. Este un fenomen cvasidominant în spațiul mediatic, lansat cu înverșunare de către toți actorii acestuia. Creativitatea jurnaliștilor ține, în acest caz, de capriciile unei mode lingvistice menținute în oralitate. În exemplele ce urmează sunt atestate câteva elemente verbale de acest fel: *Gabriela Cristea, apariție „uau”!* **Si-a tras look nou!** (titlu, *enational.ro*, 13.09.13, <http://www.enational.ro/showbizmonden/monden/gabriela-cristea-aparitie-%E2%80%9Cuau%E2%80%9D-si-a-tras-look-nou-332610.html/> accesat: 14.09.13) sau *Lipsesc numai imaginile fresh de la fața locului, cu George Becali dând glas unor memorabile impresii, dar golul s-ar putea umple, dacă televiziunile s-ar gândi să producă un reality show. Cu siguranță, ar bate la rating orice alt produs, România urmărind cu sufletul la gură partida de table a lui „nea Gigi” cu gardienii* (Rodica Ciobanu, *O piedică în calea uitării*, *gandul.info*, 16.07.13, <http://www.gandul.info/puterea-gandului/o-piedica-in-calea-uitarii-11127102> accesat: 22.07.13). Interferența registrelor oralității (aici: xenisme și elemente populare) redau mesajului conotațiile pe care a mizat autorul.

În condițiile noilor realități marcate de era tehnologiilor informaționale, o particularitate distinctă a oralității este și cea întâlnită în comunicarea pe internet sau, după terminologia întâlnită în literatura de specialitate, în comunicarea mediată de computer, realizată pe rețelele de socializare sau în mesajele electronice pe telefonul mobil. În aceste spații virtuale, oralitatea se regăsește într-o formă inedită, adică într-o simbioză relevantă dintre scriptic și oral, o transfigurare spectaculoasă a formelor oralității sub toate aspectele ei. „Spre deosebire de limbajul natural, utilizat în forma sa tradițională, de comunicare *face to face*, susține E. Ungureanu, limbajul conversațiilor on-line se caracterizează printr-o sintaxă mixtă: una – a oralității și alta – a limbii literare” [23, 71]. Astfel, se profilează tot mai accentuat un tip de limbaj mixt, rezultat din combinarea celor două forme de comunicare, un fel de „*cyberscriere*” (C. I. Mladin), *comunicare orală scrisă* (A. V. Kuznețov) sau „*oralitate*” *digitală* (Vintilă Mihăilescu). Printre cei care investighează fenomenul respectiv este și R. Zafiu, una dintre primele cercetătoare ale acestui tip de comunicare în lingvistica românească. „S-a observat deja că mesajele electronice combină trăsături ale scrisului și ale oralității, relevă lingvistica. Extinderea mediilor electronice – rețeaua de internet, poșta electronică – și accesul tot mai multor persoane la ele influențează dezvoltarea limbii contemporane prin adaptarea terminologiei specifice: situațiile de comunicare nou apărute creează formule inedite de interferență între scris și oralitate, între limbajul standard (uneori cu elemente tehnice) și registrul familiar” [24, 86-87]. În lingvistica rusă acest aspect este studiat mult mai pe larg, astfel încât cercetătorii declară, aproape unanim, apariția unui nou tip de comunicare, ce constă în întrepătrunderea elementelor oralității cu ale scripticului. A. V. Kuznețov notează referitor la aceasta: „Opinia potrivit căreia limba vorbită se realizează în formă orală, în ultimele decenii nu prea corespunde realității. Eroarea constă în faptul că mesajele scrise de către utilizatorii din Internet au toate particularitățile limbajului oral... În același timp, atare tip de contact se face în formă scrisă. Pentru a evita această confuzie, acest paradox, a fost creat termenul «*limba vorbită scrisă*» (письменная разговорная речь). Acest termen poate fi definit ca un fel de mixaj dintre limba literară scrisă și limba vorbită” [25].

În concluzie, conceptul de oralitate este marcat de evoluțiile actuale nu doar sub aspect lingvistic, ci și sub aspect social, cultural, tehnologic.

Elemente ale oralityții transgresează norma literară pentru a se instala în comunicarea standard și, invers, limba literară pătrunde tot mai hotărât în limbajul oral datorită instrucției largi a vorbitorilor, a civilizării populației. În același timp, odată cu dezvoltarea rapidă a tehnologiilor informaționale și, mai ales, odată cu apariția internetului, s-a lansat un nou tip de comunicare, așa-numita „oralitate” digitală, care presupune o simbioză dintre oral și scriptic, adică o interpătrundere a elementelor oralityții cu cele ale limbii scrise, elaborate.

Bibliografie

1. Margareta Manu Magda, *Limba română vorbită*, în *Gramatica limbii române*, vol. II, *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2008.
2. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Editura Științifică, București, 1975.
3. Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999.
4. Magdalena Vulpe, *Opera lingvistică. Dialectal, popular, vorbit*, vol. I, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2004.
5. Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, Editura Polirom, Iași, 1998.
6. Eugen Coșeriu, *Omul și limbajul său*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2009.
7. Irina Condrea, *Curs de stilistică*, CEP USM, Chișinău, 2008.
8. Margareta Manu Magda, *Considerații referitoare la „Limba română actuală vorbită” (LRAV)*, în *Limba Română: Structură și funcționare*, Editura Universității din București, București, 2005, p. 575-584.
9. Klaus Bochmann, *Limba română: istorie, variante, conflicte, o privire din afară*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2004.
10. Nicolae Stanciu, *Elemente sintactice populare în stilul publicistic*, <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/18.pdf> [accesat 02.05.12].
11. Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Studii de lingvistică și filologie*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brâncuș, Editura Minerva, București, 1988.
12. Vasile Ilincan, *Stilul publicistic. Privire teoretică*, în *Limbaje și comunicare*, Editura Universității Suceava, Suceava, 1999, p. 549-553.
13. Cristinel Munteanu, *O clasificare antică a „stilurilor funcționale” în opera lui Diogenes Laertios*, în „Limba Română”, Chișinău, nr. 1-2, 2012, p. 64-73.

14. Victoria Bușmachi, *Stilistica sistemului lexical al limbii române*, în „Philologia”, mai-august, LIII, Chișinău, 2012, p. 155-158.
15. Vitalie Marin, *Stilistică și cultivare a vorbirii*, Editura Lumina, Chișinău, 1991.
16. Dumitru Irimia, *Structura stilistică a limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
17. Georgiana Mușat, *Spaniola colocvială – trăsături caracteristice*, în *Limbajul colocvial în spațiul romanic. Studiu pragmatolingvistic diacronic și sincron*, 2008, <http://en.calameo.com/read/000211391885eaa687849> [accesat 09.08.13].
18. Eugen Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinocțiu, Cluj, 1995.
19. Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române (stil, stilistică, limbaj)*, Editura Academiei RSR, București, 1973.
20. Mihail Purice, Vladimir Zagaevschi, Ion Ciornăi, *Curs de dialectologie română*, Editura Lumina, Chișinău, 1991.
21. Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă, *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. I, Leipziger Univ.-Verl., Leipzig, 2002, http://books.google.md/books?id=UN332wIuxUC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gs_bse_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [accesat 20.08.13].
22. Adriana Stoichițoiu Ichim, *Anglicisme „la modă” în limbajul modei*, în *Limba română. Stadiul actual al cercetării*, Editura Universității din București, București, 2007, p. 581-598.
23. Elena Ungureanu, „*Limba noastră cea on-line de toate zilele*”, în „Akademos, Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă”, nr. 1-2, Chișinău, 2010, p. 68-73.
24. Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, București, 2001.
25. А. В. Кузнецов, *Письменная разговорная речь в онлайн-коммуникации*, în „Молодой ученый”, nr. 3, т. 2, 2011, с. 24-26, <http://www.moluch.ru/archive/26/2877/> [accesat 18.05.13].

Irina CONDREA

Dimensiunea și structura frazei: efecte stilistice și pragmatice

I.C. – prof. univ. dr. hab. în filologie, Facultatea de Litere, U.S.M. Domenii de cercetare: stilistica, traducerea, semiotica, sociolingvistica. Autoare a șapte cărți, între care *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006) și *Curs de stilistică* (2008). Participantă la numeroase proiecte și conferințe internaționale (România, Germania, Ucraina, Rusia).

Fraza reprezintă o structură sintactică mai complexă decât propoziția, fapt subliniat în mod primordial în studiile de gramatică: „Unitatea sintactică superioară propoziției, întrucât este constituită din cel puțin două propoziții, este *fraza*, care este totdeauna de sine stătătoare” [1, p. 300]. În lucrările academice actuale se dă prioritate termenului *enunț*, remarcându-se că „enunțurile pot fi *simple* (conținând o propoziție independentă, predicție a enunțării) și *complexe* (cu mai multe propoziții, în relații de coordonare sau subordonare)” [2, p. 605], dar se operează și cu termenii tradiționali *propoziție* și *frază*, raportați la cel de enunț: „Enunțul / structura actualizată printr-un unic grup verbal reprezintă sintactic *propoziția*. Structura pluripropozițională reprezintă *fraza*” [3, p. 16].

Unitățile sintactice, grupurile sintactice și construcțiile sintactice sunt studiate foarte amănunțit în cadrul propoziției, iar nivelul transfrastic intră tot mai des în zona pragmaticei, care este circumscrisă unei arii mai ample, cea a comunicării. Cf.: „Dacă la nivel frastic, relațiile indicate de conectori între componentele enunțului sunt, în primul rând, sintactico-semantice și, secundar, pragmatice, la nivel transfrastic, legăturile dintre enunțuri sunt, în special, de natură pragmatică. [...]

Astfel, la nivel transfrastic, nu regulile sintactice interesează, ci constrângerile de ordin pragmatic, conexiunea dintre două sau mai multe enunțuri ținând cont de intenția de comunicare, de condițiile de realizare a acesteia și de efectul scontat (adică de reușita comunicării)” [2, p. 767].

Tratatele academice actuale prezintă diverse structuri sintactice (grupuri verbale, nominale, adjectivale, pronominale etc., tipuri de subordonate, construcții sintactice ș.a.) în enunțuri specifice, iar structurile mai ample sunt raportate la altă categorie, cea de *discurs*. În cele mai noi lucrări de gramatică noțiunea tradițională de *propoziție* este încadrată în noțiunea de *enunț*: „grație autonomiei enunțiative a propozițiilor finite, acestea pot să se constituie într-un enunț, unitate fundamentală pentru comunicare”, iar termenul *frază* lipsește din nomenclatorul sintactic și se arată că „Raportând enunțul, unitate de tip discursiv-pragmatic la unitățile sintactice fundamentale, se constată că enunțul se poate realiza sintactic – ca propoziție independentă, – ca grup de propoziții coordonate, – ca ansamblu de propoziții, incluzând una sau mai multe propoziții matrice (numite și regente), dintre care una este obligatoriu principală, la care se pot asocia propoziții matrice subordonate” [2, p. 29]. Se mai precizează că „discursul reprezintă o secvență de enunțuri între care există o anumită continuitate (coeziune și coerență). [...] Pentru secvența de enunțuri se folosește și termenul *text*, care are însă dezavantajul de a evoca, în primul rând, aspectul scris al comunicării și rezultatul final; în schimb, noțiunea de *discurs* acoperă, deopotrivă, manifestarea orală și pe cea scrisă și atrage atenția asupra procesului, a progresiei comunicării” [2, p. 42].

În cele ce urmează, vom examina o serie de particularități structural-pragmatice ale diverselor tipuri de texte, utilizând atât termenul tradițional *frază*, cât și noțiunile *text* și *enunț*. Fraza lungă (măsurată uneori în numărul de rânduri, iar, mai nou, în numărul de cuvinte pe care le conține) este un „produs” elaborat, chibzuit, voit, reprezentând capacitatea și dorința autorului de a se exprima într-un anumit fel. În sensul percepției de către cei care comunică, enunțul scurt este considerat mai firesc, mai aproape de vorbirea curentă, pe când fraza lungă este decodificată mai greu, cere o atenție maximă din partea receptorului și, în general, este una dintre trăsăturile cele mai pregnante ale textului.

De obicei, se vorbește despre două domenii principale, două arii de texte, în care se poate atesta fraza lungă (de peste 50 de cuvinte): texte literare și filozofice, pe de o parte, și texte științifice și oficial-administrative, pe de altă parte.

În cadrul literaturii artistice, lungimea și structura frazei poate deveni un element caracteristic al stilului, reprezentând o particularitate a gândirii autorului, iar felul în care sunt elaborate frazele semnaleză intenția celui care scrie de a înlănțui cât mai multe idei și de a le stabili în aceeași „plasă”, făcându-le să devină parte a unui întreg, a unui discurs coagulat, care nu trebuie limitat sau întrerupt. Se remarcă funcția descriptivă a frazelor lungi și a perioadelor cu structuri simetrice, care „țes” pânza narativă, ghidând cititorul în lumea pe care autorul vrea să i-o prezinte, în special, în pasajele incipiente. Astfel, C. Negruzzi își începe nuvela *Alexandru Lăpușneanul* cu o frază ce conține 61 de cuvinte; pentru descrierea locurilor pitorești prin care trece drumul desprins „din șoseaua ce vine de la Cârlibaba”, Liviu Rebreanu folosește doar două fraze, prima de 63 de cuvinte, iar a doua de 56, prin care creează memorabila panoramă a satului toropit de arșița verii. Derularea continuă a narațiunii, neîntreruptă de pauzele cerute de punct, este aidoma pașilor ce-și păstrează ritmul și nu vor să se oprească la mijloc de cale. La fel de ritmică este și descrierea împrejurimilor satului Ineu, făcută de Ioan Slavici într-o frază amplă, ce conține 165 de cuvinte, iar în nuvela *Sărmanul Dionis* de M. Eminescu cea mai lungă frază este despre rătăcirile tânărului prin stradelele înguste ale orașului și conține 115 cuvinte.

Chiar și Ion Creangă, care a ridicat oralitatea și exprimarea simplă la rangul celei mai înalte virtuți artistice, își începe narațiunea în partea a doua a *Amintirilor* cu o frază alcătuită din 83 de cuvinte, devenită un exemplu clasic de evocare nostalgică a copilăriei: „Nu știi alții cum sunt, dar eu, când mă gândesc la locul nașterii mele, la casa părintească din Humulești, la stâlpul hornului unde lega mama o șfară cu motocei la capăt, de crăpau mâțele jucându-se cu ei, la prichiciul vetrei cel humuit, de care mă țineam când începusem a merge copăcel, la cuptorul pe care mă ascundeam, când ne jucam noi, băieții, de-a mijoarca, și la alte jocuri și jucării pline de hazul și farmecul copilăresc, parcă-mi saltă și acum inima de bucurie!”

Deși sunt lungi, aceste fraze nu frânează percepția, deoarece ele alternează cu secvențe mai scurte, cu care se leagă într-un ritm unic și îi permit cititorului să sesizeze contururile imaginare ale tabloului sau ale situației descrise.

În lucrarea *Arta prozatorilor români*, Tudor Vianu apreciază înalt măiestria celor care excelează în elaborarea unor structuri ritmice ample și, în legătură cu stilul lui Alexandru Odobescu, notează că „armonia lentă a perioadei lui Odobescu provine și din bogăția ei arborescentă, obținută prin încatenarea unui mănunchi de propoziții subordonate pe trunchiul uneia sau a mai multor propoziții principale. [...] Probabil că faima de stilist a lui Odobescu se datorește mai cu seamă bogăției bine stăpânite a perioadelor sale, pe care de la Bălcescu nimeni nu știuse a le dezvolta cu un suflu mai larg, cu un mai armonios simț muzical, în întreguri sintactice mai bine articulate. De la Bălcescu, nimeni mai bine ca Odobescu nu reprezentase în proza noastră ceea ce retorica clasică numea *cadența și numărul*” [4].

Nu totdeauna însă fraza amplă, cu multe extensiuni structurale este considerată benefică pentru calitatea stilului. Autorul care a scris cele mai greoaie texte în limba română este considerat Dimitrie Cantemir, căruia i se reproșează lungimea excesivă a frazei și topica influențată de modelul latin, nefirească pentru română. În opinia lui Al. Piru „Limba *Hronicului* ca și a celorlalte scrieri românești ale lui Dimitrie Cantemir este dificilă, greoaie, obositoare nu atât prin arhitectura sau ineditul lexicului, cât prin topica nefirească, latină, și mai ales prin *lungimea monstruoasă a perioadelor*” [5]. Însă, în legătură cu stilul lui Cantemir, trebuie luat în calcul și faptul că „și la el și la orientali există un cult al stilului excesiv împodobit, manifestat, mai ales, prin căutarea sonorității, ritmului și rimei, prin folosirea interjecțiilor și onomatopeelor, a jocurilor de cuvinte” [6].

În proza autorilor contemporani din spațiul nostru, de asemenea, pot fi întâlnite fraze și perioade narative lungi, iar cel care a excelat în acest sens este Vladimir Beșleagă. Complexitatea sintactică a frazei din *Zbor frânt* a fost remarcată de critici [7], care consideră că o asemenea tehnică narativă face lectura cam dificilă. Însă, de cele mai multe ori, autorul structurează atât de firesc componentele sintactice, le ordonează atât de logic, încât la o lectură atentă și negrăbită se poate savura tot

farmecul acestor cugetări, observații și ziceri așezate, pe care autorul le pune în gura personajului său. Naratorul evocă într-o frază din 350 de cuvinte (p. 53) epoci și evenimente pe care le-a văzut Nistrul, iar fraza curge domol la fel ca și apele bătrânului fluviu.

Elaborarea unor fraze ample, cu utilizarea repetată a aceluiași jonctive și cu enumerări ritmice, înscrise în raporturi de coordonare, face parte din exercițiile retoricii clasice și asemenea structuri se dezvoltă odată cu evoluția literaturii culte, fiind apreciate ca formă aleasă a stilului.

Practic, frazele mari și perioadele devin pentru toți autorii de proză un instrument eficient, cu ajutorul căruia este descrisă natura, ambianța, ele sunt nelipsite în secvențele introductive, dar și la sfârșitul textelor, când concluziile trebuie să cuprindă mai multe idei care au fost expuse pe parcursul narațiunii.

Bineînțeles că există autori ale căror texte s-au evidențiat anume prin faptul că au fraze foarte lungi; această trăsătură a stilului constituie o „carte de vizită” a unor scriitori, un caz cunoscut, devenit deja clasic, fiind cel al lui Marcel Proust, care, conform criticilor literari, urmează modelele scrierilor din secolele anterioare. P. Zarifopol arată că „Fraza lungă a prozatorilor francezi din secolul XVII, oricât de mult *qui și que* ar avea, e totdeauna construită după o simetrie elementară și ușor vizibilă; membrele ei își fac echilibru simplu și evident. Fraza lui Proust merge în sinuozități cu totul libere, vrea să modeleze cât se poate capriciile și surprizele gândirii imediate. Nu e decât o singură formă de construcție care seamănă, uneori până la identitate, cu forma lui Proust: e fraza germană a lui Kant și a lui Hegel – fraza despre care un prieten al lui Kant spunea acestuia că pentru a o citi trebuie să aplice câte un deget pe subiectele și verbele principale, și că de multe ori desperează, fiindcă degetele sunt numai zece, și membrele monstrului sintactic întrec adeseori cu mult acest număr” [8, p. 299]. Ca exemplu de inovație stilistică a lui Proust este evocată o perioadă ce se întinde pe două pagini, fiind alcătuită din 74 de rânduri. „Desigur, asemenea coloși sintactici sunt rari; nu știu dacă acel citat mai are pereche în toată opera, și îmi dă impresia unei curiozități voite”, conchide criticul.

În prezent, un punct culminant în ceea ce privește exploatarea unor fraze ce par să nu mai aibă sfârșit îl reprezintă proza scriitorului co-

lumbian Gabriel García Márquez; în cunoscutul său roman *Toamna patriarhului* sunt pagini întregi de descrieri, în care nu figurează niciun punct. Fluxul narațiunii se ordonează doar prin virgule sau prin punct și virgulă, acestea însă nu au funcția de a întrerupe firul expunerii. Pentru a urmări acțiunea, este nevoie de mai multă concentrare, de o oarecare adaptare la acest stil dens, fără dialoguri, dar care are totuși multe elemente discursive de transformare a vorbirii directe în vorbire indirectă; cititorul se poate ghida, de asemenea, de anumite adresări, exclamații, negații, verbe ale declarației, de tipul *a zice, a spune, a întreba, a răspunde* ș.a., care trimit la formele dialogale inițiale. Se constată întotdeauna că la acest autor „stilul este dens, foarte cursiv, încadrat în fraze extrem de lungi (ultimul capitol conține o singură frază). Fluxul neîntrerupt al cuvintelor care iau naștere din gândurile generalului dictator devine puțin dificil, ceea ce transformă *Toamna patriarhului* într-un roman greu de citit” [9], și, cu toate acestea, anume stilul este ceea ce atrage și fascinează în acest roman, dovadă fiind și următoarea afirmație a unui cititor: „Singurele lucruri care mă stimulează de a pune mâna pe o altă carte de-a lui Márquez sunt stilul și dibăcia cu care reușește să dreseze cuvintele” [10].

În textele nonartistice, în special în cele cu caracter științific, lungimea frazei este dictată de alte motive decât cele expresiv-artistice. Aici fraza se amplifică, preponderent, prin adăugarea subordonatelor cu rol de concretizare, prin introducerea construcțiilor bazate pe formele nepersonale ale verbului și prin enumerarea acumulativă, constituită prin procedul coordonării. O trăsătură distinctivă a acestor tipuri de texte este faptul că nu totdeauna se mizează pe capacitatea sintactică a verbului de a deveni centrul, motorul logic și expresiv al frazei. Remarcăm, ca tendință, un procedeu actual destul de relevant, utilizat atât în textele cu caracter științific, cât și în cele administrativ-juridice și social-politice, care constă în concentrarea informației prin *substantivizarea verbelor*, fapt ce oferă posibilitatea de a dezvolta enumerări multiple și de a cuprinde un număr considerabil de fenomene. Ca exemplu poate servi următoarea frază, care constituie concluziile unui articol despre situația demografică din Republica Moldova.

„Totodată, soluțiile de ameliorare a situației demografice în mediul rural trebuie direcționate spre: îmbunătățirea sistemului de servicii de să-

nătate și **asigurarea accesibilității** (fizice, financiare și sociale) acestora, condiționând, astfel, învigorarea sănătății populației, **reducerea mortalității**, în special, a populației în vârstă aptă de muncă și, respectiv, **creșterea speranței de viață** la naștere; **promovarea modului de viață** sănătos la toate grupurile de vârstă, dar mai ales în rândul tinerilor; **ocrotirea sănătății** reproductive având drept scop **reducerea numărului sarcinilor** neplanificate, a nașterilor la vârsta prematură, avorturilor și maladiilor sexual transmisibile; **adaptarea sistemului** de sănătate la procesul de îmbătrânire a populației prin **dezvoltarea** infrastructurii de deservire; **promovarea maternității** prin **crearea condițiilor** favorabile pentru îmbinarea **rolurilor** profesionale și parentale concomitent cu procesele de întemeiere a unei familii, **naștere și creștere** a copiilor, **asigurarea accesului** femeilor tinere pe piața forței de muncă ș.a.” [11, p. 66].

Din cele 136 de cuvinte ale textului de mai sus, 16 sunt verbe substantivizate, fiecare constituind un nucleu informațional distinct. Este de menționat că la oricare dintre aceste structuri-nucleu poate fi atașată câte una sau mai multe propoziții subordonate (de exemplu, la prima structură **îmbunătățirea sistemului de servicii de sănătate** se poate adăuga *pentru persoanele care activează în mediul rural* sau o altă subordonată).

Stabilirea unei tipologii a structurilor specifice pentru textele nonliterare prezintă interes practic atât pentru autori, cât și pentru destinatari și astfel de studii, realizate din perspectiva reperelor de bază ale sintaxei, țin de domeniul stilisticii funcționale, cu reguli specifice pentru fiecare tip de texte aparte.

Bibliografie

1. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Humanitas, București, 1997.
2. *Gramatica de bază a limbii române* / Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae,...; coord.: Gabriela Pană Dindelegan, Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.
3. *Gramatica limbii române*, vol. 2: Enunțul / coord.: Valeria Guțu-Romalo, Editura Academiei Române, București, 2008.
4. Tudor Vianu, *Alexandru Odobescu și bogăția arborescentă a frazei*. <http://blog.citatepedia.ro/alexandru-odobescu-si-bogatia-arborescenta-a-frazei.htm>.

5. Alexandru Piru, *Literatura română veche*, Editura pentru literatură, București, 1961, <http://zcb.tripod.com/referat/pers/dc.htm>.
6. Dragoș Moldovanu, *Oriental și clasic în stilistica frazei lui Dimitrie Cantemir*, <http://www.scribd.com/doc/204631658/Oriental-%C5%9Fi-clasic-in-stilistica-frazei-lui-Dimitrie-Cantemir>
7. Alexandru Burlacu, *Vladimir Beșleagă, drama zborului frânt*, în „Limba Română”, nr. 4-6, 2006.
8. Paul Zarifopol, *Încercări de precizie literară / Studiu introductiv de Al. Paleologu*; ediție îngrijită de Al. Săndulescu, Editura Amarcord, Timișoara, 1998.
9. Ada Stepan, *Real și fantastic în opera lui Gabriel Garcia Marquez*, <http://culturasicomunicare.com/pdf/2008/stepan.pdf>.
10. <http://chintesentaliterara.wordpress.com/2013/09/22/dragostea-in-vremea-holerei-gabriel-garcia-marquez/>
11. Revista „Akademos”, nr. 3, 2013.

Dumitru DRAICA

Școala Ardeleană și lupta pentru unificarea limbii și instituirea ortografiei românești (cu referire la Ion Budai Deleanu, 1760-1820)

D.D. – dr. conf. univ.,
Universitatea din Oradea.

Arie de preocupări
științifice: lingvistica
generală, dialectologia,
ortografia românească.

Despre Școala Ardeleană. Reprezentanții ei au fost mai mult teoreticieni decât practicieni ai ideii latiniste. Fundamentând și promovând în teorie purismul, nu s-au gândit să schimbe limba, în aplicarea practică. Purismul lor se rezuma, mai mult, la domeniul teoretic; pentru ei purismul era instrumentul capabil să realizeze unitatea limbii, să apere interesele națiunii române, constituind totodată o expresie, o formă de manifestare a luptei politice naționale, într-o epocă în care ținta adversarilor era contestarea romanității poporului român și a latinității limbii române.

Approape toți învățații Școlii Ardelene au fost autori de ortografii, gramatici și dicționare. Ortografia reprezenta domeniul în care lipsa de unitate era mai pronunțată și unde diversitatea și fluctuațiile erau mai numeroase. „Ortografia reprezenta pentru ei nu numai totalitatea regulilor prin care se stabilea scrierea corectă a cuvintelor românești” în vederea unificării limbii, „ci și un mijloc important pentru a demonstra originea latină a limbii române” [1]. Acțiunea de unificare a limbii, în domeniul ortografiei, trebuia să rezolve problema alfabetului și cea a elaborării nor-

melor ortografice. Dezideratul unificării impunea, în primul rând, înlocuirea alfabetului chirilic și adoptarea alfabetului latin. „Corifeii Școlii Ardelene au intuit că introducerea alfabetului latin în scrierea limbii române însemna o etapă decisivă în procesul de realizare a unității limbii literare” [2].

Lucrările marilor cărturari ardeleni sunt importante nu numai ca mișcare pentru redeşptarea națională, demersul lor trebuie apreciat și din interiorul lingvisticii românești, căci discuțiile în problema ortografiei s-au mutat, odată cu ei, pe terenul științific al faptelor și principiilor. Constatând că rostirea este foarte diversă, ei au încercat, în primul rând, unificarea scrierii, la baza căreia au pus principiul etimologic (redarea sunetelor limbii române prin acele semne sau combinații de semne din alfabetul latin, care marcau în scris etimonul sunetelor românești „derivate”); unele dintre soluțiile propuse de ei s-au impus, ca de exemplu: *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi*.

Învățații Școlii Ardelene au făcut unele concesii și în privința folosirii slovelor în cărțile bisericești. Ei considerau că este important nu numai cu ce litere să se scrie limba română, ci și cum să se scrie cu ajutorul alfabetului latin, acțiunea de unificare a limbii trebuia, astfel, desfășurată și în domeniul ortografiei.

Cărturarii din această perioadă și-au dat seama că adevărata cauză a diversității scrierii era lipsa unei ortografii, fapt sesizat și de Constantin Diaconovici-Loga: „...pentru lipsa ortografiei, câți scriitori până acum au tipărit vreo carte românească, întru atâtea feluri, după care cum s-au priceput au luat a scrie, mulți cu destule sminte” [apud 3].

Elaborarea normelor ortografice pune problema adoptării unui principiu ortografic, cel fonetic nefiind acceptat, pentru că aplicarea lui ducea la diversificarea scrierii. Echivalentul purismului, ca mijloc pentru unificarea limbii în domeniul ortografiei, era etimologismul. Elaborarea unei ortografii unitare avea la bază principiul etimologic, împărtășit de toți cărturarii vremii. Etimologismul era „un mijloc de afirmare a poporului român ca popor latin” [4], contribuind și la dovedirea originii latine a limbii române. Prin ortografia etimologică pe care o promovau învățații Școlii Ardelene, aceștia urmăreau să salveze „substanța eclipsată a cuvintelor românești” [5].

Ion Budai Deleanu. Ocupă un loc de seamă în galeria personalităților complexe ale secolului al XIX-lea din cultura românească. A fost preocupat de crearea unei limbi literare moderne, care să aibă la bază limba scrierilor bisericești, fiind în acest fel precursorul lui Ion Heliade Rădulescu. Propunea reforma ortografiei limbii române prin adoptarea alfabetului latin, ordonarea după reguli gramaticale și fixarea unor norme precise pentru limba scrisă. Mai recomanda o selecție riguroasă a termenilor, prin acceptarea celor cu o largă circulație internațională, și eliminarea regionalismelor. Cerea înlocuirea termenilor de origine maghiară, turcă, slavă, greacă, albaneză cu sinonime latinești, dacă sunt, în general, cunoscute, îndepărtându-se, astfel, de purismul exagerat al reprezentanților Școlii Ardelene. Ion Budai Deleanu a susținut, înaintea lui Petru Maior, că limba română este continuatoarea latinei populare vorbite în Dacia, subliniind rolul substratului autohton în formarea unei limbi noi.

A luat, de timpuriu, contact cu ideile înaintate ale filozofiei luminilor, cunoscându-i, la Viena, pe Micu, Șincai și Maior, însușindu-și o solidă cultură umanistă. Scrierile sale, cuprinse în peste 20 de volume, rămase, din păcate, aproape toate în manuscris, tratează domenii dintre cele mai diverse, de la drept, pedagogie, istorie, până la etnografie, lingvistică, literatură.

Activitatea lingvistică. Numele lui I. B. Deleanu este amintit, cel mai adesea, în ansamblul mișcării erudite a Școlii Ardelene, care ocupă un loc deosebit de important în istoria culturii românești, prin lucrările reprezentanților săi. Scrierile lui afirmă opiniile generale ale Școlii Ardelene, I. B. Deleanu fiind unul dintre cei mai înflăcărați adepți ai acesteia.

Opera lingvistică a lui Ion Budai Deleanu, de peste 40 de ani, încearcă să ne demonstreze latinitatea limbii române; la nivelul structurii ei fonetice, morfologice și lexicale, el aduce contribuții originale, rezumându-și preocupările la problemele limbii române. Ca și contemporanii săi, susținea descendența limbii române din latină, deosebirea dintre elementele autohtone ale limbii și cele străine, necesitatea alcătuirii unei limbi literare prin reforma ortografică, prin normarea limbii și prin îmbogățirea vocabularului. Cerea cu insistență o ortografie etimologică în scrierea limbii române, a fost admiratorul lui Samuil Micu,

al latinismului etimologic, principiile ortografice ale lui Micu servindu-i drept călăuză, atunci când și-a întemeiat propria ortografie. Este printre primii care afirmă descinderea limbilor romanice din latina populară, prezentând și importanța limbilor băștinașe în formarea noilor limbi; lui îi datorăm primele tabele comparative între limbile romanice și limba română; este primul lingvist care face o investigație etimologică științifică a vocabularului și a structurii gramaticale a limbii române.

Activitatea sa lingvistică este vastă, devenind preocuparea majoră a existenței lui I. B. Deleanu, chiar dacă s-a rezumat la cercetarea istorică și descriptivă a limbii române. Din păcate, nu a reușit să finalizeze decât trei mari lucrări: un dicționar român-german și două gramatici ale limbii române, rămânându-i neterminate multe studii istorice, scrisori, în care problemele referitoare la limba română s-au bucurat de o deosebită atenție.

Ion Budai Deleanu nu a acceptat unele adevăruri stabilite anterior decât după ce le-a examinat el însuși, supunându-le unui examen deosebit de critic. El și-a redactat, pentru prima oară, gramatica în limba latină; întreaga sa operă istorică fiind scrisă în limba latină. Din cele 62 de volume inventariate la moartea sa, 47 erau în latină.

Și la Budai Deleanu întâlnim tendința constantă de a apropia limba română de formele ei arhaice. Latina fiind considerată forma desăvârșită a limbii române, era necesară ordonarea sistemului gramatical, introducerea neologismelor și eliminarea unor termeni, care nu erau de origine latină. Era stăpânit în permanență de rigoarea normei literare, susținea introducerea ortografiei latine, singura în măsură să permită scrierea corectă a limbii noastre.

Ion Budai Deleanu a încercat să demonstreze originea noastră română cu argumente de ordin lingvistic. Astfel, în *Prefața la Fundamenta grammatices linguae romaenicae* (1812) și în capitolul al III-lea din *Introducerea la Lexicon* (1818), el considera limba română continuatoarea latinei populare vorbite în Dacia, ca și Petru Maior (S. Micu și Gh. Șincai considerau că româna are la bază latina clasică). A fost primul lingvist ardelean care a recunoscut direct influența traco-dacei asupra latinei, situând la originea limbii române o comunitate de limbă traco-romană. Vorbind despre dialectul traco-roman ca și despre

amestecul limbii latine cu celelalte limbi locale, I. B. Deleanu lăsa impresia că vede în română și în celelalte limbi romanice formațiuni hibride, și nu continuarea unora dintre cele două limbi ajunse în contact.

În *Introducere* la *Lexicon*, scrisă probabil între 1815-1818, se arată interesat de limba contemporană, ocupându-se numai de dialectul dacoromân (considera că limba română are două dialecte principale: dacic și tracic). Alături de Paul Iorgovici, este singurul reprezentant al Școlii Ardelene care afirmă direct lipsa unor deosebiri între cuvintele de origine latină și cele „străine”, chiar dacă se referă numai la cele mai importante.

Rămâne în cultura română cel dintâi învățat care s-a ocupat, pe larg, de influența slavă, considerând că aproape 240 de cuvinte din limba noastră au această origine. Este primul cercetător care se oprește și asupra influenței limbilor germanice asupra limbii române. A examinat faptele actuale de limbă din punct de vedere istoric, demonstrând latinitatea vocabularului românesc.

Unificarea limbii române literare. Problema limbii literare l-a preocupat pe corifeul Școlii Ardelene în aproape toate lucrările sale lingvistice. Pe larg însă această chestiune este abordată în *Dascalul românesc pentru temeiturile gramaticii românești* (un comentariu dialogat asupra gramaticii sale scrise în românește). I. B. Deleanu afirma că limba literară de la sfârșitul secolului al XVIII-lea era într-o stare de necultivare, era săracă, rustică, românii scriau fără să respecte regulile gramaticale și foloseau o limbă care nu avea un vocabular corespunzător, o gramatică temeinică și o ortografie regulată.

Crearea unei limbi literare moderne l-a preocupat pe autor, în primul dialog al *Dascalului...* Pentru constituirea unei limbi cu adevărat literare, era necesară, considera autorul, în primul rând, o reformă a ortografiei, iar necesitatea scrierii limbii române cu caractere latine primea, în sistemul lingvistic al lui I. B. Deleanu, o importanță deosebită. Odată realizată reforma ortografică, era necesară și o ordonare a limbii, prin „aducerea” ei la regulile gramaticale.

Gramatica sa, în două versiuni (una în latină, *Fundamenta grammatices linguae romanicae...*, Lioy, 1812 și alta în română, *Temeiurile gramaticii românești*, 1815, rămasă în manuscris), *Dascalul românesc pentru teme-*

iturile gramaticii românești (comentariu neterminat al scrierii precedente), precum și prefața *Lexiconului*, sintetizează concepția autorului asupra originii și structurii limbii române. Ion Budai Deleanu a încercat să creeze și o terminologie modernă și să facă abstracție de rezultatele obținute până atunci de gramaticienii anteriori. *Fundamenta grammatices...* rămâne una dintre cele mai valoroase lucrări lingvistice românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea și este cea mai sistematică dintre gramaticile care au precedat-o pe cea a lui Heliade.

În *Temeiurile gramaticii românești*, ideea care apărea clar și frecvent era fixarea unor norme precise pentru limba vorbită și cea scrisă; alături de necesitatea adoptării scrierii cu litere latinești, I. B. Deleanu considera limba latină ca formă desăvârșită a limbii române.

Această lucrare întregește *Fundamenta grammatices...* în ceea ce privește terminologia gramaticală și preocupările de cultivare a limbii fiind evident că Ion Heliade Rădulescu tindea spre o expunere clară și ordonată a materiei și spre cultivarea unei terminologii științifice.

Instituirea unei ortografiei românești. Propunerile de reformă a scrierii tradiționale au făcut din Ion Budai Deleanu un precursor al lui I. H. Rădulescu, care înțelegea, mai târziu, că adoptarea alfabetului latin trebuia făcută în etape, și nu printr-o măsură bruscă. Astfel, ortografia latinească, pe care I. B. Deleanu o avea în atenție, aducea mai multe modificări scrierii tradiționale, el adoptând scrierea etimologistă, un etimologism intransigent. Etimologismul său își găsea o justificare în modul cum erau scrise și alte limbi europene, justificarea latinismului ortografic fiind făcută și prin invocarea unor situații similare, în alte limbi.

De altfel, *Temeiurile gramaticii românești* (1815) încep cu un capitol de fonetică și cu o expunere a sistemului de scriere a sunetelor, dar și cu un proiect de reformă ortografică, cu litere latinești. Discutarea noii ortografii propuse trebuia pornită de la prezentarea, pe care o făcea autorul, alfabetului chirilic, descriind fiecare literă în parte, confundând însă litera cu sunetul. Principalul scop al reformei sale ortografice îl reprezintă adoptarea scrierii cu litere latine, însă o ortografie conformă spiritului limbii trebuia să îndeplinească mai multe condiții și să corespundă tuturor regulilor gramaticale. Adoptarea grafiei cu alfabet latin

nu se putea face fără învingerea unor dificultăți, cauzate de tradiționalismul oamenilor simpli și conservatorismul locuitorilor din cele două principate dunărene.

Dar sistemul ortografic preconizat de I. B. Deleanu s-a caracterizat printr-o lipsă de unitate și de consecvență, reprezentând partea cea mai controversată a creației sale. Inconsecvențele autorului se explică și prin faptul că, de-a lungul vieții, a căutat mereu să modifice sistemul ortografic, tinzând spre îmbunătățirea lui permanentă. Limba română putea fi scrisă mai corect, folosind litere latinești, lucru ce va fi demonstrat de generațiile următoare, care vor reacționa împotriva etimologismului și care, în scrierea limbii române, vor fi adepții principiului fonetic.

Aproximativ în același timp în care Consilierul chesaro-crăiesc de la Lemberg își redacta *Temeiurile gramaticii românești* și *Dascalul românesc...*, Gheorghe Constantin-Roja publica, la Buda, *Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sunt literele românilor cele vechi*. Autorul susținea, printre altele, introducerea alfabetului latin în scrierile laice și păstrarea alfabetului chirilic în scrierile bisericești, arătând că numai în aceste condiții și copiii românilor vor putea învăța în școală două alfabet, așa cum se învăța în Rusia și în Austro-Ungaria, fără să se întâmpine mari greutăți.

I. B. Deleanu considera că „limba română trebuie să fie scrisă cu litere latine adaptate spiritului limbii” [6], atrăgând atenția că „nu gramatica ortografiei, ci ortografia trebuie să urmeze gramaticii” [7]. Păstrând unele exagerări latiniste, este adeptul etimologismului, admitând lexiconul regional, dacă acesta provine direct din latină.

Activitatea practică reformatoare a Școlii Ardelene, în ceea ce privește limba română, a fost urmarea firească a identificării structurii ei latine și a înrudirii cu celelalte limbi romanice. Prima reformă, pe care a întreprins-o, a fost cea a scrierii, și anume, adoptarea alfabetului latin în locul celui chirilic, folosind însă o ortografie etimologist-latinizantă, pe care, cu toate eforturile de aproape un secol, nu a reușit să o impună. Reprezentanții Școlii Ardelene, utilizând ortografia etimologică, nu au înțeles să schimbe și pronunțarea cuvintelor. Scrierea etimologistă a latinisților nu a urmărit să schimbe pronunțarea, ci să dovedească, prin

forma scrisă, originea latină a cuvintelor, structura gramaticală a limbii române și unificarea acesteia. Sarcina unificării scrierii cu ajutorul alfabetului latin și al principiului etimologic impunea elaborarea unei ortografii unitare, mulți învățați ardeleni elaborând astfel de ortografii (S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. B. Deleanu, R. Tempea, U. Nestorovici, C. D.-Loga...).

Reprezentanții Școlii Ardelene au preconizat ca factor important, în vederea unificării limbii, crearea unei societăți sau academii, iar cele două inițiative, întemeierea „Societății filosoferi a neamului românesc în mare Principatul Ardealului”, din 1795, și a „Societății pentru cultivarea limbii române”, 1808, se înscriau pe această linie, trebuind să răspundă scopului respectiv.

- Note** ■
1. A. Nicolescu, *Școala ardeleană și limba română*, Editura Științifică, București, 1971, p. 129.
 2. *Ibidem*, p. 136.
 3. *Ibidem*.
 4. D. Macrea, *Studii de lingvistică română*, EDP, București, 1970, p. 63.
 5. Lucian Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Editura Științifică, București, 1966, p. 138.
 6. Ion Budai Deleanu, *Scrieri lingvistice*, Editura Științifică, București, 1970, p. 50.
 7. *Ibidem*, p. 181.

Valerica DRAICA

Tradiție și evlavie în creația lui Ioan Alexandru (studiu stilistic)

V.D. – lector universitar doctor, Universitatea din Oradea. Domenii de interes: istoria limbii române, sociolingvistica.

Poezia lui Ioan Alexandru, de până la *Imne* (1975), este o introducere în lumea țărănească, în universul rural românesc, unde viața cotidiană se împletește strâns cu credința, cu legea, într-un mod ce amintește de ortodoxismul popular, folcloric, la care au apelat și poeții Nichifor Crainic sau Radu Gyr, chiar Lucian Blaga, Aron Cotruș și Octavian Goga.

Pe toată întinderea ei, lirica lui Ioan Alexandru este o expresie tipică a sufletului rural, a lumii satului văzut ca centru al universului, cadrul experiențelor sale existențiale și prag al credinței. Sufletul satului îl modelează și-l inspiră, el însuși fiind urmaș de cântăreți dieci, în stranele bisericilor ardeleni: „frenetic în fața orișicui / Și-s pregătit de jertfă în fiecare clipă, / Că nu mă tem de-acum de spada nimănu / Și fiece idee a mea e cu aripă” (*Autoportret*).

În volumul *Cum să vă spun* (1964), poemul emblematic este *Mânzul*, care, dincolo de naturațea amintirii unui tânăr țaran aflat la sfârșitul studiilor universitare, care înlesnește, prin intervenția sa, pe când abia ieșea din copilărie, ivirea pe lume a unui animal; face trimiteri adiacente la nașterea biblică și la profunza legătură care se stabilește între ființă și

pământ, prin năvala simțurilor și spectacolul instalării vieții: „Eram pe câmp, când răsăritul soare / Întemeia în mine, stingând, o nouă zi. / Întinsă pe pământ o iapă înspumată / Gemea așa de gravă și necheza ușor. / Mi-am suflecat cămașa, ingenuncheai îndată/ Și cum știi am dat un ajutor... / Dar presimțea lumina cum dă în el năvală, / Și arborii pădurii din depărtare, hăt, / Îi frământau auzul trăsând pe verticală: / Râuri veneau în goană cu străluciri de stea / Și vânturi cu miresme de ierburi necosite, / Și dintre toate-acestea mai iute se-afirma / Pământul – el vorbea cu mânzul prin copite!” (*Mânzul*).

Prin întreg materialul de inspirație, atitudine și sensibilitate, volumul *Cum să vă spun* se încadrează în tradiționalism, într-un tradiționalism ce include însă modernismul. Notele elegiace și patriarhalismul nu reproduc nici neoromantismul, nici sămănătorismul, ci se armonizează cu melosul cantilenei simboliste sau obiectivează expresia printr-un clocot de vitalitate, prin frustețea limbajului sau elementaritate: poetul bea lapte din șiștar, cuprins de fiori, și gâtlejul îi pocnește, strașnic, de plăcere; împlântă cuțitu-ntre pahare, oșenește; bea ardeleneasca țuică...

„Tradiționalism nesămănătorist, deci, tradiționalism modernizat prin symbolism, pe o latură, iar pe cealaltă prin expresionism. L. Blaga este prezent în tot volumul, difuz. Intermitent și M. Eminescu”¹. Remarcabile, în acest sens, sunt versurile din poezia *Cântec*: „La marginea drumului trăiește izvorul / Îndrăgostit de stele. / Noaptea îl poți auzi / Din prund / Suspinând după ele”.

Aceleași remarci le putem face și dacă citim versurile din *Cum să vă spun*: „Somnul meu e numai corăbii, / Visele tale numai ape, / Vântul continuu ne mână / Ținuți de aproape”.

Ușoarele note expresioniste sunt accentuate în volumul următor, *Viața deocamdată* (1965), în care reîntâlnim același fond rural și aceleași aluzii vag religioase. Semnificativă, în această direcție, este poezia *Coborând*: „Pe arătura neagră coborând în jos – / de-o parte cerul întunecat la apus / și negru de piatră la răsărit. / În groapa aceea de nord, / unde ajungi frânt de oboseală și plângând, / trăiește casa noastră / împremuită cu sânge. / În cumpăna fântânii / tatăl meu răstignit / pârghia

subțire e mama tânără / înșurubată în brațele lui noduroase de lemn. / Și izvorăsc din pieptul strămoșilor / izvoarele eterne. / Și vremea / ne face una cu pământul. / În lumina lămpii la grindă, / noaptea, cei trei prunci în cămăși albe / ard prin geamurile de piele umflată, / Și într-un colț, / o ladă stranie, / cu zile și nopți / ce ni le bate o secure cosmică în cap / ca pe niște piroane ruginite” (*Coborând*).

O imagine a părinților apare, în acest peisaj, brusc, cristică și zguduitoare, iar munca fără răgaz devine un supliciu, mereu reînnoit.

În *Cosmosul meu* însă imaginea este la polul opus, Ioan Alexandru ne oferă o viziune paradisiacă, de spațiu mioritic, un topos ardelean explicit, amintind de poemica descriere a lui N. Bălcescu: „E o pășune în Ardeal cu arbori străvechi / înnegriți de umbră și de scorburi mari / cu viespi și roiuri de furnicare / și muri copti când grăul dă în pârgă. (...) / Pe dealuri ard noaptea urme de picior desculț / aprinse de lună, și colibe de lemn pe roți / ciurdarii visează mereu râpa aceea prăbușită / de un cutremur la începutul pământului. / Crește iarba până la burta cailor / Și flori de toate neamurile se împreună / una cu cealaltă aici” (*Cosmosul meu*).

Deși stilizat oarecum impresionist, tabloul are o tentă mai curând expresionistă (*Aceeași fată, Elegie, Femeile, Armăsarii, Spre miazănoapte, Prietenilor mei*) – femeile: „Sunt așa multe strânse laolaltă / Că le cresc aripi la margine de sat / Și pleacă-n zbor în stoluri mari pe câmpuri uriașe. (...) / C-un măr în mână și c-o lumânare, / C-un ursuleț și-o vulpe de carton” (*Elegie*).

Poetul este atras de spectacole onirice grotești, de solilocvii și confidențe pline de cruzime, într-un ciudat și incitant amestec de expresionism și suprarealism, ca în poemul *Pâinea*.

Un alt poem de aceeași factură este cel intitulat *Mâini*, unde imaginea oamenilor dintr-o casă presată de furtuni este deformată expresiv până la a-i transforma pe aceștia în niște simple brațe. Acumulările monsturoase, metaforele feroce în gălgâirea lor, mișcările inverse în natură contribuie la realizarea viziunii expresioniste, deși modul de expresie al poetului este unul de narațiune liniștită, neliniară și liberă, care trece de la un element semnificativ la altul: „Cimitirul la noi e un pogon co-

mun / Înconjurat cu gard de piatră, / Să nu se molipsească pământul rămas viu / În libertate. / Crucile de lemn după câțiva ani / Se lasă într-o parte și mor apoi și ele. (...) / Locul mormântului se șterge – / O iarbă sârmoasă se îndeasă pretutindeni / Ca părul pe capul feciorilor în nopțile de iarnă; / Când e plin cimitirul ochi de la un cap / În celălalt se reia totul de la început: / Groapa bunicului meu, poate groapa străbunicului meu, / Tatăl meu, peste bunicul meu / Și tot așa vechiul primar peste străvechiul primar – vechiul popă / Peste vechiul popă, / Vechiul sat peste străbunul meu sat. / La margini cresc pruni și meri / Și se văd flori mirositoare, / Aburul lor pătrunde în lucruri / Până departe. / Cei care vin în trecere pe la noi / Cu ceasurile îngropate în mâna stângă / Și umerii plini de bătrânețe se minunează ca în paradis!” (*Mâini*).

Dacă în poemul *Ca în paradis*, Ioan Alexandru prezintă cimitirul sătesc în mai multe *etaje* de surpare a generațiilor, în *Omul*, avem de-a face cu un *bloc masiv*, peisajul care ni se propune fiind unul străbătut de două *personaje* (*Eul poetic* și *Celălalt*) care, parcă, răbufnesc în pagină, într-o realitate intensă.

În alt loc, apare un tărâm de apocalips, pământul însuși fiind ca o țară pustie în care privighetorile au murit (*Nopți*). Lipsa de sens a materiei nespirtualizate este cauza acestor scene contrastante. Concretul nu poate dobândi semnificații și valori fără acțiunea ordonatoare a spiritului, cuvintele fiind, și ele, mute și înghețate, ucigând lucrurile. „Cât infern în fiecare cuvânt!”, exclamă poetul, convins fiind totuși că lumea poate fi sacralizată prin cuvânt, lângă care stă ghemuit, așteptând să se descătușeze cenușa Domnului, universul desacralizat devenind infern. Dar, continuându-și în adânc propria negație, discutabil, acest infern poate fi convertit prin adeziunea la viață, prin recunoașterea vieții ca valoare supremă. Chiar devenind un Oedip, omul este dator să se nască și chiar dacă viața este o eroare, ea trebuie trăită: „De-ar fi să-ți ucizi nu tatăl, / Ci propria ta țeastă zdrobind-o zi cu zi / sau fiicei tale-n pântec să-i otrăvești odorul, / tot să te naști pentru a fi, a fi. / Chiar dacă drumul duce nicăieri, / chiar de nu-i drum, ci numai o eroare. / Eroarea însăși e un ce nebun, / Cum viața mea mi-e singura eroare” (*Oedip*).

Însă, cât timp sursele vitalului există, există și posibilitatea regenerării, inclusiv în plan spiritual. Astfel, este contrapunctat tabloul apocaliptic

prin semnalarea unei limpeziri care poate oferi șansa recuperării valorilor înstrăinate, a restructurării lumii sub regimul spiritului, în volumul *Vămile pustiei* (1969); de remarcat este lungul poem *Ascensiunea*, care are ceva din gravitatea Omului – într-un peisaj maritim care se înalță spre vămile de peste viață: „Eu încotro? Spre obârșii, ori spre margini? / Curg, asta știu, spre undeva, neliniștea mă duce / Acolo unde se opresc încremeniți toți călătorii / Și de unde cad apele pustii-te-n dosul lumii”.

Versul ultim, oricât de întunecos ar părea: „Și uite-aici e moartea și-ntâii zori de zi”, cuprinde o grandioasă deschidere, care-l varsă pe Eu în univers, în lumina întâilor zori de dincolo de moarte.

Alteori, în acest volum care precede *Imnele*, un înger nevăzut „stă acolo în lumină / și cântă singur, bucuros / un imn ce nu se mai termină”, prevestind marile descătușări, ca în acest fragment în care pământul este văzut ca o roză răstignită: „La început a fost pustia / Și în pustie era vânt / Și-n vânt ardea ascuns cuvântul / Și în cuvânt era pământ / Pământul nu era decât / Un trandafir în miez de noapte / Pe crucea liniștii uitat”.

Desigur, elementele biblice și influența imaginilor din ortodoxia populară românească sunt evidente.

Paradisul chiar coboară în lume, în *Vămile pustiei* și, mai ales, în *Imnele bucuriei* (1973), Ioan Alexandru îndreptându-se spre altă lumină, metamorfozând spiritual trecerea de la o atitudine oarecum păgână la una creștină. Nu se poate spune că poetul a fost vreo clipă păgân, dar, până la *Vămile pustiei*, a privit sacrul din afară, punând la îndoială până și dogma creștină: „Iuda a trădat, Golgota a fost / biruită și învierea – eu nu pot jura / pe Dumnezeu că a avut loc” (*Poveste de iarnă*).

Acum însă poezia lui Ion Alexandru devine cântec spiritual, imnică în stil oratoric, înscriindu-se în spiritualitatea bizantină. Factorul declanșator al acestei schimbări este bucuria, o bucurie extremă, supremă, a iubirii în imperiul luminii celei fără de hotar, celebrată în tonuri de laudă sacrală: „Lumină lină lini lumini / Răsar din codri mari de crini / I-atâta noapte și uitare / Și lumile-au pierit din zare / Au mai rămas din veghea lor / Luminile luminilor” (*Lumină lină*) fiindcă: „E-atâta bucu-

rie-n mine / Că am orbit nainte de a fi / Și cu orbirea intru în lumină” (*Trisagion*).

Provocatoare de orbire, lumina lui Ioan Alexandru nu este una pământescă, ci însăși lumina necreată, lumina lină – logos sfânt, lumina veșnicei Triade, care-l transformă pe poet într-un vizionar. El trăiește o experiență analogă cu a lui Ioan Teologul, a lui Pavel sau chiar a lui Dante, din contemplația paradisului: „Treptat luminile s-au stins / Și noaptea răsări fierbinte / Și-am fost din nou răpit și dus / Pe aripi tinere și sfinte. (...) / Ochii blânzi veneau în jurul meu / Cu candelă de mir ușoare / Și-ncet se încheagă un Imn / Țesut din lacrimi și-ndurare. / Cuvânt nu mai era – șopteau / Doar adâncimi fără de nume / Cu roua umbrei luminând / Curat de dincolo de lume” (*Zbor curat*).

Lumina nepieritoare coboară peste fire, reactualizând sentimentul patriei, ca pământ transfigurat, cuprins în orizontul imaginilor sacralizate, ca tărâm sofianic, receptacol al splendorilor din împărăția cerească: „Se-aud colinzi din răsărit / Noaptea senină sfânta noapte / Colindă clopote departe / E-o liniște fără de nume / Acum coboară ceru-n lume” (*Iubire*).

Plaiurile ardelenne sunt inundate de cer, devenind magnifice, inefabile, emblematice, iar poetul își descoperă vocația de a revitaliza tradiția creației în spiritul artei cultice răsăritene.

Ioan Alexandru este un tradiționalist cu accente moderniste. Asemenea altor poeți, care au scris înaintea lui, el posedă și cultivă anumite aspecte particularizante, între care nu lipsesc pitorescul local, lexicul inclusiv, teme și motive ale folclorului regional, specificări de natură geografică, sentimentul de durere istorică, tratarea la modul bizantin a decorativului religios, iar stările exprimate nu sunt umilința și extazul, ci reculegerea stăpânită, tinzând spre o luminozitate duminicală.

De asemenea, trebuie specificat că această primă etapă nu conține decât întâmplător elemente religioase, religiozitatea poetului fiind în plină descoperire, elementele depistabile de acest fel ținând, mai ales, de tehnică, adevăratul topos în care se mișcă poetul, fiind un sat de minuni, o lume rurală de care este legat prin toate fibrele ființei sale.

Note

¹ Dumitru Micu, *Limbaje moderne în poezia românească de azi*, Editura Minerva, București, 1986, p. 131.

Bibliografie

1. *Cântarea Cântărilor*, studiu introductiv de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Traducere din limba ebraică, note și comentarii de Ioan Alexandru, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
2. Ioan Alexandru, *Pământ transfigurat*, Editura Minerva, București, 1982.
3. Ioan Alexandru, *Căderea zidurilor Ierihonului sau Adevărul despre Revoluție*, Editura Valea Plopii, Vălenii de Munte, 1993.
4. Ioan Alexandru, *Iubirea de patrie: Jurnal de poet*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.
5. Alex Ștefănescu, *Istoria Literaturii Române Contemporane. 1941-2000*, Editura Mașina de scris, București, 2005.
6. Nicolae Manolescu, *Istoria Critică a Literaturii Române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
7. Dumitru Micu, *Limbaje moderne în poezia românească de azi*, Editura Minerva, București, 1986.
8. Dumitru Micu, *Istoria Literaturii Române. De la creația populară la postmodernism*, Editura Saeculum I.O., București, 2000.

Vladimir ZAGAEVSCHI

Nume de familie și prenume românești basarabene deformate de funcționarii alolingvi în context diglosic

V.Z. – conf. univ. dr.,
Facultatea de Litere, U.S.M.

Domenii de cercetare:
fonetica, dialectologia,
gramatica istorică a limbii
române. Cursuri speciale
elaborate: Probleme de
fonologie, Probleme de
ortografie a limbii române,
Bazele teoretice ale
ortografiei ș.a.

În contextul lingvistic diglosic, în care s-a aflat Basarabia, dar și Transnistria, sub regimul țarist și, mai ales, sub cel sovietic, timp de peste 200 de ani / 2 secole, multe nume de familie românești, dar și prenume, erau deformate, uneori chiar falsificate, de către administratori, funcționari, iar mai apoi, papagalicește, de către toți cei care nu ne cunoșteau limba – ruși și rusofoni. Au fost înregistrate și cazuri când unele prenume, atât masculine, cât și feminine erau respinse, neadmise, francamente cenzurate și schimbate / înlocuite cu alte corespondente anumitor *regulamente și circulare interne*, atestate în dicționare și îndreptare speciale de nume de persoană *moldovenești* [vezi și: M. Cosniceanu, p. 127-132; N. Dabija, p. 1].

Deformările și falsificările se produceau în formă orală, dar, mai apoi, și în formă scrisă. Sau viceversa: în formă scrisă ca ulterior să fie propagate și statornicite în formă orală.

Cele mai multe și mai bizare schimonosiri și falsificări se comiteau în cadrul serviciilor de la birourile de pașapoarte, oficiilor de stare civilă, în registrele școlărești și studențești, la întocmirea a fel de fel de liste (la contabilitate, selsovet, kolhoz ș.a.).

Materialul factologic din articolul de față a fost adunat din mediul oral al vorbitorilor și excerptat, mai ales, din mijloacele de comunicare în masă (ziare, reviste, radio, televiziune), cărți de telefoane, diverse liste, inclusiv cele din registrele studențești ș.a.

Deformări prin schimbarea locului accentului la numele de familie

În limba rusă locul accentului este imprevizibil¹. În cuvinte diferite, în aceleași condiții fonetice, accentul poate să cadă pe prima silabă, pe cea din mijloc sau pe cea finală (de ex.: *jénșcina* „femeie” – *mujcina* „bărbat” – *tolșciná* „grosime”; *ózero* „iaz” – *oknó* „fereastră”).

În limba română accentul, deși considerat liber, înregistrează totuși anumite regularități, cu alte cuvinte, constituie, mai degrabă, o limbă cu accent limitat sau condiționat:

Cuvintele terminate în consoană, fie nederivate (*bărbát, copác, copil, nisíp*), fie derivate cu sufixe (*bărbățél, copiláš, copăcél, nisípós*), sunt, de regulă, oxitone, accentul căzând pe ultima silabă.

Cuvintele terminate în vocală sunt, în majoritatea absolută a cazurilor, paroxitone, accentul, căzând pe a doua silabă de la sfârșit (*albínă, capitálă, mulțíme* ș.a.) [V. C. Zagaevski, p. 166-173; N. Corlăteanu, V. Zagaevski, p. 162-165, p. 176-177].

În condiții de natură fonetică, cu diferențe tranșante privind locul accentului în cuvânt în cele două limbi, numeroase nume de familie românești au fost deformate, mutilate în rostire de către alolingvi, conform regulilor limbii dominante, iar mai apoi, prin deprinderi, în mod mecanic, și de către băștinași.

Au existat două modele de schimonosire în rostire prin accent rusec a numelor de familie românești:

Nume de familie rusești gen: *Céhov, Górkii, Lérmontov, Lévicev, Málțev, Mélnic, Míșin, Mólotov, Nósov, Púșkin, Sáharov, Șólohov, Țárik, Vólkov* ș.a., de altfel, deosebit de numeroase, au asimilat numele de familie românești, terminate în consoană și deci cu accentul corect pe ultima silabă:

✓ *Albót* (>Álbot)², *Antóci* (>Ántoci), *Arnăút / Arnăútu* (> Arnáut);

✓ *Blăjín / Blăjínu* (> Blăjin), *Bodrúg* (> Bódrug), *Bondári / Bondáru* (> Bóndari), *Botnári / Botnáru* (> Bótnari);

- ✓ *Calíc* / *Calícu* (> Cálíc), *Căln* (> Călin), *Cărăuș* (> Carăuș), *Chetrúș* (> Chétruș), *Ciobán* / *Ciobánu* (> Céban), *Cioráp* (> Cérap), *Ciréș* (> Céreș), *Costás* (> Cóstăș), *Cováli* „fierar” (> Cóvali);
- ✓ *Donós* (> Dónos);
- ✓ *Fuíór* (> Fúer);
- ✓ *Găină* (> Gaina);
- ✓ *Harbúz* (> Gărbuz), *Holbán* (> Gólban);
- ✓ *Izmán* / *Izmánă* (> Ízman);
- ✓ *Lucás* / *Lucáșu* (> Lúcaș);
- ✓ *Malcóci* (> Málcoci), *Marín* (> Mărin);
- ✓ *Mazúr* / *Mazúru* (> Mázur);
- ✓ *Părău* „pârâu” (> Pérev), *Prodán* (> Pródan), *Pușcás* / *Pușcășu* (> Púșcaș);
- ✓ *Rotári* / *Rotáru* (> Rótari);
- ✓ *Smochín* (> Smóchin)³;
- ✓ *Șerbán* (> Șérban);
- ✓ *Tofán* (> Tófan), *Tufári* (> Túfari) ș.a.

Numele de familie rusești și ucrainești bisilabice, terminate în -ó (acc.), gen: *Fed'kó*, *Jilkó*, *Mahnó*, *Șișkó* ș.a., au determinat deformarea, schimonosirea în rostire, prin accent, dar uneori și prin anumite sunete, a numeroaselor nume de familie românești basarabene bisilabice, terminate în vocalele -ă sau -u neaccentuate: *Cúșcă* (> Cușcó), *Éțcu* (> Ețcó), *Hrincă* (> Grincó), *Hrițcu* (> Grițcó), *Iúncu* (> Iuncó), *Léică* „pâlnie” (> Leicó), *Sáuca*⁴ / *Sávca* (> Savcó), *Schítă* / *Schítcu* (> Schițcó), *Zúbcu* (> Zubcó) ș.a.

Deformări prin neglijarea semnelor diacritice la vocalele ă, â

Neglijarea în scris, iar mai apoi și în vorbire de către cei ce nu ne cunoșteau nici limba, nici alfabetul, nici semnificația sonoră a semnelor diacritice la vocale, a condus la schimonosirea a mai multor nume de familie românești: *Babălúngă* (> Babilúnga), *Barbăróșă* (> Barbaróșa), *Brânzílă* (> Brânzıla)⁵, *Găină* (> Gáina / Gaín), *Negruvódă* (> Negrivóda), *Pălanceánu* (> Palanceán), *Tărăță* (> Terița), *Țárnă* (> Țerna) ș.a.

Deformări prin înlocuirea unor vocale finale (-e / -ie) cu un diftong descendent (-ii)

Numele de familie și prenumele masculine, terminate în vocala -e (*Gheorghe, Ipate* ș.a.) și / sau în hiatul -ie (*Anatolie, Vitalie* ș.a.), sunt transcrise, iar mai apoi și rostite, după modelul rusesc, cu -ii (diftong descendent) la final:

Nume de familie: *Dárie* (> Dárii), *Enáche* (> Enáchii), *Ipáte* (> Ipátii), *Istráte* (> Istrátii), *Sofrónie* (> Sofrónii), *Terinte* (> Teréntii), *Vrábie* (> Vrád'ii) ș.a.

Prenume: *Anatólie* (> Anatólii), *Arcádie* (> Arcádii), *Ghenádie* (> Ghenádii), *Gheórghe* (> Gheórgonii)⁶, *Grigóre* (> Grigórii), *Iúrie* (> Iúrii), *Procópie* (> Procópii), *Profírie* (> Profírii), *Savélie* (> Savélii), *Vasíle* (> Vasílii), *Vitálie* (> Vitálii), *Zinóvie* (> Zinóvii) ș.a.

Deformări prin înlocuirea unor vocale finale cu sufixul slav -ov

În cele mai multe cazuri, numele de familie românești, terminate în vocalele -ă sau -u, erau transcrise, dar mai apoi pronunțate, cu sufixul slav -ov. Acest sufix, în percepția aolingvilor, a rușilor, este identificat cu sunetele românești sus-numite, întrucât, după cum se știe, în limba rusă gradul de labializare / rotunjire a vocalei *o* în poziție neaccentuată este mediu, adică mai slab decât în română și franceză și mai puternic decât în engleză [N. Corlăteanu, Vl. Zagaevschi, p. 62]. Așadar: *Buzílă* (> Buzílov), *Cârpálă* (> Chirpálov), *Cunúnă* (> Conunóv), *Delabálta*⁷ (> Delibáltov), *Dohotáru* (> Dogotarióv), *Ioníța* (> Ionițov), *Sorbálă* (> Sorbalóv), *Tănásă* (> Tanásov), *Tărcátu* (> Tarcátov)⁸, *Untílă* (> Untílov), *Vutcăréa* „votcă rea” (> Vutcarióv) ș.a.

Defomări prin redarea în scris a consoanei laringale sonore *h* prin litera *g* după modelul slav

Limba rusă și limba ucraineană posedă în sistemul lor fonetic, în rostire, un sunet consonantic laringal sonor *h*, care în scris se redă prin litera *g*. De exemplu, ei rostesc: *Hahárin, Hríșin, Hrihorii*, dar scriu: *Gagarin, Grișin, Grigorii*.

Graiurile moldovenești și, în general, graiurile de tip moldovenesc (în viziunea lui Al. Philippide, I. Iordan, Em. Vasiliu, I. Gheție, N. Sara-

mandu ș.a.) au împrumutat de la slavi, în special de la ucraineni, acest sunet consonantic laringal sonor *h*, inexistent în graiurile de tip muntenesc și în limba română literară.

În timpul administrării țariste și sovietice, numele de familie, rostite cu laringala sonoră *h*, erau scrise cu litera *g* după modelul slav, iar mai apoi, rostite corespunzător: *Hadârcă* (> *Gadârca*), *Hagiu* (> *Gagiu*), *Haidău* (> *Gaidău*), *Haiduc* (> *Gaiduc*), *Handrabură* (> *Gandrabura*), *Hangănu* (> *Gangan*), *Harabagiu* (> *Garabagiu*), *Harába* (> *Garába*), *Harbuz* (> *Garbuz*), *Harștea* (> *Garștea*), *Hămurari* / *Hămuraru* (> *Gamurari*), *Hâncu* (> *Gâncu*), *Herța* (> *Gherța*), *Hloabă* (> *Globa*), *Hodonoagă* (> *Godonoga*), *Hodorogea* (> *Godorogea*), *Holban* (> *Golban*), *Horea* (> *Gorea* / *Gore*)⁹, *Hrîncă* (> *Grincó*), *Dohot* (> *Dogot*), *Dohotari* / *Dohotaru* (> *Dogotari*) ș.a.

Denaturări cauzate de multiple fenomene de natură fonetică (accent, schimbări de sunete), care uneori conduc la imposibilitatea de a mai putea descifra etimologia

Mutilarea numelor de familie românești se făcea, deseori, în rostire, concomitent, prin schimbarea locului accentului, dar și prin diverse schimonosiri de sunete (cu repercusiuni asupra formei scrise), datorită particularităților specifice în rostirea sunetelor limbii dominate, în cazul limbii române, percepute de alolingvi prin prisma rostirii sunetelor limbii ruse, a limbii dominante, altfel spus, prin aplicarea altei baze de articulație a sunetelor la rostire și a altei modalități de a le percepe.

Cât privește schimbările de sunete în rostire și transcrierea lor prin litere dintr-o limbă în alta, ele depind de două sisteme fonologice diferite. În sistemul vocalic al limbii ruse nu există vocale de tipul *ă*, *î*, posterioare nelabiale sub aspect fiziologic și cu tonalitate gravă sub aspect acustic, ca în limba română. Limba rusă înregistrează șase foneme vocale: *e*, *i* (anterioare; acute), *a*, *î* (и) (mediale, centrale, neutre; difuze, înclinate spre o tonalitate acută) și *o*, *u* (posterioare; grave) [M. V. Panov, p. 41, p. 43]. De aceea, reprezentanții limbii ruse rostesc vocalele românești *ă*, *î* cu articulație anterioară și tonalitate acută, așa ca pe *e*, *i*. Tot așa le și percep.

În cele ce urmează prezentăm câteva dintre acele nume de familie românești care au fost supuse avalanșei schimonosirilor. Pentru unele dintre ele este practic imposibil de descifrat etimologia. Așadar:

- Schimonosiri prin accent și sunete: *Babălău* (> Bábalev), *Babâră* „babă rea” (> Bábire), *Brániște* (> Brinișter), *Brădiș* (> Brád’iș / Brághiș), *Bârghie* (> Bérghia), *Ciorchínă* (> Cérchina), *Cunúnă* (> Conunóv), *Părău* „pârâu” (> Pérev), *Șăpticâni* „șapte câini” (> Șeptíchin) ș.a.
- Schimonosiri prin sunete: *Bulihár*¹⁰ (> Boligári), *Cârpălă* (> Chirpálov); *Ghidirím* (> Dederém), *Hârșteoágă*¹¹ (> Gherștéga), *Oaienéagră* (> Oinégra), *Ouátu* (> Uátu), *Roadedeál* (> Rodigheál), *Tărăță* (> Teríțe), *Vutcărea* „vodcă rea” (> Vutcarióv) ș.a.

Cazuri individuale specifice de deformări, falsificări și chiar interziceri și schimbări ale numelor

Nume de familie

Despre cazurile de deformare și mutilare a numelor de familie și a prenumelor aflăm chiar din mărturisirile posesorilor de documente, ale celor afectați. Astfel, o victimă a fenomenului de falsificare a numelor povestește că în perioada sovietică, primind pașapoartele familiei, a constatat că tatăl, capul familiei, a fost trecut cu numele de familie *Coráp* (în loc de numele corect *Cioráp*), mama a fost înscrisă *Ceráp*, iar ceilalți membri ai familiei – cu numele de familie *Cioráp* (varianta corectă) [„Literatura și arta”, p. 2]. O altă victimă mărturisește că în adeverința de naștere (în *metrică verzuie, veninoasă*) a fost înscris cu prenumele *Ivan*, în loc de *Ion*, și cu patronimicul, în formă rusească, *Anatolievici*, adică al lui *Anatolie*, pe când pe tatăl său îl chema *Anton* [„Literatura și arta”, nr. 11 (35-76), p. 2].

În satul Pașcani, raionul Hâncești, poți întâlni multe nume de familie *Hangánu*, dar și *Gangán* [LRM, p. 163], iar în satul Palanca, raionul Ștefan Vodă, numele de familie *Ghidirím* circulă alături de numele de formate *Dederém* [LRM, p. 79-81].

Scriitorul, publicistul și academicianul Nicolae Dabija scria că în satul său de baștină, Codreni, jud. Chișinău, „un sfert de sat e (cu numele de familie) *Untîlă*, iar alt sfert – *Untîlov*. Au apărut și vreo câțiva *Untîlo*” [Dabija, p. 1].

Scriitorul moldovean basarabean, cu pseudonimul literar Bogdan Istru, înscris în buletinul său de naștere *Ion Bădărău*, își semna, după război (1945), poeziile *Ivan*¹² *Bódârev* [Dabija, p. 1], iar scriitorul mol-

dovean din Transnistria (din R.A.S.S.M.) *Nichita Mór cov* își semna poeziile cu numele de familie *Már cov*.

Un caz identic, mai actual, din vremea socialismului „dezvoltat”, ni-l semnaleză scriitorul Nicolae Dabija: un cunoscut de-al său a fost înscris în pașaport cu numele de familie *Már cov*, în contrast cu numele tatălui, care purta, de fapt, numele de familie *Mór cov* [Dabija, p. 1].

Prenume

În satul de baștină al semnatarului acestor rânduri, Palanca, jud. Soroca, îndată după război (1945), unui băiat cu numele de botez *Mircea*, de cum s-a dus la școală, în registru i-a fost schimbat numele în *Dumitru*, pe motiv că *Mircea* era considerat nume românesc¹³. *Dumitru* i-a rămas numele în acte pe viață.

Nicolae Dabija pomenea un caz similar. Un consătean de-al său, *Napoleon Untilă* (s. Codreni, jud. Chișinău), după ce se înscrisese la o școală din Chișinău, s-a întors acasă cu numele *Anatólii* (schimbat, dar și deformat: *Anatólii*, nu *Anatol* sau *Anatolie*) [Dabija, p. 1].

Unui coleg de-al subsemnatului i s-a refuzat la oficiul de stare civilă de a-și înregistra fiica nou-născută cu numele *Lolita*, pentru că acest nume nu figura într-un îndreptar de nume *moldovenești*. La insistența colegului, care a găsit în sursa respectivă numele *Lola*¹⁴, iar *Lolita* a fost recunoscut drept diminutiv de la aceasta, funcționarul, până la urmă, s-a lăsat convins și a înregistrat numele *Lolita*.

Prin anii '90 ai secolului trecut, ani de independență a Republicii Moldova, specialiștii antroponiști veneau cu recomandări în vederea corectării numelor de familie deformat, mutilate. Dar și în acea perioadă oficiile de stare civilă își permiteau eschivări, motivate prin explicații de genul: „avem regulamentele și circularele noastre interne” [„Literatura și arta”, p. 1]. Tot pe atunci un preot (un preot!), în biserică, la o cununie, a refuzat să treacă numele *Rodica*, substituindu-l cu *Raisa* [*ibidem*].

Erau însă înregistrate fără nicio restricție prenume ca: *Arcadie*, *Artiom*, *Artur*, *Ghenadie*, *Igor*, *Oleg*, *Rostislav*, *Ruslan*, *Stanislav*, *Vladlen* (abreviat de la *Vladimir Lenin*), *Zosim* (masculine); *Maia*, *Oxana*, *Rostislava*, *Ruslana*, *Stanislava*, *Svetlana* / *Sveta*, *Vladlena* (vezi: *Vladlen*), *Zoia* (feminine) ș.a.¹⁵

Realitatea a influențat norma și totdeauna au existat tendințe de a le da copiilor nou-născuți prenume *mai altfel*, mai exotice¹⁶. Sunt cunoscute persoane concrete, care, începând cu anii '90 ai secolului trecut, după proclamarea independenței Republicii Moldova, au început să se numească și să semneze *Alécu*, în loc de *Oleg*, și *Luminița*, în loc de *Svetlana / Sveta*.

După declarația de independență a Republicii Moldova, persoanele care au avut de suferit de pe urma deformărilor și denaturărilor numelor de familie și a prenumelor, iar, uneori, și din cauza interzicerii unor prenume, au beneficiat de posibilitatea să le corecteze, de a le reda forma tradițională, etimologică.

Spre regret, corectarea se face, deseori, în conformitate cu normele ortografice în vigoare, prevăzute pentru numele comune (apelative), ceea ce conduce la niște forme hipercorecte. Asemenea modalități de corectare a numelor de familie sunt recomandate chiar de unii antroponiști.

Cert este că la corectarea numelor de familie uneori se neglijează specificul dialectal. Pentru Moldova, mai ales pentru partea ei de nord, unde se atestă fenomenul asimilării vocalelor după schema *ă-á > a-á* (ex.: *balán, barbát, caráre, pasát*), numele de familie *Balán, Pasát, Stratán* ș.a. nu pot fi „corectate” în: *Bălán, Păsát, Strătán* ș.a., forme, pe care le putem întâlni în presă, sau nume de familie ca: *Bucátári, Cojocári, Rotári, Vacári* ș.a. „corectate” în *Bucătáru, Cojocáru, Rotáru, Vácáru* ș.a.¹⁷ Cu alte exemple și observații la subiect vom reveni într-un articol aparte.

Note

¹ „Drept exemplu de limbă cu accent imprevizibil, mobil și flexibil poate servi limba rusă” [A. A. Reformatskii, p. 195]. „Accent mobil, dificil de prezis” (în limba rusă) [LL, p. 211].

² Aici și mai departe, în paranteze, sunt date numele de familie deformate prin accent, deci incorecte.

³ În Parlamentul Republicii Moldova, un deputat, referindu-se la unul dintre colegii săi, l-a numit *domnul Smóchin* (varianta corectă), la care acesta a reacționat indignat, replicându-i că numele său este *Smóchin* (varianta incorectă).

⁴ În Basarabia există nume de familie *Sáuca*, dar acest nume îl poartă și un sat din r-nul Ocnița, jud. Hotin.

⁵ Un purtător al respectivului nume de familie se mândrea cu această formă (lipsa diacriticului), pentru că, spunea el, în felul acesta i s-a păstrat dezinența *-a* latin, nefiind înlocuit cu litera *ə* (*ă*) slavonesc.

⁶ Un consătean de-al subsemnatului povestea cum, fiind invitat în vizită la nunta unui nepot de al său, care locuia la Moscova, la vamă a fost întors, întrucât în invitație era numit *Gheorghe*, iar în pașaport – *Gheorghii*. Din cauza unor asemenea inconsecvențe în documente mulți au suportat și continuă să suporte neplăceri.

⁷ *Delabălta* ca și *Delavrancea*. *Balta* este un orașel din Transnistria (fostă R.A.S.S. Moldovenească). Începând cu anul 1940, Balta aparține Ucrainei.

⁸ Această formă a numelui de familie, *Tarcátov*, am întâlnit-o într-un afiș electoral în orașul Cahul.

⁹ De la numele românesc de familie și de botez *Horea* s-a ajuns la *Gore* (rus. *gore* „durere, tristețe, jale”).

¹⁰ *Bulihar*, subst. zool. (reg.) – Vultan [DD I-V, p. 1755].

¹¹ Numele de familie figurează în [M. Cosniceanu, p. 42]. Ca nume comun (apelativ) nu este înregistrat nici în DEX, nici în [DD I-V, p. 134].

¹² Basarabia era plină de *Ivani*, dar au mai rămas mulți și până azi. Prin școli, gimnaziile și licee, prin instituții medicale mai poți auzi și adresări mai vechi: *Adela Ivanovna*, *Dora Ivanovna*, *Ivan Vasilivici* ș.a.

¹³ În realitate numele *Mircea e de origine veche slavă* [Al. Graur, p. 58, p. 63, p. 121; M. Cosniceanu, p. 59-60], frecvent întâlnit în documentele slavo-moldovenești din prima jumătate a sec. al XV-lea, de asemenea în cântecele și basmele populare românești [M. Cosniceanu, p. 60].

¹⁴ Prenumele *Lola* figurează în [A. Eremia, M. Cosniceanu, p. 68; M. Cosniceanu, p. 19]. Prenumele *Lolita* îl poartă cunoscuta cântăreață latino-americană *Lolitta Torres* și personajul principal din romanul cu același titlu al scriitorului rus Vl. Nabokov.

¹⁵ Aceste prenume au fost extrase din [A. Eremia, M. Cosniceanu, p. 36-59; M. Cosniceanu, p. 15-20].

¹⁶ Niște cunoscuți amânau punerea numelui băiețelului nou-născut. Spuneau că se mai gândesc la un nume frumos. Mai *aleg*. Nu se grăbesc. Peste vreo săptămână i-am întrebat ce nume totuși i-au pus. – *Aleg*, – a fost răspunsul. Le-am replicat: – Cât o să mai *alegeți*? Atâtea nume frumoase sunt. – *Aleg*, *Aleg* îl cheamă. Am înțeles că îl cheamă *Oleg* (*Aleg* în rostire rusească).

¹⁷ În această privință ne-am pronunțat în unele din articolele noastre [Zagaevski, p. 172-181; Zagaevski, p. 54-56].

Bibliografie ■

Cărți / Volume

1. N. Corlăteanu, Vl. Zagaevski, *Fonetica*, Editura Lumina, Chișinău, 1993.
2. M. Cosniceanu, *Dicționar de prenume și nume de familie purtate de moldoveni*, Redacția Principală a Enciclopediei Moldovenești, Chișinău, 1991.
3. DD I-V 1985-1986. R. Ia. Udler, V. A. Comarnițchi, A. T. Cenușă, V. C. Pavel, A. N. Dumbrăveanu, V. F. Melnic ș.a., *Dicționar dialectal*, vol. I-V, Știința, Chișinău.

4. DEX 1975. I. Coteanu, M. Seche (ed.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București.
5. A. Eremia, M. Cosniceanu, *Nume de persoane*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1968.
6. Al. Graur, *Nume de persoane*, Editura Științifică, București, 1965.
7. LL 1981. M. Sala, I. Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii. Mică enciclopedie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
8. LRM 2012. *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 10, Fundația „Draghiștea”, Chișinău.
9. M. Cosniceanu, *În lumea numelor*, Știința, Chișinău, 1981.
10. M. V. Панов, *Русская фонетика*, Просвещение, Москва, 1967.
11. A. A. Reformatskii, *Введение в языкознание*, Просвещение, Москва, 1967.
12. A. V. Superanskaia, *Как вас зовут? Где вы живёте?*, Наука, Москва, 1964.

Articole

1. M. Cosniceanu, *Nume românești cu sufixe slave (preferate de purtători sau impuse de administratori)*. În „Omagiu profesorului universitar Ion Melniciuc, LXX”, CEP USM, Chișinău, 2012.
2. N. Dabija, *Despre numele basarabenilor*, în „Literatura și arta”, Chișinău, 5 (3413), 3 februarie 2011.
3. Vl. C. Zagaevschi, *Culorile accentului*, Știința, Chișinău, 1988.
4. Vl. Zagaevschi, *Nume de familie românești (Doga, Goga, Goma, Moga, Popa, Zota)*, în „Limba Română”, Chișinău, nr. 1-3 (139-141), 2007.
5. Vl. Zagaevschi, *Nume de familie românești cu formatul -arius (Morariu, Morari, Moraru, Morar)*, în „Limba Română”, Chișinău, nr. 7-8 (157-158), 2008.
6. Vl. Zagaevschi, *Nume de familie românești arhaice și derivatele lor în zone periferice și insulare*, în *Numele și numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică. Ediția I*, Oliviu Felecan (ed.), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011.

Vasile PAVEL

Graiuri românești insulare de peste Marea Caspică și Ural

V.P. – prof. univ. dr. hab.,
Institutul de Filologie al
A.Ș.M., Chișinău. Autor a 25
de cărți (unele în colab.),
între care *Atlasul lingvistic
moldovenesc*, vol. II, partea a
doua, 1973; *Atlasul lingvistic
român pe regiuni. Basarabia,
Nordul Bucovinei, Transnistria*,
vol. I-II, 1993-1998, vol. III-IV,
2002-2003. Colaborează la
elaborarea *Atlasului lingvistic
romanic*, Roma, 1995-2009,
vol. I-III, a *Atlasului limbilor
Europiei*, șapte fascicule,
1985-2007, a *Atlasului
dialectologic carpatic comun*,
în șapte volume, 1998-2003.
Autor a patru monografii.

La est de Bug și Nipru, în Caucaz, în Siberia, Asia Centrală și în Extremul Orient al Federației Ruse se găsesc numeroase sate în care mai dăinuiesc grupuri mari de români. În enclavele din acest spațiu de răsărit, comunitățile românești trec prin grele și dramatice încercări ale înstrăinării de limba maternă și de neam. Se rup firele memoriei între generații. Sunt uitate, în mare parte, locurile sfinte ale strămoșilor. De aceea, cunoașterea și cercetarea evoluției așezărilor și a graiului românesc din zonele îndepărtate este o responsabilitate a oamenilor de știință, o datorie a conștiinței românești.

În cursul secolului al XV-lea și al XVI-lea, grupuri de români se strecurară peste Nistru ca păstori și agricultori, ca ostași, pibegi politici și ca robi, mânați de turci și tătari. Mai târziu, în urma războiului ruso-turc din 1737-1739, când feldmareșalul Mûnich ocupă Moldova, mulți moldoveni „erau transportați în Rusia”. Cele mai numeroase grupuri întemeiau sate în regiunile de dincolo de Bug. Numărul lor sporea, în deceniile următoare, prin așezarea de coloniști, „veniți de bună voie” din Principate. Regiunea transbugiană, cu bărbați capabili de a purta arma (duși din Moldova între 1753 și 1765 de polcovnicul Vasile Lupu, zis Zverov), forma un fel de graniță militară con-

tra atacurilor turcești și tătărești. Istoricul Ion Nistor susține că în 1783 numărul familiilor românești de la est de Bug „spori de la 2000 cu 10 000 suflete, formând 1500 de gospodării cu 15 biserici românești” [5, p. 98-99].

În opinia acad. V. F. Șișmariov, strămutările spontane de moldoveni, mai rar și de munteni și transilvăneni, în câmpiile semipustii de dincolo de Bug, până spre Nipru și coasta Mării Azov și Crimeea, datează de prin sec. al XVI-lea și al XVII-lea. În strânsă legătură cu acest subiect, V. F. Șișmariov vorbește pe larg de așezările militare și civile de „volohi” (adică români) la hotarul din sudul Rusiei, fondate, mai ales, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea [9, p. 12-90]. Satele Moldovanskoe, Trudovoi, Șabanovskoe, Moldovanovka, Gantiadi din Caucaz sunt fondate, prin anii 1850-1860, de către basarabenii veniți prin părțile locului la pământ [6, p. 85-90].

Graiurile românești din spațiul asiatic sunt reprezentate de satele fondate, în anii 1907-1914, de către românii originari din centrul și nordul Basarabiei. Cercetarea graiurilor românești din spațiul estic a fost inițiată acum șase decenii prin anchetele dialectale, la fața locului, de către dialectologii de la Academia de Științe a Moldovei. În perioada 1957-1965 s-a înregistrat un imens material în vederea elaborării Atlasului lingvistic român regional, pentru teritoriul de la est de Prut, editat în opt volume, în anii 1968-2003 [ALM/ALRR. Bas.] – „lucrare de primă mărime a lingvisticii din Republica Moldova și a lingvisticii românești în general” (prof. Ștefan Munteanu, Timișoara). Rețeaua de puncte cartografice a Atlasului și a Arhivei fonogramice este de 240 de localități, aproape în exclusivitate rurale, situate pe o întindere uriașă: din nordul Maramureșului istoric și până în Extremul Orient al Federației Ruse.

Informațiile ce urmează reprezintă, astfel, fapte dialectologice, demografice, sociolingvistice de teren, completate cu date de arhivă referitoare la satele românești și numărul de locuitori. În vara anului 1963, dialectologii chișinăuieni Victor Comarnițchi și Rubin Udler au realizat, pentru prima dată în istoria dialectologiei românești, anchete dialectale complete (în raport cu întrebările din Chestionarul ALM) în patru sate cu etnici români basarabeni: Novoserghievka, pct. cartografic 92 (Kazahstan), Moldovanovka, ulterior Leninskoe, pct. 146 (Kârgâzstan), Kutuzovka, pct. 75 (regiunea Omsk) și Kișiniovka, pct.

236 (Ținutul Primorie din Federația Rusă). În alte nouă sate din zonele respective au fost efectuate anchete parțiale. Între anii 1970-1976 graiurile moldovenești din enclavele situate în Kazahstan, Kârgâzstan și în regiunea Omsk au fost cercetate de V. M. Șvarțman, de la Institutul Pedagogic „Alecu Russo” din Bălți.

În satul Kișiniovka, de pe malul râului Súdzuha, Ținutul Primorie, la data anchetei (1963) s-au atestat 20 de familii de români, care conviețuiau cu alte 40 de familii de ruși, ucraineni, coreeni. Moldovanovka, Furmanovo, Vălcineț, Zâmbreni, Logăneștii Noi, Novo-Bessarabka, Timofeevka, Dunai sunt alte sate românești din același ținut.

În satul Leninskoe (înainte – Moldovanovka) din Kârgâzstan, la 1963, trăiau aproape 80 de familii de români, ceilalți conviețuitori fiind ruși, ucraineni, kirghizi ș.a.

În satul Novosergheevka din Kazahstan, la vremea aceleiași anchete, locuiau de asemenea circa 80 de familii de români, altele 70 fiind de kazahi, ruși, bulgari, ucraineni. Un alt sat românesc este Bessarabka.

Vorbitorii de grai moldovenesc din enclavele pomenite mai sus au declarat că sunt originari, cu unele excepții, din satele cu numele cunoscute de ei, situate în jurul or. Chișinău, mai rar – pe malul stâng al Nistrului.

În regiunea Omsk, Federația Rusă, sunt câteva sate românești, printre care cel mai cunoscut este Kutuzovka, pct. 75, fondat în 1909, cu 145 familii de etnici români, care își trag originea din satul Cerlena Mare, nordul Basarabiei (în prezent r-nul Noua Suliță, reg. Cernăuți), iar unii – din satele învecinate cu Cerlena Mare (Forostna, Mălinești, Dinăuți, Marșineț, Tărăsăuți, Văncicăuți). În același an, la vreo 120 km de Kutuzovka, a fost întemeiat satul Larga. În ambele localități ulterior s-au stabilit cu traiul ruși, ucraineni, kazahi, nemți, tătari și mordvini [ALM I, p. 46, 48, 66, 74].

La data colectării informațiilor, unii subiecți în vârstă își mai aminteau destul de bine despre drumul parcurs până la destinație, despre cauzele emigrării în masă din Basarabia și despre noile condiții insuportabile de trai, la care populația românească a fost nevoită să se adapteze. Din cele relatate de ei putem trage anumite concluzii și despre situația gra-

ului moldovenesc vorbit în enclavele răsăritene, unde româna literară deveni necunoscută.

Prezentăm în transcriere fonetică simplificată următorul fragment dintr-un text dialectal, înregistrat pe 3 iunie 1963 în satul Kișiniovka, Ținutul Primorie:

„Iaca, măi oameni buni, șî vreau eu sî vă spun dumiavoastră: Cum am vinit noi la Dal'nii Vostok.

Pi mini ma cheamî Ion Macaru a lui Fiodor. Noi ne-am pornit din Basarabi aișea ... ș-am vinit cu mașâna păr-îm Vladivostok. Da din Vladivostok am mârș pi marea cu parahodu ș-neam scuborât la mal. Ș-am vinit cu căruța păr-la loc, undi ni-o trebuie nouî, pim păduri drumu rău. Nu, ș-cân am vinit aișea, am șăzt prin colighi diodată, cî n-am avut undi, cî nu iara casî, nu iara nicî. Și cu cazmaua an luat ș-am spart pământ, an samanat. An trăit greu tari. Nu, ș-apu nu-am mai ucipit oleacă v-on an di dzâli păr-am mai prins la puteri. Ș-ap-an prins la cai, la boi, ș-ap-am arat cu sohaua, cu plug di lemn, ș-an samanat, ș-an facut pâni, și ni hrănim. Eu în vremea așeia avem unsprâși ani, vot, și țân minti di-atunșea și păr-amu ... Moldoveni aișea nu-s tucma mult. Nu, sânt, la v-o sutî și v-o optzâși di oamini ... Din Basarabia noi când am vinit acolé, noi am vinit din sprîșina cî nu iara pământ acoló, al țâné boierul și noi n-avem undi samana nicî, ș-am vinit la pământ acolé” [TD II/I, p. 282-283].

Exodul țăranilor români spre răsărit, pe timpul reformei agrare înfăptuite de P. A. Stolâpin (1862-1911), este o dovadă în plus a „fericirii” aduse de țarismul rus în Basarabia (1812-1918). Pasajul evocat mai sus nu este doar un document de grai stingher, vorbit în mediu aloglot, dar și un document de valoare istorică, arhivistică.

Izolată de baștină, populația românească a avut șansa să folosească doar în familie graiul de acasă. În celelalte sfere, cum ar fi locul de muncă, era necesar să cunoască limba rusă.

În răstimpul celor șase-șapte decenii de trai în mediul alogen, sistemul fonetic al graiului a rămas, în fond, neschimbat. Același lucru se poate spune despre structura gramaticală și fondul lexical principal al graiului.

Procedând la analiza comparativă, de exemplu, a graiului din satele Kutuzovka, regiunea Omsk, și Cerlena Mare, regiunea Cernăuți, cer-

cetătorii au constatat că cele mai însemnate particularități fonetice ale graiului sunt comune pentru ambele localități. Unele tendințe de diferențiere, ce aparțin graiului din Kutuzovka, se referă la sincopa vocalei finale (*ursoáic*, în loc de *ursoaică* „coș de sobă”), la palatalizarea bilabialei *p* în faza *t'* (*t'ept* „piept”) și a bilabialei *b* în faza *d'* (*slad'it* „slăbit”); în graiul din Cerlena Mare sunt notate formele *kept*, *slăgit* – particularități ce se regăseau în paralel și în rostirea vorbitorilor din diaspora.

Cuvântul *ani* în graiul din Kutuzovka a fost înregistrat sub forma *ai* atât în vorbirea bătrânilor, cât și în cea a tinerilor. La Cerlena, sub influența limbii literare, tinerii folosesc numai forma *ani* [4].

În graiurile insulare cercetate conservatismul fonetic este, firește, mai pronunțat în raport cu aceleași trăsături ale graiului din metropolă (cf.: *păr în* „până în”, *piarî* „pere”, *miarî* „mere”).

Elemente arhaice în graiul emigranților constatăm și la nivel lexical (*târg* „oraș”, *bătălie* „război”, *mașină* „tren”, *acolé* „aici”). În context: *ș-am vinit cu mașâna păr-îm Vladivostok*; *țin minti păr-amu*; *noi când am vinit acolé, noi am venit din sprîșina cî nu iera pământ acoló* (v. *supra*).

Nimerind într-un mediu diferit de cel părăsit, compatrioții noștri au cunoscut multe realități noi (plante specifice noilor locuri de trai, animale, obiecte, fenomene ale naturii). Astfel, au pătruns în graiul lor cuvinte de origine rusă, kirghiză, kazahă, coreeană etc., precum sunt *ol'há* „arin”, *kedr* „cedru”, *pihtá* „brad alb”, *burunduc* „veverița siberiană”, kârg. *macsân* „cvas din crupe de porumb”, *fánză* „casa țărănească la chinezi, coreeni”, *can* „pat de pământ în fanză”, *sopcă* „deal, colină”, *buran* „viscol, furtună de zăpadă”, *sohá* „plug de lemn, rariță” [8, p. 66-67].

Au fost notate însă și o serie de creații lexicale: *fruntar* „fronton” [ALM II/I, h. 526, pct. 92], *țuguieș* „mâner la sertar” [*idem*, h. 548, pct. 236], *locar* „chernăr” [ALRR. Bas. I, h. 14, pct. 236], *apăsător* „mai de bătătorit pământul” [*idem*, h. 27, pct. 236], *apucătoare* „cârlig de prins rufe” [*idem*, h. 31, pct. 75, 236], *cărar* „paralel de tâmplărie” [*idem*, h. 89, pct. 236] ș.a.

Munții, pădurile, apele, văile, colinele și-au menținut, de regulă, denumirea veche chineză, kirghiză, kazahă sau rusă: *Súdzuhă*, *Vangóu*,

Bahará, Karasuk, Almadin, Tian-san, Amanhildî ș.a. Denumirile românești țin de microtoponimie: *Râpa lui Bagrin, Valea la Chidreauca, Pădurea lui Paladi, Fântâna lui Toadri a Catrini* etc. [8, p. 68].

Pentru graiurile românești din enclavele de peste Marea Caspică și Ural pericolul real îl reprezintă politica de deznaționalizare a statelor, în care comunitățile românești au fost nevoite să supraviețuiască decenii de-a rândul. Dialectologii chișinăuieni au depus un efort susținut, în anii '60 ai secolului trecut, pentru a înregistra probe de grai românesc în teritoriile îndepărtate, astăzi zone aproape date uitării.

Bibliografie

1. ALM I: *Atlasul lingvistic moldovenesc, vol. I. Articole introductive. Anexe*. Redactat de R. Udler și V. Comarnițchi cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1968.
2. ALM II/I: *Atlasul lingvistic moldovenesc, vol. II, partea I* de Victor Comarnițchi, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1972.
3. ALRR. Bas. I: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I de Vasile Pavel, Știința, Chișinău, 1993.
4. V. Comarnițchi, *Despre particularitățile fonetice mai însemnate ale graiurilor din satele Kutuzovka (regiunea Omsk) și Cerlenovca (regiunea Cernăuți)*, în „Limba și literatura moldovenească”, 1964, nr. 1, p. 64-66.
5. I. I. Nistor, *Românii transnistrieni*, în „Basarabia”, 1990, nr. 10-11.
6. V. Pavel, *Reconsiderări privind situația graiurilor românești din Caucaz*, în *Limba și literatura în spațiul etnocultural românesc și în diaspora*, Iași, 2003, p. 85-90.
7. TD II/I: *Texte dialectale, vol. II, partea I*, publicate sub redacția lui R. Udler de A. N. Dumbrăveanu și E. N. Constantinovici, Știința, Chișinău, 1971.
8. R. Udler, *Unele totaluri ale expediției dialectologice în Ținutul Primorsc și regiunea Omsk din RSFCR, RSS Kirghizia și RSS Kazahă*, în „Limba și literatura moldovenească”, 1964, nr. 1, p. 64-68.
9. В. Ф. Шишмарев, *Романские поселения на Юге России, Ленинград*, 1975.

Inna NEGRESCU-BABUȘ

Cercetări privind elementele de substrat din limba română

I.N.-B. – dr. în filologie, cercetător științific la Centrul de lingvistică al Institutului de Filologie al A.Ș.M. Domenii de cercetare: istoria limbii și sociolingvistică. Texte publicate: *Romanitatea balcanică în viziunea lui Theodor Capidan* (2013), *Contact lingvistic și forme de manifestare a interferenței* (2012), *Unele clarificări conceptuale ale bilingvismului* (2011), *Calc, traducere și împrumut* (2010).

Fără îndoială, problema fondului lexical moștenit din limba traco-dacică este una complicată pentru istoria limbii române și i-a preocupat pe mulți savanți, de la D. Cantemir până în zilele noastre¹. Romanitatea s-a impus chiar de la început, fiind sesizată de umaniștii sec. XIV-XV, urmași de cronicarii moldoveni. Fondul autohton nu era neglijat, ci aproape necunoscut, fapt ce se datorează lipsei unor direcții de cercetare, ca romanistica și indo-europenistica, în perioada respectivă. De aceea, toate cercetările despre elementele „dace”, „tracce” ori albaneze în limba română, înainte de începutul secolului al XIX-lea, s-au datorat, în mare parte, analizelor intuitive și ipotetice.

*Substratul*² este unul dintre rezultatele amestecului de populație, al conviețuirii de durată a două sau a mai multor colectivități, dintre care una e băștinașă pe teritoriul devenit comun, iar cealaltă imigrată, stabilită prin cucerire sau prin dislocări de grupări umane. În rezultatul acestei conviețuirii se stabilește comunicarea. Întrucât viața în sine implică nevoia de comunicare, e foarte probabil ca limba străină să intre și ea în uz, având drept rezultat bilingvismul, mai mult sau mai puțin extins sau o situație diglosică. Această perioadă se încheie, în anumite cazuri, cu mărginirea uneia dintre limbi. Dacă limba limitată le

aparține băștinașilor, aceasta formează substratul limbii în devenire. Eliminarea nu se produce brusc, ci treptat, prin extinderea sferei de utilizare a uneia dintre limbi în detrimentul celeilalte.

Sistemul limbii, care se extinde, nu rămâne intact, nemodificat, el acceptă o serie de elemente din limba asimilată. Aceste elemente, care reprezintă influența limbii invadatoare asupra celei abandonate sunt denumite tot (elemente) de *substrat*. De exemplu, locuitorii Daciei au renunțat la limba maternă și au adoptat latina, imitând civilizația romană, superioară lor.

Influența exercitată de substrat e posibilă, cel puțin teoretic, în toate compartimentele limbii, chiar cele considerate închise, ca morfologia și fonetica.

Din păcate, limbile *substrat* sunt mai greu de cercetat din cauza lipsei surselor directe de cunoaștere (texte literare, inscripții etc.). De aceea s-a apelat la o cunoaștere indirectă, cu ajutorul metodei comparativ-istorice. De exemplu, pentru studierea substratului dacic, s-a recurs la compararea cu albaneza. Desigur, rezultatele se rezumă, de multe ori, la supoziții decât la certitudini.

În ultimele două secole, s-a scris mult, mai ales în spațiul românesc, despre elementele autohtone ale limbii române, fără însă a se fi ajuns la concluzii univoce.

Odată cu apariția lucrării *Istoria limbii române* (I. *Limba latină*; II. *Limbile balcanice*, București, 1938) de Alexandru Rosetti, studierea cuvintelor de origine traco-dacică a intrat într-o nouă etapă. (Reediteate, de-a lungul timpului, de mai multe ori, aceste două părți au fost incluse în ediția definitivă din 1986: *Istoria limbii române*, I. *De la origini până la începutul veacului al XVII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică). Marele savant a selectat, în urma unei riguroase analize, din lista de 185 de cuvinte comune limbilor română și albaneză, întocmită de Alexandru Philippide, în lucrarea *Originea românilor*, II, p. 694-761, 80 de unități lexicale, a căror proveniență din substratul traco-dacic era temeinic argumentată. Până la sinteza lui Al. Rosetti, lingvistica romanică avea la dispoziție doar informații parțiale, deseori insuficient argumentate, în ceea ce privește depistarea și analiza elementelor autohtone ale limbii române.

În această ordine de idei, vom menționa câteva studii importante, legate de subiectul în discuție. E de remarcat capitolul succint, în același timp consistent, al savantului sloven Fr. Miklosich, *Das alteinheimische Element*, din monografia *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Viena, 1861, p. 6-11; compartimentul *Éléments albanais*, din *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, p. 714-72, al lui Alexandru Cihac. Destul de valoroase s-au dovedit a fi cercetările istorice și etimologice ale lui B.-P. Hasdeu (*Fragmente pentru istoria limbii române. Elemente dacice*, I-II, București, 1876; *Din istoria limbii române*, 1883 etc.), în care autorul insistă asupra trăsăturilor fonetice și gramaticale comune limbii române și albanezei: „Caracteristice, mai ales, sunt întâlnite între români și albanezi, nu prin vocabular, ci prin caracteristicile fonetice, morfologice, și sintactice, care nici într-o ipoteză nu se pot împrumuta de la străini, nu se pot altoi în cursul timpului, ci datează însăși de la obârșia limbii” [2, p. 103].

Th. Capidan a fost preocupat, în mod continuu, de domeniul substratului și al contactelor lingvistice româno-albaneze. Complexa lucrare *Raporturile albano-române, apărută în 1922*, este consacrată, în mod special, elementelor comune din aromână și albaneză, dar fără excluderea dacoromânei și a celorlalte dialecte; este prima sinteză, care cuprinde întregul volum de fapte autohtone din română. Cât despre vocabular, autorul face o selecție atentă a materialului deja cunoscut, cu anumite contribuții personale referitoare la o serie de cuvinte dialectale, sensuri noi, etimologii și altele. Aspectul inovator al acestei lucrări constă în faptul că autorul atrage atenția asupra neuniformității fondului lexical românesc, din punct de vedere etimologic. Capidan admite că unele cuvinte au fost împrumutate din albaneză, altele se pot explica, în ambele limbi, printr-o origine comună, deci aparțin substratului comun, iar altele, ar fi „de origine balcanică”, adică dintr-o sursă preromană greu de precizat. Astfel, Th. Capidan pune pe seama împrumutului din albaneză: a) *rândză*, *bardzu*, *budză*, *căpușă*, *gâlbeadză*, *greasă* (*dr. gresie*), *groapă*, *grundă* (*dr. grunz*), *măgură*, *moașă*, *sâmbure*, *sârmă* etc.; b) cuvinte din substrat comun: *baligă*, *brad*, *copaci*, *curpan*, *madzăre*, *mărai*, *scrum*; c) cuvinte de origine „balcanică”: *copil*, *baci*, *șap*, *baltă*, *gard*, *ciucă*. Autorul admite împrumutul din albaneză, dar insistă și asupra fenomenului invers, adică din română în albaneză (cum ar fi, *gușă*, *urdă*, *murg* și altele), idee preluată și de alți lingviști. Vecinătatea

dintre români și albanezi, o cauză a împrumutului reciproc, nu exclude înrudirea celor două limbi printr-un substrat comun.

Ulterior, Th. Capidan renunță la ideea împrumutului reciproc albanoromân și pune pe seama substratului elementele pe care româna le are în comun cu albaneza: „Spre deosebire de greci și de slavi, legăturile noastre cu albanezii sub aspectul balcanic se arată mult mai intense. Ele pornesc de la un număr de cuvinte care nu sunt latinești, grecești sau slave și nici împrumuturi de *la albanezi la români sau viceversa*, ci pleacă de la forme comune, existente, probabil, în graiurile preromane” [1, p. 196]. Astăzi, această idee este acceptată de către majoritatea balcanologilor români.

În același timp, la sfârșitul secolului al XIX-lea, lingvistul german Gustav Meyer publică un studiu acceptat la vremea aceea *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache* (Strasbourg, 1891), în care sunt înregistrate câteva zeci de cuvinte românești autohtone, unele interpretate ca împrumuturi din albaneză, altele, moștenite din latină, deoarece în albaneză au pătruns numeroase cuvinte din latina balcanică [3].

Evident că din lista lucrărilor ce au ca subiect cercetarea fondului autohton din limba română, n-ar trebui să lipsească nici dicționarele istorico-etimologice românești, printre care se numără: *Dicționar romângerman*, I-III, București, 1895 al lui H. Tiktin, membru de onoare al Academiei Române; *Dicționarul limbii române*, cu cele două serii, *Diccionario Etimológico Rumano* al profesorului Alexandru Ciorănescu. (Acesta a fost tradus de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin: *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum I.O., București, 2001); *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, realizat de un colectiv, având ca redactori responsabili pe dr. N. Raevschi și dr. M. Gabinschi, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 1978; *Micul dicționar academic* (4 volume, redactori responsabili: acad. Marius Sala și Ion Dănilă, *Cuvânt înainte* de acad. Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001-2003).

În ultimele decenii ale secolului al XX-lea s-au înregistrat mai multe contribuții noi la studiul aprofundat al cuvintelor de origine traco-dacică, elocvent fiind, în acest sens, capitolul *Influența autohtonă*, al

profesorului Cicerone Poghirc, din tratatul de *Istoria limbii române*, vol. II (redactor responsabil: acad. Ion Coteanu, Editura Academiei, București, 1969, p. 313-364). Avându-i înaintași pe B. P. Hasdeu și pe alți cercetători, C. Poghirc lărgeste cadrul comparativ, apelând și la alte limbi indo-europene, pe lângă traco-dacică și albaneză mai ales pe baza *Dicționarului etimologic indo-european* al lui J. Pokorny; monografia lui I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română – Substratul comun român-albanez*, București, Editura Academiei, 1970, dar, în special, *Et-nogeneza românilor – Fondul autohton și componenta latino-romanică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, unde autorul preia cele 74 de cuvinte din prima carte, adăugând altele 102, deduse din comparația cu diverse limbi indo-europene.

Sunt de remarcat, la acest capitol, lucrările de o valoare incontestabilă ale profesorului Gr. Brâncuș: *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București, Institutul Român de Tracologie, 1995. Specialist recunoscut în studierea substratului lingvistic, Gr. Brâncuș ne propune, în lucrarea *Vocabularul autohton al limbii române*, o sinteză atât a cercetărilor proprii, cât și a contribuțiilor aduse de numeroși cercetători români și străini. Fiind specializat în limba albaneză și bazându-se pe o informație foarte bogată, autorul stabilește nu doar principiile metodologice de investigare a substratului românesc, dar și modul în care pot fi abordate diverse aspecte ale lexicului autohton (schimbările fonetice, morfologice, semantice, răspândirea dialectală a termenilor etc.). Fiecărui cuvânt îi este dedicat câte un articol aparte, astfel încât creează impresia unei micromonografii a termenului examinat.

Volumul *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române* conține nouă studii asupra substratului lingvistic românesc. Acesta acoperă toate compartimentele limbii: vocabularul, fonetica și gramatica. O trăsătură importantă a vocabularului autohton pe care o constată autorul este capacitatea de transfer a elementelor de substrat în onomastică.

Alte lucrări ce vizează problematica în discuție: studiul *Lexicul românesc de proveniență autohtonă în textele din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea* al Adrianei Ionescu, Universitatea din București, 1985, cu precizări etimologice și semantice referitoare la 35 de cuvinte, selectate pe baza

unor vechi atestări; capitolul *Éléments thraco-daces de la langue romaine*, scris de profesorul G. Ivănescu în monografia lui H. Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 308-318. (Anterior, G. Ivănescu prezentase unele aspecte privind elementele autohtone, în *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 251-263). Nu în ultimul rând, e vorba de cărțile relativ recente ale acad. Marius Sala, *De la latină la română*, Univers Enciclopedic, București, 1998, *Introducere la etimologia limbii române*, 1999 și *Aventurile unor cuvinte românești*, 2005.

Preocupat de mai mult timp de cercetarea celor mai vechi atestări ale cuvintelor românești (inaugurată de B. P. Hasdeu, în 1867, desfășurată, de-a lungul deceniilor, de I. Bogdan, Ov. Densusianu, S. Pușcariu și colaboratorii săi, de Al. Rosetti, D. P. Bogdan și de alți lingviști, între care regretatul profesor Eugeniu Coșeriu, membru de onoare al Academiei Române, iar în ultimele două decenii de profesorul Paul Miron, Elsa Lüder, prof. Vasile Arvinte și de alți lingviști români și germani), Gheorghe Mihailă a abordat tema propriu-zisă în volume precum: *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, apărut la Editura Enciclopedică Română, 1974. Lucrarea, pe lângă cuvintele moștenite din latină și unele împrumuturi din limbi vecine, vizează prioritar cuvintele autohtone, atestate în texte latine medievale și slavone, începând cu secolul X. Această problematică a fost reluată și aprofundată într-o comunicare expusă la Al II-lea Congres internațional de tracologie (București, 4-10 septembrie 1978) și, mai ales, în seria de studii publicate, începând cu 1996, în „*Thraco-Dacica*”, „*Revue des études sud-est européennes*”, „*Studii și cercetări lingvistice*” și „*Academica*”.

Gh. Mihailă înregistrează o listă cu 115 cuvinte cu siguranță autohtone (cu 25 mai multe decât Gr. Brâncuș) – 93 substantive, 13 adjective, 6 verbe, 1 adverb, 1 element adverbial de compunere și 1 interjecție (provenită de la substantiv) –, aranjate după vechimea primelor atestări cunoscute.

Un fenomen foarte interesant este prezența cuvintelor străvechi în vocabularul poetic al limbii române. „Între cuvintele unei limbi, unele sunt mai «poetice» decât altele – observa Sextil Pușcariu. Astfel, *dor*, *codru*, *cuib*, *plai* ... trec de cuvinte pline de farmec – și romanticii făceau

uz de ele (...)” [7, p. 86]. Pornind de la această constatare, ce cuprinde și cuvântul *codru*, Gh. Mihăilă a cercetat, pe baza *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*, în ce măsură marele poet a recurs la cuvintele autohtone (sau derivate ale lor), ce ocupă un loc important în limbajul popular românesc.

Astfel, din cele 54 de cuvinte, atestate din secolul X până la 1520, aproape jumătate (26 la număr) se regăsesc în poeziile și în proza artistică a lui Eminescu: *balaur, baltă, băl(ai), brad, brusture, a (se) bucura, buză, cioară, copac, copil, creț, a curma, gard, groapă, grumaz, jumătate, mal, mare (adj.), mînz, mic, moș, pârâu, stână, strungă, țap, țeapă*. De asemenea, din cele 42 de cuvinte atestate în primul secol de scriere în limba națională, circa jumătate (19) aparțin limbajului eminescian: *abur (a aburi), băiat, brâu, căciulă, ceafă, ciută, codru, fărâmă (a fărâma), fluier, flutur, gata, ghimp, grunz (grunzuros), gușă (gușat), măgar, sâmbure, sterp, a sugruma, vatră*. Din cele 21 de cuvinte atestate după 1621, două apar în poezia și proza eminesciană: *cioc* și *a scăpăra*, prezente, de altfel, și în vocabularul fundamental al limbii române.

Elementele autohtone din limba română rămân a fi un compartiment insuficient explorat de către cercetători. Chiar dacă bibliografia existentă demonstrează că numeroase aspecte au fost tratate, soluționarea unor probleme ce țin de substratul traco-dac sunt doar în faza investigațiilor ipotetice. Această dificultate vine din necunoașterea limbii de substrat, la care pot fi raportate presupusele elemente nelatine din limba română. Faptele ce atestă traco-daca sunt extrem de puține, de aceea nu ne permitem explicarea sigură a unor cuvinte românești autohtone. În stadiul actual al cercetărilor, se susține cu certitudine că româna a păstrat din substratul traco-dac circa 90 de cuvinte.

Menționăm că influența substratului traco-dac asupra latinei carpato-dunărene s-a manifestat nu numai în vocabular, ci și în alte compartimente ale limbii, cel mai puțin studiat fiind sintaxa.

Evident, cercetarea cuvintelor de origine autohtonă, traco-dacică, asemeni celor moștenite din latină sau preluate pe cale populară ori cultă din alte limbi, de-a lungul timpului, va continua prin eforturile specialiștilor și ale tuturor celor interesați de acest domeniu.

Note

¹ D. Cantemir pare să fi fost primul care a presupus prezența unor cuvinte de origine dacă în limba română: *stejar*, *pădure*, *heleșteu*, *cărare*, *grăesc*, *privesc*, *nimeresc*. Vezi *Descrierea Moldovei*. Traducere după originalul latin Gh. Guțu, Editura Academiei, București, p. 364-365.

² Termen creat de I. A. Ascoli, primul care atrage atenția asupra fenomenului.

Bibliografie

1. Theodor Capidan, *Limbă și cultură*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943.
2. Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Cine sunt albanezii*, în „AAR”, București, t. XXIII, 98-125.
3. Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, Institutul Român de Tracologie, București, 1997.

Jana CIOLPAN

Interpretări privind denumirile motivate ale lunilor anului

J.C. – magistru în filologie română. Domenii de cercetare și interes: lingvistica generală, cultivarea limbii, semiotică. Autoare a numeroase studii și articole (*Considerații privind caracterul motivat al semnului lingual, Reflecții asupra caracterului motivat al unor substantive comune, Asupra aspectului polisemantic al unor termeni motivați, Termeni motivați din domeniul entomologiei*), publicate în reviste de specialitate, precum și în culegeri colective.

Cuvântul reflectă rezultatul capacității de gândire a individului și, manifestându-se ca un element motivat, mai mult sau mai puțin evident, permite transmiterea experienței atât a unor persoane aparte, cât și a generațiilor întregi, asigurând astfel dezvoltarea civilizației materiale și spirituale. În cazul utilizării frecvente a cuvântului, motivarea poate să „dispară”. În consecință, persoanele neinițiate nu pot justifica alegerea complexului sonor în desemnarea respectivei noțiuni. Este și cazul elementelor din câmpul lexico-semantic *calendar*.

Necesitatea oamenilor de a măsura și de a împărți timpul, preferențial în scopuri practice, a dus la apariția calendarului – locul interacțiunii religiei cu societatea. În Sfânta Scriptură, chiar de la crearea lumii, se stabilește măsurarea timpului după mersul astrelor. Așa a apărut *anul astronomic* (365 de zile întregi plus un sfert) și *anul calendaristic* (egal cu anul astronomic minus fracțiunea de zi). Pentru a stabili o coincidență, s-au făcut, din timp în timp, unele corectări¹.

Termenul CALENDAR provine din latinescul *căalendarium*, care nu era altceva decât o agendă² contabilă / comercială, unde se înregistrau sumele oferite cu dobândă, datele sca-

dente și profitul. Zilele de plată cădeau întotdeauna la calend³ – prima zi a lunii – când se făceau „actualizările”. Tot atunci, pontifi anunțau momentele importante ale lunii care începea. Ei „publicau”, de fapt, calendarul religios, agricol, politic etc. din perioada respectivă de timp. În limba rusă, termenul de origine latină e cunoscut de pe la sf. sec. al XVII-lea. Până atunci calendarul se chema *месяцеслов*.

Pe baza unor observări astronomice relativ simple, oamenii au învățat că ceasul ceresc formează periodic un ciclu, căruia i-au dat nume convențional în diferite limbi: în ebraică *šānā* „schimbare, repetare”, în latină *annus* „inel”, semnificând viața în cerc, și care a evoluat românește AN.

Urmărind periodicitatea fenomenelor, s-a mai observat că luna de pe cer descrie un ciclu complet în 29-30 de zile. Astfel a apărut LUNA (rus. *месяц*), iar primă fază a corpului ceresc urmărit (rom. *luna nouă*) era știută de evrei ca *hódeš* „înnoire”, iar de romani – *kalendae*⁴.

În antichitate s-a atestat o diversitate de calendare convenționale. Până la instalarea lui Numa Pompilius la conducerea Romei, anul avea doar 10 luni: *Martius* – *December*. Legendarul rege-preot sabin a extins anul romulan, ca să-l potrivească cu anul solar, adăugându-i încă 2 unități: *ianuarius* și *februarius*.

În capul anului (care până atunci începea cu martie) Numa l-a pus pe IANUARIE, „luna zeului Ianus”⁵ sau „luna porții” (< lat. *ianua*⁶ „ușă”, prin extensie „intrare”). Ianus era întruchipat ca un bărbat cu două fețe, una care privește înainte și cealaltă care privește înapoi, simbolizând un continuu dus-întors.

Lunile anului sunt cunoscute vorbitorilor cu denumirile lor oficiale, moștenite din latină și, prin frecvența lor utilizare, puțini sunt cei care mai reflectă asupra motivării acestora. Termenii populari însă demonstrează, uneori chiar la suprafață, caracterul motivat al faptelor de limbă examinate. Astfel, *ianuarie* este botezată de popor *gerar* (motivată prin *ger*). B. P. Hasdeu crede că *gerar* este rezultatul unei încrucișări dintre *ianuarie* și *ger* [1, p. 359].

Examinând fenomenul în limbile slave, constatăm ușor că, în cazul lunii *ianuarie*, este vorba de un împrumut. Astfel, lexemul din slava veche

сѣчьбы a fost preluat, cu adaptările fonetice respective, de către limbile rusă, ucraineană, croată, poloneză, bulgară. Cuvântul are explicație multiplă: a) ger, vifor și vânturi tăioase, care biciuiau (rus. *сечь* „bici”) și b) practica de a tăia copaci pentru lemne de foc sau pentru a curăța terenurile de cioturi (rus. *сеча*).

În limba cehă și slovacă *ianuarie* se mai numește *leden*, în bielorusă *студзень*, toate traducându-se românește ca „înghețat”. În limba lituaniană i se zice *sausis*, de la *sausu* „uscat”, pentru că în Letonia (a se lua în calcul poziția geografică) în această perioadă predomină zăpezile mari, uscate și seci.

FEBRUARIE vine din latinescul *februarius* și înseamnă „curățare”⁷. Dat fiind faptul că marchează perioada când se purifica lumea, pământul, animalele și oamenii de tot răul adunat peste an, această lună a fost închinată lui Februus – un străvechi patron al purificărilor și stăpânul infernului.

Termenul *februarie* a pătruns în românește pe două căi: 1. a fost împrumutat în forma *februarie* și 2. a fost moștenit, modificându-și pronunțarea în *făurar*. Acesta e vechiul nume popular românesc, dar care, întâmplător, se aseamănă cu altul, rostit la fel, cu sens diferit – *făurar* (*fierar*, *făuritor*), derivat în românește de la vechiul cuvânt *faur* (e vorba deci de o pereche de omonime) [3; 1, p. 323]. Drept urmare și explicația că această perioadă marca începutul pregătirilor pentru muncile agricole: „Acum e vremea fierarilor, a meșterilor care, cu gândul la primăvară și la muncile câmpului, pregătesc cuțitele plugurilor. Acesta este și motivul pentru care strămoșii i-au zis lui februarie *făurar*” [4]. O altă versiune (și aici o etimologie populară) motivează *făurar* prin „gerul care *făurește* poduri de gheață peste ape” [5].

Denumirea populară românească *luna lupilor* este legată de sărbătoarea latinilor *Lupercaliile*. În timpul ceremoniilor, fetele tinere se lăsau lovite de Luperci⁸ cu fâșii din piele de țap (*februa*), pentru a se purifica.

În calendarul slavon *februarie* apare ca *снежень* (rus. *снег* „zăpadă”), *вьюговой* (rus. *вьюга* „viscol”), *ветродуй* și *лютень* (ucr. *лютий*, bel. *люты*, pol. *luty*, însemnând „groaznic, nemilos”), iar pentru că este între iarnă și primăvară, i se mai zicea și *межень*.

MARTIE, în latină *martius*, vine de la numele zeului Marte. Prin cuvântul rusesc *береза* se explică în limbile cehă și ucraineană *березень*, în bielorusă *сакавік*, de la „сок” (subînțelegându-se „de mestecăn”). În limba croată – *ožujak*, probabil de la unitatea lexicală croată care înseamnă „minciună”, ceea ce sugerează faptul că timpul în perioada respectivă este amăgitor. Pasărea *Corvus frugilegus* (rom. *graur*, rus. *грач*) motivează termenul rusesc vechi – *грачевник* și cel lituanian *kovas*, delimitând perioada când graurii revin la cuiburi. Martie era cunoscut slavilor ca *пролетие*, *капельник* și *протальник* (desemnând perioada când începea a se topi zăpada și a picura apă). Printre denumirile europene istorice ale lunii martie au fost atestate *Rhed-Monat* sau *Hreth-monath* (în cinstea zeiței saxone *Rhedam* sau *Hreth*, căreia în această perioadă i se aduceau jertfe) și *Hylt-monath* „luna furtunilor”. În România, martie este cunoscută și ca *mărțișor*, *germănar* (considerată o creație a lui V. Alecsandri [1, p. 359]) sau *încolțitor*, care accentuează ideea de început, naștere.

APRILIE vine de la verbul latinesc *aperire* „a deschide”, deoarece în aprilie se desfac mugurii plantelor. În Evul Mediu a existat o perioadă când anul debuta pe 1 aprilie. Atunci se făceau daruri și oamenii se felicitau reciproc cu ocazia începutului de an nou. Ulterior, când prima zi a anului a fost transferată pe 1 ianuarie, s-au mai păstrat destui uituci care făceau felicitări la începutul lui aprilie. În timp, obiceiul a evoluat, la această dată fiind expediate intenționat înștiințări false și felicitări-păcăleli. De aici „Ziua păcălelilor” pe 1 *prier* – nume popular, datorat faptului că această perioadă este considerată una foarte prielnică.

În calendarul slavon vechi *aprilie* apare ca *квітень*, preluat de ucraineni și polonezi, traducându-se „înflorire”. Apa „este prezentă” într-un șir de apelative – *снегогон*, *ручейник*, *водолей*; mestecănul stă la baza creării cuvintelor *березень* și *березозол* (care are două variante de descifrare: 1. în luna *березо* + *зол(в)* („mestecăn + cenușă”), conform tradiției, slavii hrăneau pământul cu cenușa de la mesteceni și doar după aceea însămânțau pământul (în limba finlandeză *huhtikuu*, adică „luna când se ard copacii”); 2. *бере* + *зол* (din rădăcinile ariene *бер* „urs” și *зол* „rău”, adică „luna ursului rău, flămând, abia trezit din hibernare”) [6]. Aprilie este una dintre cele mai frumoase perioade (în bielorusă *красавік*), cu flori și iarbă (în croată, macedoneană, bulgară *травень*).

MAI, în tradiția latină, marca timpul dedicat zeiței *Maia*. Numește perioada când natura înflorește și înfrunzează din plin, fapt reflectat și imortalizat în termenii populari românești *florar* (în limba cehă *květen* „cel înfloritor”) sau *frunzar* (în limba ucraineană *травень*).

Denumirile europene istorice includ semnificația *Wonnemond* (din germana veche *wunnimanot* „luna pășunilor”). În limba finlandeză *toukokuu* (*touko* „lucrări de primăvară, de câmp” + *kuu* „lună”) [7].

Una dintre plantele care înfloresc în luna mai este și *Cornus sanguinea* (rom. *sânger*⁹, croată *sviba*); tot ea constituie elementul motivațional pentru denumirea lunii mai în croată: *svibanj*, iar pasărea *Cuculus canorus* (în română *cuc*, în lituaniană *gegutė*) reprezintă elementul motivațional pentru *gegužė* – numele lunii mai în limba lituaniană [8].

IUNIE provine din latinescul *iunius*. Poetul roman Ovidiu în opera sa *Fastele* propune 2 etimologii pentru acest lexem: 1. (recunoscută la moment) *mensis Junonis* – perioada zeiței romane Iunona, protectoarea familiei și a vieții conjugale; 2. de la cuvântul latinesc *iuniores*, ceea ce înseamnă „juni, oameni tineri” (pentru comparație, *maiores* „stareți”), în cinstea cărora, chipurile, ar fi numită luna mai [4].

În majoritatea limbilor slave *iunie* corespunde tradiției latine. Există însă și abateri de la această regulă: *изок* „greieraș”, desemnând „luna greierilor” (denumire rămasă până azi în limba bulgară), *разноцвет* „de diferite culori”, *хлеборот* „când crește pâinea”, *светозар* „răsărit luminos” etc.

În calendarul vechi slavon era prezent *червен*, preluat de ucraineană, bielorusă, poloneză, cehă, bulgară – termen ce are la bază insectonimul *Dactylopius coccus* (rus. *червец*). În iunie insecta era adunată și supusă prelucrării, pentru a extrage din ea colorantul carmin. O altă versiune explică *червен* prin apariția, în această perioadă, în peisajul naturii a culorii roșii (de la poamele coapte și plantele înflorite).

Quintilis era, în calendarul roman, a cincea lună. După moartea lui Caius Iulius Caesar, consulul Marcus Antonius a emis o lege prin care, spre a cinsti memoria predecesorului, *quintilis* se înlocuiește cu *iulius*, rom. IULIE. Denumirile istorice europene trimit la *Heumonat* („luna fânului” germana veche). Același element motivațional este prezent și

în termenul rusesc *сенозарник*, finlandez *heinäkivi*, „luna ierbii”, croat – *srpanj*, de la *срп* „seceră”.

Rădăcina *tei*, copacul care înflorea în această perioadă (mai târziu decât ceilalți copaci) se regăsește în apelativele pentru *iulie* în limba lituaniană și în unele limbi slave: ucraineană – *липень*, bielorusă – *ліпень*, poloneză – *lipiec*, lituaniană – *liepa*, croată – *lipanj*, toate de la vechiul cuvânt slavonesc *липец* („tei”).

În tradiția populară românească *iulie* se mai cheamă și *cuptor*, explicat prin faptul că (a) este cea mai fierbinte lună din an [9] și (b) cu sensul „cel care coace, cocător”, fiindcă este perioada în care se coc grânele, fructele. În unele zone ale țării i se mai zice și *snopar* și desemnează vremea secerișului, a făcutului de snopi [2, p. 29].

Cu referire la AUGUST, vom cita textul unui decret emis de Senatul roman: „Deoarece în luna sextilis împăratul Augustus a devenit pentru prima oară consul, și-a sărbătorit de trei ori triumful la Roma, [...] pentru că sextilis s-a dovedit și se dovedește foarte favorabilă imperiului nostru, Senatul hotărăște ca pe viitor aceasta să poarte numele de *august*” (lat. *augustus* „luna lui Octavian Augustus”, literal „divin”) [4].

În calendarul popular slavon sunt înregistrate mai multe lexeme pentru *august*: a) legate de practicile de a face rezerve pentru iarnă (*зустоед, разносол, хлебосол, припасиха-собериха*); b) menite să marcheze cununa verii, sfârșitul ei (*венец лета*); c) care indică hotarul dintre anotimpuri (*межняк*).

În finlandeză *elokuu* („luna pâinii”). Despre recoltare vorbesc și echivalentele în ucraineană *сирпень*, poloneză *sierpień*, cehă *srpen* (de la cuvântul *срп* „seceră”, de aici și românescul *secerar*). În limba bielorusă *жнівень*, de la *жать* „a recolta”, în limba lituaniană *rugpjūtis* (din *rugis* „secară” și *pjūtis* „recoltare”).

Gustar, denumirea populară românească, demonstrează fenomenul așa-zisei etimologii populare. „Îi zice Gustar pentru că acum încep fructele să aibă gust”. De fapt, *Gustar* este *August* „tradus” de țărani pe înțelesul lor [5].

SEPTEMBRIE (lat. *septem*) desemna, în calendarul roman, a șaptea lună. În slavona veche era *вересень* (moștenit în bielorusă, ucraineană,

poloneză) și provine de la *Callúna vulgáris* (rus. *вереска*, rom. *iarbă-neagră*), planta care înflorește la sfârșitul verii și începutul toamnei.

Prima lună de toamnă slavii o știau ca *листопад* sau *ревун* (*рюян* la croați), fiindcă anume în septembrie începeau primele vânturi reci de toamnă, care duceau la căderea frunzelor. „...Cătră sfârșitul lui *răpciune*, s-au trezit din miază-noapte vânturile” [10]. Denumirea populară *răpciune* nu poate fi explicată clar, în Dicționarul etimologic al limbii române menționându-se originea îndoielnică. Se consideră reprezentant al lat. *raptiōnem* „șterpeală”, interpretat drept „culesul viei” sau ca provenind din lat. **rapatiōnem* „recoltă de ridichi”. Toate aceste explicații sunt considerate forțate [1, p. 654]. Septembrie mai are un nume popular – *vinișel*. De menționat că practica recoltării strugurilor o atestăm în macedoneană *зроздобер* și slovenă *vinotok* (valabile pentru *octombrie*).

OCTOMBRIE și NOIEMBRIE erau a opta și a noua lună în calendarul roman – *Brumărel* și, respectiv, *Brumar* – cele care prevestesc iarna ce bate la ușă. Acum cade bruma (mai puțină în octombrie și din abundență în noiembrie), apare promoroaca, iar vântul bate mai cu putere. Slavii operau cu denumirile *листопад* – termen atestat în bielorusă, în ucraineană, cehă, poloneză, croată, slovenă; în lituaniană *lapkritis* („frunză” + „a cădea”). Alte lexeme reflectă unele caracteristici ale perioadei: rus. *грязник* (e glod), *свадебник* (se joacă nunți), ucr. *жовтень* (frunzele îngălbenesc).

A zecea lună, lat. *december*, a evoluat în română DECEMBRIE. Slavonescul *зрудень* reflectă timpul bolovanilor de pământ înghețat (rus. *зруда*), împrumutat ulterior de către ucraineni, polonezi, sloveni, bulgari, lituanieni. În România, decembrie e cunoscută în popor ca *undrea*, *îndrea* sau *andrea*, în legătură cu sărbătoarea Sfântului Andrei [1, p. 818]. Există însă și o explicație fantezistă: „acum gerul împunge ca o undrea (andrea)” [5].

Denumirile contemporane ale lunilor reflectă diferite epoci și influențe culturale, în special particularități ale sistemului calendaristic din Roma Antică. Odată cu calendarul, strămoșii noștri au împrumutat și variantele latinești ale acestora, care duc cu gândul la zeități, împărați și conducători de oști, altele amintesc simpla înșiruire aritmetică de cândva.

Denumirile populare ale lunilor, în limbile examinate, demonstrează intenția vorbitorilor de a atribui unei perioade concrete de timp un termen foarte expresiv, care reflectă cel mai bine fie specificul climei, fie ciclul vegetativ, fie sărbătorile religioase și laice.

Note

¹ În anul 46 î.Hr., astronomul Sosigene, pe vremea împăratului roman Iulius Caesar (de aici denumirea de *calendar iulian*) a adăugat o zi fiecărui al patrulea an, numit bisect (lat. *bissextilius*). Diferență neînsemnată de 11 minute și 14-16 secunde per an a ajuns în sec. XVI la 10 zile. În 1582, prin *reforma gregoriană* (sub papa Grigore al XIII-lea), 5 octombrie a devenit automat 15 octombrie, suprimându-se iarăși diferența. Treptat, calendarul gregorian a fost adoptat de toate bisericile și statele catolice și protestante din Apus. Bisericile ortodoxe de răsărit au menținut însă calendarul iulian, numit și *de stil vechi* sau ortodox, prin opoziție cu cel gregorian, numit și *de stil nou* sau catolic, iar din 1582 până prin 1900, diferența dintre cele două calendare a ajuns la 13 zile. În 1923, la un Congres internațional, s-a făcut o nouă corectare a calendarului, suprimându-se și diferența de 13 zile.

² *Agenda* vine din latină, este un plural și înseamnă „lucrurile care trebuie făcute/sunt de făcut”.

³ Lat. *calendae dies* „zilele strigării” din *calo*, *-are* „a anunța, a striga un anunț, a vesti”.

⁴ Calendele lui ianuarie au ajuns la noi *colinde de Anul Nou*: binecuvântări menite să „cheme” belșugul și lucrurile bune ale vieții. Ceva mai târziu, tot *colinde* s-au numit la români și cântecele de Crăciun: fr. *chants de Noël* sau, simplu, *noëls*; it. *canti Natalizi*; port. *cantigas de Natal*. Toate aceste forme provin din latina medievală *cantiones natalitiae* „Cântările Nașterii”.

⁵ În inscripțiile etrusce *Culsans* (probabil „paznicul porții”, de la *culs* care în etruscă însemna „poartă”).

⁶ *Ianus* și *ianua* sunt două foste adjective – **ianus* (masculin) și **ianua* (feminin) – care însemnau: „locul pe unde se merge, se trece, se iese sau se intră”, denumind orice loc de trecere, de regulă un pasaj în formă de arc. *Ianua* era adjectivul lui *foris*, ușa, poarta casei care dă afară. Cu timpul, *foris* nu s-a mai rostit, din economie de cuvinte, și a rămas ca *ianua* să însemne „ușa de la intrare, poarta principală a casei”.

⁷ N-ar fi exclusă nici o asociere a lui *februa* cu încercarea de a ține la distanță *febra*, *-is* „frigurile” mlaștinilor, care nu lipseau în patria latinilor.

⁸ Lupercus (din *lupus* și *arceo* „a ține departe, la distanță, a îndepărta, a împiedica, a goni și, poate, a vâna”) era zeul ce ținea lupii departe de turme; vânătorul de lupi.

⁹ Luna *mai*, zis și „foc de iarnă”, deoarece frunzele se colorează în portocaliu-galben toamna și apoi, după ce cad, se colorează în roșu.

Bibliografie

1. Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura SAECULUM I.O., București, 2002.
2. Ioan Sabău, *Caracterul arbitrar și nonarbitrar al semnului lingvistic (pe material faptic românesc)*, Teză de doctor, Chișinău, 2001.
3. Sorin Stati, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, Editura științifică, București, 1964.
4. www.tribuna.ro
5. www.forum.softpedia.org
6. www.dazzle.ru/spec/r-mounth.shtml
7. www.finnish.ru/course/routine
8. www.langs.ru/lt
9. www.robbybubble.ro/articles/lunile-anului-in-traditia-populara.php
10. Mihail Sadoveanu, *Țara de dincolo de negură*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.

Natalia LUCHIANCIUC

Problema determinativului substantival în limbile română și rusă

N.L. – magistru în filologie, lector superior universitar la Catedra de Filologie Română, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul.

Domenii de cercetare: gramatica, lingvistica comparată (română – rusă), cultura comunicării, limbile clasice (latina).

Autoare și coautoare a două cărți: *Lingua latina* (manual pentru facultățile umanistice) (2008),

Dicționar tematic de maxime și expresii latine (2011).

Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale (România).

Caracterul specific al fiecărui idiom se manifestă cu deosebită claritate mai ales prin confruntarea unui sistem lingvistic cu altul. Acesta constituie, probabil, unul dintre motivele ce determină tendințele actuale de studiere a fenomenelor de limbă în plan contrastiv. Compararea limbilor ne oferă un câmp vast de investigații lingvistice dintre cele mai interesante, permițându-ne să pătrundem pe calea cea mai accesibilă, în „intimitățile” gramaticale și științifice ale limbilor supuse analizei, în cazul nostru, ale limbilor română și rusă, care se deosebesc atât de profund între ele.

În cartea sa, *Știința logicii*, Hegel scria: „...numai cine cunoaște bine o limbă și știe, în același timp, și alte limbi, pe care le compară cu prima, numai acela poate simți spiritul și formația poporului în gramatica limbii sale...” [1].

Când se spune că fiecare limbă se caracterizează prin „geniul său”, se are în vedere că orice limbă se manifestă prin felul propriu de a structura realitatea, de a percepe, de a aprecia lucrurile. Limba română și limba rusă fac parte din grupuri de limbi diferite și sunt înrudite ca fiind reprezentantele familiei de limbi indo-europene. Drept urmare, aproape toate aspectele și elementele lingvistice ale acestor

două limbi reprezintă diferențe esențiale în cele mai variate compartimente ale limbii.

Discordanțe evidente la confruntarea limbii române cu limba rusă vom înregistra, mai ales, la nivel sintactic, în tratarea părților secundare de propoziție, în special, atunci când ne referim la determinanții substantivali ai numelui. Una dintre cauzele principale ale acestor deosebiri rezidă în faptul că limbile pe care le comparăm aplică diverse principii de identificare a părților de propoziție.

Determinarea nominală, fenomen pe care E. Coșeriu își întemeiază teoria disocierii, „asigură numelui, pe de o parte, trecerea de la virtual, de la universaliala desemnării potențiale, la actual, la monovalența desemnării concrete, prin intermediul operațiilor de actualizare, iar, pe de altă parte, îi modifică semnului posibilitatea de desemnare, prin intermediul instrumentelor «delimitării»” [2]. Această actualizare a planului semantic al numelui (al substantivului, al pronumelui sau al numeralului) regent este necesară, din perspectiva comunicării lingvistice, „întrucât substantivul (sau un substitut al acestuia), denumind clase de obiecte, prin conținutul său lexical noțional, rămâne în sfera generalului” [3]. Determinativul numelui, adică ceea ce în gramatica tradițională se subsumează atributului, particularizează sfera semantică a regentului, fie din perspectiva unor trăsături interne, distincte pentru obiectul către care trimite regentul (permanente sau momentane, obiective sau subiective), fie din cea a unor conexiuni externe, în care obiectele se află „înscrise”. Astfel, dacă din punct de vedere structural atributul este, în general, omisibil, atunci, sub aspect semantic, el devine un element necesar al actului de comunicare. „Ce este nume concret, se spune mai concret numai printr-un atribut” [4], menționează cercetătoarea Elena Ungureanu.

Dintre multiplele varietăți de determinare nominală, atât în sistemul gramatical al limbii române, cât și în cel al limbii ruse, atributele exprimate prin substantive sunt cele mai frecvente – numite convențional *atribute substantivale*, datorită naturii morfologice ale acestora. Spre deosebire de alte realizări atributive, determinativul substantival se distinge prin următoarele *particularități*:

– este *un determinant neacordat*, adică numele regent nu implică mărcile de gen, număr și de caz în statutul morfologic al numelui ocurent în poziția de atribut;

– în limitele restricțiilor semantice, *regentul impune atributului* realizat prin substantive *unul din cazurile oblice* [5]: *genitiv, dativ, acuzativ*, dar în limba rusă și cazurile *prepozițional* sau *instrumental* (pe care sistemul cazual al limbii române nu le cunoaște). (Comp.: *privirea mamei* // *мамин взгляд* (cazul genitiv), *nepot surorii* // *племянник сестре* (cazul dativ), *carte de citire* // *книга для чтения* (cazul acuzativ), *carte cu poze* (cazul acuzativ) // *книга с картинками* (cazul instrumental), *roua de pe iarbă* (cazul acuzativ) // *роса на траве* (cazul prepozițional).

În gramaticile contemporane ale limbii române, fenomenul sintactic vizat se subclasifică în patru categorii, în funcție de cazul substantivului prin care se actualizează. Pe baza acestui criteriu se pot distinge:

- a) atribut substantival în genitiv;
- b) atribut substantival în dativ;
- c) atribut substantival în acuzativ;
- d) atribut substantival în nominativ sau „falsă apozitie”. Ultima categorie însă este considerată de mulți cercetători o realizare atributivă evidentă, de aceea nu este încadrată în clasa atributivă. Se precizează că în clasa atributului substantival sunt incluse „doar structurile substantive realizate prin relație de dependență unilaterală și la unul dintre cazurile nonautonome” [6].

Aflându-se în categoria atributelor neacordate, determinativul substantival al numelui în limba rusă poate fi exprimat, ca și în română, după cum s-a menționat *supra*, prin formele cazuale oblice ale substantivului: *genitiv, dativ, acuzativ, instrumental* (cu sau fără prepoziție) sau *prepozițional* (de regulă, este însoțit de o prepoziție). Ținem să remarcăm faptul că în sintaxa limbii ruse nu se face o tipologizare cazuală a determinativului substantival al numelui, așa cum se face în română.

Cele enunțate anterior ar putea să ne conducă la o concluzie eronată că în analiza gramaticală a structurilor alogene nu vor exista deosebiri esențiale. Examinând cu atenție un șir de studii și gramatici ale limbii ruse, vom observa că în interiorul unei structuri nominale se pot realiza și alte raporturi decât cele atributive. Modelul distributiv $N_1 + N_2$ poate genera în limba rusă și alte funcții sintactice decât cea de *atribut*, cum ar fi funcția de *complement indirect* sau de *complement circumstanțial*. Explicația se conține în **definițiile** acestor părți de propoziție.

Astfel, în gramaticile rusești **atributul** este definit ca o parte secundară de propoziție. El determină altă parte de propoziție redată printr-un cuvânt cu valoare de obiect (*substantiv, pronume substantivizat, numeral sau alt cuvânt substantivizat*); **complementul (indirect)** este o parte secundară a propoziției ce determină o parte de propoziție exprimată prin *verb, substantiv, pronume substantivizat, adjectiv, numeral sau adverb* [7]; **complementul circumstanțial** este o parte secundară a propoziției care determină o parte de propoziție exprimată prin *verb, substantiv deverbal, adjective sau adverb*.

În baza acestor definiții, e ușor de constatat că *atributul* și *complementul* (indirect și circumstanțial) pot avea o serie de regenți comuni: substantive, pronume substantivizate, numerale. În limba rusă numele (substantivul și alte părți de vorbire cu valoare substantivală) poate regenta aproape toate părțile secundare de propoziție, în timp ce în română substantivul sau o altă parte de vorbire cu valoare substantivală solicită, de obicei, un atribut.

În limba rusă valoarea sintactică a termenilor implicați într-o relație de determinare nominală este în strânsă legătură cu părțile de propoziție, deoarece, deseori, aceeași unitate sintactică este interpretată în mod diferit de către diverși autori.

În lingvistica rusă s-au expus, de-a lungul secolelor, mai multe puncte de vedere asupra delimitării părților de propoziție, ceea ce a favorizat și varietatea definițiilor date atributului, a explicațiilor despre particularitățile structural-semantice, despre cele conținutal-sistemice cu referire la această parte de propoziție.

Pentru prima dată, problema părților secundare de propoziție, în sintaxologia rusească, a fost abordată de către A. H. Vostokov, unul dintre exponenții metodei comparativ-istorice, autorul lucrării *Русская грамматика* (1831). În studiul său, lingvistul identifică așa-numitele cuvinte „atributive” (определятельные) și „completive” (дополнительные). În categoria *atributivelor* include *adjectivele, apozitiile*, unele *adverbe* și *gerunzii*, iar în cadrul *completivelor* – *formele de caz oblic ale substantivului și infinitivul*.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, lingvistul F. I. Buslaev, susținător al principiului logico-gramatical, vorbește despre două criterii

existente în clasificarea părților secundare de propoziție: *după tipul de subordonare și după sens* [8]. Însuși F. I. Buslaev remarcă discordanța dintre aceste două clasificări, una și aceeași parte de propoziție fiind prestată la mai multe interpretări. Astfel, în exemplul: *Тепрадъ сестры лежит на столе*, forma gramaticală *сестры* va fi tratată ca un *complement* – după natura raportului sintactic exprimat și ca un *atribut* – după semnificație și după tipul întrebării – *чья?* În lucrarea sa *Опыт исторической грамматики русского языка* (1858), s-a cristalizat pentru prima oară concepția logico-gramaticală în analiza părților secundare de propoziție, care s-a păstrat, în ansamblu, până în prezent.

Ulterior, în cercetările lingviștilor A. A. Potebnea, F. F. Fortunatov, A. M. Peșkovsky, M. N. Peterson ș.a., clasificarea logico-semantică a părților secundare a fost supusă unor critici vehemente. Adversarii acestei clasificări opinau că în cadrul ei categoriile sintactice se subordonează celor logice. Însuși principiul de identificare a părților secundare de propoziție, după funcțiile lor logice, nu este admisibil în gramatică și că schema logică privind cele trei părți secundare de propoziție nu cuprinde întreaga varietate de relații exprimate în limbă [9]. În locul acesteia, se propune clasificarea formală, bazată doar pe *tipul de subordonare*. A. A. Potebnea pune semnul egalității între părțile de propoziție și diverse părți de vorbire în utilizarea lor sintactică: „Asemeni *verbului*, care constituie *predicatul* propoziției sau relația predicativă, astfel și *substantivul* la un caz neoblic, neacordându-se cu un alt nume, formează *subiectul*, iar *substantivul* la un caz oblic, neacordat cu un alt nume, reprezintă *complementul* (este vorba de complementul direct sau indirect), însă un *nume* acordat în orice caz este un *atribut* sau *nume predicativ*, iar *circumstanțialului* îi este specifică o formă deosebită, cea a *adverbului*” [10].

În primele ediții ale lucrării sale, *Русский синтаксис в научном освещении*, A. M. Peșkovsky susține că *atribut* este adjectivul acordat, participiul și pronumele; *complement* – substantivul subordonat, *circumstanțial* – adverbul, gerunziul și infinitivul. Iar în edițiile ulterioare, se dezice de termenii „*complement*”, „*atribut*”, „*complement circumstanțial*”, distingând părți de propoziție subordonate (управляемые), acordate (согласуемые) și cele ce aderă (примыкающие) [11].

Cercetătoarea V. G. Admoni pune pe primul plan natura morfologică a cuvântului subordonator, identificând două clase fundamentale de cu-

vinte: grupul substantival și grupul verbal. Astfel, toate cuvintele care intră în clasa substantivului sunt considerate atribute [12]. În grupa verbului sunt incluse complementul și circumstanțialul [13].

În această ordine de idei, lingvistul rus A. Gvozdev [14] remarcă incompatibilitatea și caracterul contradictoriu al direcției formaliste, susținând că dacă am analiza exemplul citat anterior *Тетрадь сестры лежит на столе* (după F. I. Buslaev), vom observa faptul că, potrivit opiniei lui A. A. Potebnea, *сестры* va fi *complement*. Conform teoriei cercetătoarei V. G. Admoni – *atribut*; *на столе* – după opinia lui A. A. Potebnea – *complement*, în corespundere cu teoria propusă de V. G. Admoni – *circumstanțial*.

De la mijlocul anilor '30, după apariția manualelor de gramatică ale unor autori ca S. G. Barhudarov și E. I. Dosâcev, clasificarea logico-semantică a fost readusă în știință și continuă să funcționeze ca principiu de bază la studierea părților de propoziție.

Trebuie menționat că însuși academicianul V. V. Vinogradov n-a găsit altă alternativă schemei logico-gramaticale, deși a remarcat caracterul contradictoriu și limitat al acesteia. Savantul nu vedea nici pe departe soluționarea problemei părților secundare de propoziție în această schemă, accentuând că teoria tradițională privind părțile secundare de propoziție necesită o revizuire fundamentală. Direcția acestei „revizuirii” însă V. V. Vinogradov o vedea în studiul aprofundat „al tuturor tipurilor de raporturi sintactice și de legături între cuvinte atât în formele sintagmelor, cât și în structura propozițiilor” [15].

La ora actuală, în sintaxa limbii ruse, teoria părților de propoziție se leagă de semantica unităților sintactice. Semantica și logica naturală („здравый смысл”) [16] sunt promovate pe prim-plan, chiar în ciuda naturii morfologice a elementului determinat.

Merită atenție în acest sens viziunea profesorului rus A. Rudnev, care explică fenomenul determinării nominale potrivit *criteriului logico-semantic*. Astfel, cercetătorul delimitează unități prepoziționale care, deși se referă la substantiv, nu mai sunt interpretate ca fiind atribute (lucru firesc pentru limbile romanice), dar ca niște complementele indirecte. Savantul motivează că în asemenea situații se ține seama de condiția dacă „avem de a face **cu una sau cu două substanțe** (purtătoare ale semnu-

lui caracteristic)” [17]. Analizând exemplele: (1) *Ешь блины с икрой* și (2) *Ешь пирог с грибами*, savantul observă că în exemplul (1) se realizează un *complement indirect*, deoarece determinativul prepozițional *с икрой* răspunde la întrebarea *с чем?* și reprezintă o substanță diferită față de substantivul *блины* (clătitele se prepară separat și icrele se pun deasupra); în exemplul (2) se realizează un *atribut*, fiindcă substantivul prepozițional răspunde la întrebarea *какой?* și este o substanță unică cu substantivul determinat (în cazul dat, ciupercile nu se separă de plăcintă, ci se introduc în interiorul ei, formând un tot întreg).

Aceeași situație este semnalată și în exemplul: *Гости пили чай с вареньем*, unde substantivul prepozițional *с вареньем*, în funcție de context, poate fi atribut sau complement. Însă în enunțul: *Навстречу Марье попался мастеровой с пилой и рубанком*, cuvintele *с пилой и рубанком* sunt complemente, deoarece avem de-a face cu niște obiecte pe care obiectul determinat le are **la sine** și nu **în sine**.

De remarcat că în sintaxa limbilor romanice, de pildă, în cea română, exemplele analizate *supra* de către A. Rudnev ar funcționa ca niște *atribute* (Comp.: clătite **cu icre**, plăcintă **cu ciuperci**, ceai **cu dulceață**, meșter **cu ferestrău și gealău**).

Trebuie să subliniem că exemplul *Ешь пирог с грибами*, investigat de A. Rudnev, poate avea o funcție de tranziție, adică poate fi interpretat și ca *atribut*, și ca un *complement*. Cităm un exemplu similar din *Современный русский язык* (2002): *На завтрак мы взяли пироги с мясом*, în care autorii, referindu-se la sintagma *пироги с мясом*, afirmă că, datorită raportului atributiv – obiectiv, pe care-l exprimă, aceasta poate fi identificată și ca *atribut*, și ca un *complement*.

Autorii studiului citat (Н. Валгина, Д. Розенталя, М. Фомина) precizează: „Funcțiile sintactice ale părților secundare de propoziție se stabilesc prin relevarea raporturilor dintre cuvântul determinat și determinantul său. Totodată, aceste raporturi nu depind doar de natura morfologică a termenilor din cadrul sintagmei, dar și de valoarea semantică a acestora. Astfel, una și aceeași formă a cuvântului sau aceeași sintagmă nominală prepozițională pot realiza diverse funcții sintactice, în dependență de cuvântul pe care îl determină, adică se iau în considerare atât valoarea morfologică a termenului determinat, cât și semantica acestuia” [18].

În gramatica tradițională a limbii ruse, în categoria complementelor (приименные дополнения), sunt incluse, de regulă, și structurile nominale în cadrul cărora regentul este un substantiv deverbal sau derivat dintr-un adjectiv. De exemplu: чтение **стихов** // lectura **versurilor**, уборка **урожая** // strânsul **roadei**, верность **традиции** // fidelitatea **tradiției**. Din perspectivă semantică, aici, desigur, se realizează raporturi obiective și se resimte corelația cu structurile verbale sau adjectivale: читать **стихи** // a lectura **versuri**, убирать **урожай** // a strânge **roada**, верный **традициям** // fidel **tradițiilor**. În sintaxa limbii române, exemplele citate nu vor fi identificate drept componente, dar vor fi tratate doar ca *atribute*: aici orice determinativ al numelui (substantiv sau substituit al acestuia) este considerat atribut.

În unele structuri analogice cu genitivul subiectiv (плач **ребенка** // plânsul **copilului**, посадка **самолёта** // aterizarea **avionului**), chiar și gramaticienii ruși califică partea secundară de propoziție drept *atribut*, nu *complement*, cum ar fi fost de așteptat, dacă s-ar fi luat în considerare doar relația logico-semantică. Schimbarea formei gramaticale a termenului regent (verb – substantiv deverbal, adjectiv – substantiv de origine adjectivală) are drept consecință modificarea funcțiilor sintactice ale cuvântului subordonat. Totodată, deseori se schimbă și forma elementului subordonat (Comp.: чтение **стихов** – читать **стихи** // lectura **versurilor** – a lectura **versuri**, уборка **урожая** – убирать **урожай** // strânsul **roadei** – a strânge **roada**).

Prezentarea opiniilor cu privire la principiile de identificare a părților secundare de propoziție în sintaxa limbii ruse este o dovadă că în analiza gramaticală a faptelor de limbă, la nivel eteroglot, trebuie să se țină seama de specificul fiecăreia dintre limbile examinate, de altfel, am neglija, am deforma realitatea lingvistică.

În baza celor menționate, ținem să afirmăm că la nivelul unor structuri eteroglotte, același fenomen lingvistic poate fi tratat diferit, fapt condiționat de varietatea principiilor ce se află la baza cercetării. În acest sens, observăm că determinativul substantival al numelui este analizat în mod diferit în sintaxa limbii române și în cea a limbii ruse. Acest fapt rezultă din diversitatea criteriilor aplicate: în limba română primează criteriul gramatical-relațional, în limba rusă se pune pe prim-plan criteriul semantic, substanțial.

Analiza modelelor distributive din limbile română și rusă confirmă teza susținută de prof. R. Budagov, care poate fi aplicată integral inclusiv la caracterizarea limbilor înrudite: „Cu toate coincidențele pur exterioare, unele categorii gramaticale funcționează în limbile înrudite «un pic deosebit»” [19]. Descrierea formelor paralele ne permite a sesiza acest „un pic” deosebit în sistemul limbilor confruntate.

Bibliografie

1. Hegel, *Știința logicii*, traducere rusă, în *Сочинения*, vol. V, 1937, p. 37.
2. Rodica Nagy, *Sintaxa limbii române actuale*, Editura Institutul European, Iași, 2005, p. 197.
3. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române. Morfologie. Sintaxă*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 469.
4. Elena Ungureanu, *Atributul și atributivitatea: repere logico-semantic de identificare*, Chișinău, 1999, p. 24.
5. Iorgu Jordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 619.
6. *Ibidem*, p. 620.
7. *Грамматика русского языка*, Том II, Часть I (под ред. В. В. Виноградова), Москва, 1960, стр. 521.
8. Ф. И. Буслаев, *Историческая грамматика русского языка*, Часть I, Издание II, Москва, 1963, стр. 27.
9. А. А. Потенбя, *Из записок по русской грамматике*, Москва, 1958, стр. 71-127.
10. *Ibidem*, p. 119.
11. А. Пешковский, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва, 1956, стр. 283.
12. В. Адмони, *Введение в синтаксис немецкого языка*, Москва, 1955, стр. 250.
13. *Ibidem*, p. 321.
14. А. Гвоздев, *Современный русский литературный язык*, Москва, 1968, стр. 102.
15. *Грамматика русского языка*, Том II, Часть I, (под ред. В. В. Виноградова), Москва, 1960, стр. 97.
16. А. Руднев, *Синтаксис современного русского языка*, Москва, 1968, стр. 110.
17. *Ibidem*, p. 100.
18. Н. Валгина, Д. Розенталь, М. Фомина, *Современный русский язык*, Издание Логос, Москва, 2002, p. 315.
19. Р. Будагов, *Близкородственные языки и некоторые особенности их изучения*, în *Типология сходств и различий близкородственных языков*, Кишинев, 1976, стр. 4.

Cristinel MUNTEANU

Lingvistica textului ca hermeneutică a sensului

Cr.M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) al Universității „Al. I. Cuza” din Iași și lector la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești. Domenii principale de interes: filozofia limbajului, teoria limbii, semantica, frazeologia, lingvistica textului, știința comunicării, discursul publicistic. A publicat *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (2008, ca editor), Tobias Peucer, *De relationibus novellis / Despre relațiile jurnalistice* [Leipzig, 1690] (2008, ca editor) și B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013, ca editor); este, de asemenea, autorul a peste o sută de articole și comunicări.

0. Motivul scrierii acestui articol îl reprezintă o recentă apariție editorială: Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, Ediție îngrijită de Jörn Albrecht, Versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013, 264 pag. Firește, mi-am propus, înainte de toate, să semnaliez importanța acestui eveniment cultural, însă trebuie să precizez, totodată, că prezentarea mea va fi, pe de o parte, mai puțin decât o recenzie, iar, pe de altă parte, mai mult decât atât. Așadar, voi încerca (1) să punctez, pe scurt, însemnătatea și valoarea ediției românești și, apoi, (2) să caracterizez, la fel de concis, concepția lui Eugeniu Coșeriu despre lingvistica textului ca hermeneutică a sensului¹.

1. Cartea la care mă refer este traducerea românească (mult așteptată) a celebrei *Textlinguistik* coșeriene, ce a cunoscut mai multe ediții și retipăriri în limba germană (în 1980, 1981, 1994 și 2007), în

limba italiană (în 1997, retipărită apoi de cinci ori până în 2008!), în limba spaniolă (în 2007), bucurându-se de un real succes în rândul specialiștilor. Sunt, de asemenea, la curent cu faptul că este aproape de finalizare și o versiune în limba franceză, dat fiind interesul crescând al cercetătorilor vorbitori ai acestei limbi pentru ideile lui Eugeniu Coșeriu privitoare la lingvistica textuală (în acest sens, este de remarcat entuziasmul cu care cel mai important specialist de limbă franceză al domeniului, Jean-Michel Adam, a receptat / descoperit această carte a lui Coșeriu). Totodată, știu că se află în lucru și o versiune portugheză, ce ar trebui să apară în Brazilia.

1.1. Traducerea s-a făcut după originalul german (dar și prin confruntare cu celelalte versiuni existente în alte limbi), fiind semnată de prof. univ. dr. Eugen Munteanu și de dr. Ana-Maria Prisacaru, doi foarte buni cunoscători de limbă germană și, în același timp, doi cercetători familiarizați cu lingvistica integrală coșeriană, ceea ce garantează, pe de o parte, o versiune românească exactă și adecvată stilistic, iar, pe de altă parte, o coerență și o unitate terminologică în conformitate cu exigențele autorului². De altfel, trebuie subliniat că profesorul Eugen Munteanu este un coșerian declarat, Domnia Sa contribuind (timp de mai bine de două decenii) la receptarea / recuperarea ideilor lingvistice ale lui Coșeriu în spațiul românesc, prin traducerea unor cărți și studii fundamentale ale savantului respectiv, prin organizarea de colocvii și îngrijirea de volume dedicate acestuia ș.a.m.d. (lucruri pe care, de altminteri, le menționează și E. Munteanu în *Postfața* care însoțește traducerea românească).

1.2. Nu am nicio îndoială că publicarea acestei cărți în limba română constituie un eveniment cultural de prim rang, ce va avea un impact deosebit asupra formării generațiilor viitoare de lingviști și filologi, dar și asupra specialiștilor deja formați care nu au avut încă posibilitatea să citească această carte în original sau în vreuna dintre celelalte versiuni amintite. În același timp, consider foarte potrivită și de bun augur ideea ca *Lingvistica textului* să apară la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în colecția Logos, colecție care a fost inaugurată în anul 2009 tot de o carte coșeriană de referință, *Omul și limbajul său*. În plus, nu trebuie să uităm că Eugeniu Coșeriu și-a început studiile universitare chiar la Iași, primele sale preocupări de estetică fiind urmărite și apreciate de G. Călinescu. În consecință, se poate afirma că publicarea acestei cărți sub egida Universității Mihăilene reprezintă, într-o anumită măsură, și „o întoarcere la origini”³.

2. Câteva cuvinte acum despre concepția lui Coșeriu referitoare la lingvistica textuală. Trebuie spus că Eugeniu Coșeriu (1921-2002) a susținut, încă din 1955, existența unei lingvistici a textului *in nuce* în cadrul *stilisticii literare* sau a *stilisticii vorbirii* (cum era numită uneori). De altfel, în lingvistica mondială, el este cel care folosește pentru prima oară termenul de „lingvistică a textului” (*lingüística del texto*), în studiul *Determinación y entorno* (scris în 1955 și publicat, în 1957, în revista „Romanistisches Jahrbuch”). Prin aceasta, lingvistul de origine română avea în vedere, în special, stilistica practică, mai întâi, de Leo Spitzer și, ulterior, de o serie de lingviști din Germania și din țările romanice (din mediul italian merită amintit, în primul rând, Antonino Pagliaro a cărui *critica semantica* ar trebui înțeleasă și ca o lingvistică a textului *ante litteram*), considerând că stilistica literară nu este altceva decât forma actuală a retoricii antice.

2.1. În capodopera *Lingvistica textului* (*Textlinguistik*), având la bază cursurile ținute în anii '70 la Universitatea din Tübingen, Coșeriu își precizează și ilustrează concepția personală despre lingvistica textului, pe care o vede ca *hermeneutică a sensului*⁴, *adică interpretare sau revelare sistematică fundamentată a conținutului textului / discursului*. Accepția pe care o dă Coșeriu «sensului» este foarte importantă pentru înțelegerea lingvisticii sale, întrucât, în viziunea sa, conținutul lingvistic este de trei tipuri: *desemnarea* (adică referința la realitatea extraverbală, la lucruri, stări de lucruri și ideile / opiniile despre acestea), *semnificatul* (conținutul dat exclusiv de și prin limbă) și *sensul* (conținutul unui act de vorbire concret, text / discurs). Planul sensului este *dublu semiotic*: pe de o parte, semnele semnifică ceva (în limbă) și desemnează ceva (ca „extralingvistic”) și, pe de altă parte, semnificatul și desemnarea funcționează la rândul lor ca „semnificant” pentru un conținut de ordinul al doilea, care este tocmai sensul. În consecință, Cervantes, de pildă, nu vorbește despre Don Quijote, ci, cu ajutorul / prin intermediul lui Don Quijote (devenit *simbol*), vorbește despre „acel ceva” care constituie sensul romanului.

2.2. Coșeriu dovedește o excepțională cunoaștere a tradiției, recuperând contribuțiile înaintașilor în acest domeniu (începând cu retorica), ceea ce l-a făcut să înțeleagă esența literaturii și a discursului literar, specificul acestora în fața altor forme de discurs, înțelegere fără de care o asemenea lingvistică textuală ar fi sortită eșecului. Astfel, de la Aristotel a preluat

ideea limbajului poetic (adică a limbajului literaturii artistice) ca *lógos poietikós* (creator de lumi posibile). La G. Vico a descoperit conceptul de „universalii fantastice” (de unde rezultă definirea literaturii ca surprindere / captare / intuire a universalului în faptul concret). De la B. Croce (care îi continuă pe Vico și pe Humboldt) a preluat ideea ca limbajul poetic este terenul tuturor posibilităților limbajului (sau, altfel spus, că limbajul se manifestă în deplinătatea sa funcțională în discursul poetic). În același timp, nu trebuie uitat că E. Coșeriu preia întotdeauna critic aceste idei, dându-le adesea o interpretare originală, arătând în ce sens sunt valabile, care le sunt posibilitățile și limitele. De exemplu, ca o reacție la credința lui Croce, după care poezia și limbajul sunt același lucru (ceea ce a condus la identificarea esteticii cu lingvistica), Coșeriu introduce conceptul de *alteritate* (de la ‘a fi cu altul’, cf. lat. *alter*), ce reprezintă una dintre universalii primare ale limbajului, dar care (spre deosebire de *creativitate*) lipsește din poezie.

2.3. Acestea și multe altele (critica funcțiilor limbii la K. Bühler și R. Jakobson, propunerea unei clasificări exhaustive a cadrelor și a contextelor, tipologia relațiilor pe care le stabilește semnul lingvistic prezent în text, adică a „funcțiilor evocative”, după W. M. Urban, alături de ilustrări captivante din literatura universală etc.) se constituie într-o concepție coerentă și unitară, într-o veritabilă lingvistică integrală a textului literar ale cărei beneficii sunt evidente.

Note ¹ Într-un alt articol, din viitorul apropiat, voi încerca să tratez *in extenso* problema hermeneuticii și problema sensului în viziunea lui Eugeniu Coșeriu.

² Spun aceste lucruri în deplină cunoștință de cauză, fiindcă, la solicitarea dlui prof. Eugen Munteanu, atât eu, cât și prof. Stelian Dumistrăcel, am revăzut cu atenție întregul text al versiunii românești, înainte ca aceasta să meargă la tipar.

³ La fel cum, datorită faptului că E. Coșeriu datora atâtea mediului științific italian, versiunea italiană a aceleiași cărți (*Textlinguistik*) a fost considerată de autor „da molti punti di vista quasi un ritorno alle origini”.

⁴ O scurtă conferință, foarte concentrată în privința ideilor, ținută de Coșeriu în Spania, în 1995, se intitulează întocmai așa: *La lingüística del texto como hermenéutica del sentido* (vezi textul acesteia reprodus în Eugenio Coșeriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, EUNSA, Pamplona, 2006, p. 57-60).

Ion GUȚU

Reforma curriculară din perspectiva abordării dihotomice cantitate – calitate: cazul didacticii limbilor străine

I.G. – conf. univ. dr. în filologie, șef Catedra Filologie Franceză, Facultatea Limbi și Literaturi Străine, U.S.M. Domenii de cercetare: filozofia limbajului, semiotică, hermeneutică, simbologie, poetică, istoria limbii franceze, teoria curriculară, sociolingvistică. Autor a 210 publicații, între care monografia *Le symbole et ses fonctions textuelles* (1991), *Semnul estetic și dimensiunea nivelurilor sale de interpretare* (2002), suport de curs *Symbologie* (2014), cărți *Pagini de muncă, pagini de succes* (2005), *Diversitate, modernitate și continuitate* (2010). Participant la numeroase colocvii, conferințe și proiecte internaționale.

Dacă acceptăm ca provocare faptul că nimic nu este veșnic, veșnică e doar schimbarea, atunci nevoia reformelor permanente în educație este una evidentă. În cazul sistemului educațional din Republica Moldova aceste reforme presupun, înainte de toate, ajustarea la cerințele europene și la exigențele timpurilor moderne. Mai mult, (auto)reformarea trebuie să devină o stare permanentă a sistemului educațional european per ansamblu și al fiecărui sistem național în particular. Iată de ce această stare nu poate să nu atingă și sistemul nostru educațional, prin reformarea continuă a curriculumului național, inclusiv pentru limbi străine, care implică o adaptare permanentă la principiile, obiectivele și metodologiile Cadrelui European Comun de Referință pentru Limbi. Abordată din perspectivă ontologică și dialectică, adică prin prisma dihotomiei cantitate – calitate, această reformă dezvăluie o claritate vizibilă a priorităților educaționale legate de trecerea de la dimensiunea *cantitativă* a reformelor (metodologii, conținuturi, obiective, forme de evaluare etc.) la varianta lor *calitativă* și deschide noi perspective de cercetare în pedagogie, psihologie, îndeosebi în glotodidactică.

Dimensiunea dialectică a dihotomiei cantitate – calitate: abordarea ontică

Apartinând ontologiei ca ramură a filozofiei ce studiază omul ca ființă în ansamblul proprietăților sale, categoriile filozofice reprezintă, în viziunea lui Aristotel, variate modalități de a semnifica și de a demonstra *ceea ce este*, în general, prin intermediul verbului *a fi*, altminteri spus, acestea vizează genurile cele mai generale ale ființei umane [1, 2005, p. 208]. Printre categoriile de bază aristoteliene enumerăm *substanța, cantitatea, calitatea, relația, locul, timpul, poziția, posesia, acțiunea, pasiunea* [2, 2002, p. 10]. Pentru reprezentanții filozofiei clasice acestea vor reprezenta concepte pure care constituie condițiile *a priori* ale judecăților și raționamentelor noastre, cum ar fi *cantitatea* (unitatea, pluralitatea, totalitatea), *calitatea* (realitatea, negația, limitarea), *relația* (cauza și efectul), *modalitatea* (posibilitatea și imposibilitatea etc.) [3, 1869, p. 208]. După cum remarcăm, acesta fiind și interesul nostru științifico-didactic, printre primele categorii, în toate cazurile sus-menționate, figurează **cantitatea și calitatea**, categorii majore ale spiritului uman. Doar că, atunci când *calitatea* vizează maniera de a fi a unui subiect sau a unei persoane, *cantitatea* își propune să afle dacă un obiect al cunoașterii poate fi măsurat printr-un număr sau printr-un sistem omogen de unități, definit în prealabil [4, 1964, p. 250].

Important e faptul că aceste categorii sunt capabile să se manifeste ontologic și sub alte forme, având specificități de funcționare dialectică în alte domenii ale activității umane. Dar și mai important este că aceste categorii pot să se supună unor abordări binare ori **dihotomice**¹ de genul: *loc-timp, cantitate-calitate* etc. Supuse unei abordări dihotomice, categoriile permit de a sesiza nu doar metamorfoza fenomenelor relative la evoluția naturii umane, cum ar fi cele de ordin psihanalitic, logic, sociologic, geocultural, dar și de ordin pedagogic, curricular sau didactic. Examineate din perspectivă dihotomică, cantitatea și calitatea reprezintă două categorii filozofice care acoperă două aspecte importante ale realității obiective, fiecare având subdiviziuni multiple: *unitate, pluralitate, totalitate*, pe de o parte, și *realitate, negație, limitare*, pe de altă parte, conform viziunii kantiene asupra categoriilor. Aceasta ar însemna că lumea nu este construită din obiecte finite sau gata făcute, ci înglobează un ansamblu de procese în care lucrurile apar, se trans-

formă și dispar. Anume această evoluție dialectică a lumii, inclusiv a domeniilor activității umane (politică, economie, educație, cultură etc.), permite de a sesiza mai bine specificitățile și similitudinile acestor categorii ontologice. Astfel, pentru cazul calității, particularitățile consistă în faptul că orice obiect, dincolo de modificările pe care le poate suporta pe parcursul existenței sale, rămâne permanent același până la un anumit moment, determinat calitativ, și nu un altul. Un obiect nu poate să-și piardă calitatea sa fără a continua să fie el însuși [5, 1980, p. 189]. Specificul cantității rezidă în faptul că, simultan cu determinarea lor calitativă, toate obiectele posedă o determinare cantitativă: mărime, număr, volum, ritm de derulare a procesului etc. [5, 1980, p. 189-190].

Pentru funcționarea dialectică e nevoie de a accentua faptul că, în raport cu calitatea, cantitatea nu vizează direct starea unui obiect: modificările cantitative nu antrenează obligatoriu dispariția unui obiect sau schimbarea substanțială a acestuia. Determinarea cantitativă, spre deosebire de cea calitativă, se caracterizează printr-o relație exterioară a obiectelor față de natura lor. Calitatea nu poate fi redusă la cantitate, cum încearcă să o facă uneori metafizicienii. Niciun obiect nu posedă o caracteristică pur cantitativă sau calitativă. Orice obiect este unitatea unei cantități determinate, o mărime calitativă, și o calitate cantitativă determinată [*ibidem*, p. 191]. O bulversare în măsură/mărime comportă modificarea obiectului/fenomenului care devine un obiect diferit. Totodată, unul și același obiect poate reprezenta o cantitate (un avion pe aerodrom) și o calitate (același avion în zbor conform misiunii / calității sale), fenomenul decolării desemnând *trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative*.

Aplicată altor domenii umane, dialectica dihotomiei cantitate-calitate permite să constatăm că, spre exemplu, în psihologie, *abordarea cantitativă* este cea care poate fi măsurată în raport cu *abordarea calitativă*, care este posibilă prin prisma sentimentelor și a senzațiilor [*ibidem*, p. 193]. În logică, e nevoie de a ști să discriminezi între o *analogie cantitativă*, o proporționalitate în sensul strict al cuvântului, de o *analogie calitativă* pe care o putem remarca, spre exemplu, între figuri geometrice sau între structuri biologice ale variatelor ființe și ale căror corelație se adevărește importantă pentru acest domeniu [6, 2006, p. 69].

Dialectica reformei educaționale din perspectiva dihotomiei cantitate – calitate

Corelația dihotomică *cantitate-calitate* este la fel de operațională în teoria curriculară și în glotodidactică, deoarece permite de a sesiza nevoia și rolul schimbărilor, începând cu sistemul educațional per ansamblu și până la curriculumul disciplinelor concrete, cum ar fi didactica limbilor străine sau glotodidactica.

Sub aspectul teoriei curriculare, noua filozofie educațională încadrează un demers orientat spre o nouă *calitate* umană: educația, întrucât doar un om educat poate realiza speranțele societății secolului al XXI-lea: libertate, democrație, egalitatea șanselor, progresul și spiritualitatea. În consecință, reformele trebuie să implice toate componentele curriculare ale sistemului educațional: *teleologia* (idealul, scopul, obiectivele, standardele, finalitățile), *conținuturile* (materia de studiu și de formare, volumul, mijloacele de actualizare), *tehnologia* (activitățile și oportunitățile de învățare, metodele, tehnicile, procedeele, formele de predare / învățare / evaluare), *epistemologia* (conceptele, teoriile, principiile, normele). Spre exemplu, finalitatea educațională de natură *cantitativă* a sistemului național vizând formarea unei personalități *multilateral* dezvoltate necesită a fi revizuită și reformată, mai ales, din perspectivă *calitativă*, ca formare și autoformare a unei personalități *armonios* dezvoltate, adică, a unei personalități în armonie cu societatea, cu natura, cu cosmosul / Dumnezeu, si, desigur, cu sine însăși. Acest lucru antrenează o serie de metamorfoze ce ținesc dominantele educaționale și care presupun:

- Tranziția de la un sistem centrat pe *elevul-obiect* (depozitar de conținuturi / cunoștințe, consumator de valori, spectator) spre *elevul-subiect* (creator de cunoștințe, generator de valori, actor / partener),
- Trecerea de la un sistem axat pe *obiective* (proces, durată, atomizare, deci *cantitate*) spre un sistem axat pe *competențe* (rezultat, produs, finalitate, deci *calitate*).

Această abordare dialectică a impus revizuire novatoare și la nivel de *documente educaționale*. Astfel, sistemul educativ moldovenesc, primul printre republicile ex-sovietice, a acceptat standardele europene și a elaborat, începând cu anul 1996, renumitul *curriculum*, inclusiv în glot-

odidactică, și care a trebuit să înlocuiască fostele programe sovietice atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ. Iată de ce, curriculumul a avut ca menire să exprime și să reflecte noua filozofie a educației pentru întreg procesul de predare / învățare / evaluare. Viziunea curriculară, în raport cu vechile programe, a fixat nevoia tranziției de la un sistem de natură informativă, abuzant în conținuturi educaționale și impuse centralizat, deci optimist și *cantitativ*, spre un sistem formativ, deja formator, cu conținuturi educaționale echilibrate și selectate, deci realist și *calitativ*. În acest fel, orientarea de bază a fost canalizată spre calitatea predării, spre transformarea cunoștințelor în competențe, adică spre produsul final. Acest fapt a trebuit să schimbe rolul curriculei și impactul ei asupra societății întregi. Or, dacă programele precedente erau elaborate fără a fi supuse discuțiilor prealabile, fapt ce permitea atât elevilor, cât și părinților să le considere *încărcate sau supraîncărcate*, atunci noul curriculum, inclusiv cele în didactica limbilor străine, au fost elaborate de către reprezentanți ai tuturor ciclurilor de formare națională, au cunoscut mai întâi varianta de proiect pentru discuții prealabile, au obținut avize din partea tuturor actorilor educaționali implicați. Acest lucru a condus la identificarea domeniilor curriculare utile și necesare, a conținuturilor lingvistice obligatorii și / sau opționale, a subiectelor tematice actuale și captivante etc.

O astfel de abordare a avut ca finalitate crearea unei relații mai mult sau mai puțin *armonioase* între toate tipurile de curriculum, inclusiv între cele din glotodidactică. Adică, în cazul în care acceptăm o serie întreagă de tipuri de curriculum – *ideal* sau nescris, *elaborat* sau scris, *predat*, *evaluat* și *asimilat*, atunci e nevoie să stabilim care ar fi corelația dintre ele și care e rentabilitatea acestora. Dacă vom demara cu primul curriculum, atunci ne dăm bine seama că acesta nu a fost scris niciodată, chiar dacă figurează secvențial în mai multe „minți strălucite”, și, în consecință, nu poate fi nici evaluat, nici asimilat. Esența problemei începe de la curriculumul elaborat sau scris, care devine document oficial și sursă de auto/informare, de auto/ghidare, de predare, învățare și evaluare, de feed-back pentru toți actorii implicați în materia respectivă. Anume distanța dintre varianta scrisă a curriculumului și celelalte anunțate – *predată*, *evaluată* și *asimilată* – trebuie să fie cât mai rezonabilă sau realistă (pentru toate ciclurile) în baza conținuturilor formative și formatoare, deci calitative, cu caracter atractiv, util și necesar, conform particularităților de vârstă,

preocupărilor și intereselor elevului ca subiect și coparticipant al actului educațional. Schema de mai jos pretinde să transmită destul de persuasiv și vizibil această distanță sau corelație:

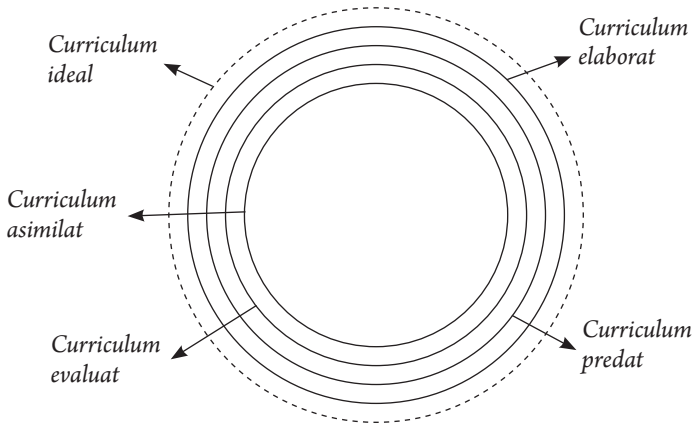

Figura 1. Tipuri de curriculum

Proiectarea, predarea, învățarea și evaluarea limbilor străine în dimensiunea lor calitativă implică o schimbare la nivel metodologic și tehnologic prin:

- schimbarea filozofiei actului educațional prin redefinirea calitativă a dominantei educaționale cu trecere de la profesorul supervizibil și elevul invizibil la prima etapă, la profesorul și elevul, vizibili și concurenți, la etapa intermediară, spre profesorul invizibil și elevul supervizibil la etapa finală;
- aplicarea metodelor interactive, centrate pe formarea de competențe și valori la elev;
- exploatarea cantitativ rezonabilă a timpului destinat lecției de limbă străină, în raport cu limba maternă, în scopul obținerii efectelor calitative necesare vizând comunicarea (comprehensiunea și exprimarea) și interacțiunea permanentă;
- uzajul tehnicilor, mai nou strategiilor de auto/evaluare capabile să asigure efectul formator, nu doar formativ;
- distribuirea cantitativă judicioasă a elevilor în grupe de studiu în scopul asigurării unei formări calitative a competențelor;
- corelația rezonabilă la nivel universitar între timpul destinat teoriei și practicii, în scopul asigurării unui învățământ formativ, formator, și nu informativ ș.a.

La nivel universitar, am putea aduce ca exemplu destul de elocvent de aplicare eficientă a dihotomiei *cantitate – calitate* în glotodidactică pe cel al predării / învățării istoriei limbii franceze. Metodologia veche propunea conținuturi didactice predate conform tipului de fenomen analizat sau în baza criteriilor de periodizare istorică – Franceza Veche, Franceza Medie și Franceza Modernă. Acest lucru permitea să urmărim fenomenele fonetice în evoluția lor cronologică, ceea ce este un criteriu acceptabil, dar nu prea pertinent din perspectivă metodologică. Or, pentru a facilita predarea / învățarea fenomenelor fonetice am putea exploata drept criteriu favorabil profesorului, dar mai ales studentului, cel al opoziției dihotomice *cantitate – calitate* ce permite de a discrimina de o manieră mult mai vizibilă și argumentată fenomene fondate pe:

- **evoluția cantitativă:** *apariția* sau *reducerea* vocalelor și / sau consoanelor (vocalizarea, consonantizarea);
- **evoluția calitativă:** *schimbarea de statut / calitate* a vocalei și / sau consoanei (labializarea, nazalizarea, sonorizarea, palatalizarea etc.);
- **evoluția mixtă:** *reducerea* sau *apariția* și *schimbarea de statut / calitate* a vocalelor și / sau consoanelor (diftongarea și monoftongarea, asimilarea etc.).

Dihotomia *cantitate – calitate* permite, prin prisma dimensiunii sale dialectice, de a percepe genurile cele mai generale ale ființei umane și de a sesiza / realiza eficiența schimbărilor ce se produc în variate domenii ale activității umane, printre care un rol dominant îl deține educația, actualizată cu sprijinul întregului arsenal metodologic și tehnologic, inclusiv pentru proiectarea / predarea / învățarea / evaluarea limbilor străine la nivel școlar și universitar. Doar prin concertarea armonioasă a tuturor actorilor și factorilor educaționali putem ajunge să educăm un *Homo Europaeus* al secolului al XXI-lea compatibil cu mediul natural și social, cu macro- și microcosmosul. Mai mult, e nevoie să formăm personalități integre, nu doar consumatoare (aspect cantitativ), ci și generatoare de valori umaniste (aspect calitativ), așa cum învățarea de valori dă valoare învățării.

Note

¹ *Dikhotomia* în limba greacă semnifică „divizare în două părți”.

Surse bibliografice

1. Aristote, *Organon IV*, Garnier-Flammarion, Paris, 2005.
2. Aristote, *Catégories*, Seuil, coll. „Points Essais”, Paris, 2002 (prezentare și traducere de Frédérique Ildefonse și Jean Lallot).
3. E. Kant, *Critique de la raison pure*, volume I, Germer-Baillière, Libraire Éditeur, Paris, 1869 (tradus de Jules Barni), <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k94309q/f28.image> (accesat pe 20 septembrie 2013).
4. A. Flew, *Dicționar de filozofie și logică*, Editura Humanitas, București, 1996 (traducere Dragan Stoianovici).
5. *Grand Larousse Encyclopédique*, ediție în zece volume, Larousse, Paris, 1964, V.7.
6. *Dictionnaire philosophique*, Editions du Progrès, Moscou, 1980.
7. F. Chenique, *Éléments de logique classique*, l'Harmattan, Paris, 2006.

Elena BANARI

Unele aspecte ale modelelor verbal-comunicative în procesul de predare – învățare a lexicului de specialitate

E.B. – magistru în filologie română, lector la Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M.

Domenii de cercetare: valențele expresive ale verbului românesc, cultivarea limbii, didactica limbii române pentru studenții alolingvi și străini.

Participantă la conferințe naționale și internaționale.

În literatura de specialitate, numeroși cercetători – R. Jakobson, M. Wight, J. Britton, E. Ilărșan, W. Riwers, I. A. Bim, Ș. A. Kamenskaja, D. Mărgineanu ș.a. – au propus diverse clasificări ale modelelor verbal-comunicative în procesul de comunicare.

R. Jakobson constată că „vorbirea poate fi concepută ca o prezentare a unui mesaj și ca un apel în raport cu destinatarul” [1, p. 20-22]. Astfel, în opinia cercetătorului, se evidențiază câteva funcții ale modelelor verbal-comunicative: *expresivă, reprezentativă, conativă, referențială* etc., utilizându-le în funcție de importanța lor.

În scopul determinării unui instrument util de lucru, I. Bim propune noțiunea de *sistematicitate* care poate fi raportată și la comunicare.

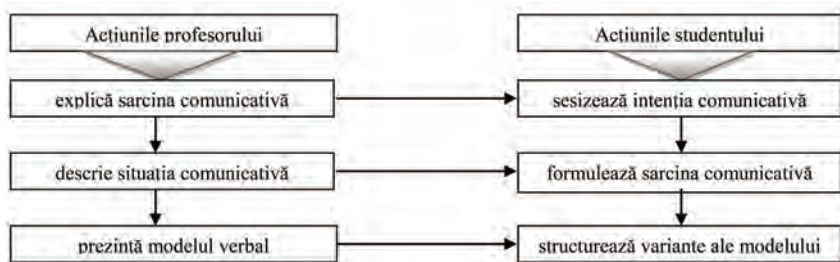
În cazul acesta, sarcina comunicativă (SC) a modelelor verbal-comunicative devine elementul de bază al comunicării: *informarea, aprecierea, stabilirea contactului*.

Organizarea metodică corectă a modelelor verbal-comunicative ar permite asimilarea sistemului limbii. Fără cunoașterea și înțelegerea acestui sistem, nu pot fi formate „modele de comunicare trainice” [2, p. 18], afirmă I. Bim. În opinia noastră, asimilarea sistemului limbii

nu poate garanta o comunicare verbală sigură, deoarece cunoștințele despre limbă nu pot fi considerate deja o comunicare. După I. Bim, vorbitorul trebuie să sesizeze SC, ca ulterior să-și demonstreze *intenția comunicativă*, aceste SC trebuie să parcurgă următoarele etape: *explicarea detaliată a specificului sarcinii comunicative, descrierea constituenților situației de comunicare, prezentarea modelului verbal*.

Vorbind despre taxonomia modelelor verbal-comunicative, considerăm necesară aplicarea modelului Bim, pornind de la ideea că SC trebuie să fie problematică și să concentreze într-un tot întreg următorii constituenți: *sfera de comunicare, funcțiile de comunicare, blocul de asimilare a limbii studiate și intențiile comunicative*.

Figura 1: Modelul Bim

De fapt, acest model se referă și la un curs special de asimilare comunicativă a lexicului și pretinde la o strategie de organizare a activității cognitiv-comunicative a lexicului. Astfel, modelele verbal-comunicative sunt implementate într-un context integrat ce vizează, nemijlocit, posibilitățile de dezvoltare a capacităților vorbitorului într-o situație specifică de comunicare.

Probleme de cercetare a valorii de utilizare a lexicului au demonstrat că problema asimilării lexicului trebuie privită sub aspectul multitudinii de modele verbal-comunicative, iar sensul logic rezultă din capacitatea studentului de a generaliza valoarea acestor modele, fiind „un nucleu al comunicării profesionale și, totodată, o expresie individuală în baza capacităților create” [3, p. 45-46].

Pornind de la specificul procesului de predare – învățare a lexicului, în general, și cel al asimilării lexicului de specialitate, în particular, am urmărit și procesul de formare a competenței de comunicare orală, redată prin câteva componente:

- **Competența lingvistică** (pregătirea studentului de a utiliza limba în activitatea verbal-meditativă);
- **Competența pragmatică** (pregătirea studentului de a transmite mesajul verbal într-o situație de comunicare specifică);
- **Competența cognitivă** (pregătirea studentului pentru activitatea verbal-comunicativă);
- **Competența informativă** (stăpânirea de către student a modelului specific de comunicare).

În didactica limbii române pentru alofoni, competența de comunicare, atât orală cât și cea scrisă, include patru componente esențiale: *componenta lingvistică* (cunoașterea regulilor și a structurilor gramaticale, lexicale și de ortografie); *componenta sociolingvistică* (cunoașterea regulilor socioculturale în utilizarea limbii vorbite); *componenta discursivă* (asigurarea coeziunii și coerenței în diferite modele verbal-comunicative ce stau la baza unui discurs); *componenta strategică* (capacitatea de a utiliza strategii verbale, pentru a dinamiza comunicarea).

Cercetătoarea T. Callo afirmă că pentru a forma un vorbitor competența de comunicare, este necesar a forma, în același timp, și strategia de utilizare corectă a modelelor verbal-comunicative, ținând cont de utilitatea competențelor: lingvistică, sociolingvistică, discursivă, referențială, care constă în a da studenților cunoștințe într-un anumit domeniu [3, p. 50].

Formarea unei competențe de comunicare orală oferă posibilitate extinderii materialelor verbale unde studentul deja poate să utilizeze conștient modelele verbal-comunicative însușite în câteva contexte.

Posibilitățile extinderii și perfecționării lexicului, susține cercetătorul E. Passov, vizează **comunicativitatea** instruirii. Cercetătorul constată că orice comunicare presupune **crearea** modelului sistemului mijloacelor verbale și accentul se pune **pe sistemul mijloacelor verbale care funcționează în procesul comunicativ** [4, p. 156-157].

După părerea cercetătorului, la baza predării – învățării stau, de fapt, **funcțiile verbale** [5, p. 29-32].

Înțelegerea funcțiilor verbale, ca o structură dinamică în procesul de comunicare, poate fi mai pronunțată dacă sunt prezentate cu ajutorul etapelor de operaționalizare a acestor funcții.

Ideea de a elucida importanța lexicului ca o structură dinamică în comunicare ne direcționează spre diferite unități lexicale (UL) ce au capacitatea de a stabili diverse raporturi, specificând funcțiile verbale.

Așadar, pornind de la funcțiile verbale, de la raporturile dintre UL, ajungem la ideea de etapizare operaționalizată a funcțiilor verbale și capacitatea lexicului de a asigura acest proces.

Ca și funcțiile verbale, predarea-învățarea lexicului trebuie să respecte următoarele etape de operaționalizare: **etapa structurală, etapa reproductivă, etapa funcțională, etapa funcțional-conținutală, etapa productivă.**

Așadar, în opinia noastră, anume etapele de operaționalizare menționate mai sus ne ajută să dezvoltăm anumite abilități de însușire a UL sub aspect cognitiv-comunicativ. În cazul când nu sunt respectate aceste etape, după cum constată metodistul N. N. Bâhoveț, „studentul își pierde terenul de exprimare și priceperea să reflecte anumite modele de comunicare cu referire la existența unui anumit lexic, să evalueze opinii justificate pe contul lexicului de specialitate (LS), să efectueze operații de rectificare a modelelor verbal-comunicative” [6, p. 39].

Pe lângă cele expuse anterior, se cere menționat și faptul că abordarea cognitivă a LS în cadrul predării – învățării limbii române de către studenții alofoni promovează, în primul rând, crearea imaginii de valoare a lexicului ca fiind „dominantă semantică a modelelor verbal-comunicative” [7, p. 18]. Prin urmare, activitatea de creare a imaginii cognitive a lexicului poate fi realizată la **etapa reproductivă**, susține didacticiana Adriana Vizental.

La această etapă, studentul „simte necesitatea de a cunoaște UL ca un tot între al lexicului asimilat, astfel vom putea rezolva problema de atitudine a vorbitorului față de o situație de exprimare corectă” [8, p. 21].

În opinia lui A. N. Șatov, „conștientizarea UL reproduse, includerea ei în diferite situații de comunicare cu orientare profesională, direcționează spre o etapă importantă și responsabilă, numită **etapa structu-**

rală sau *etapa de interiorizare a cuvântului*" [9, p. 7-8]. Această etapă are drept scop evoluția „treptată” a priceperii de a utiliza lexicul nou. În situația dată, „valoarea imaginii UL devine, pentru student, un model verbal bine conturat în comunicare” [9, p. 12-13].

Pentru etapa următoare, pe care am numit-o *etapa funcțională*, am pregătit terenul pentru aplicarea corectă a „legăturilor semantice ale unităților lexicale (UL)” deja create, iar noțiunea de utilizare a lexicului devine mai trainică, pregătind terenul pentru o comunicare justificată profesional. În opinia cercetătorului E. I. Passov, această etapă, de fapt, „participă la creșterea capacității de funcționalitate activă a cuvântului în general” [5, p. 46-47].

Ca și etapa funcțională, fenomen important și de valoare în regruparea funcției verbale a materiei lexicale, *etapa funcțional-conținutală* „continuă să însoțească” activitatea de comunicare profesională a studentului alofon, dar într-o formă de contact social. Astfel, studenții învață să dezvolte modele verbal-comunicative în funcție de domeniul de activitate, prin asimilarea diferitor modele lexicale, frecvența lor devine o strategie suficientă în formarea competențelor de comunicare cu orientare profesională.

Perfecționarea limbajului în actul de comunicare capătă un caracter relațional și este subordonat *etapei productive* de formare și practicare a modelelor verbal-comunicative. Studentul alofon dispune de capacitatea de integrare a tuturor etapelor precedente: utilizează „blocul lexical” la un nivel calitativ nou; poate să stabilească singur strategia și tactica comunicării profesionale în limita materialului însușit; poate să selecteze independent materialul verbal, creând propriul model verbal „prin diferite combinații ale blocului lexical asimilat” [5, p. 40-43].

Pentru a dezvolta LS și a perfecționa abilitățile profesionale ale studenților străini, apare necesitatea de a utiliza rațional diferite metode, forme de instruire, modele bazate pe principiile ce țin de specificul predării – învățării – evaluării LS. Vom menționa cele mai importante principii care pot stabili formarea și practicare competențelor de comunicare profesională:

• **Principiul activității verbale.** Exersarea verbală a LS devine un procedeu de primă importanță în activitatea de asimilare a LS;

- **Principiul individualizării** evidențiază motivarea activității individuale a studentului alolingv;
- **Principiul funcționalității.** Orice UL implicată la formarea competenței de comunicare profesională e necesar „să poarte” semnul funcționalității: precizarea și perfecționarea blocului lexical asimilat, încadrat în metoda de însușire a LS;
- **Principiul situativ.** Necesitățile de formare a competențelor de comunicare profesională se realizează ținând cont de problemele comunicative care pot opera cu deprinderile de comunicare profesională a studentului;
- **Principiul originalității comunicative** prevede plasarea LS în situații adecvate prin intermediul modelelor verbal-comunicative promovate de originalitatea funcțiilor LS, favorizând, astfel, flexibilitatea UL în formarea deprinderilor de comunicare profesională;
- **Principiul elaborării mecanismului de instruire** în cadrul predării – învățării – evaluării LS precizează, organizează și perfecționează cunoștințele fundamentale în formarea competențelor de comunicare profesională.

Trebuie să conștientizăm că procesul de predare – asimilare a LS se va realiza eficient dacă vom ține cont de operaționalizarea corectă a etapelor de predare – învățare – evaluare a LS în ordinea prezentată în Figura 2: *Etapele de operaționalizare a procesului de predare-asimilare a LS*

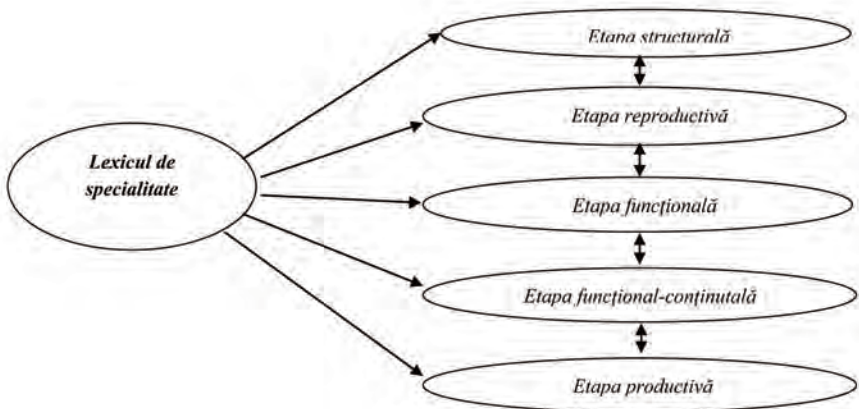
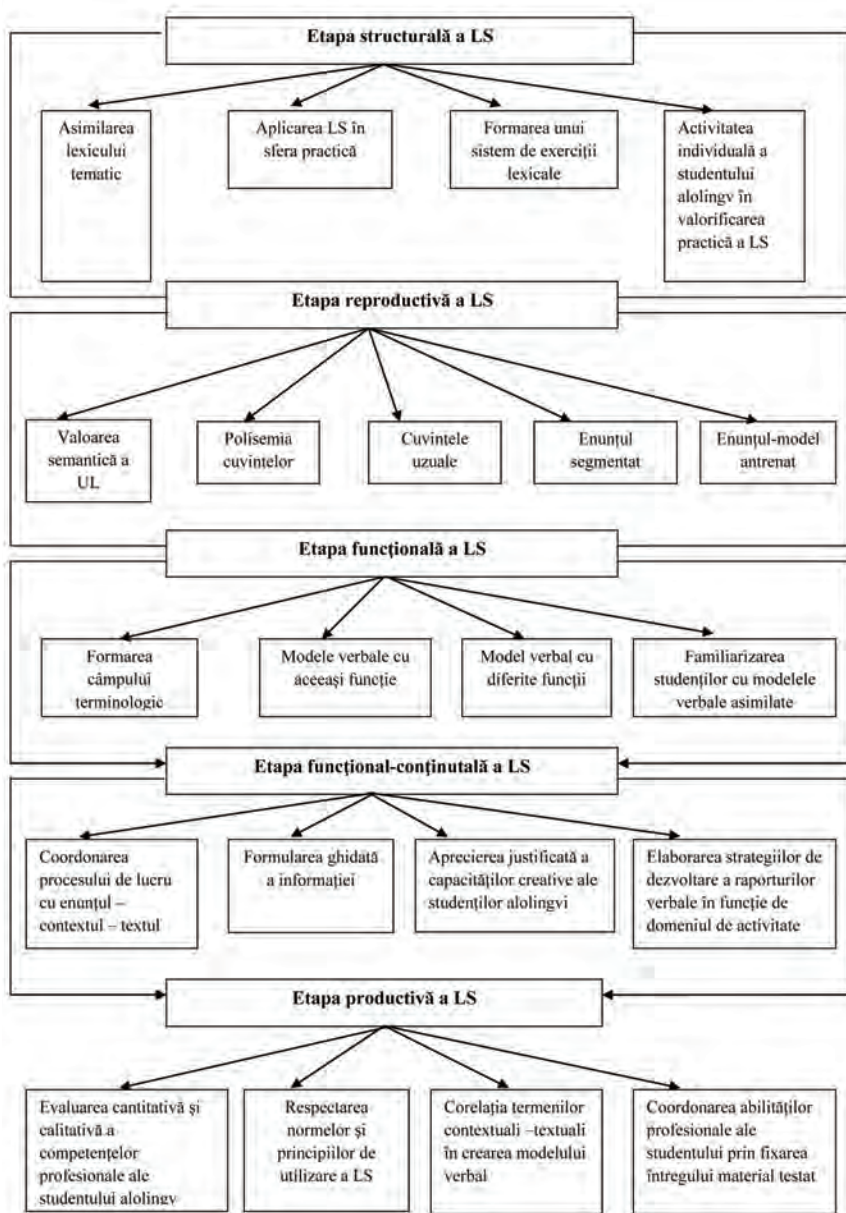

Figura 3: Evaluarea etapelor de operaționalizare a LS

Unul dintre scopurile principale ale LS este de a propune „un instrument de lucru” care ar dezvolta abilitățile de lectură, înțelegere și comunicare în baza cunoașterii informației de specialitate, indiferent de gradul ei de dificultate. Aceasta ar însemna obținerea și „manipularea”

informației necesare pentru orientarea profesională a studentului alofon și „în niciun caz fenomenul traducerii sau cel al descifrării prin cuvinte separate” [10, p. 49].

Se știe că antrenarea practică, corectă, a etapelor de constituire a LS (vezi Figura 3: *Evaluarea etapelor de operaționalizare a LS*) permite asimilarea rațională a mai multor UL, astfel se îmbogățește vocabularul profesional al studentului. Pentru a dinamiza utilitatea vocabularului asimilat, se permite să se formeze UL universale, care duc spre un proces eficient de orientare profesională a studentului alolingv, demonstrând astfel o strategie adecvată unei comunicări profesionale, cu o finalitate armonioasă a unui dialog interactiv, la o consolidare profesională în mediul social-economic.

Bibliografie

1. R. Jakobson, *Les interaction verbales*, t. 2, A. Colin, Paris, 1990, p. 19-27.
2. И. Л. Бим, *К проблеме системности в обладении общения на иностранном языке*, în „Иностранные языки в школе”, 1987, n. 6, стр. 14-19.
3. T. Callo, *Educația comunicării verbale*, Litera, Chișinău, 2003.
4. Е. И. Пассов, *Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению*, Москва, 1989.
5. Е. И. Пассов, *Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению*, Просвещение, Москва, 1985.
6. Н. Н. Быховец, *Лексические особенности английского языка*, Киев, 1985.
7. A. Vizental, *Metodica predării limbii engleze*, Polirom, Iași, 2008.
8. T. E. Besuan, *Modern Methods of Teaching English*, Timișoara, 1975.
9. А. Н. Шатов, *Когнитивный подход к обучению лексике: моделирование и реализация*, Тамбов, 2005.
10. Е. Б. Яковлева, *Сложные лексические единицы в английском языке и речи*, Изд-во МГУ, Москва, 1986.

Inga DRUȚĂ

Presă – vehicul al terminologiei științifice și tehnice (secolul al XIX-lea)

I.D. – conf. cerc., dr. în filologie, director al Centrului de Terminologie din cadrul Institutului de Filologie al A.Ș.M. Domenii de cercetare: terminologie, traducere specializată, lingvistică aplicată.

Autoare a volumelor: *Neologismul în structura stilistică a limbii române actuale* (2007), *Magia cuvântului* (2009), *Dinamica terminologiei românești sub impactul traducerii* (2013), *Terminologia educației: constituire, caracteristici și tendințe de dezvoltare* (2014).

I. Introducere. În perioada a doua a epocii moderne (1830-1860), în care se constituie principalele norme ale limbii literare unice, pe lângă cărțile de popularizare a științei și manualele traduse, adaptate sau întocmite după modele străine, un rol enorm a jucat presa vremii „nu atât în formarea terminologiei științifice, pentru că existau în această privință manuale mai vechi, cât în difuzarea și explicarea acestor termeni pe înțelesul cititorului din epocă” [Andriescu: 1979, 10].

Dacă în primele decenii ale secolului al XIX-lea promotorii limbii române literare erau, îndeosebi, școala românească și traducerile, după 1829 acest rol îl au, mai ales, gazetele și revistele. Primele publicații periodice au fost „o adevărată școală pentru acei care, în condițiile de atunci, n-au putut urma cursurile uneia obișnuite” [*ibidem*]. În acest sens, cele mai importante gazete ale vremii au fost „veteranele presei românești” (după expresia lui Gheorghe Asachi): „Curierul românesc”, care apare din 8 aprilie 1829 (redactor Ion Heliade-Rădulescu) și „Albina românească”, al cărei prim număr vede lumina tiparului la 1 iunie 1829 (redactor Gheorghe Asachi). Scopul publicațiilor era să difuzeze „îmbunătățirile și înaintirile minții omenești” în toate domeniile.

În epocă circulau și calendare românești (un fel de almanahuri sau magazine): după *Calendarul* de la Brașov, editat de Petcu Șoanul în 1733, apare *Calendarul* de la Iași, 1785, îngrijit de Paul Iorgovici, urmat de un calendar tipărit la București, în 1795, apoi, rând pe rând, apar „Calendarele românești” (1806-1830) ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior și „Calendarul Basarabiei” (Chișinău). Este de reținut și culegerea periodică „Chrestomaticul românesc” (1820), scoasă de Teodor Racocce; „Biblioteca românească” (1821), îngrijită de negustorul Zaharia Carcalechi, se consideră prima revistă lunară în limba română. „Calendarele” au fost, de-a lungul timpului, o sursă de lectură informativă, pentru orice vârstă, abordând diverse teme expuse de cărturarii vremii (ziariști, scriitori, astronomi, medici, preoți, istorici). Cu timpul, s-a renunțat la titulatura comună și calendarele s-au specializat, apărând „Calendarul astronomic”, „Calendarul antic”, „Calendarul babelor”, „Calendarul basmelor”, „Calendarul nostru” (în multe variante), „Calendarul Partidului Național-Liberal” (și ale altor partide), „Calendar pentru toți românii”, „Calendarul plugarului” etc. Victor Vișinescu observa că „aceste lecturi de presă erau dintre cele mai căutate în secolul trecut [al XIX-lea – n.n.], că sub textele atât de diverse apăreau nume de ziariști-editori, scriitori-editori, cărturari-editori de prestigiu, de la I. H. Rădulescu la C. Negruzzi, până la I. L. Caragiale, B. P. Hasdeu, Al. Macedonski, M. Eminescu...” [Vișinescu: 2000, 24]. *Albumele și almanahurile* au constituit o altă structură a presei, individualizată de cărturari, având titlu generic sau fiind definite tematic. În *Dicționarul presei românești* figurează peste 1000 de calendare și almanahuri [*ibidem*, 25].

II. Primele publicații periodice românești. Apariția „Albinei românești” a fost vestită, la 17 aprilie 1829, de o *Înștiințare despre gazeta românească din Eși* (difuzată sub forma unei circulare litografiate), în care se prefigurau conținutul și obiectivele publicației preconizate: „Luătoriu aminte, cetitoriu gazetei ca într-o oglindă în ea vede înfășoșate toate interesantele întâmplări de carile el însul atârnă, martor se face cruntelor bătălii, vede faptele, aude vorbile străluciților bărbați, se minunează de fenomenele firei, și ca un călătoriu de pre rătăzimea pământului culege folositoare pilde și învățături” [Hodoș, Sadi Ionescu: 1913, 19].

În *Înainte cuvântare*, Gheorghe Asachi se adresează viitorilor săi „pre-numerați” (abonați): „Folosul gazetei este de obște și deopotrivă pentru toată treapta de oameni; într-însa politicul își pironește ascuțitele și prevăzătoarele sale căutături și să adâncează în gândirile și combinațiile sale; aci liniștitul literat și filosof adună și pune în lumină faptele și întâmplările lumii (...). Băgătorul de seamă neguțător dintr-însa își îndreptează mai cu îndrăzneală spiculațiile sale; până când în sfârșit și asudătorul plugar și el poate afla aceea ce înlesnește ostenele sale și face să umple câmpurile de îmbilșugătoarele sale roduri. Nu este nici o treaptă, nu este nici o vârstă care să nu afle plăcere și folos într-această aflare vrednică și cuviincioasă cuvântării omului, adică în gazetă” [AR, nr. 1, 1 iunie 1829, p. 1].

Asachi va manifesta interes pentru popularizarea științei, pledând repetat, în paginile „Albinei românești”, pentru instruirea cititorilor și urmărind, așadar, scopuri didactice și culturale: „Ea [gazeta] va cuprinde: politicești și interesante novitale din toate țările lumii, buletine de la teatrul războiului, culegeri istorice, literale, morale, filologice, acele despre folositoare aflări [descoperiri – n.n.], și mai ales adese se vor împărtași din vrednici scriitori povățuiri despre economia câmpului...” [Hodoș, Sadi Ionescu: 1913, 20].

Și „Curierul românesc” are un scop similar, având la 1838 subtitlul: „Gazetă politică, comercială și literară”. Pe paginile publicațiilor în discuție, între alte probleme, și-au găsit loc numeroase și fervente discuții despre dezvoltarea limbii române. Limba era considerată de cei mai mulți dintre cărturarii români ai epocii, indiferent că se declarau, în cultivarea ei, partizanii unui sistem sau ai altuia, conservatori sau reformatori, un principal instrument de emancipare națională [Andriescu: 1979, 53]. Heliade pleda pentru dezvoltarea limbii române și prin traduceri, fiind convins că „limba se îmbogățește prin traduceri și se întinde în toate laturile orizontului științei și, făcându-se capabilă a exprima orice cugetare, va deveni limba viitorului României și se va înfățișa splendidă și radioasă literaturii naționale” [apud Hangiu: 1987, 101-102].

Este bine cunoscută disocierea lui Ion Heliade-Rădulescu între „limba științelor sau a duhului” și „limba inimii sau a simțimentului” (prima scrisoare către Negruzzi), distincție dezvoltată în articolul *Pentru limba românească*: „Limba este mijlocul prin care ne arătăm cunoștințele

și cugetările noastre, și prin urmare cu cât unui om i se întind și i se înmulțesc cunoștințele cu atâta i se înmulțesc și zicerile prin care își numește ideile sale. (...) Noi până astăzi atâtea ziceri sau numiri avem în limba noastră după câte meșteșuguri sau științe ne era cunoscute, și cu cât se vor înmulți cunoștințele noastre cu atâta și limba se va îmbogăți” [CR, IV, 1832, p. 72].

Heliade afirma că pentru realizarea unei „limbi generale” (în condițiile diversificării diatopice a vremii) trebuie urmat modelul limbii vechilor cărți religioase: „Limba noastră teologhicească este formată pretutindenea în acelaș tipar. Dacă această limbă sfințită și primită de toți va fi de model primită fieștecăruia român, negreșit că nimenea nu se va putea rătăci nici după dialectul țării sale de naștere, nici după limbile străine ce au învățat, și prin urmare am avea deobște o aceeași limbă literară” (*Literatura*, darea de seamă asupra sărbătoririi Colegiului Național, CR, 7 decembrie 1833). Această supunere față de modelul cărților bisericești va înceta când este vorba de limbajul științific sau de alte varietăți stilistice, care presupun o neîncetată îmbogățire a vocabularului cu condiția, asupra căreia insista Heliade, de a nu produce abateri de la sistemul moștenit al limbii române: „Ci fieștecare îndeletnicindu-se în cutare știință sau meșteșug și făcându-și limba științei și meșteșugului său, îmbogățind limba cu termenii cei noi sau împrumutați de unde se cuvine sau împreună croiți după geniul limbei, să nu se abată din idioma ei și din formele ei sau tipurile cele nestrămutate” [*ibidem*], idee reluată și în „Albina românească” [X, nr. 12, 9 februarie 1839, p. 45]: „Fondosul limbei noastre, ce pe aiure să caută, să află în sfânta scriptură, ce este de toți românii înțaleasă...”.

Atunci când se referă la „limba științelor sau a duhului”, „Albina românească” pledează pentru „întrebuințarea cuvintelor tehnice după pilda tuturor națiilor civilizate” [XIX, nr. 3, 1 ianuarie 1847, p. 11]. Paginile publicației găzduiesc ample dezbateri privind originea și unitatea limbii române, modelele de urmat, dar și necesitatea cultivării și îmbogățirii limbii cu noi cuvinte (inclusiv termeni). Este relevant în acest sens articolul *Neologie* [AR, XX, nr. 15, 19 februarie 1848, p. 59], în care se afirmă că „niciuna din științe și mesterii n-au agiuns încă la deplinătate. Toată sfera cunoștinței omenești țineste din zi în zi a se perfecționa și limba, ca organul ei, urmează acestei disvoltări repede”.

Publicația recunoaște că limba științei și a tehnicii reclamă numeroase împrumuturi din limbi străine, iar acolo unde e posibilă crearea cuvintelor noi în interiorul limbii române, fenomenul nu trebuie forțat, deoarece prea marea încredere în „urzire a cuvintelor nouă numai din limba română” a generat exemple ridicole: *apăduc, feritun, caldo-măsur, trilunie* [*ibidem*, p. 60]. Evoluția ulterioară a limbii române literare a repudiat definitiv unele curiozități lingvistice rezultate din concepțiile conservatoare și puriste ale publicațiilor epocii, reținând ceea ce era realmente valoros dintr-o activitate mai îndelungată.

În calendare, almanahuri și în presa periodică se introduc și se explică termeni noi, cărora li se caută, cu riscul atâtor eșecuri, ajustarea fonetică și gramaticală. „Presa, afirmă Al. Andriescu, lucrează ca un uriaș filtru, care reține toate reziduurile rezultate în timpul anevoiosului proces de îmbogățire și limpezire a limbii literare, care numără și atâtea inevitabile experiențe ratate. Limba astfel frământată va intra într-un proces de cizelare mai fin care se realizează în alte domenii. Oamenii de știință îi vor da precizia necesară și un vocabular specializat, iar scriitorii eleganță și suplețe” [Andriescu: 1979, 11]. Aceeași sursă susține că „presa reflectă mai bine decât orice document de epocă, text literar, științific, administrativ sau de altă natură, frământările extraordinare care s-au petrecut în limba română literară în secolul al XIX-lea. Ziarul este un teren propice pentru tot felul de inovații, cu consecințe profunde, în numeroase cazuri, asupra evoluției limbii literare în general” [*ibidem*, 10].

III. Diversificarea presei românești. Dezvoltarea burgheziei românești, înlesnită de avantajele economice create de Pacea de la Adrianopol, organizarea politică și administrativă nouă contribuie la consolidarea presei și a activității editoriale în cadrul dezvoltării noastre culturale. Este semnificativă, în acest sens, o constatare privind dezvoltarea societății românești în primele patru decenii ale secolului al XIX-lea, desprinsă din cotidianul „România” [nr. 53, 1838, p. 209]: „În acești patruzeci de ani din urmă, românii din Țara Românească, Moldova, Transilvania, Banat și Ungaria au scris mai mult decât în patru sute de ani trecuți! Și de când s-a dat acestor două prințipaturi organizația cea nouă și dezvoltare învățaturii obștești, în acești 4-5 ani din urmă s-au tipărit mai multe cărți decât în acei 40 de ani”.

În acest progres al culturii, presa joacă un rol substanțial. Rând pe rând, pe lângă „Albina” și „Curierul”, apar o serie de publicații periodice oficiale, semioficiale și neoficiale, cu un caracter foarte variat: administrativ, politic, comercial, literar etc. În afara „Buletinului, gazetă administrativă” (București, 1832), menționăm, pentru Țara Românească, publicațiile lui Heliade: „Gazeta Teatrului Național” (1835-1836), „Muzeul național, gazetă literară și industrială” (1836-1838), „Curier de ambe sexe, jurnal literar” (1836-1847), „Curiosul, gazetă de literatură, industrie, agricultură și noutăți” (1836-1837, redactor Cezar Bolliac), „România” lui F. Aaron și G. Hill (1838), primul cotidian românesc, „Vestitorul românesc” (1843-1857), „gazetă semiofițială” (redactor Zaharia Carcalechi), „Mozaicul” (Craiova, 1838-1839), redactat de Constantin Leca, și publicațiile lui 1848: „Pruncul român”, „Poporul suveran”, „Constituționalul” și „România”. Cei mai importanți animatori ai gazetelor muntene au fost D. Bolintineanu, N. Bălcescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, Al. Zane, Gr. Alexandrescu, C. A. Baronzi ș.a.

În Moldova, pe lângă „Buletin, foaie oficială” (1833-1859), apar o serie de publicații dirijate de cercul lui Asachi sau Kogălniceanu: „Alăuta românească” (1837), suplimentul literar al „Albinei”, „Icoana lumii, foaie pentru îndeletnicirea moldo-românilor” (1840), „Dacia literară” (1840), „Spicuiorul moldo-român, foaie științifică, literară și industrială” (1841), „Propășirea, foaie științifică și literară” (1844). Peste munți, apare în 1837, la Brașov „Foaia Duminicii spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe”, iar cele mai importante publicații din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt „Gazeta de Transilvania”, care apare din 1838, și periodicul cu preocupări mai variate, științifice și literare, „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (1838-1865), ambele editate și îngrijite de George Bariț, tot la Brașov.

În presa vremii, pe lângă *novitale dinafară* – „știri externe” (AR, 1837) și *înștiințări mai târzie* – „ultimele știri” (GT, 1838, nr. 8, p. 31), apar și *articole deslușitoare* „articole de fond” (GT), prin care *teascu* – „presa” încearcă să creeze, mai ales în preajma anului 1848, o opinie largă în favoarea ideilor înaintate ale epocii. Menționăm și alte publicații semnificative, apărute ulterior: „România viitoare” (1850, editată la Paris de Nicolae Bălcescu), „Gazeta de Moldavia” (1850, Iași), „Zimbrul” (1850), din 1858 „Zimbrul și vulturul”, ziar unionist, „Steaua Dună-

rii” (1855), una dintre publicațiile importante ale lui Mihail Kogălniceanu, „Buciumul” lui Cezar Bolliac (1857), apărut la Paris, „Telegraful român” (1853), condus de Florian Aaron la Sibiu.

Publicațiile periodice se specializează tot mai mult și se profilează gazete politice și de informare, reviste literare, publicații cu caracter științific sau specializat, cum ar fi „Universu(1)”, editat de Iosif Genilie la București (1845-1848); „Isis sau Natura, jurnal pentru răspândirea științelor naturale și esacte în toate clasele” (București, 1856-1859, prima serie), sub redacția lui Iuliu Barasch; „Foaie comercială, industrială și iconomică” (București, 1839), editată de Zaharia Carcalechi; „Foaie pentru agricultură, industrie și negoț” (Iași, 1840), editată de Mihail Kogălniceanu; „Învățătorul satului” (București, 1843-1852; din 1849 – „Foaia satului”), editat de Petrache Poenaru, apoi de Nicolae Bălcescu și după acesta iar de către Poenaru; „Povățuitorul sănătăței și a economiei” (Iași, 1844-1845), editat de medicii C. Vârnav, Gh. Cucuianu și Anastasie Fătu; „Învățătorul poporului” (Blaj, 1848), editat de Timotei Cipariu; „Instrucțiunea publică” (București, 1859-1861), editată de A. T. Laurian; „Agronomia, diurnal de agricultură și economie rurală” (București, 1859-1861); „Medicul român” (București, 1859-1861) etc.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cele mai semnificative publicații periodice sunt „Românul” lui C. A. Rosetti (1857-1885), „Timpul”, oficiosul Partidului Conservator, devenit celebru datorită exclusiv colaborării unor scriitori de seamă ca Eminescu (1877-1883), Caragiale, Slavici, „Voința națională” (1884), „Epoca” (1885), „Adevărul” (1888, fondat de Alex. V. Beldiman), „Contemporanul” (Iași, 1881-1891) ș.a.

IV. Difuzarea și explicarea termenilor în presă. Cele peste șaptezeci de periodice apărute în primele trei decenii de activitate publicistică românească reprezintă calea principală prin care au pătruns în limba română mii de neologisme, multe dintre care sunt termeni tehnici și științifici, presa fiind și mijlocul de asimilare și adaptare a acestora. Putem constata că două probleme importante concentrează energiile cărturarilor români din secolul al XIX-lea în ceea ce privește limba literară: (a) îmbogățirea vocabularului cu termeni impuși de dezvoltarea științelor, a tehnicii și a culturii și (b) stabilirea unor norme fonetice

și gramaticale unice. Contribuția presei, în ambele direcții, este substanțială, cu toate că se întâlnesc încă numeroase oscilații fonetice și gramaticale.

Presa românească, cu profil foarte variat, mai ales în primele decenii de existență, a fost un factor semnificativ în modernizarea lexicului limbii literare. Coloanele gazetelor românești din perioada cercetată sunt împânzite de numeroase neologisme, din diverse sectoare, glosate în cuprinsul articolelor sau la subsolul paginilor. Glosarea era determinată de grija redactorilor pentru cititori, care întâmpinau dificultăți în înțelegerea unor articole. „Albina românească” menționa în acest sens: „Nu este la noi persoană carea să nu laude așăzământul gazetei carile este aducătoare unui șir necurmat de novitale și de istorisiri curioaze, dar totodată să aud unii zicând că nu înțeleg bine gazeta, aflând în ea oarecare cuvinte străine” [1833, nr. 5, p. 21]. Semnalând că a existat poate „o râvnă prea timpurie pentru neologhizm”, în aceeași însemnare se arată că „de mult redacția, întru alcătuirea foei, să povățuiește de cea mai mare cumpenire, întrebuițând numai la nevoie cuvinte împrumutate, pe carile le și tâlcuiește”.

Poziția rațională, chibzuită a „Albinei” în difuzarea termenilor noi de cultură este dovedită aproape în fiecare număr al gazetei. Fiind conștientă de faptul că „zicerile cele tehnice (ale meșteșugului) și noima acestori științe sunt acele care, pricinuind cetitorului nedumerire, îl lipsesc de dorita mulțămire”, redacția „Albinei” se va strădui să publice cât mai multe articole de popularizare a științei, în cele mai diverse domenii. „Curierul românesc” și „Gazeta de Transilvania” manifestă același interes pentru propagarea terminologiei științifice, chiar dacă numărul articolelor de popularizare a cuceririlor științei și tehnicii moderne este mai mic [Andriescu: 1979, 85].

Astfel, găsim în gazetele vremii termeni precum: *aeronautică* (CR, 1840, nr. 9, p. 34), *aeroplutitorul* (AR, 1837, nr. 63, p. 269), *anatomic* (AR, 1829, nr. 48, p. 191), *atmosferă* (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *botanic* (AR, 1829, nr. 5, p. 19), *emisfere* (AR, 1829, nr. 5, p. 19), *fizică* (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *mașină* (CR, 1829, nr. 60, p. 257), *mnemotehnic* (AR, 1842, nr. 32, p. 125), *paralelă* (AR, 1829, nr. 5, p. 18), *piroscaf* (AR, 1834, nr. 16, p. 69), *telescop* (AR, 1844, nr. 91, p. 370) etc.

De cele mai multe ori, termenii noi sunt explicați în paranteze: *barometru* (greomesor) (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *gazul* (sau aerul apei) (AR, 1829, nr. 7, p. 28), *insecte* (mici vietăți) (AR, 1829, nr. 48, p. 193), *insulă* (ostrov) (CR, 1832, nr. 76, p. 294), *locomotiv* (mișcător din loc) (AR, 1839, nr. 41, p. 164), *termometru* (caldomesor) (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *vulcani* (munți focovărsători) (AR, 1837, nr. 71, p. 300), *ratifica* (întări) (AR, 1832, nr. 66, p. 263), *contribuție* (dare, dajde, bir) (GT, 1838, nr. 3, p. 10), *apoplexie* (damla) (AR, 1832, nr. 50, p. 200), *bilanț* (cumpănă) (GT, 1838, nr. 4, p. 16) etc.

Față de alte publicații periodice cu același profil, „Albina românească” și „Curierul românesc” își atribuie un merit mare și din preocuparea de a răspândi cunoștințe științifice elementare în diverse domenii: invenții tehnice, progrese în știință și tehnică, descoperiri, călătorii. Popularizarea progreselor în știință și tehnică se face cu mijloace specifice presei, în informări cvasireportericești asupra unor probleme de geografie (economică, fizică), demografie, statistică etc. În toate domeniile rămâne vizibilă întotdeauna grija de a împăca curiozitatea cititorilor cu nevoia de a-i instrui, fie că este vorba numai de un fenomen care zguduia pentru moment opinia publică (eclipse, cutremure, inundații etc.), fie că este vorba de fenomene sau descoperiri care depășeau, prin caracterul lor excepțional, evenimentul la ordinea zilei sau rubricile de curiozități științifice. Toate aceste articole devin mijloace excelente de difuzare a terminologiei științifice și tehnice în domenii dintre cele mai variate. Primele noastre gazete, care „nu s-au sfiit niciodată să se substituie școlii”, după cum declară atât Heliade, cât și Asachi, au reușit să înlănească accesul cititorilor la cartea științifică [Andriescu: 1979, 72-73].

Astfel, „Albina românească” din 26 iunie 1832, la rubrica *Varietăți*, găzduiește o descriere a unui fenomen bizar, care s-ar fi produs în Franța: „Un fenomen extraordinar s-au însemnat la Valencin în Franția de miazăzi: în două albătorii [fabrici de nălbit] departe una de alta de 300 stânjeni, pânzile s-au făcut roșă ca cum s-ar fi moet în sânge. Toate observațiile [cercările] făcute asupra apei au dat încredere că nici un acțiid [acrine ce ar fi putut roși] nu era în ea. S-au însemnat înse că această de sine văpsire cu încetarea holerei nu s-au mai în[n]oit” [AR, 1832, nr. 50, p. 200]. În același număr al gazetei se descrie o invenție tehnică,

o mașină de frământat aluatul: „În nici o țară mașinile nu pot fi așa de folositoare ca la noi, unde este lipsa de lucrători, pentru care multe bune întreprinderi sunt înapoete. Acel carile au avut prilej a privi în piterie ostenitoarea frământare a aluatului de pâine, făcută de mâna oaminilor, fără îndoială mare îndatorire va simți urzătorului acestei mașine, prin care lucrul, vătămător sănătăței pitarilor, acum cu ajutorul puterilor mehanice, mult mai nemerit și mai curat se poate împlini. (...) Pentru prubuirea mașinei s-au fost luat 189 funturi de făină, așezându-se în mașină dospeala, și turnându-se făina și cuviincioasa apă, au început a se roti cilindrul [vălătucul] mașinei, și în 12 minute operația frământatului au fost gata” [AR, 1832, nr. 50, p. 200].

Publicația informa și despre anumite fenomene naturale: „În 19 dechem. trecut s-au văzut în Svițera un fenomen [arătarea fizică] îndestul de rar a omătului lucitori ca fosfor, prin care să părea că satele de pin pregiur ardea. Plutașii, care ducea pe lac o luntre încărcată cu pae, nu puțin s-au fost spăriet, văzând mai întâi pălăria unuia dintr-înșii, apoi straila și în urmă paele, acoperindu-să ca de o materie arzătoare, și când aștepta a lor peire, piste 5 minute s-au văzut mântuiți de cumplita lor spaimă” [AR, 1837, nr. 6, p. 30]; „Mercuri în 22 Iuni s-au observat de la Eși un fenomen numit *tromba pămintească*. La 4 ceasuri după amiazi, fiind cerul în[n]ourat, s-au văzut la apusul politiei cam deasupra lui Târgu-Frumos, un turbilon [vârtej] înformându-să ca un sul negru și coborându-să către pământ cu un vârf amenințitor. Aninat de nouri, ce să îndesa, acest turbilon să mișca în curs de câteva minute ca un conu (forma căpăținei de zahar) răsturnat, de înălțimea a tot orizonul. A sa bazis, ce să agiungea cu nouri, era tunecată, iar vârful de gios era preveziu. În urmă tromba au detunat cu vuet și s-au perdut în o fortună ploioasă. (...) Fortuni urmate două zile dea rând și loviturile de tunet și fulger au statornicit de nou electricitatea în ecvilibriu și au curețit aerul” [AR, 1838, nr. 52, p. 224].

Notarea în paranteze a unui echivalent mai vechi sau a unui calc ori alăturarea termenilor noi de sinonime cunoscute este însoțită în anumite cazuri de citarea definițiilor și explicațiilor detaliate: „*dramă* să zice povestire poeticească care să joacă pe teatru” [GT, 1838, nr. 6, p. 22]; „*telegraf*, un instrument prin carele cu minunată iuțală se împărtășesc din loc în loc veștile și poruncile” [AR, 1829, nr. 11, p. 43]; „*îpotecă* să zice o avere stătătoare, care o leagă cineva la creditor” [GT, 1838, nr. 3,

p. 9], „sistema de monopol să zice, când cineva numai singur vre să aibă privilegi (slobozenie) de neguțătorie” [GT, 1838, nr. 4, p. 16].

Presa a contribuit și la înlocuirea calcurilor lingvistice prin împrumuturi directe în limba română literară. Astfel, dacă până la 1840 se mai întâlnesc, alături de împrumuturi directe, unele calcuri: *brâul pământului* „ecuator” [AR, 1829, nr. 5, p. 19], *Casa păstrătoare – Sparkasse* „casă de economii” [GT, 1838, nr. 3, p. 9], *mergere înainte* „progres” [GT, 1839, nr. 7, p. 25], *naufrângere* „naufragiu” [AR, 1841, nr. 58, p. 138] etc., după această dată termenul de largă circulație în limbajul presei este numai împrumutul direct, iar formațiile perifrastice care îl imitau apar izolat, ca simple curiozități lingvistice [Andriescu: 1979, 87-88; Ursu: 1962, 117-119].

Primele publicații periodice, în special „Curierul românesc” și „Albina românească”, manifestau grijă pentru difuzarea și „deslușirea” termenilor administrativi noi, care veneau să substituie sau să întregescă fondul vechi, explicându-i în paranteze sau la subsolul paginii: *administrație* (ocârmuire) [AR, 1829, nr. 10, p. 39; CR, 1829, nr. 65, p. 275], *amplouiat* [CR, 1834, nr. 29, p. 59], *audiință* [CR, 1839, nr. 138, p. 487], *autoritățile locale* [AR, 1848, nr. 98, p. 391], *comisar* [GT, 1846, nr. 20, p. 357], *comisia urbarială* [GT, 1846, nr. 90, p. 357], *decret* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *dispoziție* [AR, 1834, nr. 88, p. 343], *edict* [GT, 1838, nr. 10, p. 40], *firmanul de investitură* [CR, 1842, nr. 85, p. 338], *fisc* [GT, 1838, nr. 12, p. 48], *caimacan* [AR, 1829, nr. 6, p. 22], *cinovnic* [CR, 1834, nr. 29, p. 61], *delă* [CR, 1839, nr. 52, p. 207], *gubernie* [AR, 1829, nr. 3, p. 19], *instituțiile* (așăzământurile) [CR, 1829, nr. 65, p. 275], *investitura* (caftanul) [AR, 1829, nr. 10, p. 39], *interimară* (ții-toare de loc) [CR, 1844, nr. 42, p. 165], *mădularii sfatului administrativ* [AR, 1834, nr. 63, p. 250], *mehmedariul* [AR, 1834, nr. 23, p. 93], *miliția* [AR, 1834, nr. 36, p. 140], *Ministeria Interesurilor Străine* [AR, 1837, nr. 51, p. 221], *municipalitate* [CR, 1839, nr. 51, p. 201], *otnoșenie* [CR, 1839, nr. 52, p. 207], *prefecți* (ocârmuitori) [CR, 1831, nr. 49, p. 189], *raia* [R, 1838, nr. 159, p. 633], *raport* [AR, 1829, nr. 5, p. 18], *vel vornic* [CR, 1834, nr. 47, p. 103], *logofăt de pricinile streine* [AR, 1829, nr. 56, p. 219], *berat* [CR, 1843, nr. 76, p. 265] ș.a.

Se observă, în seria termenilor citați, un strat foarte vechi (*logofăt, vel vornic*), la care se adaugă termenii pătrunși odată cu administrația oto-

mană (*berat* „diplomă”, *caimacam*, *firman*, *raia*, *mehmedar* „funcționar atașat pe lângă un înalt demnitar străin”), termenii de origine rusească (*cinovnic*, *delă* „pricină, proces”, *gubernie* „provincie”, *otnoșenie* „raport”, *sprafcă* „anchetă”, *ucaz*) sau de origine romanică, însă pătrunși prin filieră rusească (*miliție*) și, în sfârșit, împrumuturile directe de termeni administrativi din limbile romanice, în special din franceză: *autoritate*, *decret*, *municipalitate*, *prefect*, *raport* etc. Astfel, presa reprezintă un factor important de difuzare și de tălmăcire a împrumuturilor recente și de izolare a elementelor vechi din limbajul administrativ.

Unele elemente lexicale de origine rusă au fost impuse de *Regulamentul organic*, însă au fost depășite rapid de împrumuturile mai noi. „Curierul românesc” semnalează că unii termeni administrativi sunt circumscriși să circule doar în sfera cancelariei: „Zicerea de *sprafcă* să urmeze de obște numai prin canțalarii” [CR, 1839, nr. 52, p. 206]. Sub presiunea unor elemente mai noi și mai adecvate spiritului limbii române, popularizate de presă, astfel de termeni au fost eliminați și din cancelarie, împreună cu lexemele mai vechi.

Pe lângă terminologia științifică, tehnică și administrativă (fixată mai ales prin intermediul manualelor, dar și al periodicelor), publicațiile epocii au pus în circulație și terminologia politică, din care cităm câteva exemple: *balotaj* [GT, 1839, nr. 20, p. 7], *clasă* [CR, 1839, nr. 51, p. 204], *congres* [CR, 1829, nr. 61, p. 260], *emigrant* [GT, 1843, nr. 88, p. 351], *democrație* [CR, 1848, nr. 23, p. 92], *dictatură* [GT, 1838, nr. 21, p. 51], *esil* [GT, 1845, nr. 70, p. 279], *libertate* [CR, 1843, nr. 24, p. 96], *libertatea teascului* (slobozenia de a tipări) [GT, 1839, nr. 41, p. 167], *insurecție* (răscoală) [AR, 1829, nr. 10, p. 39], *meeting* [CR, 1843, nr. 60, p. 183], *nonconformiști* (niște partizani politicești) [GT, 1838, nr. 10, p. 38], *oponent* [GT, 1846, nr. 81, p. 321], *parlament* (adunarea țării) [GT, 1838, nr. 2, p. 7], *partid* [CR, 1832, nr. 41, p. 162] și *partidă* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *proletari* [GT, 1848, nr. 91, p. 374], *revoluție* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *sistemă reprezentativă* [CR, 1843, nr. 93, p. 344], *soțietate* [GT, 1838, nr. 3, p. 10], *supremitate* „supremație” [GT, 1834, nr. 61, p. 241], *terorism* [CR, 1844, nr. 27, p. 107], *vot* (glas) [AR, 1834, nr. 26, p. 108], *votație* [CR, 1844, nr. 47, p. 185] etc.

Și în domeniul terminologiei politice publicațiile au grijă de a explica cititorilor noile lexeme: „*radicalii* sunt o facție aplecată spre republică”

[GT, 1838, nr. 2, p. 7]; *proletari* „purtători de cele mai mari greutate” [GT, 1843, nr. 96, p. 384], „*Manifest* să zice declarația, adică vestirea unui guvern, făcută în scris, prin care să desvinovățește arătând pricinile vreunei trebi grele ce are să o isprăvească” [GT, 1839, nr. 27, p. 107] etc.

Grija pentru indicarea sensului neologismelor se manifestă, în special, în primii ani de funcționare a presei și descrește cu timpul, ceea ce a provocat unele nemulțumiri în rândul cititorilor, la care „*Gazeta de Transilvania*” dă o replică: „A esplica zicerile până acum necunoscute: care, domnilor? Altele sunt necunoscute ardelenilor și ungurenilor, altele muntenilor și iarăș altele moldovenilor. Adaogă la acestea mulțimea lătinismelor ce se grămădesc în stilurile noastre de câțiva ani încoace. De vei sta a face tot stelițe, parenteze și perifrize, jurnalul ți se preface în frazeologie și lecsicon, prin care vom ajunge la batjocura străinilor. (...) Cu toate acestea noi totuș ne facem datoria oriunde simțim neapărată trebuință” [GT, 1843, nr. 60, p. 240]. Astfel, începând cu deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea, glosarea termenilor noi nu mai este masivă, ci sporadică.

V. Concluzii. Primele publicații românești au jucat un rol deosebit de important nu numai în difuzarea terminologiei științifice, administrative sau politice, ci și în adaptarea corectă a împrumuturilor. În acest sens, „*Curierul românesc*” depășește atât „*Albina*”, care renunță mai greu la unele forme învechite, cât și „*Gazeta de Transilvania*”, în ale cărei pagini pot fi observate influențe germane sau maghiare.

Bibliografie

1. Alexandru Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Junimea, Iași, 1979.
2. Ion Hangiu, *Dicționar al presei literare românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
3. Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, Socecu, București, 1913.
4. N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura Științifică, București, 1962.
5. Victor Vișinescu, *O istorie a presei românești*, Editura Victor, București, 2000.

Publicații periodice

- AR = „*Albina românească*”
 CR = „*Curierul românesc*”
 GT = „*Gazeta de Transilvania*”
 R = „*România*”

Marin BUTUC

Termeni militari medievali în unități polilexicale stabile

M.B. – lect. sup., dr. în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M.; secretar științific, Academia Militară „Alexandru cel Bun”. Domenii de cercetare: terminologie, lexicologie, etimologie. A publicat o serie de articole, între care *Fondul principal lexical – sursă a sistematicității metalimbajului terminologic militar* (2008), *Interacțiunea lexicului comun cu terminologia militară* (2009), *Despre structura termenilor militari românești* (2010), *Particularități lexico-semantice ale termenilor militari din epoca medievală* (2011).

Bogăția unei limbi rezidă nu numai în varietatea sa lexicală, dar și în potențialul frazeologic, ce reprezintă o componentă determinantă a frumuseții și distincției unei comunicări orale sau scrise. De bună seamă, în obținerea acestei calități stilistice, un rol definitoriu îi revine frazeologiei – adică domeniului de locuțiuni și expresii, utilizat pentru a-i conferi comunicării exactitate și putere de sugestie.

Limba română literară actuală dispune de un grandios tezaur frazeologic. De menționat că la desăvârșirea acestei moșteniri contribuie elementele lexicale specializate, militare, din epoca medievală, care și-au pierdut statutul de cuvinte ce denumeau noțiuni din domeniul militar și, desigur, semnificația militară medievală, devenind elemente lexicale, componente ale diverselor expresii frazeologice. Această situație se datorează atât factorilor de ordin lingvistic, cât și celor de ordin extralingvistic.

Din punct de vedere lingvistic, termenii militari vechi, ce fac parte din anumite expresii frazeologice (*buluc, ceambur, duium, gloată, maidan, palancă, pâlc, proașcă* ș.a.), la momentul funcționării acestora ca denumiri specializate militare medievale, s-au inclus, la nivel de conținut, într-un proces de intersecție, analogie,

contiguitate de sens cu alte cuvinte și nuanțe semantice diferite, din lexicul general al limbii române din epoca medievală. În rezultat, acești termeni și-au schimbat realitatea pe care o denumesc: din militară, în una cotidiană, de uz general. În felul acesta, apar, de multe ori, două sensuri distincte: un înțeles actual și unul învechit. Totodată, termenul militar și-a schimbat sensul și prin trecerea de la o sferă de întrebuintare la alta [4, p. 155], având în vedere că între limbajul militar medieval și lexicul general nu existau hotare rigide și stricte, fapt ce condiționa o circulație facilă a cuvintelor între lexicul general și cel specializat militar. Lexicul specializat militar din epoca medievală, prin rădăcinile lui, este strâns legat de vorbirea orală, de stilul popular, cu care, împreună, făceau parte din vocabularul limbii române literare vechi. Lexicul popular era principala sursă a lexicului specializat militar, dar și a lexicului literar românesc, în general [2, p. 175].

Cuvintele specializate din perioada medievală și-au modificat încărcătura semantică, după cum am menționat, și datorită unor cauze extralingvistice, ce țin de aspirațiile de modernizare a societății românești, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, atestăm conturarea unor tendințe inovatoare, ce se vor dezvolta în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acestea sunt: a) abandonarea treptată a unor termeni învechiți preponderent utilizați în Evul Mediu timpuriu; b) modernizarea lexicului militar prin adaptarea împrumuturilor latino-romance occidentale; c) tendința de creare a unei terminologii militare științifice, delimitarea, în linii mari, a terminologiei militare pe genuri și categorii militare.

Firește, e vorba de o consecință a procesului de „renaștere” culturală și social-politică ce s-a manifestat în toate Principatele Românești, începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită imboldului dat de reprezentanții Școlii Ardelene. Referindu-ne la perioada respectivă, constatăm o racordare relativă a terminologiei militare vechi la principiile terminologiilor moderne, când arta militară românească își ia un avânt în sensul înzestrării și echipării, după principii europene, fapt ce a avut repercusiuni directe asupra limbajului militar specializat. „În această perioadă se face trecerea de la stadiul vechi la stadiul modern al limbii române literare” [5, p. 7], ceea ce a determinat schim-

bările substanțiale în cadrul limbajelor specializate, inclusiv în cadrul terminologiei militare românești. Pentru perioada dată, slavonismele, turcismele ș.a. creau impresia unui vocabular sărac și învechit, necorespunzător nevoilor și exigențelor științei moderne a timpului, fapt ce împiedica devenirea limbii române ca factor cultural esențial [3, p. 110].

Așadar, din aceste motive, mulți termeni militari din epoca medievală s-au păstrat doar în expresii și locuțiuni frazeologice, pierzându-și caracterul lor de element apartenent unui sistem de noțiuni (în cazul nostru – noțiunile militare) și însușind particularități pragmatice la nivel de funcționare în cadrul lexicului general [6, p. 133], pe care nu le-au avut anterior. Termenii militari medievali determinologizați, care s-au păstrat până în prezent în cadrul expresiilor frazeologice, denumeau, în mare parte, în epoca medievală, diverse tipuri de unități militare medievale și arme de luptă, caracteristice epocii în cauză: **arc** (înv. armă primitivă folosită la aruncarea săgeții) – *a avea multe coarde la arc* semnifică „a avea multe alte mijloace de a face ceva”; **buluc** (înv. unitate militară care avea aproximativ efectivul unei companii, care varia între 100 și 500 de militari) – *dau buluc (vin buluc sau intră buluc)* „în masă, cu grămadă; iute, repede; înghesuindu-se unul peste altul”; **ceambur** (înv. detașament (în special, de tătari) care umblă după pradă) – *a bate (sau a umbla) ceamburul* „a nu se ține de treabă, a-și trece timpul cu lucruri nesperioase”; **duium** (înv. captură, jaf de război) – *cu duiumul* „foarte mult, peste măsură, cu grămadă”; **gloată** (înv. oastea de țară) – *psihologie de gloată* – denumește o concepție potrivit căreia individul nu este responsabil de faptele lui, fiind ascuns în mulțime; (pop.) *a avea gloată* – denumește membrii unei familii numeroase, copiii dintr-o familie; **maidan** (înv. teren deschis, loc viran situat la marginea sau în interiorul unei localități, folosit ca loc de luptă) – *a scoate (sau a ieși) la maidan* „a ieși sau a face să iasă la lumină”; *a ajunge la maidan* „a izbuti, a duce la bun sfârșit”; *a bate maidanul (sau maidanele)* „a hoinări, a vagabonda”; **obadă** (înv. instrument de tortură) – *a pune (în) obezi* „a subjuga, a înrobi”; **palancă** (înv. palisadă; (p. ext.) loc întărit de apărare) – *a face (sau a da ceva) palancă (la pământ)* are sensul de „a culca la pământ, a doborî”; *căzut palancă* „lungit, doborât la pământ”; **pavăză** (înv. scut de diverse forme și mărimi) – *a sta pavăză* „a apăra, a feri”; **pâlc** (înv. unitate militară corespunzătoare unui

regiment din perioada contemporană) – în **pâlcuri** sau **pâlcuri-pâlcuri** „în grup”; **poghiaz** (înv. expediție militară, cu scop de pradă pe un teritoriu străin) – a umbla în **poghiazuri** „a umbla fără rost, a hoinări”; **proașcă** (înv. țintă în care se ochea cu o arma) – a face (sau a da) **proașcă** (în sau prin) ceva „a da iama, a face prăpăd, a distruge”; **pușcă** (înv. armă grea de artilerie) – gol **pușcă** „a) complet dezbrăcat, în pielea goală; b) fără avere”; a se duce (sau a pleca, a scăpa) ca din **pușcă** ori **pușcă** „a pleca foarte repede”; **spangă** (înv. spadă) – a lua (sau a aduce) pe cineva în (tre) **șpangi** (ori în **șpangă**) „a lua sau a duce pe cineva cu forța; a-l brutaliza, a-l bate”; (pop.) a lăsa pe cineva în **spangă** „a-l sărăci”; **steag** (înv. fanion militar) – a duce (sau a purta) **steagul** „a conduce o acțiune; a comanda”; a ține sus (sau a înălța, a ridica) **steagul** „a nu renunța la luptă”; a ridica (sau a scoate) **steag alb** „a se preda, a cere pace”; **strajă** (înv. plăieș, străjer (din Moldova și Țara Românească); grănicer) – de **strajă** „de pază”; a fi (sau a sta, a rămâne, pop. a se pune) de **strajă** ori a ține (sau a face) **strajă** „a păzi”, (p. ext.) „a pândi”; a (-și) pune **strajă** gurii „a vorbi sau a face pe cineva să vorbească cu măsură, cu prudență”, „a spune sau a face pe cineva să spună numai ce trebuie, ce se cuvine spus”; a-și pune **strajă** ochilor „a-și înfrâna dorința de a privi ceva (ce-i place)”; (reg.) a-i fi cuiva **strajă** „a-i fi cuiva teamă sau greu să facă ceva”; **suliță** (înv. armă de atac, formată dintr-o vergea lungă de lemn, prevăzută cu un vârf ascuțit de fier) – cât ajungi cu **sulița** sau la o azvârlitură de **suliță** „foarte aproape”; soarele e de o **suliță** (de două, trei etc.) pe cer – arată, după socoteala poporului, poziția soarelui pe cer, de la locul unde răsare; **temei** (înv. avangardă) – de **temei** – „de bază”; **tun** (înv. armă grea de artilerie) – a scăpat (ieșit) ca din **tun** se spune despre cineva care a fugit repede, reușind prin aceasta să evite o situație neplăcută; poți să dai cu **tunul** – această expresie se utilizează cu referință la cineva care doarme adânc și nu se trezește ușor sau despre un loc unde nu se află nicio ființă vie; a trage (sau a da) un **tun** „a fura (o sumă mare de bani, obiecte valoroase etc.)”; doarme **tun** „adânc”; sănătos **tun** „foarte tare” etc.

În concluzie, factorii de ordin lingvistic (cauzele schimbărilor de sens) și cei extralingvistici de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și sec. al XIX-lea, precum ar fi renașterea instituției militare românești cu un conținut modern [1, p. 107], s-a datorat atât anumitor oportunități de natură socială și politică, cât și răscoalelor de eliberare națională, care au im-

pulsionat ideea de creare a unui stat cu instituții naționale, cu limbă națională și, respectiv, cu terminologie națională. Evenimentele istorice în cauză au coincis cu perioada de formare și desăvârșire a limbii literare, care presupunea și lansarea limbajelor specializate pentru domeniile de activitate ale statului, printre care și cel militar.

Bibliografie

1. Ion Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981.
2. *Istoria limbii române literare (epoca veche)*, Editura Academiei Române, București, 1997.
3. Ștefan Munteanu, Vasile D. Țăra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
4. Vasile Șerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Editura Facla, Timișoara, 1978.
5. Nicolae Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura științifică, București, 1962.
6. А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева, *Общая терминология*, Наука, Москва, 1989.

Surse

1. *Dicționarul Limbii Române Literare Vechi*, București, 1987.
2. *Noul Dicționar Universal al Limbii Române*, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2006.

Aliona SOBOL

Conceptul de echivalență în teoria traducerii

A.S. – lector, Departamentul
Limba Română, Lingvistică
Generală și Limbi Clasice,
Facultatea de Litere, U.S.M.

Domenii de cercetare:
lingvistica generală, limba
latină, cultura și civilizația
românească, didactica,
limba română pentru străini
/ alolingvi.

Fenomenul echivalenței a cunoscut, în ultimele decenii, o atenție sporită din partea cercetătorilor, îndeosebi a specialiștilor în traductologie, fiind unul dintre conceptele-cheie ale teoriei traducerii. Traducerea este considerată o activitate multiaspectuală și de aceea a fost definită în diverse moduri. Deși diferă, definițiile au și trăsături comune: referința la cele două limbi (cea din care se traduce și cea în care se traduce) și stabilirea echivalențelor între textul original și cel tradus, pentru a păstra caracteristicile originalului.

În accepția lingviștilor A. R. Meetham și Richard A. Hudson, autorii cunoscutei lucrări *Encyclopaedia of Linguistics, Information and Control*, citată de lingvistul englez Roger T. Bell, care e și profesor de lingvistică: „Traducerea înseamnă înlocuirea reprezentării unui text într-o limbă printr-o reprezentare a unui text echivalent într-o a doua limbă” [1, 24].

„Scopul traducerii, susțin A. R. Meetham și Richard A. Hudson, este de a reproduce cât mai exact posibil toate caracteristicile gramaticale și lexicale ale originalului din «limba-sursă» prin căutarea de termeni echivalenți în «limba-țintă». În același timp, orice informație conținută în textul original [...] trebuie păstrată și în traducere” [apud 1, 31].

O idee similară este enunțată și de Roger T. Bell, care precizează următoarele obiective ale traducerii: „...transformarea unui text scris într-o anumită limbă într-un text echivalent scris într-o altă limbă, păstrând, pe cât posibil, conținutul mesajului, caracteristicile formei și rolurile funcționale ale textului original” [1, 11]. Prin urmare, atât obiectivele traducerii, cât și esența sa se bazează pe conceptul de *echivalent*, cu semnificația „care are aceeași valoare, același efect, aceeași semnificație sau același sens cu altceva” [5, 328] sau *echivalență*, ce semnifică „egalitate de valoare, de semnificație, de sens; calitatea a ceea ce este echivalent” [5, 328].

Începând cu secolul al XVIII-lea, subiectul teoriei traducerii este axat, în opinia lui George Steiner – cunoscut profesor, critic și teoretician al literaturii și culturii, scriitor american – pe 3 categorii: „Prima conține literalitatea strictă, aranjarea față în față a cuvintelor în dicționarul interlingual, manualul de limba străină și traducerea interliniară. A doua este marea zonă centrală a «trans-punerii» prin intermediul reformulării fidele, dar independente. Traducătorul reproduce îndeaproape originalul, dar compune un text firesc în limba proprie și care poate exista independent. A treia clasă e cea a imitației, recreării, variațiunii și parabolei interpretative. Aceasta acoperă o suprafață întinsă și difuză, care merge de la transpuneri ale originalului într-un idiom mai accesibil până la cele mai libere ecouri, adesea doar aluzive sau de natură parodică” [8, 315].

Teoreticienii din domeniul traducerii susțin ideea conform căreia „...conținutul originalului este absolut imposibil de «păstrat», textul tradus este o creație nouă care rezultă în urma citirii originalului, fiind o reconstruire, și nu o copie a acestuia” [1, 177]. În procesul traducerii, cele mai importante preocupări ale traducătorilor au fost: mărimea unității care trebuie tradusă și modul în care se angajează traducătorul în procesul respectiv: păstrarea conținutului sau a formei textului original.

Este deja cunoscută ideea că traducerea se dovedește a fi inferioară originalului. În acest context, celebrul poet și filosof italian Dante Alighieri susținea: „nulla cosa per legame musaico armonizzata si può de la sua loquela in altra transmutare, senza rompere tutta sua dolcezza e armonia”, ceea ce românește semnifică „Nimic cu deosebire expresiv, nimic din

ceea ce au atins muzele nu poate fi trecut într-o altă limbă fără a-și pierde savoarea și armonia” [apud 8, 301]. Aceeași opinie a fost împărtășită, cu două secole mai târziu, de unul dintre cei mai cunoscuți poeți francezi ai secolului al XVI-lea, Joachim du Bellay, care a utilizat imaginea focului și a cenușii: „Toutes lesquelles choses se peuvent autant exprimer en traduisant, comme un peintre peut représenter l'âme avec le corps de celui qu'il entreprend tirer après le naturel”. „Mereu același lucru: cenușa nu este o traducere a focului” [apud 8, 301].

Pe de altă parte, după cum menționează G. Steiner, niciun produs uman nu poate fi perfect. Niciun fel de multiplicare, chiar de materiale care sunt etichetate în mod convențional ca fiind identice, nu pot produce copii perfecte. Așadar, nici traducerea nu poate fi perfectă, este natural să existe anumite diferențe și asimetrii între traducere și original. Traducătorii sunt de părere că important este gradul de fidelitate care trebuie urmărit în fiecare caz aparte.

De fapt, se zice că cititorul, având în față traducerea, îl citește nu numai pe autor, ci și pe traducător. În acest sens, ni se pare interesantă analogia pe care o face lingvista Mihaela Moraru, specialist de limba rusă, profesor la Universitatea din București, critic literar și autor al multor manuale de traducere, dicționare și cărți despre arta rusă, care susține că traducătorul nu creează cartea pe care o traduce, după cum actorul nu creează piesa în care joacă; traducătorul însă creează traducerea, după cum actorul – rolul și de traducător depinde soarta cărții traduse, după cum de actor depinde succesul piesei. De aceea, sunt atât de mari rolul și responsabilitatea traducătorului [7, 234]. Or, traducătorul, efectuând traduceri din orice limbă, trebuie să fie un specialist foarte bun, care să ia în considerare particularitățile structurale ale limbii-sursă. Este deosebit de important să cunoască similitudinile și, mai cu seamă, diferențele de ordin lexical și gramatical între limba-sursă și limba-țintă, ceea ce-i va permite să stabilească echivalentele potrivite, evitând astfel eventualele erori.

Una dintre cerințele elaborate de teoria și practica activității de traducere este cea a echivalenței textelor – inițial și final. Totodată, tipologia textelor influențează tipurile de traducere și, implicit, tipurile de echivalență. Fenomenului echivalenței i s-a acordat o importanță decisivă în descrierea teoretică a traducerii și a precizării esenței acesteia.

Totuși echivalența nu are un statut teoretic distinct în teoria traducerii, întrucât mulți autori sunt de părere că ea trebuie considerată drept o particularitate relativă. Respectivul fapt se datorează influenței unor variați factori lingvistici și culturali.

În acest context, cercetătoarea din România Larisa Ciochină, care a efectuat un studiu interesant cu referire la versiunile în limba engleză a poveștilor lui Ion Creangă și Petre Ispirescu, susține că: „Alegerea nivelului la care se stabilește echivalența este determinată de configurația factorilor lingvistici și extralingvistici, specifici unei situații. Teoria traducerii, în general, se sprijină pe miza echivalenței a două structuri lexico-gramaticale, cea a limbii surse și cea a limbii receptoare, într-un context determinat” [2, 57]. Astfel, stabilirea unei relații de echivalență presupune documentarea suplimentară a translatorului și cunoașterea unor informații despre valorile, relațiile interpersonale, credința, comportamentul, dar și despre viața cotidiană, istoria, tradițiile și obiceiurile poporului din a cărui limbă traduce.

După cum diverse definiții ale traducerii corespund unor etape diferite de dezvoltare a traductologiei, la fel și multiplele interpretări ale echivalenței reflectă evoluția opiniilor asupra esenței traducerii. Deși tipologia echivalenței variază uneori de la un teoretician la altul, majoritatea recunosc strânsa legătură ce se stabilește între echivalențele de traducere și procedeele de traducere. Astfel, cele mai multe încercări de a defini echivalența provin din descrierea unor procedee de traducere.

Unii cercetători au încercat să reprezinte noțiunea de echivalență din punct de vedere structural, în forma unor structuri ierarhice (V. N. Komissarov), liniare (W. Koller) sau de formule matematice (A. D. Șvețer). În opinia unui pionier rus al traductologiei, lingvist, traducător și lexicograf, autor al multor manuale de traducere și dicționare frazeologice, Iacov Rețker, noțiunea de echivalență se referă doar la *relațiile dintre microunitățile textului*, nu și la relațiile intertextuale. În opinia savantului, echivalentul este interpretat ca o corespundere constantă și care, de regulă, nu depinde de context [apud 9, 76].

Lingvistul W. Koller însă consideră că noțiunea de echivalență obține un sens real numai în cazul când sunt precizate *tipurile relațiilor de echi-*

valență între texte. Astfel, W. Koller deosebește următoarele 5 tipuri de echivalență:

- 1) *denotativă*, ce prevede păstrarea conținutului textului (în literatura despre traducere este numită *invariant al conținutului* sau *invariant al planului conținutului*);
- 2) *conotativă*, ce urmărește transmiterea conotațiilor textului pe calea selectării unor mijloace sinonimice de limbă (în traductologie, de obicei, se referă la *echivalența stilistică*);
- 3) *textual-normativă*, orientată spre particularitățile stilistice ale textului, spre normele lingvistice (în traductologie, de asemenea, deseori ține de *echivalența stilistică*);
- 4) *pragmatică*, ce presupune o anumită orientare spre receptor (în traductologie este numită *echivalență comunicativă*);
- 5) *formală*, orientată spre transmiterea particularităților estetico-artistice individualizatoare și a altor particularități formale ale originalului [apud 9, 80].

Spre deosebire de W. Koller, pentru care echivalența reprezintă o noțiune normativă (în lista de mai sus sunt reflectate, de fapt, cerințele normative față de traducere), lingvistul rus V. N. Komissarov, renumit expert în domeniul teoriei traducerii și un reprezentant de frunte al școlii lingvistice de teorie a traducerii, consideră echivalența drept *grade / niveluri diferite ale unității de sens a traducerii și a originalului*. În opinia lingvistului, există 5 grade / niveluri diferite:

- 1) al obiectivului comunicării;
- 2) al identificării situației;
- 3) al mijlocului de descriere a situației;
- 4) al semnificației structurilor sintactice;
- 5) al semnelor verbale [apud 9, 81].

Așadar, atât W. Koller, cât și V. N. Komissarov disting 5 niveluri ale echivalenței. În timp ce, în opinia lui W. Koller, cele cinci tipuri de echivalență aparțin aceluiași plan, V. N. Komissarov le consideră o structură ierarhică.

Lingviștii ruși V. G. Gak și Iu. L. Levin propun însă o tipologie trimembră a echivalenței: *formală, semantică și situativă*. În cazul echivalenței

formale, semnificațiile comune în două limbi sunt exprimate prin forme lingvistice analoage, pe când echivalența *semantică* presupune exprimarea aceluiași semnificații prin mijloace diferite. Esența echivalenței *situative* constă în faptul că aceeași situație este descrisă în două limbi nu numai cu ajutorul unor forme diferite, ci și cu ajutorul unor seme diverse, exprimate de aceste forme [apud 9, 83].

Și în lingvistica românească conceptul de echivalență s-a aflat în atenția cercetătorilor. Astfel, lingvista și traducătoarea Teodora Cristea consideră că „...soluția cea mai satisfăcătoare ar fi să se opereze cu o triplă echivalență: *de sens* adică *de traducere*, *de formă* și *de nomenclatură*” [4, 367]. În cadrul *echivalenței semantice*, un segment de expresie din limba de bază este asociat cu un segment de expresie din limba-țintă. Această unitate cu un semnificat unic și cu două semnificative, aparținând la două limbi diferite, este denumită de către lingvistă prin termenul de *heteronim* sau *echivalent parțial*.

Noțiunea de echivalență poartă, mai degrabă, caracter semantic, nu formal. Între unitățile limbii din două idiomuri diferite se pot stabili diverse tipuri de echivalență semantică. Unii autori delimitează două tipuri de echivalență: *totală* (numită și *globală* sau *generală*) și *parțială* sau *pe segmente*.

Lingvista Irina Condrea delimitează, pe lângă *echivalența totală* și *parțială*, al treilea tip, din care fac parte așa-numitele *false echivalențe*. Despre echivalența *totală* se poate vorbi atunci când sensurile unor cuvinte sau sintagme din două limbi, practic, se suprapun. După cum susține cercetătoarea, „De regulă, acest tip de echivalență se stabilește între cuvintele monosemantice, adică în cazurile, destul de puține numeric, în care în ambele limbi cuvintele au doar câte un singur sens” [3, 54]. Lingvista include în această categorie unitățile ce fac parte din următoarele grupe semantice: termeni, nume proprii, cuvinte cu caracter uzual care au echivalente permanente (zilele săptămânii, denumirile lunilor, ale anotimpurilor, unitățile monetare, formulele de salut și de politețe, unele expresii frazeologice, de exemplu: rom. *din toată inima* – rus. *om vcezo cepduca*). Cazurile de *echivalență parțială* sunt mai frecvente și rezidă în faptul că „...un cuvânt din limba-țintă poate avea câteva corespondente în limba sursă” [3, 54]. Acest fenomen este generat de polisemie. Astfel, limba-sursă poate dispune de mai puține

sensuri decât limba-țintă și invers. Prin *echivalent fals* se are în vedere „...cuvântul care coincide total sau aproape total, ca aspect sonor, cu lexemul din limba-sursă, dar care are alt (sau și alt) sens decât acesta. Asemenea cuvinte mai sunt numite și „omonime interlingvistice” sau „omonime bilingve” [3, 61].

Referindu-se la echivalența *semantică*, Susan Bassnett, cercetătoare de origine engleză, profesor, specialist de literatură comparată, precizează că lexemele și sensurile lor nu sunt traducibile, traducibile sunt mesajele pe care le poartă cuvintele. Acestea din urmă transformă mesajele în funcție de diferite situații. Traducătorul va traduce, mai întâi, funcția socială sau culturală a unui cuvânt sau a unei expresii date, într-o situație dată, apoi va alege echivalentul în cea de-a doua limbă, care să aibă aproximativ aceeași funcție. Aceasta nu înseamnă însă că unitățile lingvistice sunt lăsate la o parte. Numai prin intermediul lor mesajul poate fi transmis, căci ele fac parte din mesaj [apud 2, 56].

Un aspect aparte în cadrul echivalenței de semnificație o constituie sinonimia. După cum observă Umberto Eco, scriitor italian, editor, filozof, dar și un semiotician foarte cunoscut, sinonimia pune serioase probleme oricărui traducător. Astfel, deși putem considera sinonime termenii *father* sau *daddy* din engleză, *père* din franceză, *padre* din italiană, există diverse cazuri când *father* nu e sinonim cu *daddy*. În enunțul *God is our Father* („Dumnezeu e Tatăl nostru”) nu putem înlocui *father* cu *daddy*. Aceeași situație este și în cazul *omeu* și *nana* din rusă. Expert în traduceri, Umberto Eco explică astfel fenomenul: „În termeni teoretici, acesta ar fi un caz în care *echivalența referențială* (firește că *John's daddy* e exact aceeași persoană ca și *John's father*, *le père de John* sau *il papà di John*) nu coincide cu *echivalența conotativă* – care se referă la modul în care cuvintele sau expresiile complexe pot provoca în mintea ascultătorilor sau a cititorilor aceleași asociații și reacții emotive” [6, 26]. Așadar, Umberto Eco delimitează două tipuri de echivalență: *referențială* și *conotativă*.

Asemenea lui Umberto Eco, John Cunnison Catford (denumit „Ian” de către elevii săi), lingvist scoțian și fonetician cu renume mondial, face distincție doar între două tipuri de echivalență: *textuală* și *formală*. Echivalența *textuală* este „...acea porțiune a textului tradus, care se

schimbă atunci și numai atunci când porțiunea dată a textului original s-a schimbat”. Echivalența *formală*, sau „corespondența formală face ca orice categorie lingvistică a textului în limba de receptare (unitate, clasă, structură, elemente ale structurii etc. să poată ocupa «aproximativ» același loc în «economia» textului din limba de receptare pe care-l ocupă categoria respectivă din textul originalului” [apud 2, 51-52]. Totodată, John Catford consideră că *echivalența formală* este, în majoritatea cazurilor, aproximativă.

În timp ce teoria lui J. Catford accentuează *echivalența formală*, pentru Eugene Nida, unul dintre pionierii teoriei traducerii și reprezentant al structuralismului american, este importantă existența a două situații comunicaționale cu același efect emotiv atât asupra receptorilor originalului, cât și ai traducerii. Astfel, E. Nida distinge două tipuri de echivalență, pe care le numește *formală* și *dinamică*. *Echivalența dinamică* este definită ca „...o calitate a traducerii, în cadrul căreia conținutul semantic al originalului este transmis limbii de receptare în asemenea mod, încât reacția receptorului, în general, este similară cu reacția receptorilor originalului” [apud 2, 53]. Așadar, conceptul de echivalență *dinamică* introduce un element nou în teoria traducerii, cel de situație comunicațională.

Conceptul de echivalență *formală* este analizat și de Roger T. Bell, care susține că traducătorul trebuie să se concentreze fie „...asupra găsirii de *echivalențe formale*, care să «păstreze» sensul semantic al textului independent de context, în dauna valorii comunicative furnizate de acesta, fie de a găsi *echivalențe funcționale*, care să «păstreze» valoarea comunicativă pe care o dă contextul, în dauna sensului semantic independent de context” [1, 25]. Aceeași alegere trebuia să o facă și traducătorii din antichitate: echivalențe la nivelul cuvintelor (a traduce cuvânt cu cuvânt – traducere literală) și echivalențe la nivelul semnificației (traducere liberă).

Unii cercetători utilizează și termenul *echivalență comunicativă*, pe care îl definesc drept o relație între textul din limba-sursă și cel din limba-țintă, care apare în cazurile în care, la trecerea de la original la textul final, se păstrează sau rămâne neschimbată valoarea comunicativă a textului original [apud 9, 79].

În concluzie, vom menționa că tipologia textelor influențează tipurile de traducere și, implicit, tipurile de echivalență. După cum diverse definiții ale traducerii corespund unor etape diferite de dezvoltare a traductologiei, la fel și multiplele interpretări ale echivalenței reflectă evoluția opiniilor asupra esenței traducerii. Deși tipologia echivalenței variază de la un teoretician la altul, majoritatea recunosc strânsă legătură ce se stabilește între echivalențele de traducere și procedeele de traducere. Unii cercetători au încercat să reprezinte noțiunea de echivalență din punct de vedere structural, în forma unor structuri ierarhice (V. N. Komissarov), liniare (W. Koller) sau de formule matematice (A. D. Șveitșer). Tipologia echivalenței este variată, și din punct de vedere numeric, întrucât lingviștii deosebesc 5 tipuri de echivalență (W. Koller și V. N. Komissarov), 3 (V. G. Gak și Iu. L. Levin, Teodora Cristea) sau 2 (Umberto Eco, John Catford, Eugene Nida, Roger T. Bell).

Bibliografie

1. Roger T. Bell, *Teoria și practica traducerii*, Editura Polirom, Iași, 2000.
2. Larisa Ciochină, *Traducerea ca echivalență socioculturală, interlinguală, cu referire la versiunile în limba engleză a povestirilor lui Ion Creangă și Petre Ispirescu și ale povestirilor fantastice de I. L. Caragiale și Mircea Eliade*, teză de doctorat, Editura Universității București, București, 1998.
3. Irina Condrea, *Traducerea din perspectivă semiotică*, Chișinău, 2006.
4. Teodora Cristea, *Heteronimie sau echivalență semantică*, în *Lingvistica modernă în texte*, București, 1981.
5. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Univers enciclopedic, București, 1996.
6. Umberto Eco, *A spune cam același lucru: Experiențe de traducere*, Polirom, Iași, 2008.
7. Mihaela Moraru, *Particularitățile stilistice în proza rusă contemporană și modalități de redare a lor în limba română (pe baza povestirilor și romanelor lui V. M. Șukșin)*, teză de doctorat, București, 1996.
8. George Steiner, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, Editura Univers, București, 1983.
9. А. Д. Швейцер, *Теория перевода (статус, проблемы, аспекты)*, Наука, Москва, 1988.

Citiți revista noastră și în 2014

În 2014 revista „Limba Română” apare bimestrial, format carte cu un volum de 192 de pagini, inclusiv 16 color.

În Republica Moldova abonamentele pot fi perfectate la toate oficiile poștale. Indice de abonament – PM77075.

Prețul unui număr – 50 de lei.

Prețul abonamentului anual – 300 de lei.

În țările din CSI și Europa, inclusiv România: prețul unui număr – 6 EURO, abonament pentru 1 an – 32 EURO.

În alte țări: prețul unui număr – 8 EURO, abonament pentru 1 an – 36 EURO.

Cititorii din străinătate se pot abona la revista „Limba Română” astfel:

– la redacție, achitând în valută sau echivalentul în lei moldovenești al abonamentului;

– prin virament la

Revista „Limba Romana” SRL, c/f 1004600045323,

Banca Comercială Română, Chișinău S.A.,

Cod RNCBMD2XXXX, Cont 222409100100172 RON

Cont 2224501295 EURO

Redacția revistei „Limba Română” trebuie înștiințată asupra plății efectuate, trimițându-se la adresa pentru corespondență (limbaromanachisinau@gmail.com) o copie după dispoziția de plată bancară, cu indicarea numerelor de revistă abonate și a adresei poștale complete a abonatului.

Înzestrat cu reale calități pedagogice, având o ținută de dascăl autentic – delicat, atent, exigent, îngăduitor sau ușor ironic cu discipolii săi, Anatol Ciobanu s-a impus din tinerețe ca unul dintre cei mai competenți și mai consecvenți universitari de la Chișinău. Grație harului său pedagogic reușea să transforme banalele ore de program în prilej de a gândi, de a-ți manifesta agerimea, sprinteneala cugetului, capacitatea de a căuta și de a găsi discret răspunsul la cele mai delicate și surprinzătoare chestiuni.

Îmbrăcat la patru ace, având o pieptănătură rigidă și imperturbabil aceeași, cu o voce catifelată și timbru ușor nazal, dar limpede și expresiv, profesorul era așteptat în auditoriu pentru că lecțiile sale, regizate și derulate parcă după un anumit scenariu, aveau proprietatea de a menține trează curiozitatea chiar și a celor mai refractari studenți la problemele de gramatică. Anatol Ciobanu era lesne de remarcat și pentru că în anii '70, la Facultatea de Litere a Universității, disciplinele de bază erau predate de profesori în vârstă, cu un bagaj de cunoștințe expirat, excepție făcând Nicolae Corlăteanu, Ion Osadenco și încă alte două, trei cadre didactice. Anatol Ciobanu, de altfel, discipol al regretatului academician Nicolae Corlăteanu, strălucea în toate sensurile, emanând tinerețe, vigoare, încredere și speranță că lucrurile se vor schimba în bine și în sfera filologiei, dar mai ales făcând dovada competenței și a abilității profesionale fără de care procesul de studii e compromis.

Alexandru BANTOȘ

ISSN 0235-9111 2 0 1 4 2 >

9 770235 911105